

91-4
L 193

VOLDEMĀRS
BASTJĀNIS

VOLDEMĀRS BASTJĀNIS

DZĪVES
STRAUMĒ

DZĪVES
STRAUMĒ

VOLDEMĀRS
BASTJĀNIS

DZĪVES STRAUME

Ritvaldis Jankus

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

VOLDEMĀRS BASTJĀNIS — DZIVES STRAUME

DZIVES STRAUME

STĀSTI

IZDĀVUMS "ZVAIGZNE"

B, L

OLDENBURG BASTIANS — LEVITS STRAINE

L 91-4
193

dub. L
9

VOLDEMĀRS BASTJĀNIS

DZĪVES STRAUMĒ

ATMIŅAS

2895

Ritvaldis Jankus

IZDEVIS DR. EMILS OGRINŠ

Stokholmā, 1970

OTCF alstokEV

VOLTERA BASTIENS
DZIVES STRAUMS
LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

~~92-~~ 30.489

0304044985

Printed in Sweden
Andersson & Kagardt Tryckeri AB
(Apgāds Ziemeļblāzma)
Västerås 1970

PIRMĀ DAĻA

DZĪVES SĀKUMS

AGRĀ BĒRNĪBA

Rudens un dubļi. Pa iebraucāmo ceļu uz tramīga zirga jāj Ķīpenu muižas barons von Mengdens straujā riksī. Blakus viņam skrien zemnieks, cenzdamies nepalikot iepakal zirgam. Zemnieks tur cepuri rokā. Viņa gaŗās, sirmās matu cirtas izjukuŗas plīvo vējā. Vecais vīrs elso, jo noskriets jau krietns gabals — no lielceļa, uz kuŗa viņŗ baronu sagaidījis. Viegli, kā dejudams, rikŗo barona bēris, smagi ceļ kājas sirmais zemnieks...

No agrās bērņības ři aina manā atmiņā saglabājusies visspilgtāk. Zemnieks, kas cepuri rokās turēdams skrēja blakus barona zirgam — bija mans tēvs. Mengdens ieradās mūsu mājās „Jomalās”, kuŗas tēvs no viņa rentēja, lai apskatītu rudens raŗu.

Man toreiz varēja būt kādi seŗi vai septiņi gadi. Neatceros, ko tēvs ar baronu runāja, bet atmiņā vēl palikuŗi tie rudens vakari, kad mani vecāki, sēdēdami istabā uz mūrīŗa, norūpējuŗies prātoja, kā sadabūt kopā lielo gada rentes naudu — 500 zelta rubļus. Māte tad bieŗi raudāja. Labība vēl nebija ne izkulta, ne pārdota, ietaupījumi no vasaras niecīgi. Kas zina, vai řādos brīŗos mani vecāki nenoŗēloja, ka no mazākajām „Jāņzemnieku” mājām pārnākuŗi uz lielajām Jomalām, kur aŗamzemes vien bija tuvu 100 pūrvietām. Bet mazie Jāņzemnieki, droŗi vien, nebūtu varējuŗi uzturēt lielo ģimeni — mēs bijām septiņi bērņi — Anna, Kristīne, Jānis, Augusts, Marija, Edvarts un es, jaunākais. Jānis ar Edvartu palīdzēja tēvam uz lauka, Augusts bija nodots amatu mācīties, bet māsas, pirms bija izgājuŗas pie vīriem, kopā ar māti apkopa mājas soli. Mans pienākums bija ganīt cūkas. Bija arī daŗi kalpu ļaudis.

Nezinu, cik īsti vecs ir mūsu dzimtas ciltskoks, un cik dziļi tas sakņojas. Par sava tēva un mātes jaunām dienām maz ko varu

pastāstīt. Tēvs ar māti allaži bija tik dziļi darbos iegrimuši, ka tiem nekad neiznāca laika runāt par senākiem laikiem. Drīzi tēvs mira un es aizgāju pasaulē. Nekad man vairs pēc tam nav bijis izdevības pētīt savus radurakstus sīkāk.

Mans tēvs Tenis dzimis ap 1835. gadu. Viņš bijis Valmieras apriņķa Ozolu muižā priekšstrādnieks un laikam turpat iepazinies arī ar Knospiņu mājas nomnieka meitu Annu, kuŗa bija piecus vai sešus gadus jaunāka par tēvu. Ap 1861. g. viņi apprecējušies. Viņus laulājis Dikļu mācītājs Juris Neikens, kas manu māti 17 gadu vecumā arī iesvētījis. Visu gaŗo mūžu māte nevarēja Neikenu aizmirst, slavēja to kā lielisku mācītāju un cilvēku. Varbūt viņš bija arī tas, kas mātei bija palīdzējis ielauzties lasīšanas un rakstīšanas „mākslās”.

Tēvs rakstīt neprata, un arī lasīšana viņam necik neveicās.

Māte stāstīja, ka tēvs jaunības dienās bijis drošs, uzstājīgs un ar plašu vērienu. Visus citus preciniekus viņš pratis atvairīt, nolikdams līgavas pūra vāku no vienas vietas ar sudraba rubļiem. Savu plašo vērienu viņš paturēja līdz sava mūža galam. Atceros, ka kāds postā nonācis radinieks bija atnācis mūsu mājās gaļu izlūgties. Kamēr māte raudzīja, kuŗu stūri no šķiņķa griezt, tēvs vēlēja atdot visu gabalu. Reizēm viņš milēja arī iedzert. Manā atmiņā tēvs saglabājies kā liela auguma vīrs, gaŗiem, iesirmiemi matiem un kuplu bārdu, kuŗu reiz, man par lielām bēdām un nepatiku, bija nogriezis līdz zodam.

Māte bija klusas un saticīgas dabas, apveltīta ar smalkjūtību, kādu reti var sastapt pie vienkāršiem lauku ļaudīm. Tāpat kā tēvs, viņa mani nekad netika nopērusi, bet allaž raudzīja iztikt ar labu.

Reiz diendusas laikā biju „aizšāvis” uz mārklu peldēties, kaut gan mans uzdevums bija saravēt cūkām zāles. Māte atsauc mani mājās. Sabozies un ņurdēdams notupos vagā un plūkāju kušķiem visu no vietas, netaupīdams arī saudzējamos dēstus. Māte brīdi skatījās, pažūpoja galvu un asarām acīs teica: „Vai, dēls, vai tāpēc es pūļojos tevi lielu audzināt, lai tu tagad šitā . . .”

Aiz kauna arī es gandrīz apraudājos un klusībā sevī nolēmu nekad vairs mātei nespītēt.

Māte prata satikt ne tikai ar mums, bērniem, bet arī ar svešiem ļaudīm, īpaši ar preciniekiem, kuŗi gribēja aizvest manas māsas tautās. Skaistākā bija Marija. Tai gribētāju netrūka. Visiem pāri izcēlās Bauņu muižas kalējs Tiltiņš — iznesīgs, bramanīgs puisis. Arī man viņš patika labāk par citiem, jo nekad neaizmirs man, savam nāka-

majam svainim, atvest saldumus. Kādu reizi, ciemā atbraucis, viņš mani pieveda savām kamanām un no sēdekļa apakšas izvilkā lielu zivi, ko bija atvedis līdzī no Burtnieku ezera. Man nu šī zivs, no kuŗas sākumā nobijos, bija svinīgi jānes uz istabu. Citu reizi pārējie Marijas tīkotāji — apkārtnes saimniekdēli — bija nolēmuši uzstājīgo svešās puses kalēju krietni pārmācīt. Tas bija ziemā, puteņu laikā. Sazvērnieki bija aizvilkuši ceļam priekšā žāpurus un gaidījuši Tiltiņu braucam, bet tas iebraucis mūsmājās pavisam no citas puses. Pamanījuši savu kļūmi, gaidītāji sanāca istabā, kur Tiltiņš, apsnigušo kažoku novilcis, jau omulīgi sarunājās ar mājniekiem. Būtu iznācis liels trācis, un nezin, vai kalējs tiktu sveikā cauri, bet māte prata uztrauktos prātus nomierināt, ievirzīt sarunas citās slīdēs, un tā viss nobeidzās pa godam. Galu galā Tiltiņš Mariju aizveda, atstādams Jomalās Marijas vecākiem brangu dāvanu — skaisti nostrādātu dzeltenu galdu ar atvilktņēm. Tādu es nekad nebiju redzējis. Dzeltenais galds Jomalās stāv laikam vēl šodien.

Svētdienās māte pie lielā ēdamgalda turēja pātarus. Kā jau grāmatniecei, šis uzdevums piekrita viņai, ne tēvam. Sevišķi svinīgās dienās, piemēram, Lielajā piektdienā, pātarus turēja divi reizes — no rīta un vakarā. Uz galda stāvēja sprediķu un dziesmu grāmata. Bez šīm divām mūsmājās bija vēl trīs citas grāmatas — bībele, kalendārs un ābece.

Ģarajos rudens un ziemas vakaros māte mācīja mani lasīt. Tā kā darba tai nekād netrūka, viņa sēdēja pie ratiņa un vēŗpa, kamēr es taisns kā stabiņš stāvēju viņai blakus ar ābeci vienā, bet irbuli otrā rokā. Stūmu irbuli pa rīndiņu un bubināju: „A-a — a, be-e — be, ce-e — ce, ābece”. Māte vēŗpdama šad tad pameta aci manā grāmatā un nolika irbuli atkal pareizi, ja tas bija aizklīdis neceļos. Svētku laikā viņa ābece lapu starpā mēdza noslēpt pa trīs vai pieckapeikai, kas manu lasīšanas prieku vāŗeni veicināja.

Tagad, pēc tik daudziem gadiem, metot skatu atpakaļ, man jābrīnās, kā māte varēja saglabāt savu pacietību un lēnprātību, valdot septiņus bērņus un pie tam smagi strādājot. Darbā viņa gāja pusriekšiem, ūdeni, piemēram, nenesa nekad citādi kā trīs spaiņus reizē — divu nēšos uz pleca un trešo pie rokas. Arī tēvs bija darba rūķis. Abu čaklums nebija Ķipenu baronam palicis nepamanīts. Jāņzemnieku rentniekam viņš piedāvāja nomā lielās Jomalas, uz kuŗām krietni sakuplojusī ģimene pāŗnāca ap 1880. gadu. Ķetrus gadus vēlāk,

1884. gada 17. augustā (j.st.), te piedzimu es kā pēdējais savu vecāku bērns.

Tāpat kā Jāņzemnieki Jomalas atradās Ķīpēnu pagastā (Jomalas atrodas 2 km no Puikules stacijas, Rīgas-Rūjienas dzelzceļa līnijas malā), ko vēlāk apvienoja ar Pociema pagastu. Manu dzimto māju apkaime iekļaujas tipiskā Vidzemes ainavā — līdzenumā ar nedaudz pauguriem, šur tur pa meža pudurim, vietumis plešas nelieli purvi. Nedz upju, nedz lielāku ezeru Jomalu tuvumā nav, tāpēc ar ūdeņiem sadraudzējos tikai vēlāk. Milzīgs brīnums man bija, kad svainis, Bauņu muižas kalējs Tiltiņš, paņēma mani pie sevis uz kādu mēnesi, Burtnieku ezera tuvumā. Ezers man toreiz likās varen liels un plašs.

Manas bērnības laikā Ķīpēnu pagasts bija, ja tā var teikt, šķirts no visas lielās pasaules. Dzelzceļa tuvumā nebija. Salacgrīva bija ap 30 kilometrus tālu, Valmiera pat tālāk. Arī Limbaži no Jomalām ir vairāk nekā 20 km atstatumā. Nav brīnums, ka ļaudis manā un arī kaimiņu pagastos visā visumā bija tumši un neizglītoti. Ārpusaules notikumi te iespiedās reti, un cilvēki par tiem arī neko daudz neinteresējās. Svarīgāki bija pašu pagasta notikumi, ko vaļīgākos brīžos pārrunāja arī mūsmājās. Bieži tas notika vēla rudens rītos, kad sievietes vērpa, bet vīrieši rijā kulstīja linus vai arī istabā vija virves. Man šie rīti ļoti patika. Izlicies par aizmigušu, silti savā gultā saritinājies un segu galvai pārvilcis, klausījies mājīnieku sarunās un stāstos, dzīvi iztēlodamies, kā pārrunājamie notikumi risinājušies un ko es būtu darījis, ja pats būtu gadījies tur klāt.

Kādu reizi plaši tika apspriesta pagasta nabaga Boikina rīcība. Tas bijis nezin ko apgrēkojies un dabūjis no pagasta tiesas piespriešus „kokus” — pērienu. Tiesnešu priekšā Boikins nemaz neesot apjucis, bet uzstājīgi prasījis, lai pasaka, uz kuŗa likuma panta pamata viņu tiesājot. Vēlāk Boikins ieslodzīts aresta telpās, bet, kad gribējuši viņu vest ārā uz pēršanu, šis aizbarikādējies un solījis katru, kas nāksot iekšā, nosist. Neatlicis nekas cits, ka lauzt mūrī caurumu, ar ķeksi pievilkt Boikinu tam klāt un tikai tad atvērt durvis. Mūsu mājīniekiem par to bija gardi smieklī. Boikina dūšu visi uzslavēja.

Rudeņos mani paguldināja ilgāk, bet vasarā bija jāceļas agri un jādzen ganos cūkas. Aukstajos rītos bieži vien sala kājas, bet ko darīt — katram mūsu mājās bija savs darbs jāstrādā. Sāpīgi gan bija ap sirdi svētdienās. Kaimiņu saimnieka Nolles dēls Eidis, kuŗš ganīja

cūkas tāpat kā es, svētdienās bija brīvs, bet man pārmaiņu nebija nekādu. Pakāpos gatves malā uz sētas un, asarām acīs, skatījos uz māju pusi, kur pagalmā nereti sanāca mūzikanti un jaunieši griezās dejā. Man skatoties vai sirds kāpa pa muti laukā. Prātoju, ka labāk būtu dzīvot pa māju un auklēt vecākās māsas Annas bērnus. Tā arī notika un aukli aizlaida ganos manā vietā. Tomēr jau pēc pāris dienām atzinu, ka patīkamāk ir ganīt cūkas nekā auklēt bērnus, kas nemitīgi trokšņoja, slapināja autiņus un nebija nomierināmi. Atgriezies pie cūkām, kas manu dzīvi rūgtināja veselas četras vasaras no vietas. Rudens pusē ganīju savu pulku gatves malā zem pīlādžiem, kuŗu sārtās ogas cūkas ļoti cienīja. Barvedis — dūšīgais kuilis — bija iedomājies, ka gardumi pienākas tikai viņam vienam. Sperdams ar kāju, dzinu viņu prom, bet saniknots tas iecirta manā lielā asos ilkņus. Vēl tagad palikusi rēta tajā vietā.

Retumis blakus bēdām gadījās arī savi gana prieki un palaidnības. Agrā pavasarī kopā ar kādu citu zēnu ganīju aitas uz rudzu zelmeņa. Noķērām paprāvu jēru un mans biedrs uzvilka un sapogāja tam mugurā savus svārkus ar sarkanās krāsas oderi uz āru. Pērējās aitas, ieraudzījušas dīvaino radījumu, metās bēgt, bet jērs, protams, dzinās viņām pakaļ. Mums bija lieli prieki, bet vēlāk tikai ar grūtībām paguvām saķert aizkusušo jēru un nomierināt citas aitas. Ja traci būtu ieraudzījis kāds no mājām, tad bāriens būtu drošs.

Liendienās vizinājāties pa mārkū uz ledus gabala. Abi iekritām aukstajā ūdenī, un es burbuļodams nogāju dibenā. Mans augumā lielākais biedrs, kam ūdens sniedzās tikai līdz zodam, izstiepa mani malā. Izgriezām ūdeni no drēbēm un, briesmīgi saldami, skraidījām šurp un turp, lai pažāvētos, jo slapji rādīties mājās neuzdrošinājāties.

Reiz mēģināju pārvērst īstenībā tautas dziesmu „Apsegloju melnu kuili”. Mans kuilis gan nebija melns, toties viņš bija ļoti negants un padarīja daudz blēņu. Nolēmu viņu pienācīgi pārmācīt. Sagaidījis izdevīgu brīdi, uzmetos lielajam kustonim mugurā. Trakā jājiēnā viņš mani iznēsāja krustām šķērsām pa miežu un auzu lauku, atstādams aiz sevis platas stigas. Toreiz gan mājā dabūju pamatīgu drazienu.

Kaut arī man gana gaitas nepatika, sūroties nedrīkstēju. Mani brāļi un tēvs ar puīšiem strādāja daudz smagāk. Tajos laikos vēl nekādu lauksaimniecības mašīnu nebija. Viss bija jāpadara rokām.

Gandrīz visu labību Jomalās plāva ar vienroci, vienīgi mistru un veldrē sakritušas vietas nokopa ar gaŗkāta izkapti. Sējas laikā tēvs pats tīrumā kaisīja sēklu, bet brāļi un vēl divi puīši ar četriem spīļu arkliem to ieara. Tikai vēlāk šim darbam sāka lietot t.s. „ekšpateru”, kaut ko līdzīgu atspeŗu ecešām. Sūrus sviedrus prasīja rijas sēršana un kulšana ar spriguļiem, kad darbinieki cēlās un gāja uz riju jau īsi pēc pusnakts. Kulšanas darbi parasti ievilkās līdz ziemei, bet, tiklīdz graudi bija klētī, sākās linu malšana un kulstīšana. Ziemā un vasarā, rudenī un pavasarī, diendienā, redzēju tikai smagu fizisku darbu. Bez tā manā pasaulē nekā cita nebija.

PAGASTA UN DRAUDZES SKOLĀ

Cauri rudeņiem un pavasarjiem — 1892. gadā man tuvojās jau devītais dzīves gads. Bija laiks sākt skolas gaitas. Rudenī mani aizveda uz Pociema pagasta „Pīlagu” skolu. Tā bija paprāva mūŗa ēka lielceļa malā, paslēpusies zem kupliem kokiem. Vienā mājas galā bija klases telpa, bet otrā — skolotāja dzīvoklis un virtuve. Augšstāvā atradās guļamtelpas zēniem un meitenēm. Katram, arī man, bija sava gulta līdz. Vienīgi tie skolēni, kas dzīvoja tuvākā apkārtnē, gāja pa vakariem uz mājām. Tā kā līdz Jomalām bija kādi četri kilometri, tad arī es paliku pa naktīm skolā.

Pirmajās dienās biju pavisam bēdīgs. Nekad vēl nebiju no mājām bijis prom. Domas uz turieni vien tik griezās. Prātoju, ko dara māte, ko brāļi un māsas, vai jūt arī, ka es viņu pulkā trūkstu. Taču, negribēdams saviem jaunajiem uzdevumiem kļūt neuzticīgs, sāku cītīgi mācīties uzdotos bibelstāstus no Doebnera grāmatīņas. Par lielu vilšanās, tos nemaz neatprasīja, jo mācību gaita vēl nebija paguvusi ievirzīties parastajā gultnē. Pēc trim dienām, mājās aizgājis, raudāju un negribēju vairs braukt atpakaļ. Tielējos un lūdzos, lai patur mani mājās, bet nekas nelīdzēja. Bija vien jābrauc atkal uz skolu.

Nekādu īpašu draugu man nebija. Sēdēju vienā solā ar Pētersonu Jāni. Viņa tēvs bija kurpnieks un dzīvoja Vecdreimaņu māju pirtī. Jānim ar mācīšanos neveicās. Stundā izsaukts, viņš cēlās, cik lēni vien

varēdams, allaž šķībi uz manu pusi sagriezies un mēģināja uzvert, ko saku viņam priekšā. Skolotājs Leitis, liels zobgalību mīļotājs, izsmēja Jāni un teica, ka sēdināšot viņu man otrā pusē, lai neizaugot pavisam greizs. Citu reizi bija uzdots atstāstīt lasāmgabaliņu par mežsargu un briedi. Mežsargs, ieraudzīdams stalto briedi, pūtis taurē. Leitis nu izsauca Jomalu kaimiņa, negantā mežsarga Saukumā bērnus. Arī tiem bija pagrūtas galvas. Ir puika, ir meitene stostījās un stomījās, un netika no vietas. Leitis, itkā saskaities, ironiski vaicāja: „Nu, kas tad tur pūta — vai vecais Saukums vai?” Citiem nu bija smieklī, bet abi neveiksminieki samulsa pavisam. Skolotājs, vecpūsis būdams, mēdza šad tad pajokoties arī ar vecāko gada gājumu meitenēm, kāra tām uz auss savu pulksteņa važiņu un neļāva ņemt nost. Cita starpā Leitis bija Pociema pagasta Krāj-aizdevu kases priekšnieks vai kasieris. Brīvajā laikā viņš labprāt iedzēra. Atceros, ka reiz kādā goda dienā mēs, skolnieki, sametām naudu un, labu domādami, nopirkām viņam duci alu. Svīzdami atstiepām lielo kurvi uz skolu. Leitis jutās bezgala neērti, samaksāja mums par pirkumu un piekodināja otrreiz tā vairs nedarīt.

Katram skolniekam no mājas bija līdzī lādīte ar nedēļas pārtiku — rupjmaizes kukuli, picīņu sviesta, biezpienu un saceptu gaļu. Aukstajās ziemas dienās bieži viss ēdamais bija sasalis un zobos skraukšķēja. Lādītes stāvēja priekšnamā, turpat arī ēdām, jo atsevišķa ēdamistaba nebija ierīkota. Tie, kas skolotājam bija rada, vai labāk pazīstami, reizumis gāja virtuvē, kur saimniekoja skolotāja māte, lai sasildītu gaļu. Nereti pie plīts tad izcēlās troksnis un kņada. Leitis dusmīgs, dažkārt pat apakšbiksēs — kā no gultas cēlies — izskreja no savas guļamistabas, kas atradās virtuvei blakus, un nemierniekus nostrostēja. Arī man bieži gribējās pasildīties siltajā telpā, bet lāga neuzdrošinājos, kaut dažu reizi pirksti klasē bija nosaluši tik stīvi, ka zīmulis no tiem krita lūkā.

Vienu jaukumu gan ziema sev atnesa līdzī — tie bija Ziemassvētki. Līdz tam nekad nebiju redzējis kā dedzina eglīti. Vecākie skolnieki jau laikus klases istabā uzstādīja kuplu koku un to izrotāja. Mūs, mazos, protams, iepriekš skatīties nelaida. Svinību vakarā ieradās bērnu vecāki. Viss laukums skolas priekšā bija lepnāku vai vienkāršāku pajūgu pilns. Noteiktā brīdī mūs laida klasē. Bērni gāja pa priekšu, tēvi un mātes iepakaļ. Skaisti izrotātā egle un degošās svecītes mani gan ielīksmināja, gan samulsināja. Nebiju zinājis, ka

pasaulē var būt arī tādi greznumi. Skolotājs, tērpies goda drēbēs un pieglaudis galvai savus pašķidros matus, noturēja īsu uzrunu. Tad visi dziedājām Ziemassvētku dziesmas. Pēc tam sekoja programmas galvenā daļa — skolēnu apdāvināšana. Saķērāties pa pāriem un puslokā ap eglīti virzījāties gar galdiņu, pie kuŗa stāvēja smalkas dāmas no muižas, vai pat pati baronese un iedeva katram pilnu riekšavu saldumu, piparkūku un citu brīnišķīgu lietu. Kad dāvanu saņemšana bija galā, skolnieki pēc skolotāja mājiena reizē metās uz eglīti, apgāza to un kāri medīja krāsaino svecīšu galiņus. Tad eglīti iznesa ārā, izslaucīja skujas un galdus sastūma sienmalēs, lai varētu sākt dejas un rotaļas.

Drīzi vien skolas gaitās biju iedzīvojies gluži labi. Ticības mācība, latviešu valoda, rēķināšana un ģeografija man veicās ļoti labi. Grūtāk bija ar krievu valodu, jo šeit prasības bija nesamērīgi lielas. No zemnieku sētām nākušiem, nevienu krievu vārdu neprotot, mums skolā pavēlēja savā starpā sarunāties tikai krieviski. Lai mēs pie šī rīkojuma arī turētos, bija ieviesta īpaša kārtība. Ja kādu dzirdēja runājam latviski, tas bija jāpieteic skolotājam. Vainīgajam nu bija jāmeklē cits tāds pats „grēcinieks”. Tas savukārt raudzījā noķert nākošo. Kas nu tādā kārtā nedēļas beigās palika pēdējais, to nelaida uz māju, bet lika lasīt un iemācīties atstāstīt kādu gabalu no krievu grāmatas. Citās skolās pieteikšanas vietā cits citam kāruši kaklā auklā iesietu malkas pagali. Kam tā palikusi pēdējam, tas tad arī dabūjis sodu. Vēlāk dabūju zināt, ka Kurzemes ministrijas skolās pat latviešu valoda mācīta krieviski — apmēram tā:

Imeņķeļņij padjež — zirgs

Roģiķeļņij padjež — zirga

Dāķeļņij padjež — zirgam u.t.t.

Dažreiz ar svešo valodu iznāca joki — īpaši tādēļ, ka lielāko tiesu uzdoto iekalām kā papagaiļi, nemaz nesaprotot runātā vai rakstītā vārda jēgu un nozīmi. Tā, piemēram, krievu himnu

Bože, carja chrani . . . (Dievs, sargi ķeizaru)

nodziedājām kā dzimuši krievi, bet manā apziņā vārdu atstarpas, melodijas vadītas, pārbīdījās gluži aplam. Sirsnīgi, pilnā kaklā es vilku: Božeca rjachrani . . . domādams, ka tas „rjachrani” gan ir kaut kas briesmīgi varens.

Visumā man tomēr arī krievu valodā veicās gluži ciešami, un skolotājs Leitis ar manām sekmēm bija apmierināts. Arī mātei viņš

bija stāstījis, ka man esot viegla galva. Šis atzinums, droši vien, nostiprināja maniem vecākiem, īpaši mātei, domu, ka jaunākais dēls varētu iet arī vieglāku, ne zemes arāja smago ceļu. Sava nozīme te laikam bija arī tam apstāklim, ka kaimiņš Nolle savu dēlu bija sācis sūtīt Umurgas draudzes skolā. Kad pēc otra skolas gada atgriezās mājā un vasaru izganīju savas cūkas, nākošā rudenī tēvs mani aizveda uz Umurgas draudzes skolu pie skolotāja Vītola, kas bija beidzis Cimzes semināru. Vītols bija pilsētnieciski ģērbies, neliela auguma pāresns vīrs ar tumšdzeltenām ūsām, kuņu galus allaž mēdza paskrullēt uz augšu. Sevišķi labi viņš spēlēja ērģeles. Sadržīvē bija omulīgs. Viņu pazina tālā apkaimē. Visvairāk viņš gan lepojās ar labu krievu valodas prāšanu. Ne reizi vien vēlāk skolnieki dabūja dzirdēt stāstu kā viņam veicies, kad bijis izsaukts virstiesā par liecinieku. Lieta grozījies ap kādām ragavām. Kamēr tulks stostīdamies meklējis krievu apzīmējumus sliecēm, mietnēm, uzkalām un citiem ragavu piederumiem, Vītols aizsteidzies viņam priekšā un visu pateicis pareizi.

Tāpat kā Vītols bija lepnāks un kundziskāks izskatā par manu pirmo skolotāju Leiti, tā arī pati draudzes skola tālu pārspēja Pociema Pīlāgu skolu. Lielā, gaišā celtne atradās kādus pāris kilometrus no Umurgas bazinīcas, netālu no Pociema — Umurgas lielceļa, skaistā vietā. Dienvidvakaru pusē, kuplām koku lapotnēm apēnota, atradās dziļa grava, kuņas nogāzē lepojās skolas lielais augļu dārzs.

Skolā bija iekārtotas divas lielas, gaišas klases, kuņās Vītolam nāca talkā palīgskolotāji. Bez tam bija arī guļamtelpas zēniem un meitenēm un ērta ēdamistaba.

Arī mācības draudzes skolā bija daudz plašākas un dziļākas. No jauna nāca klāt vēsture un dabaszinības. Kas gribēja, varēja sākt mācīties vācu valodu, ko brīvprātīgi mācīja Vītola kundze, pārvācojusies mācītāja audžumeita. Skolnieki viņu maigās dabas dēļ labi ieredzēja. Arī pie Vītola nebija grūti mācīties, kaut arī lielāko priekšmetu tiesu — izņemot ticības mācību un latviešu valodu — mācīja krievu valodā. Vēsturē mums bija Rožģestvenska grāmata. Vītols mēdza uzdot pa mazam gabaliņam, tik un tik rindiņu, kuņas skolnieki iemācījās automātiski no galvas un tikpat automātiski arī nobēra, kad bija izsaukti. Kam bēšana veicās tekošāk, tas dabūja labāku atzīmi. Mans kaimiņš Nolle vēsturi bija allaž izmācījis pat mēnesi uz priekšu.

Drīzi gan dabūjām pamatīgi trūkties. Vītolam par palīgu atnāca tikko Kuldīgas skolotāju semināru beigušais Raiskuma skolotāja Puriņa dēls — Maksis Puriņš (vēlāk profesors kādā Vācijas tehniskā augstskolā) — slaidis, brillains puisis kas pārņēma vēstures un dabaszinātņu pasniegšanu. Pirmajā vēstures stundā, novērojis mūsu tekošo buldurešanu, atstāstot pāris desmit rindiņas, viņš mūs visus galīgi pārbiedēja, likdams uz nākošo stundu iemācīties vairākas lappuses uzreiz, jo jau pēc pāris jautājumiem bija sapratis, ka mēs nemaz nesaprotam, ko skaitām. Iedams citus ceļus nekā Vītols, Puriņš mācāmo vielu iepriekš izskaidroja, grūtākās vietas pārtulkodams arī latviski. No skolniekiem viņš prasīja, lai tie atstāstīto saprastu un aptvertu — citiem vārdiem — lai mācītos patstāvīgi domāt.

Arī citādā ziņā Puriņš mums likās savdabis, kas nes sev līdzī pavisam citas pasaules elpu. Mūs pārsteidza jau viņa kārtējās pastaiņas gājieni skolas apkārtnē ik rītus un vakarus. Vītols nekad to nedarīja. Vēl lielāks brīnums bija, kad redzējām Puriņu bāžam sniegā metalla stīpiņu un nodarbojamies ar citām līdzīgām, neizprotamām izdarībām. Tikai vēlāk dabūjām zināt, ka mūsu jaunais palīgskolotājs uzņēmies sniegt meteoroloģiskas ziņas no Umurgas un mērija sniega segas biezumu, kā arī gaisa temperātūru un mitruma pakāpi.

Drīz Puriņš uzņēmās arī latviešu valodas mācīšanu. Viņa stundās man bija pirmā sastapšanās ar latviešu literātūru. Puriņš lasīja mums priekšā Apsīšu Jēkaba stāstu „Pie pagasta tiesas”. Kad tika pie noslēguma rindiņām „Jel mīlē, kamēr mīlēt spēj . . .”, skolotājam bija asaras acīs, un arī mēs visi jutāmies dziļi aizkustināti. Ar Puriņa gādību pirmo reizi savā mūžā redzēju arī teātri. Jaunais skolotājs paņēma kādus piecus labākos skolniekus, to skaitā arī mani, līdzī uz Umurgas Saruma pagasta biedrību, kur uzveda Blaumaņa „No saldenās pudeles”. Pirmie teātra iespaidi manā atmiņā tomēr pagaisuši.

Ap to laiku arī iekrita mans pirmais brauciens uz Rīgu. Bieži jau agrāk biju lūdzies un diedelējies, lai mani reiz paņem līdz uz lielo pilsētu, par kuŗu dzirdēju visādus brīnumus.

Bija jāved kāda tirgotāja nopirktās govīs un lini, un brālis Jānis apsolīja, ka varēšu braukt līdz. No mūsu mājām izbrauca trīs vezumi, kam piebiedrojās braucēji arī no citām mājām. Barā bija drošāki, jo nereti dzirdēja baumas, ka pie Rīgas Kauču silā „razbainieki” uzbrūkot ceļa vīriem un tos līdz kreklam aplaupot. Izmantojot ziemas ceļu, braucām bez liekiem likumiem, arī pār aizsalušiem ezeriem un upēm.

Agrā rītā pie Ropažu stacijas ceļu aizkrustoja nolaists šķērsbomis. Bija vēl gluži tumšs. Piepeši tumsā kas sāka dunēt. Dunēšana izvērtās spēcīgā dārdoņā, un pa sliežu ceļu mums padrāzās gažām kaut kas līdzīgs melnai milzu čūskai ar izraibinātiem sāniem. Aiz brīnumiem man aizrāvās elpa. Vilcienu, pie tam vēl apgaismotiem logiem, redzēju pirmo reizi mūžā.

Tuvojoties Rīgai pa šoseju, pret tik tikko manāmo rīta ausmu tālumā atmirdzēja Rīga tūkstoš ugunīs. Bija lielisks skats.

Rīgā bija tik daudz ko redzēt, ka nezināju, ar ko lai acis mielo vispirms — plašajiem veikaliem, lielajiem skatlogiem vai augstajiem namiem. Kad lopi un lini bija nodoti, gājām abi ar Jāni apciemot brāli Augustu, kas mācījās par drēbnieku pie meistara Frīlinga. Meistars dzīvoja lielā namā. Bija augstu jākāpj.

Darbnīcā mani pārsteidza lielā tīrība, platie logi un, pats galvenais, spoži lakotā grīda. Man bija kauns un neveikli likt uz tās savas postalās ieautās kājas. Augusts te kustējās kā pa mājām un pret spožo grīdu, acīmredzot, nejuta nekādas cienības! Frīlinga kundze mūs cienāja ar vīnu un kafiju, kas garšoja brīnum labi. Taču es biju priecīgs, kad atkal kāpām pa gažajām trepēm lejā. Tādos smalkumos, kādos dzīvoja Augusts, es jutos pārāk neērti.

Draudzes skolā sagāju gandrīz četrus gadus. Biju skolas apstākļos jau krietni iedzīvojies. Noslēdzu tuvu draudzību ar Augustu Vorpu (vēlāko pulkvedi Latvijas armijā) no mūsu pagasta Salas mājām. Kopā ar viņu turpināju arī vēlākās iglītības gaitas. Šajos gados spēru arī pirmos nedrošos soļus romantikā. Man iepatikās kāda glīta skolniece, skolotāja Vītola radniece, kuŗa arī pret mani, šķiet, nebija gluži vienaldzīga. Neatceros savas pirmās simpatijas vārdu, zinu, vairs tikai, ka viņa drusku šķielēja . . ., bet saka jau, ka mīlestība esot akla! Ar viņu es šad tad paķīķinājos. Man bija 13 gadu.

Vislabāk man patika skolā pavadāmās svētdienas. Tā kā mājas man bija kādus 18 kilometrus, tad mājinieki man brauca pakaļ tikai ik pārnedeļas. Kopā ar citiem „tālumniem” mēs šais svētdienās sarīkojām rotaļas, stāstījām pasakas un, kad iegribējās ēst, vārījām kartupeļus un tēju, un cepām gaļu.

Kādā 1899. gada janvāra sestdienā, kad kopā ar citiem skolā palicējiem prātojām kā labāk pavadīt svētdienu, gluži negaidot man atbrauca pakaļ vecākais brālis Jānis. Viņš stāstīja, ka nejauši iznācis braukt gažām skolai un varot mani paķert līdzī uz mājām. Es ap-

skaitos par tādu svētdienas prieku izjaukšanu un atteicos braukt. Tad Jānis piepeši satumsa un teica: „Ja nebrauksi līdz, tad tēvu tev vairs neredzēt, un es tev nekad vairs pakal nebraukšu!”

Igns un vilcinādamies beidzot padevos un kāpu kamanās. Ašajā braucienā dusmas pamazām izgaisa. Sākām ar brāli runāt par šo un to, un sarunās gažais ceļš pagāja nemanot. Kad tuvojās mājas, braucot pa iebraukto ziemas meža ceļu, netālu no Pociema muižas, Jānis, mirkli sastomijies, pateica, ka mums tēva vairs nav. Pārsteigts un neticēdams pavēros brāli, bet viņa nopietnā seja un asaru pilnās acis mani pārliecināja, ka teiktais ir patiesība. Arī es sāku raudāt, vēl īsti nemaz nesaprazdams, kas noticis.

Man bija jau 14 gadu, bet arī tad, kad redzēju tēvu guldītu zārkā klētiņā, rūgto patiesību vēl nevarēju īsti aptvert. Kā tas varēja būt? Vēl taču tikai nepilnu nedēļu atpakaļ (pirmdienā) tēvs mani bija ar jauno zirgu aizvedis uz skolu un atvadām teicis — uz redzēšanos!

Mājnieki man izstāstīja kā viss noticis. Manis vešana uz skolu tēvam izrādījusies liktenīga. Svētdienā bija bargs putenis un vējš sagrūdis šķērsām pāri ceļam dziļas kupenas. Atceļā pie vienas no tām kamanas apgāzušās, jaunais zirgs sabijies un sācis trakot. Tēvs, kas parasti grožu brīvo galu aptina rokām, mēģinājis zirgu savaldīt, bet pakritis un vilkts kādu kilometri pa zemi. Ar zirgu cīnoties tēvs stipri sakarsis, tomēr tieši uz mājām nebij braucis, gribēdams Pociemā iegrieties pie tirgotāja Peides, kas bijis tēvam parādā naudu par liniem. Peidem bija slikts paradums, likt parāda atprasītājiem ilgi gaidīt. Tie, naudu gaidīdami, parasti mēdza kavēties blakus krogā, kas arī piederēja Peidem, un tas laikam mānīgā tirgotāja plānos bija iekalkulēts. Tēvs šoreiz krogā nebija gājis, bet ilgi sēdējis ārā uz lieveņa. Tur tad viņš arī bija sasaldējies. Tikko mājās pārbraukušu, viņu pārņēmis stiprs karsonis. Mājnieki mēģinājuši to apkaņot kā nu pratuši. Otrdien kļuvis sliktāk. Trešdien stāvoklis bijis jau tik ļauns, ka Jānis ar jauno zirgu braucis uz Limbažiem pēc ārsta. Vairāk nekā 20 km gaŗo ceļu atpakaļ nobraucis stundas laikā. Jānis dzinis zirgu, cik spēdams, bet ārsts pārbijies turējies pie kamanu malām.

Izmeklējis tēvu, ārsts noplātījis rokas un teicis mātei: „Šī slimība nosit cilvēku kā ar rungu!” Diemžēl, viņam bija taisnība. Smagā darbā samocītā sirds neizturēja un nākošā dienā tēvs nomira.

Tajā svētdienā, kuŗu biju cerējis jauki pavadīt skolā kopā ar draugiem, apglabājām tēvu Umurgas kapsētā.

Māte raudādama centās mani pierunāt palikt pēc bērēm vēl kādu nedēļu mājās. Viņa, mani žēlodama, gribēja labu, bet es vēlējos tikt atpakaļ uz skolu. Redzēt mājinieku saraudātās sejas, ik mirkli skatīt tekas, pa kuņģam tēvs diendienā bija staigājis, man likās nepanesami. Nākošā nedēļā kā bārenis atgriezos skolā.

Ilgī tomēr tur nepaliku. Tēva piepešā nāve un smagie naudas apstākļi spieda mani 1899. gada pavasarī no draudzes skolas izstāties.

SKRĪVERA PALĪGS

Pēc tēva nāves man par aizbildņiem iecēla vecāko brāli Jāni un māsas Kristīnas vīru, Pociema pagasta Konstantu mājas rentnieku — Jēkabu Bašenu. Kopīgi ar māti aizbildņi prātoja, ko ar mani iesākt. Labās galvas dēļ tīruma darbos mani negribēja iejūgt, bet tālākām skolām trūka naudas. Māte gribēja, lai eju pie Umurgas veikalnieka Veidemaņa par bodes zelli. Jau agrāk viņa mani bija mudinājusi mācīties turziņas tīt, bet tagad, kādreiz pa jokam domātais, bija kļuvis nopietnība. Veidemaņa veikals atradās pie Umurgas baznīcas. Pēc dievkalpojuma ļaudis gāja tur iepirkties. Māte bija ievērojusi, ka Veidemaņa bodes zellis, mans skolas biedrs Bušiņš, saldumus svērdams allaž iemeta mutē pa konfektei. Nu viņa mani ar to kārdināja. Es tomēr spīvi turējos pretim, jo no tā paša veikala prātā bija palicis kas cits: proti, Bušiņa uzdevumos, cita starpā, ietilpa arī silķu pārdošana. Skaidri rādījās acu priekšā, kā Bušiņš paņēma silķi aiz astes un visi pirksti viņam bija notecējuši ar sālijumu. Un tieši šis eļļainais, smirdošais šķidrums man riebās. Nē, par bodes zelli es nekļušu!

Par laimi gadījās cits atrisinājums. Brālis bija saklaušinājis, ka Pociema pagasta darbvedim Holanderam vajagot palīgu un piedāvājis šim amatam mani. Holanders draudzes skolā pie skolotāja Vītola bija par mani apvaicājies un, saņēmis labvēlīgu atsauksmi, brāļa priekšlikumam piekritis.

Tā nu 1899. gadapavasarī pārcēlos uz dzīvi Pociema pagasta namā par darbveža otro palīgu. Pirmais palīgs bija Kuražu māju saimnieka dēls Richards Plūme, puisis pāri 20 gadiem, kas jau labi bija iemanījies darbveža mākslas noslēpumos un meklēja patstāvīgu

vietu. Viņam bija mani jāapmāca, lai vēlāk paliktu vietnieks. Algu man noteica 3 zelta rubļus mēnesī pie visa brīva. Algu darbvedis maksāja no savas kabatas, tāpat arī pirmajam palīgam. Ēdu pie darbveža galda. Kārtīgas maltītes un siltas pusdienas man nāca par labu. Kamēr draudzes skolā vingrošanas stundās stāvēju rindas galā kā pats mazākais, nu vienā gadā pie darbveža izstiepos kā kāršu roze. Ēdienu gatavoja darbveža Holandera kundze. Viņa bija darbīga un skaidrīga sieviete, bet reizumis arī barga, no kā visvairāk nācās ciest viņas bērniem. Arī es dažkārt dabūju bārienu, ja netīrām kājām pielācoju darbveža mazā dzīvokliša krāsotās grīdas.

Pretstatā savai kundzei, Holanders bija lēnas un laipnas dabas. Kad iestājos darbā, viņam varēja būt kādi 40 gadi. Bija neliela auguma, tumšiem kupliem matiem. Lielā godīguma dēļ pagasta ļaudis Holanderu ļoti cienīja. Visu laiku, kamēr pie viņa strādāju, satikām labi.

Bez darbveža dzīvokļa pagasta nama lielāko daļu aizņēma plaša priekštelpa ar māla kulu un tiesas zāle, ko iekārtoti treliņi pāršķīra divi daļās. Aiz treliņiem atradās gaŗš galds. Tiesas dienās to apklāja ar sarkanu vilnas segu, bet galda vidū nostādīja cara ērgli. Aiz tiesas zāles atradās maza istabiņa ar divi logiem un durvīm uz priekštelpu. Šī istabiņa īsteni piederēja pie kancelejas telpām. Augšā gar sienām bija plaukti ar formulāriem un citiem papīriem, bet sienas vidu greznoja skapis, pilns tiesu aktīm. Te mitinājās mans vecākais biedrs, un arī man gulēšanu ierādīja turpat. Istaba atradās ēkas stūrī. Viens logs bija pret lielceļu. Šis logs man sagādāja daudz prieka. Allaž skatījos pa to uz lielceļu, kur noritēja dzīva kustība. Ļaudis nāca un brauca cauru dienu, jo pagasta nams atradās pagasta centrā, netālu no Ķipēnu un Pociema muižām. Te bija pareizticīgo baznīca, veikals un arī krogs. Kroga augšstāva lielajā zālē šad tad notika sarīkojumi. Turpat bija iekārtojusies pagasta lauksaimniecības biedrība un krāj-kase.

Savā logā uz „plašo pasauli”, ar kuŗu man līdz tam bija maz iznācis saskarties, varēju raudzīties stundām ilgi. Taču darbs prasīja savu daļu. Kaut biju jaunākais, telpas tīrīt man nelika. To izdarīja ziņnesis — „kazāks”, kā te visi teica, vārdā Goltiņš, kas dzīvoja pagastnama augšstāvā. Mans pirmais darbs bija dažādu rakstu pār-rakstīšana un tiesas pavēstu blanku izpildīšana. Kā vien prazdams, centos atdarināt Holandera skaisto rokrakstu. Vēlāk iemācījos atda-

rināt viņa parakstu, tā ka Holanders nevarēja nemaz izšķirt, kurš viņa, kurš manis rakstīts. Sākumā jutos lepns uz savu amatu, jo pagasta cilvēki nereti godāja mani, 14—15 gadus vecu puiku, par „skrīvera jaunskungu”, taču plašais un diezgan sarežģītais darbs radīja bažas, vai visu spēšu saprast un paveikt kā pienākas. Cītīgi strādā-dams tomēr iejutos katru dienu vairāk un pagasta administratīvā dzīve man atklājās visās tās nozarēs.

Holanders izpildīja pagasta tiesas un pagasta valdes darbveža amatus, kas citos, lielākos, pagastos dažkārt bija šķirti. Mūsu pagasta tiesas priekšsēdis bija Stuģu māju saimnieks Vikmanis, par kuŗu ļaudis zināja stāstīt, ka viņš esot paskolots. Man savukārt bija brīnums, ka viņš paraksta savu uzvārdu ar „ck” — Wickman. Ik pārnedēļas noliktajā tiesas dienā Vikmanis ar saviem piesēdētājiem novietojās aiz gaŗa, sarkanu audumu apklāta galda; arī darbvedis tad vienmēr bija klāt. Amata pienākumus izpildot, tiesas priekšsēdis uzkāra kaklā ķēdi ar apaļu dienesta nozīmi. Šādas nozīmes, tikai bez ķēdes, bija arī t.s. pagasta valdes „desmitniekiem”, kuŗi izpildīja policistu funkcijas. Desmitnieki ķēra zagļus, piedzina nodokļus un citus nenokārtotus maksājumus. Viņus kā pagasta pārstāvjus varēja pieaicināt arī pie uradņiku (apriņķa policijas pārstāvis) izdarītām apcietināšanām un kratišanām. Ja vainīgie kādreiz turējās pretī, tad desmitnieki izvilka no kabatas savus „rubļus”, kā bija iesauktas viņu amata nozīmes, un piesprauda pie svārku atloka. Šādi „apbruņotu” desmitnieku nu bija bīstami aizkart, jo tad varēja dabūt bargu sodu par „amata personas apvainošanu pie dienesta pienākumu pildīšanas”.

Sūdzības pagasta tiesā varēja iesniegt katrs — ar rakstu vai vārdiem. Vārdiskas sūdzības pēc noteikumiem bija jāpieņem darbvedim tiesas priekšsēža klātienē, bet parasti to izdarīja darbvedis vai pat viņa palīgs viens. Sūdzētājs uzdeva arī lieciniekus, bet darbvedis noteica, kuŗā tiesas dienā lieta nāks izspriešanā. Katrai lietai iekārtoja atsevišķu akti. Spriedumu rakstīja uz īpaši šai vajadzībai iespiestiem formulāriem. Sevišķu godbijību manī modināja sprieduma teksta iesākuma rinda: „Uz viņa Majestātes pavēli. . .” Kaut arī formāli tiesas spriešana piekrita priekšsēdim un viņa piesēdētājiem, īstā tiesas dienu dvēsele bija darbvedis, kas labi pārzināja zemnieku lietus. Pagasta tiesa bija padota virstiesnesim Krūmingam Limbažos. Sarakste notika krievu valodā, arī tiesu grāmatas, bet ne spriedumus, rakstīja krieviski, lai atvieglotu revīziju. Virstiesnesim bija liela vara, — tas va-

rēja spriedumus atcelt un grozīt pēc sava prāta, savā darbības novadā rīkojoties kā mazs valdnieks. Darišanas ar pagasta ļaudīm, tiesas papīrus, piem., protokolus, spriedumus un pavēstes, izgatavoja latviešu valodā.

Šad tad „uz viņa Majestātes pavēli” piesprieda arī miesas sodu, t.s. „kokus”. Soda izpildīšana piekrita pagasta valdei. Tai bija jā rūpējas arī par aresta telpu iekārtošanu. Pociema pagasta namā atradās īpašs kambarītis aizrestotiem loģiem. Ja vainīgais, kam bija piespriesti koki, aizgāja dzīvot uz citurieni, tad ar rakstu attiecīgajai pagasta valdei paziņoja, ka tādām un tādām jāsaņem tik un tik koku. Par soda izpildīšanu sastādīja aktu.

Koku uzskaitīšana mūsu pagastā bija uzticēta ziņnesim Goltiņam. Šis pasausais pustumža vīrs ar mūžīgi dzīvām, šaudīgām acīm bija viena no pagasta īpatnējākām personām. Pēc amata viņš bija kurpnieks un turēja arī mācekli — sarkanmatainu, vasaras raibumainu puiku, manu pagastskolas laika biedru, Braslavu. Goltiņam bija arī dēls un meita.

Ja kādam piesprieda kokus, tas ieradās pagasta namā. Parasti grēcinieks svārku kabatā stiepa līdz pudeli brandvīna un uzkāpa augšstāvā pie Goltiņa. Pēc kāda laika piesarkuši un runīgi abi kāpa atkal lejā un paziņoja, ka sods izpildīts, kaut gan noteikumi prasīja, lai pie soda izpildīšanas būtu klāt arī kāds pagasta valdes loceklis. Gadījumā, ja koki bija piespriesti kādam Goltiņa personīgā ienaidniekam, tad tāds dabūja izbaudīt likuma bardzību pēc visiem priekšrakstiem.

Goltiņa uzdevumos ietilpa arī pavēstu, vēstuļu un avīžu iznēsāšana. Tolaik Afrikas dienvidos bija iesācies angļu-būru kaŗš. Kaŗa gaita un notikumi Goltiņu ļoti aizrāva. Aiznesis vēstules, viņš gandrīz vai katrā mājā, lūgts vai nē, izpleta avīzi un nolasīja visus kaŗa ziņojumus, lai pēc tam izplūstu plašos militāros un politiskos komentāros. Istenībā pagastā interese par kaŗu bija liela, jo stāstīja, ka Pociema muižas jaunais barons Volfs arī aizbraucis uz siltām zemēm palīgā būriem sakaut angļus. Visu ļaužu simpatijas piederēja apspiestajiem būriem, kas uzdrošinājās sacelties pret apspiedējiem — angļiem.

Blakus kaŗa lietām Goltiņu aizrāva kaŗu spēle. Viņu slavēja kā nepārspējamu spēlmani, kas tikai retu reizi zaudē. Kaŗu partijas parasti sarīkoja sestdienu vakaros pie tirgotāja Peides. Parasti Goltiņam laimējās. Mājās pārnācis, viņš tad svētdienas rītā lielijās, ka dzē-

ris ar turīgo tirgotāju no vienas glzes un, vinnesta iepriecināts, ļāva savai labvēlībai starot pār abiem bērniem un mācekli. Taču tiem klājās plāni, ja Goltiņam bija nācies zaudēt. Tadu kļūmi svētdienas rītā vēstīja neganta rīboņa uz trepēm. Pirmais, kā no stobra izšauts, pa tām nodrāzās māceklis Braslavs un, sarkanajiem matiem plīvojot, skrēja lejā pa kalnu uz mežu. Viņam sekoja Goltiņa dēls. Meitai, jau palielai jaunkundzei, skriešana tik labi neveicās. Goltiņš, viņu panācis, aptina tās gaŗo matu bizi sev ap roku un vazāja tad savu upuri apkārt pa istabu.

Braslavu Goltiņš nekad nenokēra, kaut gan bija reti veikls un kājīgs. Šī īpašība viņam labi noderēja malu mednieka gaitās, kuŗām viņš nodevās ar tādu pat dedzību kā karšu spēlei. Lai cik izmanīgs un veikls bija mežsargs, no Goltiņa viņš ir papēzuss nedabūja redzēt. Reiz Goltiņš gan tik tikko neiekritis, kad medībās bija izgājis kopā ar dēlu. Dabūjuši mukt un slēpties pa kūtsaugšām, pie kam dēlam skrienot, slapstoties un krītot no kūtsaugšas, lielā piepūle bija radījusi sirdskaiti.

Bieži Goltiņš uzņēmas arī tālākus ceļus un nostaigāja kājām pat 100 km gaŗo ceļu līdz Rīgai. Šādos gājienos viņš mīlēja dzīt jokus ar braucējiem, kas nebija viņu ar mieru pavest pat tukšos ratos. Tādās reizēs viņš ar līkumu cauri mežam aizskrējis braucējam priekšā un, 4—5 km tālāk, izniris braucēja priekšā, to pārsteigdams un rādīdams mēli.

Protams, Goltiņš ar savu „varoņdarbu” vēlāk visiem lielījās.

Tāpat kā darbvedis, arī ziņnesis kalpoja nevien tiesai, bet arī pagasta valdei. Pagasta vecākais manā laikā bija Purgaiļu māju saimnieks Bramanis. Viņa pienākumos ietilp pagasta administrātīvo lietu kārtošana, skolas lietu izspriešana, nespējnieku uzturēšana, nodokļu uzlikšana un citi uzdevumi. Plašākais pagasta organs bija pagasta sapulce, kuŗā piedalījās visi zemes īpašnieki un no pārējiem pilngadīgiem vīriešiem ik no desmit viens pārstāvis — desmitnieks. Pagasta sapulcē savukārt izvēlēja no sava vidus t.s. runas vīrus, skaitā 15—20, kas kopā sastādīja „vietnieku pulku”. Viens no vietnieku pulka galvenajiem uzdevumiem bija pagasta budžeta apspriešana, ko izstrādāja pagasta valde, patiesībā darbvedis.

Vispirms aprēķināja dažādos izdevumus, piem., skolotāja un viņa palīga algas, nespējnieku pabalstus un telpu remontus; tiem lika pretī ienākumus, piem., nodokļus, īres maksas par pagastam piederošām

mājām u.t.t. Parasti izdevumi vienmēr pārsniedza ienākumus. Iztrūkstošo daļu vajadzēja segt ar nodokļu paaugstināšanu, parasti ar tā saukto „galvas naudas” palielināšanu. Šis nodoklis bija galvenais pagasta ienākumu avots, un to uzlika vienlīdzīgi uz galviņām pagasta pieaugušiem vīriešiem. Šī nodokļa lielums, ko noteica vietnieku pulks, bija katru gadu citāds, atkarībā no pagasta vajadzībām, un svārstījās no 3—10 vai vairāk rubļiem gadā. Šis „galvas naudas” vienlīdzīgais sadalījums bija ļoti netaisns, jo netika šķiroti, vai nodokļa maksātājs ir turīgs saimnieks, rentnieks vai noplucis kalpa vīrs. Kalpa alga, ja atskaita naturālās piedevas, toreiz svārstījās ap 35—45 rubļiem gadā. Protams, ja galvas nauda bija nolikta augsta, tā gājēju makā iecirta dziļu robu, dažkārt paņemdama vai pusgada algu. Kalpu cilvēki bieži centās no augstajām galvas nodevām izbēgt, pārejot dzīvot uz citu pagastu. Dažreiz viņiem laimējās, bet citu reizi iznāca iekrist vēl smagāk — piemēram, ja jaunās dzīves vietas pagasts nolēma celt skolas ēku, kas prasīja lielus izdevumus. Kad vietnieku pulks pagasta budžetu bija apstiprinājis, to cēla priekšā visuvarenajam zemnieku lietu komisāram, parasti kādam krieviskotam kungam, Limbažos. Tas varēja budžetu pieņemt vai noraidīt, vai arī izdarīt tajā patstāvīgus grozījumus. Visās pagasta saimniecības grāmatās ieraksti bija krievu valodā.

Vietnieku pulks izlēma arī pagasta nespējnieku uzturēšanas jautājumu. Paši vārgākie ļaudis, kas nevarēja ne strādāt, ne pakustēt, atrada patvērumu pagasta nespējnieku namā, jeb kā toreiz teica, nabagmājā. Pārējā nespējnieku daļa bija jāizmitina pie saimniekiem, un pagasts maksāja par viņu uzturēšanu. Attiecīgā dienā, kad vietnieku pulka sēdes darbakārtībā bija paredzēta nespējnieku izvietošana, pagastnamā ieradās ieinteresētie saimnieki un nespējnieki. Tad sākās nespējnieku izdošana mazāksolīšanā. Tas nozīmēja, ka nespējniekam bija jāiet dzīvot pie tā saimnieka, kas no pagasta prasīja vismazāko uztura naudu. Caurmērā tā bija 15—20 rubļu gadā. Atceros, ka t.s. „nabagu izsole” mani ļoti sāpināja un aizvainoja, jo pagasta saimnieciskos apsvērumus nevarēju attaisnot no cilvēcīgā viedokļa. Noteiktā dienā nespējnieki sapulcējās sēžu zāles plašajā priekštelpā un sasēdās uz soliēm. Vienā stūrī pacietīgi gaidīja pelēkā lakatā ietinusies māmuļa, otrā stūrī uz paegļa kūjas balstījās vecs cara zaldāts ar koka kāju, trešā, pret sienu atspiedies, snauda sirms vecītis, kuŗu visi radi bija aizmirsuši . . . Vienu pēc otra viņus iesauca sēžu telpā,

kur vietnieku pulks tos stādīja priekšā saimniekiem. Kas izsauca zemāko cenu, pie tā uz vienu gadu nespējniekam bija jāiet dzīvot. Bija gan arī tādi saimnieki, kas reiz pieņemto nespējnieku paturēja gadu no gada.

Vietnieku pulks pieņēma un atlaida arī skolotājus un viņu palīgus, un noteica to algas. Pēc noturētām sēdēm runas vīri mēdza pulcēties krogū un tur pie pilnām glāzēm bieži izlēma vēl kārtojamos jautājumus. Daudzreiz uz šīm „pēcsēdēm” lūdza ierasties arī Holanderu, jo, kā jau minēju, visos spriedumos un lēmumos viņš bija viens no svarīgākiem noteicējiem. Par godu Holanderam jāsaka, ka viņš tādos krogus darījumos gandrīz nekad neielaidās. Tas arī bija viens no iemesliem, kāpēc pagastā viņu tik ļoti cienīja.

Pagasta valdei, cita starpā, piekrita arī policijas funkcijas. Tās rīcībā bija jau pieminētie „desmitnieki” ar saviem amata „rubļiem”. Pagasta valdei šajā sakarā bija, piemēram, jāgādā, lai tiktu izpildīti tiesas spriedumi, laikā nomaksāti nodokļi u.t.t. Ja kāds atteicās nākt uz soda izpildīšanu, pēc tā sūtīja šķūtnieku ar desmitnieku, kas, vajadzības gadījumā, spītnieku pat sasēja un atveda soda vietā. Turpretim, ja kāds nemaksāja nodokli, tad viņam, kā toreiz mēdza teikt, „aprakstīja mantu” un sastādīja protokolu. Reiz arī man bija jāpieņem tāda mantas aprakstīšana.

Kopā ar pagasta vecākā biedru bridām pāri pļavām un strautiem uz mājām, kur bija jāsastāda protokols un jāapķīlā manta par galvas naudas nesamaksāšnu. Rokā turēju mapīti ar rakstāmpiederumiem. Parādnieka ģimene sagaidīja mūs ar lielu godu. Sēdināja pie galda un dēvēja mani par skrīveņa junsungu. No vienas puses iznāca vilšanās, jo vaininieks parādu samaksāja labprātīgi, bet no otras priedājos, jo visu laiku mani māca bažas, vai spēšu mantu aprakstīt un protokolu sastādīt tā, kā tas pēc noteikumiem pienākas.

Šajā gājienā pāri samirkušajām pļavām man lieti noderēja jaunie gaŗie zābaki. Biju novērojis, ka tādi ir manam priekštecim Plūmem, kuŗš pēc nepilna gada no Holandera aizgāja patstāvīgā darbā. Plūme savus „šķetaiņus” slavēja un teica, ka bez tiem nemaz nevarot iztikt, ja sliktā laikā jāejot kāds apķīlāt. Tad arī es iegādājos „šķetaiņus”. Man šķita, ka tie bez praktiska labuma dod arī cienīgāku izskatu.

Tā kā biju paaudzies jau krietni gaŗš un kļuvis gados vecāks, māte arvien biežāk runāja, ka man jāiet iesvētes mācībā pie Umurgas mā-

cītāja Hiršseida. Tas bija vācietis un baronu draugs, labi pavecs kungs, sirmiemi matiem, bet strauja un nesavaldīga rakstura.

Hiršseidu atceros jau no savas agrās bērnības. Pirms viņš savas lielās draudzes noteiktā pagasta ļaudis pieņēma pie dievgalda, iepriekš rīkoja tiem tā saucamo „sataisīšanu”, kur dievgaldnieki sanāca kopā kādās lauku mājās, piedalījās mazā dievkalpojumā, pierakstījās pie dievgalda, un mācītājs pēc tam pārbaudīja dievkalpojuma dalībnieku līdzpaņemtos bērnus bībelstāstos un lasītprašanā. Pociema pagastā „sataisīšanas” allaž rīkoja mūsu mājās. Tēvs, bet īpaši māte, to uzskatīja par lielu godu. Reiz Hiršseids baznīcā no kanceles bija paziņojis dievgaldnieku sanāksmi Jomalās. Par nelaimi no mūsu mājniekiem neviens nebija todien baznīcā un ziņu par „sataisīšanu” dabūjām tikai īsi pirms noliktās dienas. Radās liels uztraukums, jo mājās tobrīd pārmūrēja visas krāsnis un istabas kaļķiem un māliem piešķaidītas. Īsā laika dēļ krāsnis kārtībā savest vairs nevarēja. Beidzot nolēma, tās aizklāt ar palagiem, bet grīdas tīri uzmazgāja. Noteiktā stundā, kad ļaudis bija jau sanākuši, piebrauca divjūgā Hiršseids. Kad dievkalpojums bija beidzies un dievgaldnieki pierakstīti, Hiršseids sāka pārklaušināt bērnus. Viņš pamanīja arī mani un vaicāja, vai es arī ko protot. Pratu noskaitīt tēvreizi, un varēju „boksterēt” grāmatā, kaut gan toreiz man bija tikai kādi 5 gadi. Hiršseids nopriecājās par manām zināšanām un gluži negaidot prasīja — kā saucot manu māti. To es nezināju. Apjuku, sastomījos un sāku raudāt. Māte mani aizstāvēja. Kristīts vārds viņai esot Anna, bet bērns to nekad neesot dzirdējis, jo gājēji viņu godājot par saimnieci, bet vīrs par māti. Manas asaras drīz vien nosusa. Mācītājam, kā parasti, cēla galdā ceptu cāli krējuma mērcē un citus labumus, no kuņģiem vēlāk man kā pastarītim arī šis tas atlēca.

Māte mācītāju ļoti cienīja, kaut arī reizēm, gan netieši, viņš tai savas pārāk straujās un neiecietīgās dabas dēļ, sagādja sirdssāpes.

Kādā pavasarī, kad sniegs uz ceļiem jau pa daļai bija nokusis, grants vedēji, negribēdami zirgus mocīt uz kailā ceļa, bija sākuši braukt pāri kādam mācītāja muižas rudzu lauka stūrim. Hiršseids, to uzzinājis, pārskaities un citu dienu grants vedējus uzmanījis. Tikko tie parādījušies uz rudzu lauka, devies viņiem pretim. Ieraudzījuši mācītāju, grants vedēji pasteigušies uzbraukt uz ceļa, tikai viens, kam zirgs bijis vājāks, palicis. Hiršseids piesteidzies nelaimīgajam klāt,

rupji nolamājis un beidzot kliezjis: „Es jūs iesūdzēju — un kaut jūs arī pakārtos!”

Kad notikums nāca ausīs manai mātei, viņa ļoti noskuma, jo nevarēja saprast, kā mācītājs varējis ņemt mutē tādus vārdus. Nepatika viņai arī kāds Hiršseida paradums, par kuŗu mums pastāstīja viņa kalpone. Hiršseids mīlēja dzert alu. Viņš to dzēris ne tikai dienā, bet arī naktī, ja gadījies pamosties. Tālab kalpones uzdevums bijis katru vakaru blakus mācītāja gultai uz galdiņa nolikt alus pudeli un korķu velkamo. Kādu nakti kalponi pamodinājuši mācītāja kliedzieni: „Kristīn, Kristīn, kur korkencijers, kur korkencijers?” Izrādījies, ka korķu velkamais atradies turpat uz galdiņa, tikai Hiršseids tumsā grābstoties to pabīdījis sānis un nav varējis sataustīt.

Mātes paskubināts, 1900. gada pavasarī devos uz Umurgu piedalīties iesvētes mācībā. Mācības „bērnū” kā katru gadu, bija ap 80—100, kuŗi pa mācības laiku uz mājām negāja, izņemot tos, kam tās bija tuvumā. Es naktis pārgulēju tuvējā draudzes skolā, jo skolotājs savam bijušajam audzēknim naktsmājas labprāt novēlēja.

Mācības notika mācītājmuižas tuvumā kādā plašākā zālē, kuŗā bija katedra un soli tāpat kā skolā. Hiršseids runādams parasti aizmiedza acis un svarīgākos vārdus savā runā izcēla ar sevišķu uzsvāru. Viņš mēdza rokā turēt atvāztu kabatas nazi, ko pie katra vārda uzsvēruma cirta pultī. Ar laiku tur radās prāvs caurums.

Zēniem, kas vakaros kopējā guļamistabā visādi draiskoja un dzina palaidnības, otrā rītā allaž nāca miegs. Reiz kāds no viņiem, Hiršeidam runājot, aizmīga un iekrācās. Hiršseids atvēra acis, ieraudzīja gulētāju un negantās dūsmās svieda tam ar atvērto nazi. Nazis ķēra kāda cita zēna zābaku, pārgrieza ādu un ievainoja kāju. Zēns piecēlās un, atstādams aiz sevis asiņainas pēdas, izkliboja ārā. Hiršseids devās viņam pakaļ un, no dūsmām attāpies, lūdza, lai nevienam par notikušo nestāstot un neceļot skandālu. Hiršseida bailes bija dibinātas, jo šī gadījuma dēļ viņš varēja pazaudēt mācītāja vietu. Ievainotais zēns ļāvās pierunāties.

Mana iesvētīšana bija sevišķi svarīgs notikums mātei. Jau laikus viņa bija likusi brālim Augustam Rīgā pašūt man glītu melnu uzvalku. Kā dāvanu iesvētīšanas dienā saņēmu no viņas Limbažos pirktu dziesmu grāmatu, kur pirmajā lappusē bija iespiests veltījums ar manu vārdu.

Iesvētīšanas dienā zēni melnos uzvalkos, meitenes baltās kleitās ar mirtes zariņu rokās devās kopīgā gājienā no mācību telpām uz baznīcu. Gājienu veda Hiršseids ar skolotāju Vītolu. Iesvētāmie dziedāja: „Jēzu, pavadi, ceļā žēlīgi!” Pie baznīcas jau bija sapulcējies liels ļaužu pulks. Te atradās ne tikai iesvētāmo vecāki un radi, bet arī puīši un meitas no plašākas apkārtnes, kas jau centās nolūkot nākošo dzīves biedru.

Mums tuvojoties, ļaudis pašķīra ceļu. Baznīca bija stāvgrūdām pilna. Nostājāmie pie altāra. Pēc noturētās sākuma liturģijas sākās iesvētīšana. Neatceros vairs visu norisi. Palicis prātā tikai tas, ka grūti bija cīnīties pret laicīgām domām, kas mācās virsū ar varu un novērsa uzmanību gluži aplamā virzienā. Centos gan domāt vienīgi par svētām lietām, bet pietika baznīcēnu vidū ieraudzīt kādu pazīstamu seju, lai viss svētums pagaistu. Atceros arī to, ka plānā dievmaizīte man pielipa pie augšlejām un grūti bija to norīt.

Pēc iesvētīšanas mājā nekādi īpaši godi netika rīkoti. Jau nākošajā dienā devos pie Holandera turpināt pārtraukto darbu. Jutos gan tagad drusciņ vairāk pieaudzis.

Tanī pat 1900. gada rudenī Holanders, saimniecisku apsvērumu dēļ, nolēma pārcelties uz Katvaru pagastu. Mani sūtīja turp iepriekš. Jaunā darba vieta vairs nelikās tik patīkama kā iepriekšējā, jo Katvares pagasta nams atradās nomaļā vietā, kādu puskilometru no lielceļa, kuŗa braucējus un gājējus Pociemā tik ļoti tikās vērot. Blakus pagastnamam gan bija Katvaru pagasta skola, bet ar tās skolotāju Sietiņsonu no tuvākas satikšanas vairījos. Sietiņsonam uz romantiskiem pamatiem bija iznācis skandāls ar kādu no savām vecākām audzēknēm, par ko runāja ļaudis plašā apkārtnē. Tikai tad, kad skolotājs apsoliĶa meiteni precēt, uztrauktie prāti pamazām norima.

Sākumā Katvaros jutos vientuļš. Visas pagasta valdes lietas man bija jākārtu pilnīgi patstāvīgi, jo Holanders no Pociema atbrauca tikai tiesas dienās. Tajā laikā iesāku pīpot. Pa daļai tas notika aiz vientuļības, pa daļai tāpēc, ka pagasta saimnieki, atbraukuši darišanās, allaž „skrīveŗa jaunskungam” piedāvāja pa papirosam, lai pie kuplāka dūma labāk veiktos sarunas. Arī pats iegādājos čaulītes un tabaku, domādams tādā kārtā citu priekšā izlikties vīrišķīgāks.

Kad Holanders jau galīgi pārcēlās uz Katvariem, man īsu laiku bija jādodas atpakaļ uz Pociemu, nokārtot vēl kādas palikuŗas lietas. Tā man radās iespēja nedaudz iepazīties ar Pociema jauno darbvedi

Biezo. Biezais bija gados jauns, smalki un pilsētnieciski ģērbies, bet man nepatika viņa kundziskais, uzpūtīgais raksturs. Kamēr turīgo saimnieku priekšā viņš klanījās un smaidīja, pret mazturīgākajiem un gājēju kārtas ļaudīm izturējās ar lielu nicināšanu. Savā būtībā Biezais ļoti atgādināja Klucē no Apsīšu Jēkaba stāsta „Pie pagasta tiesas”. Gluži tāpat kā Klucē, arī viņš bieži sēdēja krogā, ļāva sev izmaksāt, un izmaksātājiem atlīdzināja ar pretpakalpojumiem, kuņus tie no viņa gribēja panākt.

Pagasta vecākais jaunajam darbvedim neuzticējās. Ja agrāk pie Holandera viņš ne aci nepamirkšķinādams parakstīja krievu valodā sastādītus rakstus, kaut gan pats krieviski neprata, tad tagad dokumentus, kuņus bija rakstījis Biezais, nesa man un lūdza pārtulkot.

Biju priedīgs, ka drīz ar savu darbu tiku galā un varēju atgriezties Katvaros. Te bija jau iekārtojusies Holandera ģimene. Darbvedim nu bija mazliet ērtāks dzīvoklis nekā Pociemā, bez tam Holandera kundze nelielā kūtī varēja turēt dažus lopus, īpaši cūkas. Tās apkopt vajadzēja nākt palīgā jaunajam ziņnesim Zēvaldam, ko darbvedis pats bija salīdzis un algoja. Šim jauneklīm, atceros, bija ciešs un ilgš miegs. Katru rītu agri, iedama uz kūti, Holandera kundze viņu modināja. Lai to izdarītu, viņai bija vispirms jāiet caur kancelejas telpu, kuņā es gulēju un arī caur tiesas zāli. Parasti es tad vienmēr pamodos un aiz sienas dzirdēju kundzes īgno balsi. Vienu rītu, tas bija ziemas sākumā, viņa Zēvaldu dabūja modināt kādas trīs reizes. Kad viņš vēl joprojām kūtī neparādījās, Holandera kundze, noskaitusies ne pa jokam, aizgāja uz viņa istabu ar ledaina ūdens ķipi. Zēvalds tobrīd sēdējis, kailās kājas pār gultas malu pārkāris un omulīgi kasījis padusi. Tai pašā padusē viņš tad arī dabūjis auksta ūdens šļāci. Protams, nu miegs bija kā ar roku atņemts, bet lieta nepalika bez sekām — nespēdams panest sava priekšnieka dzīves biedres tirannisko raksturu, ziņnesis aizgāja no darba.

Darbs Katvaru pagasta namā man nekā jauna nedeļa. Darbveža palīga amata noslēpumos jau pietiekami biju ielauzījies Pociemā. Vientuļajos un vienmuļajos Katvaros man allaž mācās virsū gaļlaicība un apnikums. Nemitīgi domas tiecās uz pilsētu, uz Limbažiem. Gribējās tikt ļaudīs, gribējās arī tikt uz priekšu un uz augšu, nevis dienu no dienas par trim rubļiem mēnesī trunēt nomaļā pagasta valdes kancelejā. Uz Limbažiem bija aizgājis mans bijušais draudzes skolas biedrs, Dreimaņu krodznieka dēls Dreksleru Jānis. Vēlāk viņš tur

strādāja pastā, ģērbās skaistā uniformā un stāstīja, ka mācoties franču valodu.

Par spīti ilgām pēc pilsētas, ceļš tomēr aizveda mani citur.

Gustavs Jansons, ar kuŗu kopā gāju Umurgas draudzes skolā, aicināja mani uz Vecsalacu, kur viņš pie sava radnieka Šmita bija dabūjis darbveŗa palīga vietu. Tā kā Šmits ar vienu palīgu nevarēja iztikt, otra palīga vietu nu solīja man, un pēc nepilna Katvaros pavadīta gada pārcēlos uz Vecsalacu. Te arī alga bija nolikta augstāka — 7 rubļi mēnesī — jo ierados jau ar darbam nepieciešamām zināšanām apbruņots. Lielākā alga tomēr nenāca par velti. Ja Pociemā un Katvaros biju strādājis daudz, tad Vecsalacā darbs mūs turēja kancelejā no agra rīta līdz vēlam vakaram. Gandrīz nemaz neiznāca laika iepazīties ar tuvāko apkārtni, kas gan ne ar kādiem īpašiem jaukumiem, atskaitot Salacas upi, uz kuŗas krasta pagasta nams atradās, lepoties nevarēja. Pie pagastnama nebija ne dārza, ne koku.

Darbus pavairoja tas apstāklis, ka pats darbvedis vairāk uzturējās ārpus pagastnama, atstādams visu lietu kārtošnu saviem divi palīgiem. Par saimniecību Šmitam nebija jā rūpējas — to vadīja Jansona māsa, kas par mani varēja būt dažus gadus vecāka. Šmitu atceros kā maza auguma vīru, sausu seju un varen kuplām ūsām. Ievērojamākais pie viņa bija tas, ka viņš tekoši runāja vāciski, jo agrāk bija kalpojis kādā vācu iestādē. Tāpat kā Katvaros, arī Vecsalacā nekādas jaunas amata gudrības netiku iemantojis. Kā līdz šim, lielāko daļu oficiālo rakstu sastādīja krievu valodā. Kas attiecas uz darišanās lietoto vāciskās priekšniecības latviešu valodu, atmiņā palicis kāds spilgts toreizējās rakstības veida piemērs.

Manos skrīveŗa palīga gadus ceļu pārraudzīšana bija uzticēta t.s. „bruģu kungam”. Vecsalacā šo amatu izpildīja muižas īpašnieks barons Štēls von Holsteins. Kad „bruģu kungs” brauca pārbaudīt ceļus, tad pagasta vecākajam viņš bija jāpavada no labošanas ierādīto ceļu vienas pagasta robežas līdz otrai un jānes atbildība par varbūtējām nekārtībām un nolaidību. Savukārt par ceļu kopšanu pagasta vecākajam bija jāatbild saimniekiem. Reiz, kad fon Holsteins gatavojās pārbaudīt Vecsalacas pagastam ierādītos ceļus, viņa muižkungs, kāds pārvācojies latvietis, atsūtīja uz pagasta valdi rakstu, ka pagasta vecākajam noteiktā dienā un stundā „pie sav pagast robeŗ ceļ stabin stāvēt gribēt būs”.

Kaut arī kancelejas darbs aizņēma vai visu mūsu laiku, mans draugs Jansons tomēr daudz lasīja un abonēja pat kādu latviešu žurnālu un laikrakstus. Tos viņš deva arī man lasīt. Līdz tam nekad avīzes nebiju cilājis, jo visu manu uzmanību aizņēma darba pienākumu pildīšana. Tagad labprāt sekoju Jansona piemēram, jo kā žurnālā, tā laikrakstos slēpās daudz interesantu lietu. Kad biju izlasījis kādu stāstiņu, Jansons man jautāja: „Nu, kā tev patika?”

Es samulsu par tādu jautājumu. Kā gan tik saistoši stāsti un notikumi lai nepatīktu?

„Patīk ļoti labi”, es atbildēju.

„Vai viss tev patīk, kas tur rakstīts?”

„Protams, viss”.

Man par brīnumu draugs purināja galvu. Tā neesot labi. Visu vajagot uzņemt ar kritisku prātu. Jāmācoties izšķirt, kas labs, kas slikts, kas patiess un kas aplams. Ar to viņš manī gan satricināja nešaubīgo ticību drukātam vārdam, taču tajā pat reizē uzkurināja milzīgu interesi par literatūru. Pret draugu sajutu cieņu un godbijību, jo viņš taču varēja izšķirt, kas žurnālā labs vai slikts, pareizs vai nepareizs. Vismaz es tā toreiz domāju. Tikai viena lieta pie Jansona man nepatika. Kaut tas bija tikai sākums, es to vēl labi atceros līdz šai dienai — proti, kad viņš pie galda ņēma sviestu no kopējā trauka, tad vienmēr pirms tam aplaizīja nazi. Taču bez kļūdām nav neviens.

Netālu no pagastnama tanī pat Salacas stāvājā krastā atradās Mežmeiniku pagasta skola, kuŗu vadīja skolotājs Švēde. Viņam bija jauns palīgs, Bērziņš, kas tikko bija beidzis augstākas skolas. Par viņu runāja, ka tas esot liels grāmatnieks. Savā lasīšanas izsalkumā, protams, centos cik iespējams, drīz ar viņu iepazīties. Cita starpā Bērziņš abonēja arī Rankes grāmatu seriju „Cilvēks” krievu valodā. Viņš man to aizdeva. Pārnesis grāmatu mājā, ar lielu skubu ķēros pie lasīšanas. Lasot pamanīju šur tur uz lappušu malām ar zīmuli rakstītas piezīmes. Tuvāk papētot izrādījās, ka Bērziņš tur uzrakstījis paskaidrojumus tekstā sastopamajiem svešvārdiem. Nu mana cieņa pret Bērziņu divkāršojās. Tik lielas gudrības priekšā bija jānoņem cepure! Tikai labu laiku vēlāk dabūju zināt, ka pasaulē pastāv arī tāda grāmata, ko sauc par svešvārdu vārdnīcu. Savu gudrību Bērziņš, droši vien, bija smēlis no tās.

Ar Rankes „Cilvēku” man iznāca arī nepatīkšanas. Grāmata, kuŗu parasti vakaros atstāju vaļā atšķirtu uz galda, kādu dienu pa-

zuda. Sākumā domāju, ka pats savas aizmāršības dēļ būšu to kaut kur nogrūdis. Apgriezu visu istabu otrādi, izcilāju gultas maisu, taču grāmata neatradās. Man kļuva neomulīgi ap sirdi. Kur grāmata varēja pazust? Savās bēdās griezos pie Jansona. Tas apsēdās uz gultas malas un labu laiku cītīgi domāja. Tad piesita pirkstu pie pieres un paskaidroja, ka „noziegumā”, droš vien, vainīga būšot viņa māsa. Nesapratu, kas Jansonu pavedināja uz tādām domām, taču, izmantojot gadījumu, kad māsa bija kaut kur izgājusi, ķērāmiešiem pie viņas istabas „izkratišanas”. Pēc ilgākas meklēšanas, kad jau bezcerībā grasījāmiešiem nolaist rokas, grāmatu atradām noslēptu krāsns mutē. Vēlāk izrādījās, ka Jansona jaunkundze tā rikojusies, gribēdama mani glābt no samaitāšanas. Proti, grāmatā esot „nepieklājīgas bildes”. Šīs nepieklājīgās bildes nebija nekas cits kā cilvēka anatomiskie attēli . . .

Man bija žēl, ka Bērziņš pēc kāda laika savu amatu atstāja, taču viņa vietā no Kurzemes Kroņvircavas pagasta atnāca vēl lielāks grāmatu mīlotājs — Roberts Bilmanis (vēlāk Latvijas saeimas deputāts un Hīpoteku bankas direktors). Drīz ar viņu biju noslēdzis ciešu draudzību. Atceros, ka reiz Bilmanis atbrauca no Rīgas ar velosipēdu, kas bija apsiets smagiem saiņiem. Izrādījās, tās visas bija jaunākās latviešu grāmatas. Dabūju tās lasīt vienu pēc otras. Bieži vakaros aizgāju uz Mežimeinikiem un cauras naktis pavadīju interesantās sarunās. Zaudētā miega vietā ieguvu atbildi daudziem jautājumiem un domām, kas man ne brīdi nedeva mieru. Šajās pārrunās arvien biežāk centos izprast savu apkārtni, mēģināju noskaidrot cilvēku sabiedriskās attiecības un dzīves apstākļus, kuņģos, skrīvera palīga amatu pildīdams, bieži dabūju ielūkoties.

Vecsalacas pagastā gar jūras akmeņaino piekrasti uz Ainažu pusi dzīvoja trūcīgi ļaudis. Bieži viņi nespēja laikā nokārtot savus maksājumus pagastam, un tos izūtrupēja. Atceros, ka reiz, sala laikā, man bija kopā ar vienu no pagasta desmitniekiem jāiet „aprakstīt” kāda pagasta parādnieka manta. Nekad neaizmirsīšu to ārkārtīgo nabadzības un posta ainu, kādu ieraudzījām. Pa daļai sabrukušajā kūti uz sasalušiem mēsliem tvērās tikai lielākie lopi. Cūkas, jērus un teļu cilvēki bija paglābuši pie sevis istabā, kur mitinājās arī bērni. Kāds šai telpā bija gaiss un tīrība, katrs viegli var iedomāties! Velti es skatījos pēc galda, uz kuņa varētu sarakstīt protokolu — šāda mēbeles gabala te nemaz nebija. Desmitnieks sminēdams deva padomu, lai es galda vietā izmantojot teļa muguru. Tikai ar pūlēm vienā istabas

kaktā sameklēju blukīti, apsēdos uz tā un protokolu uzrakstīju, atbalstījis papīru uz sava ceļgala. Pienākums bija jāpilda, kaut arī sirds runāja tam pretī. Smilšainā jūrmalas zeme nabaga ļaudīm atmeta labi, ja skopas iztikas tiesu, taču nodokļus viņiem uzlika tikpat lielus kā pagasta visbagātākajiem saimniekiem. Tā bija pret debesīm brēcoša netaisnība, bet es nespēju nekā cita, ka klusēt, just līdz un atcerēties.

Ja kāds grēks pagadījās turīgākiem vīriem, tie prata sodu vai nu pavisam novērst, vai arī no tā par maksu izvairīties. Reiz kāds labi pārticis Vecsalacas pagasta saimnieks bija zadzis kaimiņa tūrumā āboliņu. Vainīgajam piesprieda rīkstes. Noteiktā dienā viņš ieradās pagastnamā un mierīgi gaidīja, kad to sauks uz soda izpildīšanu. Viens no desmitniekiem, drusku iereibis, nemitīgi staigāja grēciniekam garām un it kā pie sevis murmināja: „Pamērcē tik podā un tad žvirkt un žvarkt!” Pieminēdams soda izpildīšanas ieroci — gaŗo stību — viņš laikam zaglīgo saimnieku bija gribējis krietni iebiedēt. Taču tas neuztraucās, bet pēc brīža, ziņneša saukts, rāmiem soļiem uzkāpa soda vietā ēkas bēniņos. Lejā viņš nonāca piesarcis un smaidīgs. Līdzpaņemtā degvīna pudele bija padarījusi savu.

Novēroju, ka pie soda izpildīšanas Vecsalacā valda tie paši tikumi, kas Pociemā un, jādodomā, citur nebija labāk. Kas bija bagāts un balstījās uz naudu, allaž visur tika cauri, bet nabagus nereti galīgi izputināja par spīti viņu centībai savus pienākumus pret pagastu pildīt pēc labākās sirdsapziņas. Bet ko viņi varēja darīt, ja naudas pietrūka un pietrūka?

Protams, nāca priekšā arī gadījumi, kur kāds atsacījās maksāt vienīgi aiz spītības.

Tā reiz gadījās ar kādu vaļinieci, kuŗa bija virstiesā prāvojusies, prāvu zaudējusi, bet atteicās samaksāt lieciniekiem ceļa naudu, rubļus piecus, sešus. Vaļiniece paskaidroja, ka naudas viņai neesot un desmitnieku, kuŗš bija aizgājis parāda summu piedzīt, sparīgi izraidījusi pa durvīm. Nu bija jādodas uz viņas dzīves vietu, jāapraksta manta un jāstādā protokols. Gāju kopā ar desmitnieku, kas jau laikus piestiprināja savu amata zīmi pie krūtīm. Līdz nāca arī daži lieki vīri, tā sakot, piesardzības dēļ. Vaļinieci uzaicināja samaksāt labprātīgi. Viņa atteicās, neesot naudas. Neatlika nekas cits, ka ņerties pie mantas aprakstīšanas, bet vaļiniece apgalvoja, ka arī manta viņai nekāda nepiederot. Izsauca saimnieku un nolasīja likuma pantu, kas par man-

tas slēpšanu draudēja ar smagu sodu. Saimnieks sākumā, vaļinieces nikno skatienu manīdams, gan vilcinājās, tomēr beidzot pateica, ka viens sivēns viņai esot. Nu visi gājienā devāmies uz kūti, bet tur vaļiniece negaidot paķēra spīļu dakšas, iestājās durvīs un solīja nodurt katru, kas tikai iešot tuvāk. Mantas aprakstītāji samulsuši raudzījās cits uz citu, jo nevienam, protams, negribējās izbaudīt draudīgi izslieto dakšu asumu. Galu galā uz desmitnieka mājienu saimnieks uzdrošinājās nikno sievišķi pabīdīt nost. Pēc sivēna apskates devāmies atpakaļ uz istabu nokārtot lietas rakstisko pusi. Nosēdos pie galda un gatavojos uz rakstīšanu, bet vaļiniece ar dakšām apsedās uz savas gultas malas man tieši aiz muguras. Nu es biju sprukās! Iedomā jau jutu asos zarus duļamies mugurā un svīdu baiļu sviedrus, kaut gan kauns bija rādīt bailes atklāti.

Visā skrīveņa palīga laikā man laikam neviens protokols nebija šķitis tik gaŗš kā šis. Beidzot tomēr biju ar protokolu gatavs un mana mugura palikusi dakšu neskarta. Nu vaļiniecei noprasīja, vai viņa ar mieru apķīlāto mantu līdz ūtrupes dienai uzglabāt pie sevis. Viņa nebija ar mieru. Šo pienākumu tad uzdevām saimniekam, iepriekš atkal nolasot likuma pantu par apķīlātās mantas rūpīgu glabāšanu.

Kad nu visas formālītātes bija nokārtotas un mēs jau cēlāmies, lai teiktu ardievas, vaļiniece nošņācās, pasita gultas spilvenu sāņus, izvilka naudas maku un parādu samaksāja.

Gadījās arī citas, kareligākas situācijas. Tā, piemēram, kādā tiesas sūdzību iesniegšanas dienā pagasta namā ieradās kāda glīta, jauna meiča un paziņoja, ka viņa grib „iesūdzēt” saimnieku. Rakstvedis Šmits, domādams, ka kalpone vēlas sūdzēt savu saimnieku par algas neizmaksu vai kādā citā praktiskā lietā, sūdzību „pieņemt”, tas ir uzrakstīt, uzdeva man. Tolaik bija parasts, ka sūdzības pagasta tiesā varēja iesniegt arī mutiski. Paņēmis attiecīgu sūdzības formulāru, spalvu un tinti, palūdzu daiļo meiču tukšajā tiesas zālē, lai viņa savas prasības man izstāsta un es tās netraucēti varētu uzrakstīt.

Apsēdinājīs sūdzētāju un pats pie galda nosēdies, lūdzu meiču savu „lietu” izstāstīt. Meiča tā kā mazliet apjuka un pietvīka, bet tad pavisam atklāti pastāstīja, ka viņa ir kāda turīga saimnieka kalpone, ka saimnieks, solīdamies viņu precēt, to pavedis, bet kad viņai piedzimis bērns, saimnieks to atlaidis no darba, izraidījis no mājas kopā ar māti un alimentus nemaksājot.

Lieta vienkārša un, kā mēdz teikt, gandrīz vai ikdienišķa parādība lauku dzīvē, bet tajos laikos un priekš maniem 17 gadiem tomēr ļoti kutelīga. Nelaime vēl tā, ka sūdzībai ar vienkāršu fakta paziņojumu vien nepietiek, bet jāuzrāda arī sīkāki lietas apstākļi. Man nu vajadzēja meiču izprašāt: kur, kad un kā tas noticis. Jutu, ka sarkstu arī es, bet atkāpties, resp. saukt pašu darbvedi palīgā, neatļāva skrīvera jaunskunga gods, un tāpēc nosvīdis un pietvīcis savu uzdevumu tomēr veicu — sūdzību uzrakstīju un meiču atlaidu, pasakot, ka tiesas dienu viņai, tāpat arī uzdotajiem lieciniekiem, paziņos ar pavēsti.

Gadījums mani ieinteresēja un tiesas dienā gribēju būt klāt pie lietas izspriešanas. Par nelaيمي šo lietu apsprieda slēgtā tiesas sēdē un, kaut gan pēc noteikumiem es kā darbveža palīgs varēju zālē būt klāt, tomēr negāju. Vēlāk Šmits, mazliet iedzēris, mums abiem ar Jansonu pastāstīja, ka meiča sūdzību zaudējusi kāda tiesas „knifa” dēļ. Lai saudzētu saimnieku, savu labu paziņu, Šmits galvenajai lieciniecei, kuŗa notikumu pilnīgi apliecinājusi, jautājis: — Kā viņa visu to var tik skaidri apliecināt? Vai šī notikuma brīdī atradusies tanī pašā istabā un savām acīm visu skaidri redzējusi? Kad lieciniece atbildējusi, ka viņa tanī pašā istabā nav bijusi, bet atradusies blakus istabā un visu dzirdējusi caur pievērtām durvīm, tad darbvedis varējis tiesas sēdes protokolā ierakstīt, ka lieciniece nav neko redzējusi, bet tikai caur durvīm dzirdējusi. Ar to pieticis, lai sūdzību kā nepierādītu noraidītu un saimnieku attaisnotu.

Šādi kuriozi notikumi, par kuŗiem tad vēlāk runāja viss pagasts, atgadījās tomēr reti, un mans darbveža palīga laiks Vecsalacā būtu bijis ļoti vienmuļš, ja es pamazām netiktu ievilkts pagasta un Salacgrīvas miestiņa sabiedriskajā dzīvē.

Pagastā par sabiedrisku rosību gādāja draudzes skolas skolotāja Bērziņa divi palīgi, no kuŗiem viens bija Dūnis. Miestiņa biedrības zālē, kuŗā bieži notika sarīkojumi, dejas vakari un teātra izrādes, abi skolotāji rīkoja arī t.s. jautājumu izskaidrošanas vakarus. Šajos vakaros viņi deva atbildes uz jautājumiem, kas tiem iepriekš bija iesūtīti, vai iemesti sevišķā jautājumu savākšanas kastē. Protams, jautājumi bija dažādi, tāpēc jo lielāks brīnums un pat skaudība man bija, ka skolotāji ikvienam prata dot tekošu un izsmeļošu atbildi. Reiz, atceļot, bija iesūtīts jautājums: Kā dzīvība rodas un kā dzīvas būtnes vairojas? Toreiz šī vienkāršā un dabīgā lieta piederēja kutelīgām problēmām, par kuŗām atklāti runāt kautrējās. Viens no skolotājiem

tomēr bez apjukuma, turēdamies pie dabaszinātniskā viedokļa, jautājumu izkaidroja gaiši un skaidri. Par spīti lietišķajam stāstījumam, draudzes skolas jaunkundzes — skolotāja un kāda kapteiņa meitas — metās laukā no zāles un savu uztraukumu un apjukumu, kā viņas teica, pie bufetes noskaloja ar glāzi vīna. Viņu sašutums gan likās vairāk spēlēts nekā īsts, taču tādu izturēšanos varbūt prasīja tā laika tikumi. Arī daži tēvi un mātes, kas bija palikuši zālē, purināja galvas un klusībā, droši vien, skolotāja atklāto valodu nosodīja.

Draudzes skolas palīgskolotāji, nezin kāpēc, bija atraduši, ka es būtu labs aktieris lugai, kuŗas uzvešanu viņi gatavoja. Darbvedis Šmits skolotāju iedomai bija noteikti pretim, aizrādīdams, ka viņa palīgam ir nopietnāki uzdevumi nekā aušīga ģeķošanās uz skatuves visa pagasta un miestņa ļaužu priekšā. Tikai pēc ilgiem un vairāk-kārtīgiem palīgskolotāju lūgumiem viņš beidzot piekāpās un piešķīra man brīvu laiku mēģinājumiem. Man bija piešķirta pirmā mīlētāja loma, bet lugas nosaukums un saturs vairs nav palicis atmiņā. Atceros tikai, ka mēģinājumos man bija slotas kātam jāatklāj mīlestība, un kādā teksta vietā solos izraut no zemes kokus ar visām saknēm un iemest tos verdoša vulkāna krāterī. Neatminu arī vairs, vai manai pirmajai aktieŗa debijai bija kādi panākumi, taču ar savu uzstāšanos nokļuvu, kā saka, ļaužu valodās. Pēc izrādes mani šis apstāklis rūpēja maz. Visu vērību veltīju mežsarga Martinsona meitai, kuŗa man bija iepatikusies un ar kuŗu amizējos līdz pašam sarīkojuma beigām. Vēlāk kopā ar Jansonu viņu šad tad apciemojām. Diemžēl, mana simpatija dzīvoja diezgan tālu, kādus septiņus, astoņus kilometrus no pagastnama, turklāt vēl Salacas otrā pusē, tā kā ciemos iešana prasīja daudz laika un pūļu.

Vecsalacas laikā iekrita arī mans pirmais „jūŗas brauciens”. Braucu uz Rīgu un atpakaļ ar kuģi „Vāza”, kas uzturēja satiksmi starp Rīgu un Pērnavu. No šī brauciena man palikuŗas pavisam sliktas atmiņas. Lai sasniegtu kuģi, vajadzēja braukt no Salacgrīvas miesta ar laivu krietnu gabalu jūŗā, kur kuģis gaidīja. Jau turpeļā kuģi stipri šūpoja. Lai izvairītos no jūŗas slimības, citu braucēju pamācīts, dūŗīgi ēdu svaigu gurķi, ko līdz tam savā mūŗā nebiju ēdis, jo tēva mājās tos neaudzēja un arī vēlāk neiznāca ar tiem sastapties. Atpakaļ braucot šī recepte vairs nelīdzēja. Vētra bija spēcīga un vilņi balto „Vāzu” svaidīja kā skaidu. Jau visi pasaŗieri bija sasirguŗi ar jūŗas slimību. Kādu laiku turējos tai pretim, skatīdamies mākoņos,

kas vismaz tik traki nešūpojās, bet tad nelīdzēja arī vairs tas un man, tāpat kā citiem, bija jāziedo sava artava jūras dievam. Mocīdamies skatījos uz tālumā saredzamo krastu. Biju ar mieru atdot velnam dvēseli, lai tikai varētu tikt no kuģa nost, bet negantās šūpoles mūs vēl mētāja krietni ilgi. Pie Salacgrīvas vētra bija jau mazliet norimusi. Laivā izbraucām krastā. Kad pacēlu kāju, lai spertu pirmo soli uz sausuma, izbrīnējies jutu, ka zeme skrien prom, kad spēru otru soli, zeme skrēja atkal atpakaļ. Pārguris un nomocījies pusē kā pa sapņiem ietiku kādos ratos, kas mani pārveda pagastnamā. Taču vēl kādu nedēļu sagulēju slimis un, kolīdz aizvēru acis, gulta man šķita šūpojamies tieši tāpat kā „Vāza” vētras laikā.

Lai kā, taču arī šis Rīgas brauciens man pavēra jaunu lapu plašākas pasaules grāmatā, ar kuņu, pilns ilgu un zināšanas kāres, pamazām sāku iepazīties. Rosīgā sabiedriskā dzīve, grāmatas un vērtīgu draugu paraugs lēnām manī nostiprināja vēlēšanos tikt laukā no pelēkās dzīves, atbrīvoties no vienmuļā kancelejas darba, kas apēda vienu manas dzīves dienu pēc otras. Cik tālu es kā darbveža palīgs varēju tikt? Sasniegt varbūt patstāvīga darbveža vietu. Agrāk man tas bija licies ļoti daudz. Darbvedis pagastā taču bija viena no ievērojamākām personām un lielākiem noteicējiem, bet, dīvainā kārtā, mani nevilināja ne vara, ne ārējais spožums, ne gods. Daudz vairāk ievēroju apstākli, ka pagasta darbveža amats nedod nekā jauna, ka īstenībā tas pastāv no mūžīgas vienu un to pašu lietu atkārtotības. Turklāt šo lietu bija tik daudz, ka tās neatstāja gandrīz nemaz brīva laika. Soli pa solim, gluži nemanot, manā apziņā bija nostiprinājies cits ideāls — *klejūt par skolotāju*. Te varēja bezgalīgi daudz mācīties pats, apmierināt zināšanas kāri un meklēt atbildes jautājumiem, kas ik dienas izauga no grāmatām, dzīves un pārdomām, varēja meklēt jaunas pasaules un jaunus ceļus uz tām, varēja atrasto un iegūto mācīt un izskaidrot citiem, varēja palīdzēt viņiem nolīdzināt tās smagās tekas, pa kuņām es pats biju gājis.

Mežmeiniķu palīgskolotāji un draudzes skolotāja palīgi man stāvēja kā paraugi acu priekšā. No vienas puses es apbrīnoju viņu zināšanas, no otras apskaudu brīvību, kuņu tie diendienā baudīja. Pasniedza savas stundas un tad varēja darīt, ko paši gribēja. Un turklāt vēl vaļas laiks vasarā! Ko gan visu tādās brīvās stundās nevarēja izlasīt un pārdomāt? Trešais apstāklis, kas manu nodomu nostiprināja galīgi, bija tas, ka palīgskolotāji lielā mērā varēja justies neatkarīgi.

Neviens viņus nerīkoja un nekomandēja, ko par skrīvera palīgiem nevarēja teikt.

Lai kļūtu par skolotāju, vajadzēja beigt skolotāju semināru. Aizrakstīju vēstuli savam bijušajam draudzes skolas biedram Augustam Vorpam, kas bija iestājies Kuldīgas skolotāju seminārā, kuŗā izstāstīju savus nodomus un lūdzu atsūtīt viņa mācības iestādes programmu. To Vorps man arī atsūtīja, bet reizē arī brīdināja, ka semināra prasības esot stingras un nezin, vai draudzes skolā iegūtās zināšanas man pa vairāk nekā trīs gadiem nebūšot jau pagaisušas.

Vorpam, diemžēl, bija taisnība, taču no sava nodoma neatteicos. Uzticēju savu nodomu Jansonam un abi nolēmām, ka es varētu mācīties pie mūsu paziņas Sveiciema pagasta skolas skolotāja Vilmaņa, kas bija beidzis Baltijas skolotāju semināru Kuldīgā un, tā tad, labi pārzināja visus uzņemšanas apstākļus. Līdz rudenim, kad notika pārbaudījumi, vēl daudz ko varēja paspēt.

Praksē mans izdomātais plāns tomēr nederēja. Sveiciema pagasta skola atradās no Vecsalacas pagastnama taisnā ceļā kādus septiņus kilometrus. Jau turp un atpakaļceļš vien prasīja pārāk daudz laika, par mācību stundām nemaz nerunājot. Sagatavošanos semināram nebija iespējams apvienot ar skrīvera palīga amatu. Nekas nelīdzēja — bija viss jāizstāsta darbvedim Šmitam. Sākumā viņš manas domas neņēma nopietni un par visiem argumentiem tikai pasmīnēja, bet, kad redzēja, ka patiesi gatavojos iet no viņa prom, palika nopietns un piedāvāja algu līdzšinējo 7 rubļu vietā 10 rubļus mēnesī. Tikai ar pūlēm izdevās viņam ieskaidrot, ka lieta negrozās ap algu. Galu galā Šmits piekāpās. Viņš pat apsoliņa brīvākajā vasaras posmā iztikt ar vienu palīgu un rezervēt man vietu, ja rudenī man nelaimētos iekļūt seminārā. Tādā gadījumā es varētu atgriezties un strādāt tālāk par 10 rubļiem mēnesī.

„Nodrošinātā aizmugure” man deva jaunu spar un drošības sajūtu. Lai izvairītos no liekas staigāšanas, jūnijā pārcēlos dzīvot uz Sveiciema pagasta skolu. Gluži ar tādu pašu nodomu kā es, tur apmetās arī Sveiciema pagasta darbveža palīgs Hugo Grasis. Tā nu mēs bijām divi skolnieki, abi vienādiem amatiem un vienādiem mērķiem. Jāmācās bija ļoti cītīgi, jo Kuldīgas seminārā parasti uzņēma ar lielu konkursu. Labākās iekļūšanas izredzes, bez šaubām, bija dziņušiem krieviem, kas uz Kuldīgu brauca pat no Pleskavas, Smoļenskas un Vitebskas guberņām. Katru gadu uzņēma 40 audzēkņus — 20

labākos ar kroņa (valsts) stipendijām, pārējos uz sava rēķina. Skolotājs Villerts deva man cerību, ka neatlaidīgi mācoties varbūt iekļūšu pirmajā grupā. Tas nozīmētu lielu materiālu atvieglojumu.

Sveiciema pagasta skola atradās ļoti jaukā vietā — uz gleznainas Svētupes krasta, bet mums ar Grasi šis apstāklis nāca tikai par ļaunu. Proti, vasaras sākumā skaistajā apvidū saradās pavadīt brīvdienas vairāki pilsētnieki ar un bez bērniem. Bija arī dažas skolnieces. Tās, protams, ātri vien uzzināja, ka turpat kaimiņos, pagasta skolā, slēpjas divi jaunekļi. Par nelaimi viena no ģimnazistēm Grasi drīz vien savaldzināja. Viņš bieži gāja ar to staigāt, sevišķi jaukajos vasaras vakaros, un grāmatas palika neskartas. Brīdināju draugu, lai viņš, kaut arī smagu sirdi, romantikai un pastaigām atmet ar roku. Grasis domāja, ka mēs jau daudz zinot, un laika arī vēl diezgan, kāpēc no Svētupes alu apbrīnošanas un pastaigām neatteicās, zaudējot arī labu tiesu nakts miega.

Amors manam biedrim dārgi maksāja: rudenī Kuldīgas skolotāju semināra pārbaudījumus Grasis neizturēja un tikai pēc gada viņš iestājās seminārā Valmierā. Arī mani iecerējumi nepiepildījās pilnīgi. Tiku gan uzņemts, bet neiekļuvu stipendiātu grupā, palikdams aiz tās trešajā vietā. Te gan mazāk varēja vainot manas vasaras sīkās palaidnības, bet apstākli, ka togad uzņemšanas konkursā piedalījās neparasti daudz krievu.

Lai kā — biju tomēr sekmīgi spēris pirmo soli uz paša nospraustā ceļa. Kalendārs rādīja 1902. gada augustu.

KULDĪGAS SKOLOTĀJU SEMINĀRĀ

Cara valdības pārkrievošanas politikā skolotāju semināram bija ļoti liela nozīme. To viegli var saprast, ja iegaumē, ka vēl ap gadu simteņu maiņu latviešu tautas lielākās daļas — zemnieku — garīgo dzīvi vadīja mācītājs un skolotājs. Mācītāji gandrīz visi bez izņēmuma bija vācieši. Dabīgi, ka viņi bija paklausīgs ierocis vācu muižniecības rokās. Baznīcā tie neapguruši sludināja paklausību un bijāšanu pret kungiem. Zemniekam bija jāsaprot, ka muižniecība ir Dieva

iestādījums un sacelšanās pret to nozīmē smagu ticības baušļu pārkāpšanu. Baltijas muižnieki prata savu stāvokli pie krievu valdības pietiekami nodrošināt. Pirmkārt, viņi ieņēma svarīgus amatus cara galmā, otrkārt, centās sagrābt savās rokās arī nozīmīgākos posteņus Baltijas guberņās. Ja kādā svarīgā postenī atradās krievs, tad to iemidzināja ar glaimu, lišķības un kukuļošanas palīdzību.

Ja mācītājs bija vācu muižniecības ierocis, tad tautskolotāju cara valdība centās pārvērst par paklausīgu kalpu tās pārkrievošanas centieniem. Šim nolūkam tika dibināti skolotāju semināri. Latvijas teritorijā šādu semināru bija divi. Vidzemei skolotājus sagatavoja Valmieras skolotāju seminārs, bet Kurzemei — Baltijas skolotāju seminārs Kuldīgā. Kā jau nosaukums rāda, Kuldīgas seminārs gan īstenībā aptvēra plašāku novadu.

Saskaņā ar šīs mācību iestādes mērķiem bija sastādīta arī tās programma. Protams, pirmo un galveno vietu tajā ieņēma krievu valoda. Visus priekšmetus, izņemot latviešu valodu, ticības mācību un pa daļai dziedāšanu, mācīja krieviski. Visumā skolas prasības bija diezgan augstas. Galvenās mācību disciplīnas, piemēram, vēsturi, dabaszinības, matemātiku u.t.t. — pasniedza gandrīz pilnā ģimnāzijas kursa apmērā. Nāca vēl klāt speciālpriekšmets — pedagogija. Pie semināra pastāvēja paraugskola, kuŗā semināra pēdējo klašu audzēkņi varēja praktiski vingrināties stundu pasniegšanā. Pēc katras tādas stundas tika iztirzātas pielaistās kļūdas un trūkumi. Tādā kārtā jaunie skolotāji atstāja semināru, labi pārzinādami arī sava amata tehnisko pusi.

Viszīmīgākais bija apstāklis, ka semināra mācības programmā latviešu valodai bija paredzēta tikai viena stunda nedēļā. Tikai viena latviešu valodas stunda nākošajiem latviešu tautskolotājiem! Vācu valodu nemācīja. Bija pat noliegts to mācīties. Ja kāds to gribēja mācīties privātā kārtā, tad viņam no semināra vadības bija jādabū atļauja. Svešvalodas mācību programmās nebija uzņemtas tā vienkāršā iemesla dēļ, ka viņas dabīgi pavērtu audzēkņu skatus uz bagāto un revolūcionāriem saviļņojumiem pārpilno Rietumeiropas kultūru, un pārkrievošanas centieniem tas nekādā ziņā nebija izdevīgi. Nākošo skolotāju redzes loku vajadzēja pēc iespējas sašaurināt, lai tie saviem skolniekiem spētu iepotēt vienīgi šauru šovinistisku garu. Tālāks solis šajā virzienā bija aizliegums lasīt latviešu avīzes, žurnālus un grāmatas, izņemot tās, kas atradās skolas bibliotēkā. Lieki pieminēt, ka šo

grāmatu lielais vairums bija garīga satura un veci izdevumi. Kādu spilgtāku nacionālu iezīmju tajās pilnīgi trūka. Raksturīgi, ka arī krievu avižu lasīšanai bija nepieciešama ikreizēja skolas vadības atļauja, jo cara cenzūras stingrajiem žņaugiem šad tad varēja izsprauties cauri kāds raksts ar brīvākiem uzskatiem. Lai semināra audzēkņus pilnīgi atšķirtu no nevēlamām ārpuskolas ietekmēm, skolas noteikumi viņiem aizliedza apmeklēt ārpuskolas sarīkojumus, koncertus un teātra izrādes, tas ir — atņēma viņiem vienīgo iespēju nākt tuvākos sakaros ar latviešu sabiedrību, jo arī ciemošanās pilsētiņas latviešu ģimenēs bija noliegtas. Apmeklēt drīkstēja vienīgi vecākus un tuvus radniekus.

Protams, Vecsalacā man par Kuldīgas semināra šauro, šovinstisko un birokrātisko garu vēl nekas nebija zināms. Mācījos to iepazīt un izprast tikai vēlāk, kad jau biju seminārists.

Valmieras seminārs man būtu bijis izdevīgāks, jo atradās tuvāk, taču tajā bija paredzēts daudz mazāk stipendiju nekā Kuldīgas seminārā. Tā 1902. gada augusta beigās kopā ar Grasi posāmies ceļā, lai piedalītos semināra uzņemšanas pārbaudījumos. Mūs pavadīja skolotājs Villerts, kas pie viena gribēja apciemot arī savus Kuldīgas apkaimē dzīvojošos vecākus.

Pirmo ceļa posmu — līdz Rīgai — braucām ar kuģi. Šoreiz jūra, man par prieku, bija mierīga. Rīgā sēdāmies vilcienā, lai nokļūtu līdz Stendei. Šis bija mans pirmais brauciens ar vilcienu, taču ceļojuma iespaidus nomāca nedrošība un uztraukums par gaidāmiem pārbaudījumiem. Labi, ka mums bija līdz bijušais Kuldīgas seminārists Villerts, kas abus uzstrauktos aspirantus prata nomierināt un iedvesa viņiem ticību.

Apm. 40 km garajā ceļā starp Stendes staciju un Kuldīgu satiksmi uzturēja vieinīgi žīdu ormaņi. Salīgām pajūgu un braucām tālāk. Pēc ilgas un nogurdinošas kratišanās beidzot sasniedzām Kuldīgu. Iebraucot pilsētā, mani patikami pārsteidza gaŗa, akmeņiem izbruģēta, kokiem apstādīta aleja. Vēl lielāku iespaidu atstāja Ventas tilts un Rumbas ūdenskritums. Vēlāk pāri tiltam un pa gaŗo aleju tiku staigājis neskaitāmas reizes, jo tas bija semināristu un pilsētas iedzīvotāju parastais promenādes ceļš. Kuldīgas pilsēta man jau no pirmā acu uzmetiena nepatika. Mājeles bija tādas kā apdrupušas, aizsūbējušiem logiem, ieliņas apaļiem akmeņiem bruģētas un pārāk šauras, visur valdīja liela netīrība. Šķita, ka pilsētā dzīvo vairāk žīdu nekā latviešu.

Novietojāmie pie kāda Villerta paziņas. Tad Villerta pavadībā gājām uz semināru Liepājas ielā iesniegt dokumentus. Semināra lielā ēka bija neapšaubāmi pati skaistākā visā Kuldīgā. Pie tās atradās plašs dārzs un turpat blaku pareizticīgo baznīca.

Pārbaudījumi sākās jau nākošā rītā. Bija ieradušies ap 70 aspirantu, to starpā daudz krievu. Redzot šo lielo pulku, man saplaka dūša. Arī pārbaudījumu gaitā tā neko daudz neuzlabojās. Vēsturē un ģeografijā eksaminēja skolotājs Karpovs (vēlāk tautskolu inspektors Kurzemē), vidēja auguma bārdains krievs ar rūsganiem matiem. Vēsturē viņš man prasīja galvenokārt kaŗu, ķeizaru valdīšanas un citus gadu skaitļus, no kuŗiem dažus nezināju. Tāpat arī uz vairākiem jautājumiem ģeografijā nevarēju dot apmierinošas atbildes. Noskumis atzinu, ka neesmu pietiekami sagatavots semināra prasībām.

Pārbaudījumi ilga trīs dienas. Kad tie bija beigušies, mūs visus sapulcināja kādā lielā klasē, lai paziņotu rezultātus. Pirmos nolasiya stipendiju ieguvušo vārdus. To bija drusku vairāk par divdesmit. Sasprindzinājis dzirdi, aiz uztraukuma drebēdams, uzmanīgi sekoju katram vārdam. Stipendiātu saraksts jau tuvojās beigām, bet mani vēl arvien neizsauca. Taču, man par lielu izbrīnu, laimīgo pulkā bija ieskaitīti arī daži krievu tautības aspiranti, kaut pārbaudījumos tie nekādas spīdošas zināšanas nebija parādījuši. Tikai vēlāk sapratu, ka šo audzēkņu krievu tautība bija viņu dabīgā un labākā protekcija. Ar brāli un māti gan biju norunājis, ka seminārā mēģināšu palikt arī tādā gadījumā, ja stipendiju neizdotos iegūt. Vairāk kā vienam gadam līdzekļi gan nebūtu pietikuši. Stipendiātu saraksts nu bija galā, manu vārdu nepieminēja. Dūša sašļuka, jo man sāka likties, ka būšu izkritis cauri pavisam.

Sirmais direktors Strachovičs paskaidroja, ka tagad izsaukšot tos, kas pārbaudījumus izturējuši, bet kam visi skolas izdevumi jāsedz no savas kabatas. Katrs, kuŗa vārdu izsaukšot, lai pieceļoties un atbildot, vai viņš ir ar mieru palikt vai nē.

Trešais pēc kārtas biju es. Atbildēju ar skaļu „jā” un, klusībā domājot par savu situāciju, cerēju, ka pirmajā skolas gadā varbūt radīsies kāda iespēja iekļūt stipendiātos. Zināju, ka šādi gadījumi ir reti. Gaidīju izsaucam arī Graša vārdu, bet velti. Tā tad izkritis.

Nu biju kļuvis pilntiesīgs seminārists, bet draugam jābrauc atpakaļ. Skolotājs Villerts man pastāstīja, ka stipendiāti apmetoties uz

dzīvi semināra ēkā, bet „pašuzturniekiem” paredzēta atsevišķa māja pie upes. Viņš aizveda mani turp. Nesu līdz savu drēbju sainīti.

Pašuzturnieku nams bija vienstāva koka ēka Ventas krastā, netālu no tilta un luterāņu baznīcas. Villerts mani iepazīstināja ar nama pārzini, semināra skolotāju, Līcīti. Biju jau agrāk par viņu dzirdējis daudz laba, bet nu viņš man iepatikās jau no pirmā redzējuma. Līcītis bija paslaida auguma, iesirmiemi matiem un tumšu bārdiņu, bet sevišķi pievilcīgas likās viņa allaž smaidīgās acis. Viņš mani saņēma ļoti laipni, bet aizrādīja, ka pirmā nakts kopmītnē man gan laikam būšot jāpavada vienam pašam. Līdz skolas sākumam vēl palika pāris dienas, un šai laikā skolnieki vēl kavējās pie saviem vecākiem vai paziņām.

Villerts atvadījās un aizgāja, es paliku viens tukšajā namā. Svešajā pilsētā un nepierastajos apstākļos palika ap sirdi tik bēdīgi, ka gribējās vai raudāt. Nāca prātā pirmais vakars pagasta skolā, kad man bija tikpat nospiests garastāvoklis kā tagad, tikai šoreiz atrodos tālu prom no mājām un draugiem. Staigāju apkārt pa telpām, kuŗās dobjī atbalsojās mani soļi.

Kā akmens novēlās no sirds, kad pievakarē ieradās vēl viens „pašuzturnieks”, Arnolds Gulbis no Rīgas. Viņš bija gadus 4—5 vecāks par mani, izaudzējis jau pakuplas ūsas. Tas mani pārsteidza, jo agrāk domāju, ka būšu klasē viens no vecākajiem, ja ne pat vecākais skolnieks.

Ēkas jumta stāvā bija izbūvēta guļamistaba. Tā kā jau vakaroja, uzkāpām abi ar Gulbi tajā un iekārtojām sev guļas vietas. Drīz bijām iegrimuši dzīvās sarunās. Savas drūmās domas aizmirsis, uzmanīgi klausījos Gulbja stāstos. Nevarēju pret viņu nesajust respektu — mans jaunais biedrs nāca no Rīgas, kur bija strādājis vairākās fabrikās un pieredzējis raibu raibās lietas. Apbrīnoju arī viņa uzņēmību, par spīti jau samērā lielajam vecumam, turpināt kādreiz pārtrauktās skolas gaitas. Pirmajā dienā nodibinātā draudzība turpinājās arī vēlāk, un visus savus seminārista gadus nosēdēju ar Gulbi uz viena sola.

Māju, kuŗā nu biju apmeties uz dzīvi, semināristi bija iesaukuši par „Spartu”, pretstatā stipendiātu kopmītnēi, kas lepojās ar „Atēnu” vārdu. Šie nosaukumi laikam bija radušies tāpēc, ka „Atēnu” iemītnieki dzīvoja ērtākos un labākos apstākļos nekā pašuzturnieki. „Atēniešu” vajadzībām semināra ēkā bija iekārtotas četras guļamistabas — katrai klasei sava. Bez tam semināra apakšstāvā atradās stipen-

diātu ēdamistaba. Blakus tai bija liela un spodra virtuve, kurā ēdienu gatavoja algots personāls. Ēdamistabu un virtuvi katru dienu pārraudzīja viens no skolotājiem. Lielajā ēdamistabā katru rītu noturēja pareizticīgo audzēkņu rīta lūgšanu. Kamēr mācību personālam vēl nebija piesaistīts luterāņu mācītājs, šajās lūgšanās piedalījās arī luterīcīgie audzēkņi, kas gan lāga nevarēja pieskaņoties pareizticīgo dziedājumam *Gospodji pamilui* . . .

„Spartas” iemītniekiem bija tikai viena, visiem kopēja guļamistaba. Zem tās atradās ēdamtelpa. Arī te ēdienu gatavoja algoti spēki, bet ik dienas vienam no skolniekiem bija jādežurē un jāgādā par mājas kārtību. Par ēdienu bija jāmaksā naudā, vai arī sava daļa jāpiegādā produktos.

Visumā „Sparta” gan bija vairāk pelnījusi „Atēnu” nosaukumu, jo te skolnieki varēja justies brīvāki nekā stipendiāti, kuri atradās pastāvīgā krievu skolotāju uzraudzībā. Pašuzturniekiem bija arī tā priekšrocība, ka viņus pārraudzīja latviešu tautības skolotājs Līcītis, kurš turklāt bija ļoti labas dabas cilvēks un savu audzēkņu iekšējā dzīvē nekad bez nepieciešamas vajadzības neiejaucās. Līcīti visi bez izņēmuma mīlēja un cienīja. Iedzīvojoties semināra apstākļos, novēroju, ka „Spartā” ikvienu no skolas bargajiem noteikumiem bija vieglāk pārkāpt nekā „Atēnās”. Šeit bieži notika slepena latviešu literatūras un avīžu lasīšana, te brieda arī tas pretestības un protesta gars, kas reizēm seminārā tik negaidīti un spontāni izlauzās uz āru. Cita starpā, pašuzturnieku mājā es iepazinos ar kādu otras klases skolnieku Daumani, kurš vēlāk ar „Donnera” vārdu aktīvi darbojās Latvijas sociālisma kustībā. Turpat seminārā nodibinājās arī mani pirmie sakari ar šo kustību.

Brīvās dienas līdz mācību sākumam vairums izmantoja, lai pilētā iepirktos. Galvenais iegādes priekšmets bija semināra formas cepure ar platu dibenu, zilu samta atloku un spožu nagu. Pieri rotāja kokarde ar krievu burtiem PUS (Pribalt. Ucit. Semin.) Tie paši burti bija arī uz jostas sprādzes. Formas uzvalku bija atļauts iegādāties laikā līdz Ziemassvētkiem.

Aizrakstīju Gustavam Jansonam uz Vecsalacu vēstuli, lai mani atpakaļ vairs negaida un rezervēto palīga vietu atdod kādam citam. Otru vēstuli nosūtīju mātei un brālim Jānim, paziņodams, ka skolā esmu ieticis, bet stipendiātu skaitā nē, un lūdzu, cik nu iespējams, atbalstīt ar naudu.

Cad sākās skolas gaitas.

Pašā sākumā visus latviešu audzēkņus pārsteidza direktora norādījums, ka skolotāji jāuzrunā vārdā un tēva vārdā. Tos visus uzrakstīja uz tāfeles, un mēs tos cītīgi norakstījām. Taču ar to iegaumēšanu tik viegli negāja. Direktors bija jāsauc par Fjodoru Stepanoviču, bet nereti mums gadījās viņu pagodāt par Stepanu Fjodoroviču. Sākumā viņš par šādu kļūdu tikai pasmīnēja, bet kad tā bieži atkārtojās arī vēlāk, iesāka dusmoties. Un kā arī ne — „čīnai” viņa acīs bija liela nozīme! Direktoram bija piešķirts „īstena slepenpadomnieka” tituls, kas militārā hierarchijā atbilda ģenerāļa rangam. Tālab viņš arī valkāja mētelī ar sarkaniem atlokiem. Pilsētā viņu pazina visi, un viņu pazemīgi sveicināja. Atbilstoši savam amatam un titulam viņš bija cītīgs cara kalps un liels birokrats, taču vājš paidagogs. Turklāt direktors vecākajās klasēs mācīja tieši paidagoģiju. Viņa metode gan lielā mērā aprobežojās tikai ar pamācībām, kā jāuzvedas sabiedrībā un kā jāapietas ar jaunkundzēm.

Latviešu valodu, vingrošanu, dabaszinības un vecākajām klasēm arī fiziku mācīja Līcītis. Viņš bija visu latviešu skolnieku mīlulis trīs iemeslu dēļ. Pirmkārt Līcītis bija vienīgais latviešu tautības skolotājs seminārā (ja neskaita ticības mācības pasniedzēju luterāņiem — mācītāju Grosu), otrkārt, viņš bija krietna un godīga rakstura un, treškārt, viņš prata savus priekšmetus izskaidrot saprotami, brīvi un atklāti. Praktiskās stundās viņš daudz eksperimentēja un aizrāva līdz visu klasi. Prieks bija noskatīties, cik droši un mērķtiecīgi funkcionēja visi Līcīša veiklo roku iedarbinātie aparāti. Turpretim pie vēstures un ģeografijas skolotāja Karpova, kas fiziku mācīja zemākajās klasēs, šie paši aparāti bija un palika sastinguši. Ja Karpovam izdevās kādu no tiem drusku iekustināt, tad viņš sajūsmā sauca: „Lieliski, lieliski!”, aizbildinādams aparāta vājo darbību ar teicienu: „Galvenais ir tendence!” Bieži Līcītis mūs savās stundās izveda ārpus pilsētas. Ventas klinšainajā krastā viņš mums skaidroja akmeņu noslāņošanos un citus minerāloģijas jautājumus, bet pļavās un mežā botāniku ilustrēja dzīvīviem, augošiem piemēriem. Zīmīgi, ka gandrīz katram Līcīša skolniekam bija sava maza minerālu kolekcija un augu herbārijs. Arī es biju aizrāvies ar botāniku.

Dažreiz fizikas eksperimentus Līcītis izveda skolas pagalmā. Atceros elektriskās strāvas īpašību demonstrējumus. Līcītis lika mums sastāties puslokā un sadoties rokās, izveidojot ķēdi. Ķēdes galējie

puiši saņēma rokā katrs savu indukcijas aparāta polu, un nu elektriskā strāva kratīja un purināja visu rindu. Pēc tam uz soliņa novietoja bļodu ar ūdeni, kuņā ielaida strāvas vadu galus. Līcītis iemeta bļodā pieckapeiku gabalu un uzaicināja skolniekus pēc kārtas ņemt to laukā. Tā kā elektrizētais ūdens acumirkli pirkstus sarāva dūrē, pieckapeiku no bļodas neviens nevarēja izdabūt.

Kur gadījies, kur nē, semināra pagalmā bija ieklīdis mazs čigānēns, kas ar interesi vēroja dīvaino nodarbošanos. Viņš lūdza, lai ļaujot pamēģināt arī viņam. Tā kā skolnieki, labu joku sagaidīdami, viņa lūgumu atbalstīja, Līcītis atļauju neliedza. Čigānēnam neklājās labāk kā pārējiem — arī viņa roka tūliņ sarāvās čokurā. Krūmu dēls tomēr neatlaidās. Ilgi viņš ar ikšķi bīdīja gar bļodas dibenu, līdz izrausa pieckapeiku un laimīgs aizskrēja.

Dabaszinībās Līcītis mums vienmēr vēstīja par šīs zinātņu disciplīnas jaunākajiem pētījumiem un atzinumiem. Viņš bija liels Mečņikova un Darvina cienītājs, un izskaidroja viņu mācības visos sīkumos. Tādā kārtā viņam gribot negribot bija bieži jānonāk pretrunā ar mācību, ko sludināja mācītājs Gross un pareizticīgo pops. Atceros, ka šīs pretrunas iedzina galīgā izmisumā manu skolas biedru Gaudiņu — tievu, gaŗu, bālu un ļoti reliģiozu zēnu. Gaudiņa pasaules uzskatu, kas bija veidojies baznīcas ietekmē, Līcīša skaidrie un loģiskie spriedumi sagāza kā kāršu namiņu. Nabaga zēns, zaudējis pamatu zem kājām, gribēja pat izdarīt pašnāvību.

Visiemīlotākās bija Līcīša latviešu valodas stundas. Tā kā latviešu valodai bija paredzēta tikai viena stunda nedēļā, Līcītis ar gramatikas likumiem mūs nemocīja, jo labi saprata, ka tik īsā laikā nav iespējams tos iemācīt. Tai vietā viņš plašāk apskatīja un izskaidroja latviešu literatūras darbus. Parasti skolnieki pēc kārtas klasē lasīja kāda rakstnieka sacerējumu, par kuŗu pēc tam diskutēja.

Atceros, ka reiz mums bija jālasa brāļu Kaudziņu „Mērnieku laiki”. Taubes Jānim, kuŗš bija iesaukts par Vaņu, gadījās lasīt Ķeņča lūgšanu. Jau pēc pāris teikumiem Vaņa sāka sprauslot un, jo tālāk lasīja, jo grūtāk gāja. Beidzot viņš smieklos bija aizrāvies tik ļoti, ka no acīm tam sprāga asaras un pēc katra vārda bija jātaisa gaŗāka pauze, lai atvilkto elpu. Krievu skolnieki, kas dažkārt šajās stundās palika klasē, ar izbrīnu skatījās Vaņā un nesaprata, kas viņam īsti lēcies.

Nereti Līcītis mūsu literatūras diskusijas ievadīja plašākā gultnē, iztirzāja sabiedrību, viņas attiecības ar valsti un valsts iekārtas. Diskutējot par problēmu kā pacelt tautu uz augstāka kultūras līmeņa, kā noskaidrot viņai patiesību par politiskajiem apstākļiem, kuŗos tā dzīvo, tas pats Jānis Taube, kuŗš, blakus minot, bija arī ļoti karstasinīgs un ass, iekaisis aizstāvēja uzskatu, ka vajaga dot tikai vispārēju runas brīvību. Ar tās palīdzību tautai būšot iespējams noskaidrot patiesību, un gan tad cara patvaldība atkāpsies, lai dotu vietu progresīvai valsts formai.

Līcītis atgādināja, lai neaizmirst apstākli, ka runas brīvību tad baudīs arī pretējās partijas pārstāvji, kas, vecās varas atbalstīti, varēs paust, kādus melus vien gribēs.

Taube tomēr spītīgi palika pie sava un kļuva izteicīns pat ļoti ass. Tad Līcītis sapīka un teica: „Mācaties, Taube, no saviem biedriem — viņi jūt daudz dziļāk par jums, bet viņi klusē!”

Protams, latviešu valodas stundu brīvais gars nepalika direktoram apslēpts, jo viņam bija starp skolniekiem noorganizēta sava spiegu sistēma. Arī mūsu klasē atradās kāds viņa mīlulis — mīksts, apaļš puisītis, kuŗu tas bieži aicināja pie sevis. Šajā sakarībā jāpiezīmē, ka direktora mīlestība pret dažiem zēniem tālu pārsniedza godīgu un attaisnojamu pedagoga pieķeršanos saviem audzēkņiem. Vērst pret Līcīti kādas represijas direktors neuzdrošinājās, jo Līcītis bija pārāk iemīļots un bez tam arī neatsverams, vērtīgs mācības spēks.

Lieki būtu pieminēt, ka pret Līcīti ikviens juta vislielāko respektu, kaut arī viņš stundās nekad nepacēla balsi, nebārās un nedraudēja. Tikai vienu vienīgu reizi, kad bijām izdarījuši kādu pārkāpumu, Līcītis kļuva bargs, bet tad arī, bez izņēmuma, drebēja visi un pie tam jutās ārkārtīgi nelāgi, ka labo skolotāju sāpinājuši.

Pretstatā Līcīša dzīvajam un interesantajam mācību pasniegšanas veidam rādīja metodes, pēc kuŗām mums bija jāmacās vēsture. To mācīja Karpovs, pastulbs, garīgi kūtrs un, ja tā varētu teikt, pārkalķojies krievu činavnieks. Viņš bija jau krietni gados, ar prāvu ģimeni. Šo ģimeni Karpovs vienmēr pieminēja sarunās ar skolotājiem vai vecākiem audzēkņiem. Pa savam paradumam nopukšķinājies, viņš vietā un nevietā tad izmeta teicienu „Ženā, ģieķi, dravā” (Sieva, bērni, malka) Acīmredzot šīs trīs lietas viņu ļoti nospieda. Kaut gan sirds dziļumos Karpovs laikam nebija ļauns, skolnieki viņu ne visai mīlēja. Šīs antipatijas pamatos atradās Karpova slavenās vēstures ta-

bulas. Ar lielu rūpību un sirsnību Karpovs tās bija izgatavojis pats personīgi. Lai labāk izprastu Karpova metodi, ar kuŗu viņš laikam bija cerējis vēstures stundas padarīt dzīvākas un uzskatāmākas, šīs tabulas jāapraksta sīkāk. Proti, tabulas ietvēra atsevišķus kvadrātus ik pa simts gadu garšiem vēstures posmiem. Gadsimti bija atzīmēti gar kvadrātu malām, bet katram gadam bija ievilkta atsevišķa rūtiņa. Ja attiecīgā gadā bija kaut kas noticis, rūtiņa bija iekrāsota melna. Braukdams ar gaŗas nūjas galu pa melnajām rūtiņām, Karpovs tad jautāja: „Nu, kas tad notika un kuŗā gadā tas bija?”

Kādus vēstures atgadījumus viņš uzskatīja par svarīgiem, labi raksturo apstākļi, ka viņš bija vai iemīļējis divos priekšcaru laikmeta kņazos, kas katrs valdīja savā novadā. Vienu sauca Mstjislav Chrabrij (Drošnrđīgais), bet otru Mstjislav Udaloj (Izveicīgais). Par šiem abiem Mstjislaviem nu vajadzēja zināt ne tikai, kad tie dzimuši un miruši, bet arī, cik reizes kuŗš precējies un kā sauktas viņu laulātās draudzenes.

Skolnieki Karpova tabulas nīda un kādā rītā viņu autors, sev par lielu izbrīnu, klasē ienācis, tās vairs pie sienas neatrada. Prasīja, kur palikušas. Nevienš nezināja. Nelabas nojautas dzīts, Karpovs steidzīgi devās arī uz citām klasēm — tabulas bija nozudušas arī tajās. Nu izmisušais vēsturnieks sāka kliegt, ka viņu gribot nogalināt un sacēla kājās visus citus skolotājus ar direktoru priekšgalā. Iesākās liela meklēšana un pēc ilgiem pūliņiem tabulas beidzot atrada klases krāsnī, saplēstas smalkās druskās. Karpovs gandrīz pazaudēja prātu; nezinu, kā citiem skolotājiem izdevās viņu nomierināt. Vainīgos neatrada, taču mēs zinājām, ka tie nāk no trešās klases, kas vispār bija visdrošākā. Ar laiku Karpovs norima un skolnieki, atpestīti no viņa „oriģinālās” metodes, atviegloti uzelpoja. Bet tad kādu rītu tabulas parādījās atkal un viss turpinājās pa vecam. Skolnieks varēja atbildēt visu uzdoto priekšzīmīgi, bet, ja viņš neprata orientēties melno rūtiņu režģī, vairāk par trijnieku nekad nedabūja.

Karpovs pasniedza arī ģeografiju. Šajā mācību priekšmetā viņš nekādas tabulas nebija sastādījis, toties viņam piemita kāds cits nēlāgs paradums, proti, kad skolnieks bija atstāstījis uzdoto, viņam papildus uzstādīja arī jautājumus par visu izņemto vielu. Pats par sevi tas vēl nebūtu nekas ļauns, bet Karpovs tādās reizēs mēdza jau iepriekš iedomāties kādam jautājumam noteiktu atbildi un skolnieku

prašāja tik ilgi, kamēr tas beidzot uzminēja, ko viņš grib. Ja nu skolotāja iedomu atšifrēt neizdevās, tad labu atzīmi dabūt nevarēja.

Atceros, ka reiz ģeografijas stundā Karpovs kādam audzēknim uzdeva nosaukt tropiskās joslas dzīvniekus. Skolnieks nu skaitīja: „Žirafe, lauva, tīģeris, klaurčūska, tapīrs, degunradzis, nīlzirgs...” Pēc katra nosauktā dzīvnieka Karpovs pamāja ar galvu un teica: „Ješčo” (vēl). Uzskaitīšana turpinājās: „Cebra, antilope, skudru lācis, orangutangs, zilonis” — „Vēl, vēl”, mudināja Karpovs. Skolnieks vairs neizturēja. Noskaidrojot viņš skaļi piebilda: „Pele!” Karpovs pārsteigts iepleta acis, tad pagrozīja galvu un drūmi noteica: „Davoļņo, s vas, saģiķes na miesto” (diezgan, sēžaties) un ielika 3.

Ja par Karpovu galu galā varēja pasmieties, tad viņa kollēgu Momotu, kuŗš mācīja krievu valodu, visi latvieši ienīda. Momots bija mazkrievs. Jau viņa āriene nevarēja modināt sevišķas simpatijas. Viņš bija samērā jauns, mazs, tievs, sausu seju, mūždien piemiegtiem plakstiem, zem kuŗiem glūnēja ļaunas, viltīgas un neuzticīgas acis. Stāstīja, ka viņš esot neticami skops, par ko es vēlāk pats dabūju pārliccināties.

Būdams mazkrievs, Momots literatūras stundās vienmēr izcēla savas tautas dižāko rakstnieku Gogolu. No Gogola darbiem audzēkņiem bija veselas lappuses jāmacās no galvas, īpaši tās vietas, kur Gogols apraksta Dņepras upi. Momots varēja Gogolu citēt stundām ilgi un darija to ar lielu patosu. Prasībās pret skolniekiem viņš bija ļoti stingrs, taču iemesls, kāpēc viņu tik ļoti nīda, bija gluži cits. Proti, Momots kā uzticīgs cariskās patvaldības piekritējs un konsekvents reakcionārs, spiegošanā un meklēšanā pēc „kramolas”, t.i. dumpīga, pretvalstiska gara, pārspēja pat direktoru un popu. Tiklīdz viņš kaut ko aizdomīgu bija saodis, tad nekavējoties ziņoja direktoram un prasīja, lai pret vainīgo lieto visstingrākās represijas. Viņa nemitīgā spiegošana, ložņāšana un slepena sarunu noklausīšanās latviešu audzēkņos radīja nevien nicināšanu, bet arī aktīvu pretestību.

Reiz, tas bija jau manā otra semināra gadā, bija nolemts pret Momotu sarīkot zināma veida „atentātu”. Vakarā, kad viņš semināra ēkā bija dežurants un, lampu rokā, devās inspicēt kādu no guļamistabām, viņam piepeši viens no šķietami aizmigušajiem skolniekiem svieda ar vecu galošu. Sviediens precīzi ķēra mērķi. Momotam pārsteigumā izkrita lampa no rokām un, bailēs bļaudams, viņš no bīstamās telpas izskrēja ārā. Tūlīt nozieguma vietā ieradās Momota iz-

sauktais direktors. Protams, visi gulēja saldā miegā un neniema nebija dzirdējuši. Direktors beidzot aizgāja, paņemdams līdz lietišķo pierādījumu — veco galošu. Otrā rītā izmeklēšana turpinājās ar jaunu sparū. Visiem semināra audzēkņiem, stipendiātiem, skaitā ap 80, bija jāuzrāda savas galošas, bet izmeklētājiem par lielām nepatīkšanām un dusmām, nevienas galošas netrūka. Vēlāk dabūjām zināt, ka „sazvērnieki”, pareizi apsvērdami „uzbrukuma” gaidāmās sekas, veco galošu bija sadabūjuši kaut kur pilsētā. Vainīgos atrast neizdevās un tas semināristos radīja lielas gaviļes.

Tajā pašā gadā Momota dēļ reiz bija atkal notikusi kāda plašāka okšķerēšana un „kramolas” meklēšana. Nu Momotu atriebība ķēra citādā veidā. Sākumā mēs nekā nezinājām. Redzējām tikai Momotu ienākam klasē, nosēžamies uz katedras un piepeši aplūkojam savas rokas. Tad viņš neganti saviebās, ne vārda neteicis izmetās no klases un atgriezās direktora un popa pavadībā. Tikai tad, kad visi trīs uzmanīgi sāka pētīt klases durvju rokturi, noprātām, ka noticis kas nelabs. Un tā arī bija. Rokturi kāds, ienākdams klasē pēdējais, bija noziedis ar vārdā neminamu vielu. Arī šoreiz vainīgo neatrada, turklāt arī mēs paši nekad nedabūjām zināt, kas šo lietu pastrādājis.

Semināra audzēkņu pretestības gars izpaudās nevien mazos, personīgi mērķētos dūrienos, bet dažkārt arī plaša un atklāta rakstura demonstrācijās. Pirmo reizi tādu demonstrāciju pieredzēju jau pirmajos Ziemassvētkos 1902. gadā.

Pirms skolnieki aizgāja svētku brīvdienās, pēc semināra tradīcijām tika sarīkots atklāts audzēkņu koŗa un orķestŗa koncerts. Šis koncerts visā Kuldīgā nozīmēja lielu notikumu, jo tajā direktors mēdza ielūgt pilsētas „krējumu” — pilsētas galvu, apriņķa policijas priekšnieku, miertiesnesi, pastmeistaru un citas prominentas personas. Arī audzēkņiem bija atļauts ielūgt savus radniekus un paziņas, kas gan iepriekš bija jāpieteic, lai skolas vadība varētu tos „vētīt” un koncertā neiekļūtu kāds nevēlams elements.

Koncerts notika vienā no lielākām klasēm, kuŗu vēl palielināja, izņemot šķērsieni uz blakus esošo guļamistabu. Kaut arī tādā kārtā tika radīta krietni plaša telpa, tā koncerta vakarā tomēr bija stāvgrūdām pilna. Priekšā sēdēja „izlase”, aiz tās ievērojamākie bērnu vecāki, Audzēkņi un viesi, kam bija pietrūcis sēdvietu, stāvēja sablīvējušies aizmugurē.

Baltijas skolotāju semināra (Kuldīgā) pirmās klases audzēkņi zaļumos 1903. gada pavasarī. Vidū skolotājs J. Līcītis. 3. rindā no labās otrais Ernests Bašens (vēlāk V. Bastjānis)

„Tikko „Bože carja chrani” pēdējais akords bija izskanējis, piepeši telpā atskanēja spēcīgi uzsākta „Dievs, svētī Baltiju!”

Tas atstāja bumbas sprādziena iespaidu. Izcēlās milzīgs juceklis. Prominentie koncerta viesi ar direktoru priekšgalā uztraucās kājās un sašutuši raudzījās uz stāvvietu pusi, no kuņas atskanēja latviešu himna. Bailīgākie klausītāji, jūdami skandālu, sāka virzīties uz durvju pusi. Arī dziedātāji lēnām darīja to pašu. Tad matemātikas skolotājs, krievs Kodobnovs, garajiem matiem un bārdai plīvojot, pāri soliem skriešus devās uz stāvvietām un kļiedza: „Izbeigt, tūlīt izbeigt!” Dziesmu zālē vairs nebija iespējams turpināt, bet to tomēr nepārtrauca, dziedāja virzoties uz durvīm un nobeidza gaitenī.

Skandāls, kā to viegli var iedomāties, bija neaprakstāms. Direktors un visa krievu skolotāju gvarde bija izgāzusies un apkaunota plašas publikas priekšā. Protams, par nedzirdēto notikumu jau nākošā dienā runāja visa Kuldīga.

Daudzi semināristi bija nobažījušies, jo nu smagas represijas bija neizbēgamas. Dzirdēja, ka dziedātāju starpā esot bijuši arī vairāki

studenti no Rīgas un Maskavas. No tiem minēja Valteru (vēlāk senātors Latvijā).

Visiem par pārsteigumu, šoreiz nekāda izmeklēšana un pratināšana nenotika. Tajās pāris dienās, kas vēl bija atlikušas līdz brīvlaikam, notika vairākas slēgtas skolotāju apspriedes. Gaiss tomēr bija saspīlēts un, ja tā var teikt, oda pēc sēra.

Dienu vēlāk Līcītis negaidot griezās pie dažiem audzēkņiem, to starpā arī Kārļa Ādamsona (Latvijas laikā pazīstams ārsts, bij. Rīgas I pils. slimnīcas direktors) ar jautājumu, kādēļ viņi dziedājuši aizliegtu dziesmu. Ādamsons atbildēja, ka viņš nav dziedājis, bet tajā laikā atradies zāles otrā galā uz skatuves aiz priekškara, jo viņš orķestrī spēlēja pirmo vijoli. Līcītis kļuva domīgs un pastāstīja, ka skolotāju padomē nolemts izslēgt četrus skolniekus, arī Ādamsonu, par kuriem Kobodnovs apgalvojis, ka pats savām acīm redzējis tos dziedam. Līcītis deva padomu skolniekiem klusēt un nekā neuzsākt, kamēr bargo lēmumu paziņošot oficiāli. Ādamsons lai uzpošoties sevišķi glīti un pēc sprieduma nolasīšanas lai izejot priekšā un paziņojot, ka viņš nav vainīgs.

Nākamā dienā mūs visus sapulcināja tanī pašā koncerta zālē un direktors noturēja bargu runu par skolnieku pretvalstiskajām tieksmēm un semināra vadības apņemšanos šīs tieksmes jau laikus izravēt ar visām saknēm. Runas noslēgumā viņš nolasīja četrus šķietami vainīgo vārdus un paziņoja, ka tie tiek uz visiem laikiem no semināra izslēgti, bez tiesībām iestāties jebkādā citā Krievijas mācības iestādē.

Ādamsons izgāja priekšā un mierīgā balsī paziņoja, ka viņš tādu un tādu apstākļu dēļ neesot vainīgs, ko varot apstiprināt arī orķestra pārējie dalībnieki un diriģents.

Izcēlās milzīgs apjukums. Kadobnovs piesarcis kļiedza: „Jūs dziedājāt, es pats to redzēju!”

Ādamsons, apzinādamies, ka viņa argumenti ir stiprāki par skolotāja nevarīgo dusmu kļiedzieniem, nekā neatbildēja. Nu arī pārējie trīs, izmantojot situāciju, paskaidroja, ka viņiem ar aizliegtās dziesmas dziedāšanu nesot nekā kopēja.

Skaidri bija nomanāms visu paidagogu, īpaši direktora samulsums, jo Kodobnovs, pirmkārt, seminārā bija ieradnes tikai nesen un, tā tad, nebija ar skolniekiem vēl pietiekami iepazīties, bez tam viņš bija tuvredzīgs, valkāja brilles un tālab varēja pārskatīties. Vismaz Ādamsona nevainība bijā rokām taustāma.

Beidzot pēc īsas apspriešanās visiem četriem „grēkāžiem” paziņoja, lai tie tomēr vēl pēc svētku brīvdienām ierodoties seminārā, kad saņemšot galīgo atbildi. Pēc Ziemassvētkiem viņiem tomēr nekā sevišķa nepaziņoja. Vienīgi, kad Kadobnovs klasē pirmajā stundā izsauca skolniekus pēc vārdiem, viņš šos četrus nepieminēja. Tie piecēlās un paskaidroja, ka arī viņi ieradušies. Kadabnovs saviebās un nomurmināja: „Ak tā? Nu, labi”. Ar to slavenais skandāls bija izbeidzies un dumpinieki paturējuši virsroku.

Kadobnovs, kas visā šajā lietā bija figurējis kā pirmās šķiras denunciants, seminārā mācīja matemātiku. Viņš bija liels aktieris, pozētājs — taisni tāds tips, par kuŗu prof. Celms saka, ka tas esot „aktieris, režisors un luga vienā reizē” (*Patiesība un šķitums*). Turpretim kā skolotājs viņš bija pavisam vājš un bieži nespēja pie tāfeles atrisināt uzdevumus. Skolnieku interesi par matemātiku viņš drīz vien nodzina uz nulles, lielāko uzcītību veltīdams nevis savam priekšmetam, bet pārkrievošanas ideāliem.

Šajā virzienā cienīgs viņa biedrs bija arī semināra pareizticīgo mācītājs, gaŗiem matiem, lielu bārdu un spīdīgu krustu uz krūtīm. Pops, tāpat kā direktors Strachovičs, dzīvoja semināra ēkā un izmantoja šo apstākli spiegošanai. Bieži viņš slepeni kontrolēja semināra otra stāva gaiteni atrodošos stipendiātu skapīšus, meklēdams, vai tajos nav paslēpta „kramola”. Jāpiezīmē, ka to pašu mēdza darīt arī direktors, un abi aizbildinājās, ka šādas kontroles nepieciešamas, lai skolēnus radinātu turēt savas lietas kārtībā.

Pēc trača ar latviešu himnas dziedāšanu visu klašu durvīs tika ierīkoti mazi lodziņi, lai skolēnus varētu slepus no gaitena novērot. Pops šo iekārtojumu izmantoja jo bieži. No rītiem, kad direktors vēl gulēja, bet skolnieki klasēs vieni mācījās, pops rīta korpēs zagās pa gaiteni un glūnēja pa lodziņiem. Reiz viņš bija ieraudzījis mūsu klasē pūlīti skolnieku salasījušos ap manu solu. Jauzdams „kramolu”, pops savās filca korpēs klusi pielavījās pūlītim klāt un kampa pēc „aizliegts” grāmatas, kas gulēja atvērta uz galda un no kuŗas es lasīju citiem priekšā. Grāmata bija dabaszinātniska no skolas bibliotēkas. Es to biju paņēmis uz Līciša ieteikumu. Pārējie skolnieki salasījās apkārt ciešā grupā, un tā pops bija nācis uz domām, ka te notiek kaut kas aizliegts. Vīlies viņš norūca: „Harošo, harošo,” un tikpat klusi kā bija ienācis, atkal pazuda. Krievu tautības skolniekus pops bija saņēmis stingros grožos, un tie no viņa nekā nevarēja noslēpt. Īstenībā

gan krievi popam nekā interesanta nebūtu varējuši pavēstīt arī gribēdami, jo latvieši no viņiem pēc iespējas vairījās un savus noslēpumus tiem neuzticēja.

Luterāņu ticības mācību pasniedzējs mācītājs Gross ar okškerēšanu un skolnieku izspiegošanu nenodarbojās. Tas bija resns, omulīgs un labsirdīgs vīrs. Tā kā viņš savu priekšmetu mācīja ļoti šabloniski, tad viņu sevišķi necienīja, bet neviens viņu arī nenīda. Grossa stundās skolnieku lielākā daļa lasīja, sagatavojās citiem priekšmetiem un, vispār, nodarbojās ar lietām, kuņām ar ticības mācību nebija nekā kopēja.

Direktors ļoti stingri raudzījās uz to, lai skolnieki katru svētdienu ietu baznīcā. Pareizticīgos kontrolēja viņš pats ar popu, un neviens nevarēja pazust nepamanīts. Luterāņi, turpretim, baznīcas laiku izmantoja, lai ietu pastaigāties, vai zagtos uz mežu un lasītu tur aizliegtas grāmatas. Direktors gan arvien mēdza vēlāk luterāņiem noprasīt, ko viņu mācītājs baznīcā stāstījis. Tādā veidā viņš reiz konstatēja, ka lielākā daļa baznīcā nemaz nav bijusi. Gross dabūja norādījumu — izskaidrot saviem audzēkņiem baznīcā iešanas lielo un svētīgo nozīmi. Kad Gross klasē jautāja, kālab skolnieki svētdien nav bijuši baznīcā, Tīrums, kāda pagasta vecākā dēls, piecēlās un paskaidroja, ka mācītājs Freibergs esot pārāk novecojis un runājot pavisam vecmodīgi. Par tādu atbildi Gross pārskaitās un kļiedza: „Kas jums tas Freibergs ir? Staļļa puisis vai?” Aiz uztraukuma viņam izmežģījās žoklis, un mute palika vaļā. Tad atguvies viņš Tīrumam teica „Jūs esat viens dumjš un rupjš tēviņš. Sēstieties!” Gribēdams Grosu nomierināt, mans sola biedrs Gulbis iemetās starpā un mīlīgā balsī sāka klāstīt, ka Freiberga tēva runas jau neesot sliktas, tomēr ne tuvu nevarot līdzināties Grossa sprediķiem, kas skolniekiem ejot pie sirds daudz vairāk. Gross, klausīdamies Gulbī, sāka smaidīt un beigās staroja. Jā, to viņš saprotot, tāda esot smalka cilvēka uzvešanās!

Kas ticības mācībā dabūja labu gada atzīmi, to Gross atsvabināja no klases beigšanas pārbaudījuma. Arī es tiku brīvs. Liekot gada atzīmes, Gross mani izsauca un jautāja: „Kāds ir Dievs?” „Dievs ir labs”, es atbildēju. Gross apmierināts pamāja ar galvu un pasmaidīja. „Un velns?” viņš jautāja. „Velnis ir ļauns” atbildēju. „Sēstieties, pieci”, Gross vēl noteica. Tā nav anekdote, bet patiesība.

Garīgas un citas dziesmas mācījāmajos dziedāt pie igauņu tautības skolotāja Muma. Viņš bija jauns, iesācējs, kas turklāt nemācēja ne vārda latviski. Šo apstākli izmantojām sev par labu. Aiz slinkuma necentāmajos iegaumēt garīgo dziesmu tekstus, dziedājām paši saviem vārdiem. Mums skatījās savā Vidzemes dziesmu grāmatā un, sekodams vārdiem, atrada, ka mēs dziedot aplam. Mēs viņam apgalvojām, ka dziedam pēc Kurzemes dziesmu grāmatas. Mums neatlaidās un nopirka arī to un, kamēr mēs dziedājām, galvu grozīdams skatījās gan vienā, gan otrā grāmatā. Ja nu viņš tagad kādu pieķēra blēnās, tad tas, nevainīgu seju rādīdams, stāstīja, ka viņa draudzes ļaudis pieraduši dziedāt tā un ne citādi.

Pamazām mans pirmais seminārista gads tuvojās beigām. Biju labi iedzīvojies skolas apstākļos un arī kopdzīvē pašzturnieku namā. Man patika tas brīvais gars un labās attiecības skolnieku starpā, kas te valdīja. Iemantoju arī jaunus draugus. Ļoti nozīmīga manām turpmākajām gaitām izrādījās draudzība ar Daumani, klusu un nopietnu puisi, kas seminārā bija par mani vienu klasi augstāk. Kopdzīvē viņš ļoti izcēlās ar savām bagātīgajām zināšanām. Īpaši dabaszinībās viņu neviens nevarēja pārspēt, jo Daumanis interesējās arī par jautājumiem, kas neietilpa parastajā mācību programmā. Tādēļ arī skolotājs Līcītis Daumani vērtēja ļoti augstu. Bieži viņš palīdzēja biedriem sagatavot stundas, bet kad tie sarunās sāka jūsmot par kādu gaidāmu sarīkojumu vai deju vakaru, viņš ironiski pasmīnēja un novērsās. Daumanis bija ārkārtīgi atsaucīgs visam jaunajam, neviena progresā ideja viņam nebija sveša. Jau Rīgā (viņš bija no Biķerniekiem) viņš bija nodibinājis sakarus ar t.s. jaunstrāvnikiem un bija labi informēts arī par sociālisma kustību ārzemēs, īpaši Vācijā. Sarunās ar Daumani man pavēra gluži jaunu, līdz tam nepazītu pasauli — sociālisma mācību, kuŗā brīnum labi iekļāvās visi mani līdzšinējie pieredzējumi un pārdomas. Bet tikai tagad sāku aptvert daudzu sabiedrisku parādību kopsakaru, kas agrāk bija palicis apslēpts. Daumanis mani iepazīstināja ar nelegālo literātūru, cita starpā ar ārzemēs krievu valodā izdoto žurnālu „Osvoboždjenije” (Atbrīvošana). Aizliegtās grāmatas kopā ar Daumani un vēl vienu otru domu biedru gājām lasīt ārpus pilsētas uz pāris kilometru attālo mežu. To mēs darījām aizvien, vēlā rudenī vai pat saltā ziemas laikā.

Dziļi atmiņā palikušas tās pelēkās, lietainās rudens novakares, kad sēdējām mežā zem egles. Pielijušie koki vējā drūmi šņāca, no

zemes cēlās vēs mitrums, un es domāju par latviešiem, kam cara patvaldības jūgā viss mūžs paiet tikpat drūms un pelēks kā nomākusies lietus diena. Nav grūti saprast, ka mūs aizrāva un dedzināja jaunā mācība, kas sludināja vienlīdzību, vienlīdzīgas tiesības un pienākumus, kas sludināja brīvību un labāku nākotni!

Daumanis semināru nedabūja nobeigt. Uz kādu aizdomu pamata viņu piespieda izstāties priekšlaicīgi. Vēlāk Daumanis (ar Donnera un Gaveņa vārdu) aktīvi piedalījās 1905. gada revolūcijā Vidzemes Malienā. Sekojošā reakcijas laikā viņu, turot aizdomās par daudzu terrora aktu izvešanu, apcietināja un ievietoja Rīgas Centrālcietumā, kur tas sēdēja ar svešu vārdu. Ja būtu atklāts viņa īstais vārds, viņam neapšaubāmi draudēja nāves sods. Donnera toreizējie kameras biedri stāsta, ka viņi tam prasījuši, kas notiks, ja viņa īsto vārdu beidzot atklās. Donners kā parasti bijis dziļi nogrimis kādas grāmatas lasīšanā. Uz biedru jautājumu viņš pacēlis galvu, apvilcis pirkstu ap kaklu un, rādīdams cilpu, izbāzis mēli, lai tūlīt pēc tam mierīgi lasītu tālāk.

Vēlāk, pēc notiesāšanas un soda izciešanas vai aizbēgšanas, skaidri nezinu, Daumanis pārgāja pie boļševikiem un 1917. g. revolūcijā kļuva kaislīgs komūnists. Krimā ar lielu varonību viņš pie Perekopiem bija cīnījies pret baltgvaru armiju. Vēlāk kā godīgs un nesatricināms komūnisma ideālu cīnītājs Daumanis bija nonācis pretrunās ar t.s. partijas ģenerāllīniju. Viņu apcietināja, lai tiesātu kādā no slavenajiem Maskavas procesiem un laikam arī nošāva.

Blakus Daumanim seminārā manā laikā vēl ļoti izcēlās divi vecāko klašu audzēkņi — kroņa stipendiāti Kārlis Ādamsons un Pēteris Vanags (vēlākais valsts kontrolieris). Abi viņi bija sevišķi apdāvināti. Vanaga speciālitāte bija vēsture, bet Ādamsons lieliskas sekmes sasniedza matēmatikā un astronomijā. Semināra matēmatikas kurss Ādamsonam likās pārāk šaurs, un pašmācības ceļā viņš bija jau iepazinies ar augstākās matēmatikas noslēpumiem. Astronomijā viņš sarakstīja plašāku darbu par kādu jaunu zvaigzni, ko iespieda Bitnera krievu valodā izdots žurnāls „Pašizglītība”. Kā Ādamsons, tā arī Vanags saviem skolas biedriem bija neatsverami palīgi pavasara pārbaudījumos. Vakaros, nosēdušies klasē uz katedras, viņi īsā un koncentrētā veidā atstāstīja un izskaidroja katrs savu priekšmetu un tādā kārtā aiztaupīja pārējiem laiku un pūles, kas būtu jāizšķiež, atkārtojot rokoties cauri biežajām mācību grāmatām.

Arī es biju cītīgi mācījies visu ziemu, bet uz pavasara pusi savu centību vēl divkāršoju. Tā kā viens no stipendiātiem, Jurševskis, bija pavasara pusē paziņojis, ka viņš no semināra aiziet uz kaņaskolu, tad viena stipendija varēja atbrīvoties. Pēc šīs stipendijas nu sacentās visi 20 pirmās klases pašuzturnieki. Cerēju, ka „lielais vinnests” kritīs man, jo citādi man seminārs līdzekļu trūkuma dēļ būtu jāatstāj. Manas cerības nebija gluži nedibinātas, bet tad kāds nepatīkams gadījums tam, šķita, pārvilks svītru.

Starp mācību noslēgumu un paziņojumu par pārceļšanās nākošajā klasē bija divas brīvas dienas, kuņas skolnieki izmantoja visādām everģēlībām un blēņām. Pazīdami krievu valodas skolotāja, nejaukā Momota ārkārtīgo skopumu, pašuzturnieki nolēma, ka man jāiet pie viņa atprasīt 20 kapeikas, kuņas tas bija palicis man parādā. Šim parādam bija sava vēsture. Skolas literārajos vakaros mēdza uzvest kādas ainas no lielo klasiķu darbiem. Iestudēšanu un izrādes vadīja Momots. Nepieciešamās rekvizītes viņš lika skolniekiem iegādāties par savu naudu, ko solīja vēlāk atdot. Man gadījās tēlot kaprasi Šekspīra Hamletā. Šajā sakarībā par kaut kādu vajadzību biju izdevis nelaimīgās 20 kapeikas. Man nepatika kaitināt Momotu, jo no viņa kā krievu valodas skolotāja lielā mērā atkarājās minētās kroņa stipendijas piešķiršana, taču biedru lēmums gribot negribot bija jāpilda. Kopā ar citu skolnieku, kas pie Momota gribēja nokārtot kādu jautājumu, sakarā ar mācībām, devāmies ceļā.

Momots dzīvoja mazā šķērsieliņā, pasta kantoņa bēniņos ierīkotās divi istabās. Lai pie tām piekļūtu, bija jāiet caur bēniņu neizbūvēto daļu. Liekas, ka par šādu dzīvokli īres maksa nevarēja būt sevišķi liela.

Aiz durvīm dzirdējām mandolīnas strinkšķināšanu. Piekļāvēju. Mandolīnas skaņas apklusā. „Kas tur?” Momota balss prasīja. „Skolnieki” — atbildējām. „Iekšā!” — viņš sauca. Kad iegājām istabā, viņš iznāca no otras ar mandolīnu rokā un, piemiegtām acīm glūnēdams, vaicāja, ko mums vajagot. Izstāstīju, ka gribu saņemt atpakaļ savas 20 kapeikas, kas man nepieciešamas ceļa naudai uz mājām. Momots, nemaz līdz galam nenoklausījies, pietvika un traģiskā balsī iesaucās: „Mans Dievs, mans Dievs, kur lai tagad es tās 20 kapeikas rauju?” un ar strauju cirtieni pārrāva mandolīnas stīgu. „Vai jūs esat dumjš vai maziņš,” viņš tādā pat garā turpināja, „ka neprasiņāt tūlīt pēc izrādes. Pantelejevs (semināra skolnieks, vēlāk virsnieks Lat-

vijas armijā, rokdarbu skolotājs un buru lidotājs) jau savu rublīti saņēma!” Kliegdams Momots ieskrēja otrā istabā un aizcirta aiz sevis durvis. Mēs neizpratnē saskatījāmies. Ko lai šajā situācijā iesāk? Pēc ilgāka klusuma brīža no otras istabas atskanēja: „Vai jums vēl kas vajadzīgs?” „Nē”, mēs atteicām un pagriezāmies uz iešanu. „Mēģināšu jūsu 20 kapeikas dabūt no direktora!” — Momots vēl nosauca pakaļ. Atgriezāmies kopmītnē. Biju noskumis un izstāstīju kā mums klājies. Nu visi skaļi smējās. „Bet mana stipendija tagad pagalam”, es teicu. Biedri piekrita, ka tā gan laikam būšot, bet joks esot to vērts. Man pašam tā nelikās un sāpēja sirds.

Otrā rītā semināra durvīs satiku Momotu. Kā mierinādams viņš man teica: „Savas 20 kapeikas jūs dabūsit. Nupat biju pie direktora, viņš solīja atdot”.

Kad atlaišanas dienā visi bijām sagājuši klasē, direktors nolasiya pārcelto vārdus. Pēc mana vārda viņš taisīja mazu pauzi. — Stipendija beigta un pagalam, — es izmisis domāju, bet tad jau tūlīt direktors teica tālāk: „Un par labām sekmēm krievu valodā viņam piešķirta kroņa stipendija”.

Par labām sekmēm krievu valodā... Tā tad par stipendijas saņemšanu man bija jāpateicas Momotam. Sajutu sirdsapziņas pārmetumus, ka ar savām 20 kapeikām biju viņu kaitinājis. Taču vēlāk atzinu, ka tieši parāda atprasīšana Momotā bija nostiprinājusi pārliecību, ka stipendija man tiešām nepieciešama.

Laimīgs apsoliņu draugiem pa ceļam uz mājām izmaksāt Rendas krogā pudeli vīna. Solījumu arī izpildīju.

Vislielāko prieku par iegūto stipendiju gan laikam sagādāju mātei. Pirmo laiku viņa mani lutināja visādiem labiem ēdieniem — deva brokastīs pat ceptu šķiņķi ar olām un kafiju ar krējumu. Dažas dienas no rītiem arī ilgāk paguldināja, taču drīz ķēros arklam ragos. Tovasar bija karsts un sauss laiks. Melnā papuve, kas man bija jāuzar, gulēja saules tveicē sakaltusi cieta kā krams. Abi zirgi nomocījās sviedros, es svīdu vēl vairāk. Pirmās nedēļas beigās man visi muskuļi likās pārstaipīti un kauli salauzti. Ar mokām sestdienas vakarā aizvilkos uz pirti, bet, kad biju kārtīgi uz lāvas izsvīdis un visu nākošo dienu nogulējis, pirmdienas rītā nekādu likstu vairs nejutu, un arī vēlāk nekas man vairs nekaitēja. Strādāju visus lauku darbus, vienīgi rudzi man nebija jāpļauj. Svētdienās man patika nogulties rudzu laukā uz ēžas vai dārzā zem brāļa stādītiem jānogulājiem un lasīt

kādu latviešu grāmatu. Zināju, ka rudenī, atgriežoties seminārā, latviešu jaunākā literātūra atkal būs aizliegto augļu sarakstā. Šajā ziņā nekādu jauninājumu nebija ko gaidīt.

Vasaras brīvdienas pagāja ātri un augusta beigās devos atpakaļ uz Kuldīgu. Tāpat kā citi stipendiāti, tagad dzīvoju semināra ēkā. Ja arī ēšanas un telpu apstākļu ziņā te bija labāk, tad stingriba un kazarmju gars valdīja daudz jūtāmāk nekā pašzturnieku kopmītnē. Tas man pārsteigumu nesagādāja, jo biju uz to sagatavojies.

Aizliegtās literātūras lasīšana tagad prasīja sevišķi lielu uzmanību, jo pastāvīgās kontroles dēļ viegli varēja iekrist. Lasīt varēja vienīgi brīvājās stundās starp pusdienu un tējas laiku, kas iekrita ap pulksten sešiem pēc pusdienas. Tāpat kā agrāk, gājām uz mežu. Atgriežoties seminārā, mūs nereti sagaidīja direktors, kas mēdza aptaustīt kabatas, meklēdams „kramolas” literātūru. Reiz viņš man gluži negaidot aizšāva roku aiz krekla, noprasdams, ka kabatās mēs nekā aizliegta neglabāsim. Latviešu avīze man aiz krekla gan bija, tikai muguras pusē. Tā tiku cauri vienīgi ar izbailēm. Pastāvīgais risks mūs, sazvērniekus, no aizliegtās literātūras lasīšanas tomēr neatbaidīja, un ar laiku seminārā izveidojās krietni kupls lasītāju pulciņš.

Bija jārūpējās arī par to, lai lasāmviela neizsiktu. Tajā laikā Andrievs Niedra izdeva žurnālu „Austrums”. Izlasījuši „Līduma dūmos”, par Niedru visi jūsmojām, jo romānā paustās domas un idejas bija radniecīgas mūsu ideāliem, bet visvairāk mūs aizrāva romāna spirtais, nesaudzīgais latviskās cīņas gars. Es uzrakstīju gaŗu vēstuli, kuŗā „Austruma” redaktoram aizrādīju uz mūsu trūcīgajiem literātūras krājumiem, kā arī izklāstīju apstākli, ka gandrīz visi esam mazturīgi un lūdzu mums regulāri piesūtīt „Austruma” brīveksemplāru. Pieminēju arī, ka seminārā „Austruma” lasīšana noliegta, kaut arī tas iznāk legāli, un tāpēc saņemšanas adresi uzdevu šādu: „Ziedam, Kuldīgā, Besthorna veikalā”. Žīds Besthorns bija grāmatu veikala īpašnieks, bet Zieds — es pats.

Žurnāla vietā uz Zieda vārda pienāca Niedras atbildes kartīte, kuŗa mūs aplēja kā ar aukstu ūdeni. Kartītes saturs bija apmēram šāds: „... jūs paši man rakstāt, ka direktors jums „Austrumu” un citu jaunāko latviešu izdevumu lasīšanu noliedzis. Tā kā principā esmu katras slepenības pretinieks, tad žurnālu jums nepiesūtīšu. Andrievs Niedra”.

Lūk — tad tāds patiesībā bija „Līduma dūmu” autors! Mūsu sajūsma atdzisa uz rāvienu. Sprediķot viņš prot, bet mums palīdzēt negrib. Labi, ka neparakstījos ar īsto vārdu. Vīlušies Niedrā, griezā-
mies pie citiem latviešu izdevējiem, un tie bija atsaucīgāki.

Mācības noritēja parastā gaitā, bet arī te arvienu biežāk izpaudās semināristu dumpīgie izlēcieni. Reiz Momots bija saslimis, un krievu valodas stundas viņa vietā pasniedza Karpovs. Viņš mums savas ap-
robežotības dēļ uzstādīja ļoti dīvainus jautājumus, piemēram, kuŗā krievu rakstnieka darbā esot sastopams teikums: „Sniegs uzkrīta tikai janvārī”, (nepareizi) un kā šo darbu saucot. Kad Karpovs savas lite-
rārās zināšanas ātri bija izsmēlis, viņš mums pēc brīvas izvēles lika no galvas izmācīties kādus krievu autoru dzejoļus. Kopā ar Pēteri Preisu nolēmām, ka nu radusies izdevība parādīt mazliet „kramolas”. Lai mums nekā nevarētu pārņemt, izvēlējamies grāmatas no skolas
bibliotēkas. Preiss noskaitīja Karpovam Nekrasova:

Jel nosauciet man stūri tādu,
Es tāda stūŗa nezinu,
Kur sējējs tavs un glābējs,
Kur krievu zemnieks priecātos.

Es Ļermontova:

Ardievu Krievija, tu nemazgātā,
Tu vergu zeme, kungu pilna!
Ardievu mundieri jūs gaišpelēkie,
Un tu, tiem tauta paklausīga.
Varbūt aiz augstām kalnu grēdām
Es slēpšos Kaukazā no varmākām
No viņu visredzīgām acīm,
No viņu visdzirdīgām ausīm.

Jau Preisam deklamējot, Karpovs sāka aizdomīgi pukšķināt, bet, kad savukārt pabeidzu es, viņš uztraukts teica: „Phu, phu, nav labi, nav labi, gan jau vēl paspēsiet, phu, paspēsiet!” Sevišķi aizskarts Karpovs laikam jutās tādēļ, ka arī viņam bija mugurā zilais cara ierēdņa mundieris, kādus tajos laikos valkāja visi semināra skolotāji.

Preisu un mani viņš bija nosūdzējis direktoram, un tas vēlāk ņēma mani uz grauda: „Ak tā brālīt! Mēs domājam, ka tu uzcītīgi mācījies un piešķirām tev stipendiju, bet tu tagad sāc celt spuras gaisā un dumpoties. Nu, pagaidi tikai, piesargies!”

Jāatzīstas, mazliet nobijos gan, un kādu laiku no šādiem izlēcieniem atturējos. Taču pamazām dienu gaitā brieda lielāki notikumi. Visās malās lēnām rūga nemiera vīns. Aizgāja 1904. gada vasara, pienāca rudens un ziema. Mani pirmie, ar Latvijas sociālisma kustību nodibinātie, sakari bija kļuvuši ciešāki, informācija plašāka un no- teiktāka. Zināju gandrīz visu, kas notiek lielajās pilsētās un pa daļai arī ārzemēs.

1905. gada pavasarī jau mūsu klases sazvērnieku grupai bija nobriedis nodoms — saskaņā ar laikmeta garu — prasīt radikālus uzlabojumus un pārveidojumus mūsu seminārā. Informējam par nodomiem pārējās klases. Visvieglāk bija pierunāt otro klasi, kuŗa jau ar semināra ķeizarisko kazarmju tikumiem bija pietiekami labi iepazinusies. Ar ceturto un pirmo klasi gāja smagāk. Ceturtās klases audzēkņi aizrādīja, ka dažu mēnešu laikā viņiem seminārs jābeidz, un viņiem vairs neatmaksājas pašā pēdējā brīdī ar kādiem nemieriem izjaukt četru gadu ilgos pūliņus. Mēs šim ieskatam piekritām un cetur- tā klase šinī pasākumā nepiedalījās, kaut arī viens otrs no šīs klases, par spīti lielajam riskam, bija gatavs mūs aktīvi atbalstīt. Pirmā klase, kā jaunākā, savukārt bija pārāk lielas bijības un baiļu pilna, taču galu galā arī tā pievienojās kopējam pasākumam.

Prasību izstrādāšanai iniciatoru grupa salasījās mežā. Tajā pieda- lījās Preiss, Taube, Millers, Seskis (vēlāk virsnieks Latvijas armijā), Vanags (ne Pēteris Vanags, par ko rakstīju iepriekš), es un vēl pāris semināristu. Gulbis no piedalīšanās šajā akcijā kategoriski atteicās. Pieminams, ka Milleru vēlāk nošāva soda ekspedīcija Latvijā, bet Taubi Kolčaka vīri Čītā (Sibirijā).

Mūsu sprasību saturs bija apmēram šāds:

1. Atļaut semināristiem apmeklēt latviešu teātra izrādes un kon- certus;
2. Atļaut semināristiem kā nākošajiem latviešu tautskolotājiem brīvi lasīt legālās krievu un latviešu avīzes, žurnālus un grā- matas;
3. Ietvert krievu valodas un literātūras mācību programmā krievu jaunākos rakstniekus, piemēram, Tolstoju;
4. Dažas tagadējās mācību grāmatas atvietot ar labākām un pla- šākām, piemēram, Rožģestvenska Krievijas vēstures grāmatu atvietot ar Platonova, Ilovaiska vai kādu citu plašāku vēstu- res grāmatu;

5. Atļaut semināristiem mācīties svešvalodas, īpaši vācu;

6. Atļaut semināristiem apmeklēt pilsētā draugus un paziņas.

Kas attiecas uz prasību trešo punktu, tad jāpiezīmē, ka seminārā krievu literatūras mācīšana izbeidzās ar Puškinu, Ļermontovu un Gogolu. Tolstoju pieminējam tādēļ, ka viņam bija liela rakstnieka un reizē dumpinieka slava. Stāstīja, ka reiz žandarmi gājuši izkratīt viņa dzīvokli. Tolstojs iestājies durvīs un dziedājis Krievijas himnu. Kamēr kratītāji stāvējuši pamatstājā, roku pie cepures, tikām Tolstoja dzīves biedre paspējusi noslēpt visus rakstnieka bibliotēkā atrodošos nelegālos izdevumus un žandarmi aizgājuši tukšām rokām.

Mūsu prasības, kā to lasītājs var redzēt, bija tīri nacionālas un izglītību papildinošas. Tās bija ļoti niecīgas un mērenas. Pirmo triju klašu audzēkņu vārdā tās parakstīja daži pārstāvji, prasību tekstu noslēdzot ar aizrādījumu, ka to neizpildīšanas gadījumā sāksies vispārējs audzēkņu streiks.

Šis aizrādījums bija izplatīts visās klasēs — kamēr prasības nav izpildītas, neviens mācīšanos neuzsāks. Blakus minot, zinājām, ka dažās citās mācību iestādēs Krievijā šī metode bija devusi pankumus.

Tā nu kādā rītā audzēkņi iesniedza uz atsevišķas lapas krievu valodā glīti pārrakstītas un parakstītas prasības direktoram Strachovičam. Lasot viņš kļuva arvien bālāks un roka, kas turēja lapu, sāka drebēt. Sejā gluži pelēks, uztraucies un nobijies, direktors lika sapulcināt visu triju klašu skolniekus lielākajā klasē.

Neparasti saldā un glaimīgā balsī viņš konstatēja, ka visām mūsu prasībām esot pamats, vēl vairāk — viņš pats jau esot tieši par šiem jautājumiem daudz domājis un gatavojies ievest uzlabojumus. Bez šaubām, viņam ne prātā nenākot tik dibinātas prasības noraidīt, bet skolniekiem jāsaprot, ka to ievēšanai nepieciešams zināms laiks pārrunām, projektu sastādīšanai, jāgriežoties ar attiecīgu priekšlikumu pie Baltijas guberņas mācības apgabala kuratora Zajančikovska u.t.t. Mums jāsaprotot, ka šādas prasības nav iespējams izvest vienā dienā, kaut arī tās esot tīrais medus. Tikai ar vienu lietu direktors bija neapmierināts, proti, ar mūsu streika piedraudējumu, ko viņš pēc „prasību medus” apzīmēja par „kaņoti darvas”. Tā nu esot galīgi nepieļaujama lieta. Lai mēs tagad ejot mierīgi glasēs un nogaidot, kamēr lietu gaitā parādīšoties mūsu prasību rezultāti, kas nekur nepalikšot. Tāda direktora nostāja jau bija paredzēta, un tūlīt pēc viņa runas streiks iesākās visās trijās klasēs.

Strachovics skraidīja apkārt kā apdedzis un mēģināja apvārdot atsevišķus skolniekus. Skaidrs, ka mūsu streiks viņam varēja maksāt direktora posteni, jo — kas gan tas par direktoru, kas izaudzinājis tik dumpīgu tautu!

Kad ar labu nekas nebija panākams, pēc 3 streika dienām direktors ķērās pie draudiem. Tā kā mēs visu laiku dzīvojām pa guļamistabām, direktors pavēlēja mums tās atstāt un grasījās telpas pēc tam noslēgt. Tad Žurevskis, mīlīgs un vientiesīgs zēns, direktoram naīvi ieprasījās, kā tad varēšot tikt uz atejām — vai uz mežu vai būšot jāskrien? Proti, atejās varēja nokļūt tikai caur guļamistabām. Direktors apmulsā un savus draudus neizpildīja.

Beigās viņš ķērās pie ļoti viltīgas taktikas. Vienu pēc otra viņš trešās klases audzēkņus izsauca pie sevis, mīlīgi ar tiem aprunājās, aizrādīja, ka viņu nīkšana skolas telpās ir tikai laika nosīšana un nelietīga kroņa naudas tērēšana. Lai braucot uz māju un nogaidot prasību rezultātus. Ja pietrūkstot ceļa naudas, viņš labprāt aizdošot. Parādu, vēlāk skolā atgriežoties, varēšot atkal nolīdzināt. Naīvi mēs tam noticējām. Tādā kārtā arī es no viņa aizņēmos 10 rubļus. Tikai vēlāk apķērāmies, ka direktors pie sevis saucis tikai tos, kuŗus viņš uzskatīja par „dumpja” iniciatoriem. Tiem prom esot, viegli varēja pielauzt visus pārējos streiku pārtraukt.

Pirms izšķiršanās — braukt vai nebraukt — griezāmies pie Līciša pēc padoma. Prasījām, vai gadījumā, ja mūs izslēgtu, pie tam kā parasti — bez tiesībām iestāties kādā citā mācības iestādē, mēs varētu izturēt skolotāju pārbaudījumu kā eksterni. Līcītis atbildēja: „Brauciet mierīgi uz mājām! Jūs savā klasē esat labākie skolnieki un skolotāju pārbaudījumus varat izturēt kaut nakts laikā”. Šajā ziņā Līcītis nerunāja niekus, jo ar trešo klasi semināra mācības programma jau bija visumā izņemta, un pēdējā klasē vajadzēja tikai atkārtot un vingrināties praktiskā stundu pasniegšanā. Taču Līciša padoms bija nodevīgs, jo viņš ļoti labi zināja to, ko mēs tajā brīdī vēl nemaz nenojaudām, proti, ka mūs vajaga dabūt no semināra prom un viss atkal ies vecajās slīdēs.

Direktora pierunāti, Līciša sadrošināti un netieši paskubināti, sagatavojāmies visi uz braukšanu, pilnā pārliecībā, ka pēc pirmo aizbraukšanas citi sekos. Atkal viltība — Strachovičs mums bija aizrādījis, ka jābrauc nevis visiem reizē, bet atsevišķi, pa mazām grupiņām,

lai nesaceltu pilsētā lieku uzmanību. Mēs, savērnieki, šajā veikli izliktā slazdā piedzīvojumu trūkuma dēļ arī iekritām.

Trešās klases uzdevumos, cita starpā, ietilpa arī skolas meteoroloģiskās stacijas apkalpošana. Šos pienākumus nepametām arī streika laikā. Atceros, ka īsi pirms prombraukšanas uzkāpu uz ēkas jumta, kur bija novietoti daži instrumenti, lai izdarītu nepieciešamās atzīmes. No šejienes varēja pārredzēt visu Kuldīgu. Es uz to skatījos nepatīkā. Triju gadu laikā nebiju varējis pie šīs mazās, netīrās pilsētas pierast. Skatoties lejup uz jumtu grēdām, sajutu tikai vienu vēlēšanos — prom, prom, prom! Un kaut tas man dārgi maksātu! Kaut mani arī no skolas izslēgtu — kas, protams, man būtu sāpīgs sitiens, izļodzīdams tai visus pamatus — man vismaz nevajadzētu vairs veselu gadu mitināties šajā nepatīkamajā, pat ienīstajā pilsētā. Šī doma man sagādāja lielu mierinājumu un gluži bez kāda uztraukuma un nožēlas posos uz braukšanu.

Pirmajā partijā mēs ar Taubi un Vanagu devāmies uz Rīgu, bet Millers un vēl pāris — uz citu pusi. Iebraukuši Rīgā, apmetāmies pie mana brāļa Augusta. Otrā rītā ar Taubi gājām uz veco Tukuma staciju (tā atradās apmēram tur, kur vēlāk bija auto osta) sagaidīt pārējos. Liels bija mūsu pārsteigums, kad no vilciena izkāpa tikai Preiss. Tas ar ironisku smaidu sejā mums pastāstīja, kas seminārā noticis pēc mūsu aizbraukšanas. Līcītis esot devis padomu, visiem uzsākt atkal mācības. Pirmā klase viņam tūdaļ paklausījusi, un nākošā dienā tai sekojušas arī pārējās klases.

Preiss un Taube nicinošiem vārdiem Līcīti nosodiya. Man ļoti sāpēja sirds, bet nevarēju neko iebilst. Varbūt Līcītis bija sagaidījis, ka streika dēļ ļoti daudziem nāksies smagi ciest un tādēļ bija vairākuma labumam upurējies mūs — nedaudzos dumpiniekus, zinādams, ka mēs bojā neaiziesim. Taču Līcītis mums savas domas būtu varējis pateikt atklāti, kamēr viņš tagad — mīļākais un labākais no visiem skolotājiem — bija sevi mūsu acīs apzīmogojis par nodevēju.

SKOLOTĀJA TIESĪBU IEGŪŠANA PĒTERPILĪ

Smagu sirdi braucu uz māju. Kaut kā sagraubinājis, aizsūtīju direktoram 10 aizdotos rubļus un kā atbildi pāris nedēļas vēlāk saņēmu oficiālu rakstu, ka esmu no Baltijas skolotāju semināra izslēgts bez tiesībām tikt uzņemtam kādā citā Krievijas skolā. Tādus pašus paziņojumus bija saņēmuši arī visi mani agrāk minētie biedri.

Vēss pavasara vējš bīdīja pāri Jomalu jumtiem tumšus, pelēkus mākoņus. Bieži lija, pagalmi, taciņas un ceļš bija pārvērtušies neizbrienamā dubļu skrīnī. Kopš dabūju zināt, ka esmu no semināra izslēgts, māte staigāja apkārt saraudātām acīm. Viņa vairs nebārās — tas bija jau gaŗām — bet viņas skatā slēpās neizteikts, kluss pārmetums. Un tas man sāpēja vairāk par skaļu rājienu. Vēl kāda cita lieta man nedeva mieru — rudenī kļuva pilngadīgs un bija jāstājas kara-klausības komisijas priekšā. Biju vesels un mani droši iesauktu. Vienīgais glābiņš būtu skolotāja vieta, bet man nebija vēl skolotāja tiesību!

Šī doma un mājniece, īpaši mātes, nospiestais garstāvoklis ļoti ķērās pie sirds. Turklāt nevarēju savas drūmās domas izgaisināt, pastaigājoties pa ceļu vai pļavu. Atkusnī un lietus gāzēs tie bija izmirkuši. Sēdēju Jomalu krēslainajā dzīvojamā istabā pie loga un jutos kā cietumnieks. Vienīgo mierinājumu sagādāja Veidenbauma, Ņekrāsova un Ļermontova dzejoļi.

Taču pasaulē nekas nav mūžīgs. Arī pavasara dubļu laiks pamazām tuvojās beigām. Aizrakstīju Taubem, un tas atbrauca ciemā, lai apspriestos, kas mums, no semināra izslēgtajiem, darāms turpmāk. Vēlāk aizbraucu līdz uz viņa mājām Liepupes draudzē un tur kalām savus nākotnes plānus tālāk. Nolēmām, ka jāsatavojas skolotāju pārbaudījumiem un tie jānoliek pie kādas no Vidzemes pilsētas skolām, kur pa laikam tādus pārbaudījumus sarīkoja. Aizrakstījam arī pārējiem izslēgtajiem, lai varētu rīkoties kopīgi. Katrs tad nu savukārt rakstīja tuvākai un pazīstamākajai pilsētas skolai, lai tādā kārtā varētu izdibināt, kur varētu rasties izdevība mūsu mērķi realizēt.

Vasarā sākās arī pilsētās un laukos nemieru kustība. No Kurzemes nāca ziņas par laukstrādnieku streikiem. Augusta sākumā man bija izdevība tos redzēt.

Braucu ciemā pie drauga, skolotāja Roberta Bīlmaņa, uz Kroņvir-cavu. Bilmanis sagaidīja mani jau Jelgavā un, pirms braucām tālāk, aizveda uz kādu nelegālu sapulci. Tajā runāja no Rīgas ieradušies studenti. Pārsteigts klausījos, ka runājot par atklātiem nemieriem, studenti jau apsvēra valdības pretsolus un revolūcionāru cīņas tak-tiku. Atceros, ka kāds no runātājiem stāstīja, kā pievārēt kazāku jātniekus. Vajagot pagaidīt, kamēr tas piejāj pavisam tuvu, jāsatver jātnieka kāja un tā strauji jāizgriež. Tad kazāks kā nevarīgs maiss novelšoties zemē un nespēšot vairs pretoties. Cik naīvi toreiz iedomā-jās revolūciju un tās cīņas metodes! Uzmanīgi klausoties studenta stāstā, man viņa ieteiktā „kājas izgriešana” šķita komiska, taču sapul-ces elektrizētais, saspilētais noskaņojums atstāja savu iespaidu.

Kamēr viesojos pie Bīlmaņa, tuvumā kādā muižā izcēlās streiks. Streikotāji devās gājienā pa lielceļu. Pievienojāmies gājienam arī mēs. Visur plāva rudzus. Pa ceļam streikotāji apstājās un uzaicināja plāvējus pamest darbu un viņiem pievienoties. Kur saimnieki savus gājējus negribēja laist, tur tos piespieda ar draudiem, aizrādot, ka strādāšanas laiks beidzies un sācies revolūcijas laiks. Ļaužu pulks kļuva arvien lielāks, kaut kur priekšgalā jau plīvoja sarkans karogs. Pievakarē gājiens sasniedza Lielupi pie Staļģenes. Rīgas studenti, kas laikam streiku bija organizējuši, teica ugunīgas runas. Negaidot starp streikotājiem izplatījās ziņa, ka pa kādu ceļu tuvojoties kazāku nodaļa. Tas varēja būt tiesa, jo šur tur muižnieki piesardzības dēļ muižās turēja nelielas kaņaspēka nodaļas katram gadījumam. Izcēlās apjukums un pēc tam panika. Streikotāji, glābiņu meklēdami, satupās upes krastā aiz sakrautām gaņām akmens grēdām un, cits citu droši-nādami stāstīja, ka lodes tām cauri netikšot. Drošākie sāka vākt kopā mazākos akmeņus, ar kuņiem kazākus apmētāt, kad tie būs pienākuši jau tuvāk. Viss uztraukums izrādījās veltīgs, jo nekādu kazāku tu-vumā nebija. Nu nemiernieki, smiedamies un zobodamies paši par savu lielo nobili, salasījās atkal vienkopus, un vakara krēslā gājiens devās tālāk uz valsts monopola veikala pusi. Tur nonākot, studenti atkal turēja runas, kuņās aizrādīja, ka cara valdība ar apdzirdīšanu gribot aizmīglot strādnieku prātus. Aicināja monopolu iznīcināt, bet piekodināja nedzert. Veikalu uzlauza, kastes ar pudelēm nesa laukā un turpat uz vietas sadauzīja. Atceros, ka dažs vecāks vīrs, nespē-dams turēties pretī kārdinājumam, cēla pilnu pudeli pie mutēs, bet tūlīt gadijās tuvumā kāds jaunietis, kas pacelto pudeli ar nūju sasita

Pa kreisi: E. Bašens ar skolas biedri Jāni Taubi pēc izslēgšanas no skolotāju semināra 1905. g. pavasarī. Pa labi: E. Bašena māte Anna ar meitu Kristīni un mazmeitu Ellu.

smalkās druskās. Degvīns un spirts smalkā tērcē aizplūda gar ceļmalu pa grāvīti. Dažs nelabojamais dzēra no tā, visā gaļumā izlaidies uz vēdera, bet tādu nebija daudz.

Valdīja jau tumsa, kad nemiernieki aizvirzījās līdz pagasta namam. Arī to netaupīja. Streikotāji nesa ārā no kancelejas telpām aktis, tiesu spriedumus, nodokļu grāmatas un citus papīrus, lai tos krautu sārta un sadedzinātu. Mēģināja uzlauzt arī naudas skapi, bet tas neizdevās. Kad sārts bija izdedzis, gājiens izklīda. Mēs ar Bīlmani gājām uz kādām tuvējām mājām pie viņa paziņām pārgulēt nakti. Pa ceļam vairākās vietās redzējām uguns blāzmu. Tur dega kādas muižas. Baigo skatu vēl papildināja rūsa, kas plaiksnījās gar debess pamali. Šis vakars man iespiedās dziļi atmiņā.

Otrā dienā aizbraucu uz mājām. Kādu laiku vēl jutos diezgan nelāgi, jo baidījos, ka mani nesāk meklēt, kaut gan ne streikotāju runās, ne darbos aktīvi nebiju piedalījies. Manas bažas tomēr izrādījās nedibinātas un drīz pirmos revolūcijas iespaidus aizēnoja vecās bēdas — kā tikt pie skolotāja diploma.

Mūsu pūles izdibināt, pie kuŗas skolas varēsim nolikt pārbaudījumus, nekādus rezultātus nedeva. Šķita, ka nekur Vidzemē tagad attiecīgo pārbaudījumu nemaz nebūs. Nolēmām sapulcēties Rīgā un izlemt, kas darāms tālāk. Vai nebraukt uz Krieviju? Pateicis mājniekiem, ka braukšu pie brāļa Augusta, septembra pirmajā pusē noteiktajā dienā devos uz Rīgu. Tur sastapos ar saviem bēdu brāļiem — Preisu, Vanagu un Taubi, kas bija paņēmis līdz arī savu paziņu Broku, Liepupes draudzes skolas otra skolotāja brāli. Noskaidrojām, ka pārbaudījumu mūsu pusē nekur nav. Griezties pie attiecīgas komisijas Rīgas mācības apgabala kurātorijā neuzdrošinājāties, jo tur, pēc mūsu domām, ātri vien uzzinātu, kas mēs par putniem esam. Neatlika nekas cits, ka doties uz svešām krievu pilsētām — Pleskavu vai Ostrovvu un izmēģināt laimi tur. Uz mājām par šo lietu nekā neziņoju. Varēja jau gadīties, ka izkrītu cauri, un tad būtu tikai lieks kauns un bēdas. Labi, ka drošības pēc biju paņēmis līdz segu un spilvenu, tāpat kā citi. Viens otrs bez tam bija „apbruņojies” ar sviesta kubliņu un maizes klaipu. Aizņēmos no Augusta mazliet naudas, tad sēdos vilcienā un kopā ar pārējiem pirmo reizi mūžā devos uz krievu pusi — uz Pleskavu. Tur nonākuši, tūlīt devāties uz pilsētas skolu, bet izrādījās, ka skolotāju pārbaudījumus tajā nenoturēs. Dabūjām tomēr norādījumu, ka lielākas cerības mums varot būt Ostrovā. Neko darīt — sēdāties atkal vilcienā un braucām tālāk.

Arī Ostrovā netērējām laiku. Pāris pārstāvju devās izlūkos, citi palikām stacijā. Pēc laiciņa izlūki atgriezās bēdīgām sejām. Ostrovas pilsētas skolas direktors tos saņēmis ļoti stingri. Noprasījis, ko šiem vajagot. Izstāstījuši. Direktors neticējis, ka Vidzemē skolotāju eksāmenu neesot un lūdzējus noraidījis, kaut arī viņa skolā attiecīgie pārbaudījumi esot paredzēti.

Noturējām stacijā „kaŗa apspriedi”. Stāvoklis nebija iepriecinošs, taču bez skolotāja diploma kabatā nevienam no mums mājās atgriezties negribējās. Vienīgais ceļš veda uz Pēterpili, kur pie mācības apgabala kurātorijas pēc mūsu domām pārbaudījumiem vajadzēja notikt katrā ziņā. Jārēķinājas gan bija ar to, ka svešajā pilsētā varbūt nāksies palikt ilgāk. Pārbaudījām personīgos līdzekļus un pārtikas krājumus. Neizskatījās pārāk ļauni. Katrā ziņā riskēt varēja. Vanags kā naudīgākais, solīja man nepieciešamības gadījumā aizdot. Nu arī es varēju dēkā piedalīties drošāku prātu. Jau drīzi sēdējām vilcienā, kas mūs veda uz Pēterļa Lielā dibināto pilsētu.

Pēterpilī iebraucām vēlā vakarā. Sameklējuši stacijas laukumā važoni, apjautājāmie, vai tas mums nevar ieteikt kādu vietu, kur pārgulēt nakti. Važonis zināja padomu un aizveda mūs uz kādu iebraucamo vietu, kur dabūjām par visiem kopā lielu istabu. Iekodām rupjmaizi ar sviestu, uzdzērām tēju un, labu cerību pilni, aizmigām.

Otrā rītā pirmais gājiens bija uz mācības apgabala kurātoriju. Patiesi, te nu beidzot smaidīja laime! Jau pēc nedēļas vajadzēja sākties pārbaudījumiem skolotāju tiesību iegūšanai. Bija tikai jāiesniedz personas dokumenti un attiecīgs lūgums. Pieteikties varēja uz tautskolotāju, 2-klasīgo ministrijas skolu un mājskolotāju pārbaudījumiem. Pēc īsas apspriedes nolēmām, ka pieteiksimies uz 2-kl. ministrijas skolu skolotāju tiesībām. Vēlāk gan redzējām, ka viegli būtu varējuši tikt arī pie augstākā — mājskolotāja diploma. Broks palika pie pirmās pakāpes, jo viņam nebija semināra prakses.

Ļoti priecājāmie, ka mūsu plāna pirmā daļa jau realizējusies. Turklāt neviens nebija prasījis, kur agrāk esam mācījušies, un mūsu izslēgšana no semināra Pēterpils mācību apgabalam arī nebija zināma. Mēs sākām noprast, ka fraze par izslēgšanu no skolas „bez tiesībām iestāties jebkādā citā Krievijas mācības iestādē” pa daļai ir tikai tukšs drauds. Kuŗa skola gan būtu varējusi iekārtot kartotēku par izslēgtajiem visas milzīgās Krievijas apjomā!

Priekam nāca līdzī arī bažas, jo domājām, ka Pēterpilī skolotāju pārbaudījumu prasības būs daudz augstākas nekā Baltijā. Dabūjām pārbaudījumu programmu, noīrējām lielu istabu un sēdāmie pie mācīšanās. Programmā bija paredzēts pārbaudījums arī slavu valodā. Kuldīgas seminārā to mācīja vienīgi pareizticīgajiem, taču mēs, pārējie bijām iemācījušies slavu burtus, kaut gan no lasītā nekā daudz nesapratām. Broks bija izmisis, bet arī viņu pa pāris atlikušajām dienām iemācījām drusku slaviski „boksterēt”.

Pienāca eksāmenu diena. Lielā pārbaudījumu zāle bija aspirantu pilna. Pārbaudījumi sākās ar krievu valodas diktātu. Mums, „Kuldīgas dumpiniekiem”, veicās diezgan labi. Starpbrīdī, gaitenī sapulcējušies, starp pārējiem aspirantiem ievērojām kādu pamazu, paresnu jaunekli, kas smiedamies skaļi stāstīja, ka viņš diktātā „žijet” (veste) uzrakstījis ar „jaķ” un, droši vien, būšot izkritis cauri. Noskaidrojām, no kurienes un kas viņš ir. Balamutīgais jauneklis izrādījās Jānis Lapiņš no Rīgas (vēlāk pazīstams publicists un Rīgas pils. I ģimnazi-

jas direktors). Tautskolotāja tiesības viņam jau bija, bet viņš nu lika mājskolotāja eksāmenus.

Kādas dienas vēlāk, turpat pārbaudījumu zālē pārsteigts un apjucis ieraudzīju aspirantu pulkā pazīstamu jaunu skolotāju no sava pagasta, kuŗa Pēterpilī, tāpat kā Lapiņš, gribēja iegūt mājskolotājas tiesības. Sasveicinājāties, bet man ļoti nepatika, ka manai „Pēterpils dēkai” nu radies liecinieks.

Pārbaudījumi gāja savu gaitu. Tikko viens priekšmets bija nolikts, mēs jau ķērāties pie nākošā sagatavošanas. Mēs ar Taubi eksaminējāties pat mūzikas mācībā, spēlējām korāli, dziedājām pēc notīm un parādījām savas zināšanas arī kuŗa vadīšanas mākā. Reizēm, lai izvēdinātu galvas, devāties pastaigāties, apskatīt lielo pilsētu un nopirkt kādus vajadzīgus niekus. Atceros, ka kādu dienu ar Lapiņu iegriezāties mazā veikaliņā, kur viņš gribēja nopirkt sērkociņus. Nostājies pie letes, Lapiņš ar varenu žestu, it kā gribēdams nopirkt vai visu veikalu, prasīja „kasti” (jaščik) sērkociņu. Pārdevējs iepleta acis, paraustīja plecus un atbildēja, ka diemžēl, veselas sērkociņu kastes viņam neesot. Lapiņš nepacietīgi rādīja uz plauktā sakrautajām kārbīņām. „Ak kārbīņu (korobka) jūs vēlējāties? Lūdzu!” — un pārdevējs sāka smieties. Smējās arī Lapiņš un atzina, ka ar savām krievu valodas zināšanām viņš atkal esot lieku reizi izgāzies.

Kamēr mēs cīnījāties par skolotāju tiesībām, visā Krievijā un arī Pēterpilī kā tiešie revolūcijas priekšvēstneši notika studentu mītiņi. Kādu dienu no ielās izkaisītajām lapiņām uzzinājām, ka mītiņš notiks Pēterpils politehniskajā institūtā. Kopā ar Preisu, Taubi un laikam arī Lapiņu devāties turp. Politehnikas lielā aula bija stāvgrūdām pilna. Uzstājās galvenokārt eseri (sociālrevolūcionāri), teikdami apžilbinošas runas, kas mūs ar savu nepiespiestību, nevainojamo loģiku, kā arī pārdrošo, atklāti pret carismu vērsto saturu, ļoti aizrāva. Viens no runātājiem, ņemdams uz gauda carisko patvaldību, nobeidza ar frazi: „Aiz rīkles, celi uz krūtīm!” (Za gorlo i koļenom na gruġ). Eksaltēto studentu pulkā jutāties kā līdztiesīgi, jo mēs, no semināra izslēgtie, taču bijām nīstās cara patvaldības upuri!

Mēnesis Pēterpilī pagāja nemanot. Visi pārbaudījumi bija nolikti spīdoši. Arī Broks bija ticis cauri un bija pārējiem ļoti pateicīgs par pārbaudījumu laikā sniegto palīdzību, bez kuŗas, kā viņš pats teica, būtu izkritis. Diplomus solīja piesūtīt vēlāk mājās. Pagaidām izniedza tikai apliecības par skolotāju tiesību iegūšanu.

Sēdāmie atkal vilcienā un uzvaras gaviļu pilni braucām mājup, zobodamies par biedriem seminārā, kas vēl deldē skolas solu, kamēr mēs jau esam pilntiesīgi tautskolotāji, turklāt vēl ar tiesībām pasniegt stundas arī divklasīgajās ministrijas skolās, kuŗas Kurzemē uzturēja valdība, nevis pagasts. Vidzemē tādu skolu nebija.

Kad pārrados mājās, māte mani sagaidīja ar pārmetumiem. Viņa jau zināja, ka esmu bijis Pēterpilī un pārmeta, kā es varējis mājiniekus atstāt tik ilgu laiku neziņā. Izrādījās, ka Pēterpilī redzētā skolotāja bija vēstulē savējiem pastāstījusi, ka sastapusi tālajā pilsētā arī mani, un tā nu māte par manu „dēku” dabūjusi zināt no svešas puses, kas to bija gauži apbēdinājis. Kad izvilku no kabatas savu papīru un pastāstīju, ka nu esmu pilntiesīgs tautskolotājs, mātes rūpju apēnotais vaigs sāka starot tikpat spoži kā toreiz, kad biju pārvedis mājā ziņu par seminārā iegūto stipendiju. Nu aizmirsās arī rūgtais pārmetums par izslēgšanu no semināra.

SKOLOTĀJA VĒLĒŠANAS UN VIZĪTE PIE GUBERNĀTORA

Saulainām dienām seko mākoņi, katrs prieks pie rokas ved līdz arī savu bēdu. Kad pārrados mājās ar skolotāja tiesībām, līdz brīdim, kad bija jāstājas kaŗaklausības komisijas priekšā, neatlika vairāk par 10 dienām. Šajās dienās man bija jādabū skolotāja vieta un jātiek arī savā amatā apstiprinātam, jo skolotāja tiesības vien mani no kaŗavīru svārku uzvilkušanas nevarēja glābt.

Uzmanīgi pētīju laikrakstu sludinājumus, jo uz rudens pusi daudzi pagasti meklēja skolotājus. Izlasīju, ka skolotāju vēlēšanas tuvākās dienās notiks Augstrozes pagastā. Noteiktā dienā ar brāļa zirgu devos turp. Priekšā bija jau kādi 10 kandidāti. Jau tas vien man stipri nosita garastāvokli, bet, kad dabūju dzirdēt, ka vietas gribētāju pulkā esot arī Dikļu draudzes skolas otrais skolotājs, kuŗš turklāt Augstrozes pagasta vīriem esot labi pazīstams, tad galīgi pazaudēju cerības, jo ar savu skolotāja pagaidu apliecību taču nevarēju izkonkurēt piedzīvojušu skolotāju ar praksi. Kandidātu pulkā sastapu arī savu skolas biedri Ādamsonu. Viņam draudēja tas pats kas man,

tikai līdz iesaukšanai Ādamsonam bija septiņas dienas vairāk laika. Līdz pagasta vietnieku pulka sēdei vēl bija divi stundas. Kandidāti jau bija izzinājuši, ka skolotāja alga nolikta pārāk zema. Visi nolēma, ka vienprātīgi prasīs no vietnieku pulka algas paaugstināšanu. Zinādami, ka mēs ar Ādamsonu esam nonākuši spiedīgā „laika trūkumā” un vieta mums jādabū par katru cenu, pārējie mums jautāja, vai mēs kopīgo prasību atbalstīšot. Visi bija pārsteigti, kad teicām — jā. Bet vai pēc semināra streika organizēšanas es tagad būtu varējis citādi atbildēt?

Kad vietnieku pulks mūs ieaicināja tiesas zālē uz dokumentu iesniegšanu, paziņojām kopējo prasību pēc augstākas algas. Pagasta vīri redzami apskaitās, izraidīja mūs ārā un apspriedās. Pēc laiciņa paziņoja, ka alga paaugstināta, kaut arī ne mūsu prasību apmērā, taču nu visi bija ar to mierā un iesniedza dokumentus. Pēc neilgas apspriedes paziņoja, ka pieņemts Dikļu skolotājs. Tas, savukārt, griezās pie Ādamsona un manis un izstāstīja, ka viņš jau aizrunājis sev otra skolotāja vietu Skultes pagasta skolā. Tā kā šī vieta viņam tagad atkrītot, viņš to piedāvāja mums. Ādamsons, daudz nepārdomādams, atteicās man par labu, jo viņam taču esot 7 dienas vairāk laika nekā man. Jaunievlētais Augstrozes skolotājs iedeva man līdz vēstuli Skultes pagasta skolas skolotājam Jirgenam. Priecīgs par iegūto cerību, steidzos uz māju. Jautājums gan bija, vai tautskolu inspektors, krievs Pravdins mani, zaļu jaunekli, jaunajā vietā apstiprinās. Norunājām ar brāli, ka viņš mani aizvedīs uz Skulti pie Jirgena un, tikko būšu tur visu vajadzīgo nokārtojis, brauksim tālāk uz Rīgu pie Pravdina pēc apstiprinājuma.

Piebraucot pie Skultes pagastskolas, ieraudzījām kūts tuvumā baru bērnu, kas skatījās, ka kāds pusmūža vīrs kupliem matiem plucina nokautu cūku. Iegājis skolā, satiku skolotāja kundzi un vaicāju pēc viņas vīra. Kundze atbildēja, ka vīrs patlaban esot pie kūts. Man bija liels brīnums, ka skolotājs strādā saimniecības darbus. Drīz ienāca pats Jirgens. Apsveicinājāmies. Iedevu viņam līdzdoto vēstuli. Jirgens to izlasīja, vēriģi manī noraudzījās un teica: „Tās kaņaklausības dēļ jau es jūs pieņemtu, bet vai pratīsīt tikt ar bērniem galā?” (Vēlāk viņš atzinās, ka esot mani turējis par „zaļu puiku”, un drusku taisnības Jirgenam bija, jo izskatījos vēl jaunāks par saviem jau tā jaunajiem gadiem.) Droši atbildēju, ka tikšu galā. Tad Jirgens aizrādīja, ka esot vēl viena grūtība, proti, viņa agrākais palīģis Freibergs,

kas gan meklējot jaunu vietu, vēl neesot no vecās vietas oficiāli atteicies un tikmēr mani nezin vai darbā apstiprināšot. Lai mēģinot Freibergu Rīgā sadabūt un ar viņu vienoties. Jirgens uzrakstīja vēstuli, ko nodot inspektoram, un apliecināja tajā, ka viņš ir ar mieru mani pieņemt.

Pa slikto jūrmalas ceļu braucām abi ar brāli uz Rīgu. Biju nomāktā garastāvoklī, jo līdz kaņaklausības komisijai bija vēl atlikušas četras dienas, bet līdz Rīgai vēl bija turpat veselas dienas brauciens. Bez tam nemaz nevarēja zināt, vai tikšu apstiprināts vietā.

Rīgā pārgulējām pie brāļa Augusta, nākošā rītā tūlīt devos pie Pravdina. Nodevu viņam Jirgena vēstuli un lūdzu mani apstiprināt vietā. Negaidot Pravdins prasīja, kur es esot gatavojies skolotāja pārbaudījumiem. Mirkli apmulsu, jo nevarēju taču stāstīt, ka esmu izslēgts no semināra. Tad man iekrita prātā, ka manu bijušo draudzes skolas skolotāju Umurgā — Vītola — tautskolu inspektors labi ieredzēja. Teicu, ka esmu sagatavojies pie Vītola. Pravdins kļuva priecīgs, slavēja Vītola kā labu skolotāju, un tā šis jautājums bija nokārtots. Bet tad, kā jau paredzēju, Pravdins aizrādīja, ka viņš mani nevar apstiprināt, jo Freibergs no savas vietas vēl neesot atteicies. Freiberga tautskolotāja diploms vēl atrodoties inspektora kancelejā, bet ar savu mājskolotāja diplomu viņš meklējot labāku vietu. Pravdinam tāda rīcība nepatika, bet tas manā lietā nekā negrozīja. Labi vēl, ka no Pravdina dabūju Freiberga adresi un man viņu drīz izdevās sameklēt.

Izstāstīju Freibergam savas bēdas un lūdzu, lai viņš no Skultes skolotāja vietas atsakās. Freibergs kļuva domīgs, jo, kā izrādījās, jaunu vietu viņam vēl nebija izdevies atrast. Kaut kas viņam gan esot padomā, bet tā kā Pravdins viņu neieredzot, tad esot grūti cerēt, ka tas viņu apstiprinātu kādā jaunā vietā. Beigās izdevās Freibergu pie-runāt nākt man līdzī pie Pravdina izrunāties.

Pravdins Freibergu saņēma strupī, abi pat sastrīdējās, taču beidzot apsolīja Freibergu viņa kārotajā vietā apstiprināt. Es atviegloti uzelpoju — pēdējā mirklī mans ceļš tomēr bija atbrīvojies. Tāpēc kā rungas belziens mani pārsteidza inspektora aizrādījums, ka nepieciešama vēl kāda maza formālitate, proti, jāpiegādā viņam mana politiskās uzticības apliecība. „Mazā formālitate” izskatījās apmēram šāda: apliecību vajadzēja dabūt no aprīņķa policijas Valmierā. Tās attiecīgais iecirknis atradās Limbažos, bet mana dzīves vieta uz laukiem. Valmierai bija tā tad jāsazinās ar Limbažiem, no turienes ar

Pociema pagasta valdi, lai ievāktu izziņu, un tad visa lieta atkal otrādā kārtībā ceļotu atpakaļ. Dabūtā apliecība man bija jāiesniedz Pravdinam, kas savukārt izsniegtu apliecību, ka esmu skolotāja vietā apstiprināts. Tikai Pravdina izdotā apliecība varēja glābt no iesaukšanas, bet kaņaklausības komisija atradās Valmierā! Nu man bija vairs tikai trīs dienas laika! Skaidra lieta — skriešanās sacīkstē ar laiku es biju paspēlējis.

Atklāju Pravdinam savu izmisuma pilno stāvokli un lūdzu mani apstiprināt bez uzticamības apliecības, ko solījos piegādāt vēlāk, bet Pravdins kategoriski atteicās. Viņš norādīja, ka mazu cerību varētu dot griešanās pie gubernatora Zveginceva Rīgas pili.

Tā kā bija pavēls, varēju turp doties tikai nākošajā rītā. Gubernatora uzgaidāmās telpās bija sapulcējušies kādi 20—30 lūdzēji. Turēju rokā uzrakstītu lūgumu. Īpašs ierēdnis pārbaudīja, kas katram par vajadzību un vai visiem lūgumraksti jau uzrakstīti. Pēc kādas stundas viņš lika gaidītājiem piecelties un sastāties puslokā. Tūlīt arī spožā ģenerāļa uniformā no savām telpām iznāca gubernators adjutanta pavadībā.

Sirmais gubernators apstaigāja visu rindu pēc kārtas, apstādamies pie katra lūdzēja un likdams tam īsos vārdos pateikt savu vajadzību. Adjutants salasīja lūgumrakstus un atzīmēja Zveginceva skopā formā izteiktos norādījumus. Es stāvēju apmēram pret rindas vidu. Kad pienāca mana kāрта, izstāstīju, kāpēc man steidzīgi vajadzīga politiskās uzticamības apliecība, un lūdzu man to izsniegt. Gubernators adjutantam teica: „Pieprasīt izziņu parastā kārtībā”. Adjutants paņēma manu lūgumrakstu un gāja ar savu priekšnieku tālāk. Kamēr citi, nodevuši savus papīrus, devās prom, es paliku apmulsis stāvam. Vai tad tiešām vairs nekas nav līdzāms? Galvā dūca tikai viena doma: „Tev jādabū apliecība, jādabū, jādabū, jādabū...!” Kad gubernators ar adjutantu bija atlaiduši pēdējo lūdzēju un gāja jau no pieņemšanas istabas ārā, ātri izšķīries, piesteidzos viņiem klāt. Adjutants izbrīnījies vaicāja, ko man vēl vajagot. Nespēdams valdīt uztraukumu, izskaidroju, ka man jau parīt jāstājas Valmieras kaņaklausības komisijas priekšā, un lūdzu apliecībai nepieciešamo izziņu pieprasīt telegrafiski. „Un uz kā rēķina?” gubernators īgni noprasīja. „Uz mana”, pasteidzos atbildēt. Zvegincevs pateica dažus vārdus adjutantam un tas pēc brīža atnesa man zīmīti, ar kuŗu vajadzēja iet uz gubernatora kanceleju. Tā atradās atsevišķā pils nodalījumā. Iegā-

jis kancelejā, pamanīju, ka darbinieks, pie kuŗa man bija jāgrieŗas, tērpies Rĩgas politehniskā institūta studenta uniformā. Iedevu viņam zĩmĩti un izstāstĩju savu vajadzĩbu. Students ilgi domāja un beidzot pateica, ka arī telegrafiska izziņa varot prasĩt vairākas dienas. Izskaidrodams viņa vilcināŗanos ar vēlēŗanos dabūt par savām pũlēm „dzeramnaudũ”, izvilku no kabatas rubli un lēnām stũmu to viņam klāt. Tas bija pirmais un pēdējais piekukuļoŗanas mēģinājums manā mũŗā. Students, ieraudzĩjis rubli, asi noprasĩja: „Kādaĩ vajadzĩbai tas?” Sabijies, apjucis un nosarcis stomĩdamies teicu, ka pie izziņas pieprasĩšanas varbũt var rasties kādi izdevumi. Students nu aizrādĩja, ka ar lũgumraksta nodokļa markām jau viss esot samaksāts, bet ar tādu „metodi”, kādu es esot mēģinājis lietot, es nekā nepanākŗot. Nokaunējies iebāzu rubli atpakaļ kabatā, bet students vēl piebilda, lai atnākot rĩt atkal, kaut gan viņŗ necerot, ka atbilde varot pienākt tik ātri.

Protams, otrā rĩtā biju klāt, kaut gan ļoti ŗaubĩjos, vai atbilde bũs pienākusi un, otrkārt, tā varēja bũt nelabvēlĩga. Par lielu prieku man pateica, ka izziņa jau saņemta un tũlĩt man izrakstĩŗot aplicĩbu. Pēc maza brĩŗa man tā bija rokā. Skrēju pie Pravdina, kas tagad, vārdus lieki netērēdams, izdeva man rakstu, ka esmu apstiprināts Skultes pagastskolas otra skolotāja amatā. Nu bija jāsteidzas uz kaŗaklausĩbas komisiju. Tā kā uz Valmieru streika dēļ vilcienu kustība bija pārtraukta, sēdāmie ar brāli ratos un, nepārtraukti braukdami, ar rĩta krēslu jau bijām Jomalās. Tur mēs gribējam tikai pārjũgt citu zirgu, lai tũlĩt dotos tālāk uz Valmieru. Kamēr ieturējam brokastis, māte izstāstĩja, kādu pārbĩli mājiniem sagādājusĩ mana telegrafiskā izziņas meklēŗana. Limbaŗu iecirknis, saņēmis caur Valmieras aprĩņŗa policiju izziņas pieprasĩjumu gubernātora vārdā, nekavējoties sũtijis urjadņiku jāŗus uz Pociema pagasta valdi. Tur domājuŗi, ka es esmu mājās un noraidĩjuŗi jātņieku uz Jomalām. Urjadņiks, izpraŗņādamis māti par mani un manām gaitām, viņu galĩgi pārbiedējis, jo māte domājuŗi, ka, sakarā ar revolũcionāro kustību Rĩgā esmu kaut kā aprēŗojies un ticis apcietināts.

Kaut arī ar veselās dienas novēlojumu, brālis mani Valmierā noveda 12. stundā, jo jaunkareivju pieņēmŗana parasti drusku ieilga. Brĩdĩ, kad es ierados komisijas telpās, sēdi jau patlaban grasĩjās slēgt. Pārejie rekrũŗi, kas jau apskateĩ bija izgājuŗi cauri, bija projām. Sardzes kaŗavĩri nemaz neļāva man attapties. Pirms vēl paguvu ko

iebilst, biju jau izgērbts gluži plīks un iebīdīts komisijas telpā. Laikā vēl atķēros izraut no svārku kabatas savu skolotāja apliecību un, kamēr mani bīdīja no svariem uz auguma mērīšanas ierīci, turēju apliecību rokā kā glābšanas riņķi. Kad pateicu savu vārdu — *Ernests Bašens* — komisijas priekšsēdis izsaucās, ka tāds jau esot komisijas priekšā bijis. (Ernests Voldemārs Bašens — ar tādu vārdu pasaulē nākot biju ticis ierakstīts baznīcas un pagasta grāmatās. Bastjāņa vārdu pirmo reizi dzirdēju augstāk minētajā kaņaklausības komisijā. Izrādījās, ka mans tēva brālis un visa viņa ģimene, kuŗa arī saucās par Bašēniem, Ozolu pagasta grāmatās ierakstīta par Bastjāņiem, kas laikam ir mūsu „ciltskoka” īstais vārds, dots uzvārdu došanas laikos, bet vairākkārtīgas pārrakstīšanas dēļ no pagasta uz pagastu izvērties par Bašenu! Pēc 1905. g. revolūcijas man, vajātam un meklētam, bija izdevīgi pāriet uz Bastjāņa vārdu. Visi mani brāļi un tālākie radi joprojām saucās par Bašēniem.) Pārpratums drīz noskaidrojās. Izrādījās, ka pirms manis komisijā ieradīs mans brālēns *Jānis Bašens* no Ozolu pagasta. Turienes pagasta valde vecos ruļļos atradusi, ka mana tēva brāļa un tātad arī mani senči saukušies par Bastjāņiem un ierakstījuši brālēnu kaņaklausības reģistrī ar šo vārdu. Jānis, to nezinādam, stājies komisijas priekšā, kad izsaukts Bašens. Bastjānis vai Bašens, bet vesels es biju, un komisijas ārsts jau pateica: „Derīgs!” Tad komisijas priekšsēdis prasīja, kas tas par papīru, kas man rokā. Ieskatījies apliecībā, viņš atmeta ar roku: „Ak tā, skolotājs! Nu tad zemessargos!” Beidzot es biju brīvs.

Daudzo uztraukumu un negulēto nakšu dēļ noguris, bet sirdī priecīgs sēdos atkal ratos, un lēnā rīksī braucām uz māju. Grūti bija iedomāties, ka tagad vairs nekur nav jāsteidzas.

Dažas dienas mājās atpūtos. Tad sakravāju somā savas nedaudzās mantas un devos ceļā uz Skulti. Jīrgens man skolas ēkā ierādīja atsevišķu istabu, mazu, taču tīru un glītu. Uz šo istabu biju lepns. Atcerējos Umurgas un Salacgrīvas skolotājus, kuŗus savlaik tiku apskaudis. Tagad biju viņiem līdzīgs. Divas lietas man radīja bažas. Pirmkārt, zināju, ka rīta lūgšanas vārdus saka priekšā vecais skolotājs, bet jaunajam dziedātāji jāpavada uz harmonija. Biju jau gan mūzikas pārbaudījumā godam pastāvējis, taču par labu ērģeļu spēlētāju mani nekādā ziņā nevarēja saukt. Ja nu gadītos misēties, visiem puikām un meitenēm būtu gards smiekls, bet ja par skolotāju smejas, tad viņš nav nekāda autoritāte.

Šis pašas autoritātes dēļ bažijos, vai pratišu ar bērniem apieties kā vajaga. Ar pedagogijas teoriju biju iepazinies jau seminārā, arī citādu zināšanu man bija gana, bet „pelēka ir visa teorija” un „dzīves zaļo koku” var izaudzināt tikai prakse. Ja atskaita to īso laiku, kad pēc izslēgšanas no semināra Pociema pagastskolā pie Leiša kādas reizes palīdzēju Lejiņa jaunkundzei stundu pasniegšanā, man nekādas prakses nebija.

Par laimi pirmās bēdas — lūgšanu mūzikālo pavadījumu — novērsa apstākļi, ka skolas harmonijs bija samaitājies un lūgšanās pagaidām iztika bez tā, bet rūpes, ka netikšu galā ar skolniekiem, izrādījās gluži bez pamata.

Tā kā skolā bija 2 klases, tad arī ar Jirģenu sadalījām darbu uz pusēm. Diemžēl, par savu neilgo skolotāja darbības periodu Skultē nekā daudz neatceros, jo atmiņas aizēno drīz sekojošie revolūcijas notikumi.

Cita starpā mācīju arī latviešu valodu. Uzdevu skolniekiem atstātīt no lasāmgrāmatas kādu gabalu. Atceros, ka mazs puisītis, piecēlies un rokas kā lūgšanā kopā salicis, nopietni un lēni savā jūrmalnieka izlokšnē stāstīja: „... viņš gāš uz mež, tur viņam biš tāds mazs būdiņš...” Man neviļus bija jāpasmaida. Atminos arī kādu mazu „kaņu” ar skolniekiem, kam par iemeslu bija viņu zeķes. Tās viņi, vakaros gulēt iedami, tāpat slapjas un dubļos sabristas, sameta pagultēs. Es to nemaz nebiju ievērojis. Bet tad, pa ceļam uz Rīgu braucot, mani apciemoja Ainažu tirgotāja Irmeja meita Emīlija, ar kuņu biju iepazinies vasarā, kādu laiku ciemodamies pie Vecsalacas dzirnavnieka Cimmermaņa (dekoratora Artura Cimmermaņa tēva), kuņa mājā šad tad mēdza salasīties ģimnazisti, studenti un skolotāji — īsta bohēmas kompānija, uz to atdūrāmies. Irmeja Emīlija vakarā, kad zēni jau bija aizgājuši gulēt, bija atradusi slapjās zeķes un tās izžāvusi pie krāsns. Tas man likās labs ievēdums un gribēju to turpināt arī vēlāk. Par nožēlošanu bērni ne ar labu, ne ļaunu pie jaunās kārtības nebija pieradināmi.

Pēc sava bijušā Umurgas skolotāja Puriņa parauga arī es katru rītu agri ar spieķi pie rokas izgāju pastaigāties. Parasti aizstaigāju kādus pāris kilometrus līdz Skultes muižai un tad atkal atpakaļ, lai ieturētu pirms stundu sākšanās brokastis. Ēdu pie Jirģena galda. Drīz ievēroju, ka še nevaldīja tāda tīrība un kārtība kā skrīveņa Holantera ģimenē. Jirģena dzīvei bija vairāk lauciniecisks raksturs. Nekār-

tību istabās bieži radīja viņa bērni, kurus Jirgena kundze ne arvienu varēja uzskatīt, jo tai bija apkopjama diezgan plaša saimniecība.

Ar Jirgenu satikām ļoti labi. Savus uzskatus par mani viņš drīz vien grozīja, jo es — „zaļais puika” — viņam varēju pastāstīt daudz interesantu lietu par sociālisma kustību Latvijā un arī ārzemēs, par ko Jirgens interesējās ar jaunekļa dedzību, kaut gan viņš bija jau krietni gados. Mūsu mierīgais kopējais skolas darbs neturpinājās ilgi. Sākusies Rīgā, revolūcijas straume drāzās arī pāri laukiem, drīz savā plūdumā ieraudama arī Jirgenu un mani.

OTRA DAĻA

1905. GADA REVOLŪCIJA

PIEDALĪŠANĀS REVOLŪCIJĀ

Kādu dienu, kad Jirgens bija Limbažos, viņš vakarā pārbrauca mājā manāmi uztraukts un tūlīt meklēja mani, lai izstāstītu, ko piedzīvojis un pieredzējis. Viņš Limbažu kapsētā bijis kādās bērēs. Starp daudzajiem pavadītājiem bijuši arī revolūcionāri, laikam no Rīgas, kas pie kapa turējuši dumpīgas runas pret cara patvaldību. Pēc tam visi dziedājuši revolūcionāras dziesmas baznīcu dziesmu meldijās, taču lāgā nav skanējis, jo dalībnieki nav zinājuši dziesmu tekstus. Jirgens tad pacēlis savu spēcīgo balsi, un dziedāšana sekmējusies jau labāk. Jirgena stāsts mani ļoti interesēja, jo nevarēju saprast, kur mūsu attāļajā nostūrī būtu piepeši gadījušies Rīgas revolūcionāri. Lūdzu Jirgeni, lai viņš man pastāsta, kādi tie izskatījušies. Jirgens atteica, ka revolūcionāri paziņojuši, ka vienā no tuvākajām dienām Limbažu lauksaimniecības izstādes laukumā notikšot mītiņš. Lai es braucot paklausīties. Varbūt starp dumpiniekiem man gadišoties satikt arī kādu no paša draugiem. Tas man nebija jāsaka divreiz. Noteiktajā dienā devos uz Limbažiem. Arī Jirgens būtu labprāt braucis līdz, bet skolniekus nevarēja atstāt vienus. Turklāt Jirgens, kas nu jau bija piedalījies vienā revolūcionārā notikumā, labprāt laida mani noskatīties otru.

Pirms mītiņa sākuma Limbažu ielās sastapu tā rīkotājus — slave nos „Rīgas revolūcionārus”. Tie izrādījās mani draugi, viņu starpā Taube un Bachmanis, kas bija beidzis Valmieras skolotāju semināru un strādāja kādā pagastā par skolotāju. Kopīgi devāmies uz izstādes laukumu, kur pārsteigti redzējām, ka tajā salasījies liels ļaužu pulks, ap 1000 cilvēku. Pa daļai tas varbūt bija izskaidrojams ar apstākli, ka bija tirgus diena, taču tai pat laikā jau arī lauciniekos bija pamo-

dusies ārkārtīga interese par revolūciju un tās izraisītajiem notikumiem.

Draugi nolēma, ka man esot sanāksme jāatklāj un jāliek priekšā izvēlēt mītiņa vadītāju. Turējos pretim. Teicu, ka esmu ieradies klausīties, nevis uzstāties, arī lielā cilvēku masa mani mazliet biedēja, taču pārējie neatlaidās, aizrādīdami, ka man esot skaidra balss un es tik viegli neuztraucoties. Kad devāties uz mītiņa vajadzībai īpaši uzcelto paaugstinājumu laukuma vidū, visi mums pašķīra ceļu un ar interesi nolūkojās jauneklīgajos „tautas vadoņos”.

Pakāpies uz paaugstinājuma, īsos vārdos pasludināju mītiņu par atklātu un uzaicināju sapulces dalībniekus ievēlēt mītiņa vadītāju. Pārsteigts klausījos, ka ļaudis cits caur citu sauca, lai paliekot vien es pats, cita nemaz nevajagot. Tā nu negribot iznāca, ka, dodamies uz mītiņu kā vienkāršs klausītājs, biju kļuvis tīri vai par centrālo personu. Jāatzīstas, ka jutos neērti, īpaši sākumā. Devu vārdu runātājiem. Pēc kārtas tie kāpa uz paaugstinājuma un stāstīja par revolūciju, tās izcelšanos un nozīmi, attēloja revolūcijas kustību pilsētās un ārzemēs, izskaidroja kapitālisma un proletariāta rašanos un sludināja šķiru cīņu. Uzmanīgi klausoties biedru runās, sajutu, ka tajās kaut kā trūkst. Kaut arī runātāji bija dedzīgi un darīja savu lietu ar sajūsmu, šī sajūsma publiku atstāja aukstu. Kamēr vieni nopietni klausījās, netrūka citu, kas taisīja nepiedienīgas piezīmes un jokus, dažs labs pat žāvājās. Nomanījās, ka arī manu paša draugu dedzīgā valoda klausītājus necik neaizrauj, drīz nopratu, kur slēpjas kļūda. Runātāji gandrīz nemaz neskāra lauku dzīvi, kurā klausītāji bija auguši un ieauguši ar tūkstoš saknēm; tā vienīgā viņus interesēja. It kā vēl vakar skatīta, manā atmiņā ar jaunu spēku piepeši uznira kāda glezna: uz tramīga zirga jāj Ķipēnu barons Mengdens. Blakus viņam skrien mans tēvs, turēdams cepuri rokā . . .

Nezinu nemaz īsti, kā tas notika, bet es atrados uz paaugstinājuma un runāju. Protams, manas teorētiskās sociālisma zināšanas bija niecīgas, bet šoreiz tās varbūt bija liekas. Acu priekšā stāvēja divi pretstatī — *muižnieks un zemnieks*. — un šo aso pretstatu attiecības deva man pietiekoši daudz vielas. Iesāku ar to, ka muižnieki skatās uz zemniekiem no augšas, nicina viņus, kaut arī bez tiem viņi nemaz nespētu eksistēt. Ik dienas zemniekiem jācieš pazemojumi un apsmieklis, kaut viņš no saules līdz saulei strādā smagu darbu. Bet arī ar šo darbu zemnieks nespēj iegūt pats „savu kaktiņu, savu stūrīti

zemes”, jo muižnieks viņam māju nepārdod, kaut arī maksādami augstas nomas, rentnieki mājas vērtību jau bieži atlīdzinājuši. Taču ar rentes naudu vien muižniekiem vēl nepietiek. Viņš zemnieku spiež iet klausās. Zemniekam jāļauj, lai viņa siens pāraug un sapūst, lai viņa rudzi sakalst un izbirst, jo muižas siens un muižas rudzi ir pirmajā vietā. Ja nu nepietiekošas apstrādāšanas dēļ zemnieka raža pa daļai aiziet bojā, tad viņš arī ar vislielākām pūlēm vairs nevar sagrabināt renti, bet parādnieku muižnieks mierīgu sirdi izsviež no mājas. Ar darbu muižas laukos vēl nepietiek. Zemniekam jālabo un jātīra ceļi, pa kuņiem muižnieks lepni aizvizinājas divjūgā; zemniekam jāļauj, ka viņa tīrumus izmaitā telefona stabi, kas ar savām stieplēm savieno vienu baronu ar otru, un ja zemniekam, mežā krūmus savām vajadzībām cērtot, gadas nolaist kādu prāvāku kociņu, muižas mežsargs viņu tūliņ apķīlā, un seko bargs sods...

Runādams jutu, ka klausītāji seko ar dzīvu interesi. Redzēju vienu otru piekrītoši mājam ar galvu, sak' taisni tā ir, kā viņš tur stāsta, tas man deva jaunu sparū un drosmi.

Pieminējis, ka latviešu vācu jūgā vergojuši jau 700 gadu un ka muižnieki mūsu zemē ieradušies kā laupītāji un iebrucēji, noslēdzu savu runu ar aicinājumu — *sagraut baronu varu, piespiest viņus mūsu dzimteni atstāt, sadalīt muižu zemi starp zemniekiem*, bet lepnajās ēkāš ierīkot latviešu skolas un tautas sanāksmju telpas.

Revolūcionārā runa, pirmā manā mūžā, guva ārkārtīgu piekrišanu, un vienā rāvienā biju kļuvis populārs. Tobrīd Limbažu izstādes laukumā neviens nezināja, kā mani sauc un kas es esmu, bet vēlāk ļaudis stāstīja, ka Skultes pagastskolas otrais skolotājs esot liels dumpinieks un varens runātājs. Kad šī ziņa aizklīda līdz Skultei, Jirgens bija ar mani ārkārtīgi lepns.

Gluži pretēji bija ar manu māti. Kad neilgi pēc mītiņa aizbraucu uz Jomalām, viņa manu uzstāšanos stipri nosodīja. Pret kungiem un valdīšanu cīnīties nedrīkstot, tas nekad labi nebeidzoties. Mātes nostāju es sapratu gluži labi, bet ar mītiņa runu Limbažos biju aktīvi nostājies uz revolūcijas ceļa. Tas man likās vienīgais pareizais un cita ceļa iet es negribēju.

Pirmo panākumu skubināta, aktīvo revolūcionāru grupa nolēma sarīkot veselu mītiņu ciklu — sākot ar Liepupi un tad virzoties no turienes uz Rīgas pusi — Skulti, Neibādi (Saulkrastiem) un Pabažiem. Visos šajos mītiņos piedalījās arī es. Jirgens mani labprāt at-

brīvoja uz kādu laiku no skolotāja pienākumiem, jo kādreizējais „zalais puika” viņa acīs bija pārvērties par lielu revolūcionāru, kuŗa darbība cik vien iespējams, jāatbalsta un jāsekme.

Liepupē mītiņš notika baznīcas priekšā. Runātāji kā paaugstinājumu izmantoja baznīcas kāpnes. Sapulces dalībniekiem es atkal stāstīju par muižnieku un zemnieku attiecībām, kamēr Taube ņēma uz gauda vācu mācītājus. Labs piemērs viņam bija Liepupes draudzes mācītājs Šeinpflug, kuŗu visi pazina kā pazemīgu barona kalpu un neatlaidīgu zemnieku strostētāju. Taube savā runā aizskāra arī vispārējos reliģijas jautājumus un plaši iztīrāja problēmu par Dieva eksistenci. Tieši šī pēdējā lieta viņu sevišķi interesēja. Atceros, ka kādā citā mītiņā Taubes jautājumu: Vai Dievs ir vai nav, lika pat uz balsošanu.

Vienā ciklā noturējām kādus sešus vai septiņus mītiņus. Visur arī vācām ziedojumus revolūcijas vajadzībām. Līdz Rīgai bijām savākuši pāri par 100 rubļiem. No šīs naudas paši neizdevām ne kapeikas, jo bijām nolēmuši to nodot slavenajai Rīgas Federatīvajai komitejai, kas stāvēja visas revolūcionārās kustības centrā.

Federatīvā Komitejā, kuŗā apvienojās latviešu, krievu un žīdu sociālistiskās organizācijas, bija noorganizējusi atsevišķas rajonu komūnas. Par komūnu sauca parasti uz kādas sievietes vārda noīrētu dzīvokli, kuŗā bija iekārtots nelegāls partijas birojs. Dzīvoklī saimniekoja kāda kustības darbiniece vai piekritēja. Komūnu saimnieces visbiežāk nāca no studenšu vai ģimnazijas skolnieču vidus. Nelegālo biroju vadīja partijas propagandisti, kas ārpusē daudz nerādījās. Nelegālās literatūras izplatīšanu un citus ārēja dienesta pienākumus veica sievietes — revolūcionārajā kustībā iesaistītās studentes, skolnieces un fabriku strādnieces.

Starp partijas propagandistiem tajos laikos atradās Marģers Skujenieks, Voldemārs Salnais, Čaule, Markovs un citi. Visiem viņiem bija savas palamas, jo konspirācija to prasīja. Čaule lietoja „Smilgas” vai „Smiltiņa”, bet Markovs „Majora” vārdu. Tajā komūnā, kur nācās nodot mūsu ziedojumus savāktu summu, sastapām Čauli un Markovu.

Pie naudas nodošanas mums ar komūnas darbiniekiem iznāca nepatīkama saraušanās. Par rūpīgi vākto un glabāto ziedojumu pieprasījām kvīti, lai varētu ziedotājiem pierādīt, ka viņu nauda ir aizgājusi pareizu ceļu. Propagandisti nolaidības vai nevižības dēļ vilci-

nājās kvīti izrakstīt, aizbaidinādamies ar attiecīgu blanku trūkumu un stāstīdami, ka viņiem neesot laika ķēpāties ar papīru rakstīšanu, jo jādoties uz kādu svarīgu sanāksmi. Protams, ka tāda izturēšanās mūs — kārtīgos un ļoti ideāli noskaņotos lauciniekus — uztrauca. Lūdzām, lai mums iedod nelegālos izdevumus, jo bijām gluži bez kādas literatūras un daudzos sociālos jautājumos maldījāmies vēl kā pa tumsu. Literatūra bija vajadzīga arī informācijas nolūkiem, gribējām zināt, kas notiek citur Latvijā un ārzemēs, lai tad varētu rīkojamo mītiņu saturu padarīt kuplāku un interesantāku. Arī šo mūsu vēlēšanos komūnas vīri izpildīja tikai pēc ilgākām pārdomām un it kā negribēdami. No kumodes, kas bija grāmatu un laikrakstu pilna, izvilka un mums iedeva tikai dažas necīgas brošūriņas. Vairāk nevarot dot, jo viss esot vajadzīgs turpat Rīgā.

Pēc lielās mītiņu sajūsmas un labi izdevušās ziedojumu vākšanas tagad jutāmies krietni atvēsināti un sarūgtināti. Par spīti tam, pret partijas propagandistiem kā jau vecākiem un piedzīvojumiem bagātākiem biedriem jutām cienību un bijību. Uzaicinājām Čauli un Markovu atbraukt uz mūsu pusi un piedalīties vairākos mītiņos, kuŗus gatavojāmies rīkot Duntē, Liepupē (otrrreiz), Ķirbižos (vēlāk Vitrupes pagasts) un citos apkārtnes pagastos. Čaule arī apsolījās ierasties.

Mājās pārbraucis, iedziļinājos Rīgā dabūtajās brošūrās, izlasīju tās pamatīgi no viena gala līdz otram un drīz zināju to saturu vai no galvas. Brošūras lasīja arī Jirgens, kas ļoti priecājās, ka revolūcija iet ātriem soļiem plašumā un dziļumā.

Es nepacietīgi gaidīju uz Čaules ierašanos, jo cerēju no viņa daudz ko mācīties. Pēc neilga laika viņš arī atbrauca, un nu otrais mītiņu cikls varēja sākties. Dažos mītiņos bez Čaules piedalījās arī Taube, bet tā kā vienu otru reizi sanāksmes notika vienā laikā dažādās vietās, tad Taube aizbrauca projām, un mēs abi ar Čauli palikm divatā. Tā tas, piemēram, bija Liepupes pagastskolā sarīkojamā mītiņā. Liepupe bija Taubes dzimtene, un viņš bija mācījies Liepupes draudzes skolā un labi pazina skolas ilggadīgo vadītāju — skolotāju P. Cimdiņu. Aizbraukdams Taube man cieši piekodināja, lai es krietni padrebīnot nevien mācītāju Šeinplūgu, bet arī skolotāju Cimdiņu, kas esot liels muižnieku un mācītāju draugs un lienot viņu priekšā vai uz vēdera. Tā kā reiz, būdams pie Taubes ciemos, biju kopā ar viņu paviesojies arī pie Cimdiņa, tad man likās neērti viņam publiski uzbrukt, bet Taube man nocītēja pazīstamo rindiņu no Raiņa „Pusideā-

lista" — „...zini, augstākā ideja, tā nepazīst cilvēka žēluma...” Neko darīt, bija drauga vēlēšanās jāpilda, kaut arī tikai pa daļai.

Klases telpā, kuŗā sanāksme notika, bija cilvēku pieblīvēta. Starp klausītājiem, ko es toreiz, protams, nezināju, bija atradusies arī Liepupes „Skrodeļu” mājas saimnieka meita, ģimnaziste Alma Baumane. Viņa 10 gadus vēlāk Maskavā kļuva mana dzīves biedre, bet kuŗai, arī bijušai Cimdiņa skolniecei, toreiz mana runa par Cimdiņu nav patikusi.

Vispirms runāja Čaule, stipri sausā un grāmatnieciskā stilā izskaidrodams marksisma teorijas un proletāriāta šķiru cīņas jautājumus. Kad pienāca mana kārtā, krietni „apstrādāju” šeinpflūgu, bet daudz ciešamāki Cimdiņu, izmantodams savā runā visu, ko no Taubes par viņiem biju dzirdējis.

Pēc mītiņa beigām Liepupes skolotājs runātājus ielūdza pie sevis uz tēju. Bijām jau apsēdušies pie galda un sākuši baudīt, kad negaidot ienāca arī Cimdiņš, kas bija mītiņā personīgi noklausījies manu diezgan aso valodu. Jutos ārkārtīgi neērti, bet par godu Cimdiņam jāsaka, ka ne ar vienu vārdu, ne žestu viņš manu uzstāšanos nepieminēja, izlikdamies, it kā viņš neko nebūtu dzirdējis vai arī nekas nebūtu noticis. No tā spriedu, ka Taube savu agrāko skolotāju man bija notēlojis pārāk melnā krāsā, un ka līdz ar to es runājot esmu pāršāvis pār stripu.

No Liepupes devāmies tālāk uz Ķirbižiem. Tur mūs jau sagaidīja Ķirbižu krodzinieka Kalniņa dēls (vēlāk profesors kādā Vācijas augstskolā), Rīgas politehniskā institūta students, kas bija jau paveicis visus mītiņa priekšdarbus. Mana vēlēšanās bija, lai šajā mītiņā uzstājas Čaule kopā ar Kalniņu, bet pēdējais atteicās. Savā pagastā viņš negribot runāt, otrkārt apstākli, ka viņa tēvs esot krodzinieks, citi varot viņam piemest par grēku.

Raksturīgi, ka mītiņa telpas bija paredzētas uz muižas plašās kūtsaugšas, kas bija izlikta ar dēļu grīdu un vairāki logi ielaida arī pietiekami daudz gaismas. Propaganda pret muižu notika pašā muižā! Ķirbižu muižas īpašnieks, tāpat kā daudzi viņa kārtas locekļi, no revolūcionāriem bīdamies, bija aizbēdzis uz Rīgu. Muižā saimniekoja pārvaldnieks, bet tas neuzdrošinājās revolūcionāriem neko atteikt, jo baidījās, ka tie tad pret viņu lietos varas darbus.

Arī šeit pirmais uz paaugstinājuma kāpa Čaule. Gluži tādā pašā garā kā Liepupē, viņš sāka gaŗi un gudri klāstīt sociālisma teorijas,

ņemdams palīgā visu kustības vēsturi un attēlodams pat franču lielo revolūciju. Ķirbižnieki klausīdamies sāka kurnēt, un nebija ilgi jāgaida, kad jau atskanēja pirmie starpsaucieni. Čaule par tiem nelikās zinīs un turpināja kā bija iesācis. Tad protesti kļuva skaļāki. Vairāki sapulces dalībnieki kļiedza, ka runātāju vajagot iebāzt maisā un galu aizsiet ciet. Čaule joprojām neapklusā, laikam domādams, ka viņam iznācis sastapties ar rūdītiem reakcionāriem, kaut gan kļūda slēpās apstākļi, ka viņš neprata piemēroties savu klausītāju domāšanas veidam un redzes lokam. Stāvoklis kļuva pavisam draudīgs. Kuŗu katru mirkli varēja sagaidīt, ka sapulces dalībnieki patiešām ķersies pie varas darbiem. Students Kalniņš piesteidzās man klāt un čukstēja: „Nu ir slikti!” Parāustīju Čauli pie piedurknes un māju, lai viņš savu runu beidz. Beidzot viņš laikam to arī ieskatīja par vienīgo izeju un no paaugstinājuma nokāpa.

Situāciju vajadzēja kaut kā glābt. Nostājos Čaules vietā un gribēju sākt runāt, bet ļaudis trakoja, saukdami: „Nost, nost! Kur maiss!” — šķietami vēlēdamies maisā iebāzt mūs abus ar Čauli. Lūdzu atļaut pateikt tikai dažus vārdus. Viens otrs pulkā tad nu sauca: „Nu, lai viņš runā! Dzirdēsīm, ko viņš grib teikt!” Iesāku atkal runāt par tematu, ko pārzināju vislabāk — par muižniekiem un zemniekiem. Jau pēc pirmajiem teikumiem troksnis norima, un brīdi vēlāk visi klausījās elpu aizturējuši ar neliekuļotu interesi. Dažu vārdu vietā norunāju vairāk kā stundu. Kad runu biju beidzis, visi bija sajūsmināti. Uz Kalniņa aizrādījumu, ka runātāji šķūts kārtībā jānogādā atpakaļ uz Skulti, ļaudis sauca: „Šim runtājam muižas zirgus un karieti!”

Un patiesi, kad nakts tumsā atvadījāties no draudzīgajiem ķirbižniekiem, mums piebrauca lepnus muižas ratus ar diviem muižas zirgiem priekšā.

SKOLOTĀJU UN PAGASTU DELEGĀTU KONGRESI RĪGĀ

Pārradies atpakaļ Skultē, kādu laiciņu dzīvoju atkal uz vietas. Dienā pasniedzu stundas, bet vakarus pavadīju sarunās ar Jirģenu par visu to jauno, kas kūšāja nevien tuvākajā apkārtnē, bet arī Rīgā,

plašajā Krievijā un aiz robežām. Lielas lietas gaidījām no latviešu skolotāju kongresa, kam bija jānotiek tuvākā laikā Rīgā. Jirgens stingri pastāvēja uz to, ka turp jādodas man. Kaut arī es esot jaunākais skolotājs, jauno kustību, kas diendienā auga, es pazīstot labāk, pats esot aktīvs darbinieks, un skolotāju kongresā, droši vien, varēšot iegūt vairāk nekā viņš. Kad pārbraukšot mājās, es varēšot viņam visu pieredzēto un piedzīvoto izstāstīt.

Posos atkal ceļā uz Rīgu. Kongress tika sarīkots Romanova ielā 25, vēlākajās Dailes teātra telpās, 23. novembrī (j.st.). Kad ierados, visa plašā telpa jau dūca un sanēja kā pārpilns bišu strops. Bija ieradusies vairāk par tūkstoti cilvēku — ne tikai skolotāji, bet arī pagastu rakstveži, sabiedriskie darbinieki un neskaitāmi inteliģences pārstāvji no visām Latvijas malām. Mazos pūlišos salasījušies, dzīvi žestikulēdami, domu biedri pārrunāja jaunākos notikumus. Gaiss bija gaidu un spraiguma piesātināts.

Kongresā satiku arī savu draugu Taubi, kas bija dabūjis skolotāja vietu Straupē. Kopīgi pārrunājām pirmos sanāksmes iespaidus. Taube bija sajūsmināts, arī mani aizrāva sapulces grandiozais raksturs.

Kongresu atklāja un pirmo runu tajā teica Rīgas Jonatāna biedrības skolas skolotājs Indriķis Rītiņš (vēlāk Rīgas pils. IV ģimnazijas direktors, miris ASV 1961. g.). Sanāksmi un tās darbu viņš simbolizēja ar pirmo vāgu, ko arājs dzen tīrumā. Skolas tīrums piezēlis pilns nezālēm, dadžiem un ušņām — novecojušām metodēm, šaurām mācību programmām un pārkrievošanas rīkojumiem — kas visi jāizravē, jāiznīcina, lai tīra labība varētu augt, pieņemties spēkā un nest bagātu ražu.

Laiks šim darbam ir labvēlīgāks nekā jebkad agrāk. Revolūcionārā kustībā, kas ierāvusi savā plūdumā visus Latvijas novadus, skalo un tīra no sārņiem arī sabiedrisko dzīvi, skarot to visos viņas izpaušumos. Skolotājiem, kas paši daudzkārt stāv revolūcijas cīnītāju pirmajās rindās, dots grūts uzdevums, — pārveidot un celt uz jauniem pamatiem visu skolu dzīvi, un šis uzdevums slēpj sevī ārkārtīgu atbildību, jo no tā, kāda izaugs jaunatne, atkarāsies arī visa latviešu tautas nākotne.

Klausoties mani mazliet traucēja Rītiņa balss manāma deguna pieskaņa, arī pati runa bija vietumis lieki gaļumā stiepta, taču paustās domas un uzskati bija visa kongresa garam raksturīgi, atstādami jo dziļi iespaidu.

Pēc Rītiņa vārdu piešķīra mazkrievam skolotājam Zeļenko. Viņš runāja krievu valodā. Runas saturs vairs nav palicis prātā, bet labi atceros Zeļenko skaisto un aizraujošo priekšnesumu. Kad viņš bija beidzis, visai zālei aplausos dārdot, kāda dāma, liekas, Rītiņa kundze, pasniedza viņam sarkanu rožu pušķi.

Tālāk sekoja gaŗa runātāju rinda. Pirmo reizi redzēju Vili Dermani, slaveno dzejnieku Jāni Raini-Pliekšānu, Kārli Dēķenu, Jūliju Celmu un citus, Pazinu Celma izdoto grāmatiņu par cilvēka izcelsanos. Vērojot tās autoru uz runātāju katedras, pamaza auguma, tumšiem matiem un dzeltenīgu sejas krāsu, man bija mazliet jāmīn par to, ka Celms, tāpat kā vēl daŗs cits, valkāja tumšus, gaŗus vizītsvārkus. Tobrīd vēl nezināju, ka viņš kādreiz kļuŗ mans tuvākais, labākais un sirsnīgākais draugs. Uzstājās arī Jānis Asars, ar ko biju jau reiz saticies.

Tas notika pēc manas izslēgšanas no semināra. Būdams Rīgā, satikos ar Emīliju Irmeju, kuŗa tolaik vēl mācījās Ķeniņa ģimnazijā. Zinādama, ka esmu no semināra izslēgts un pazīdama apstākļus un iemeslus, kāpēc tas bija noticis, viņa gribēja aizvest mani ciemā pie Jāņa Asara, kuŗu tā personīgi pazina. Es sīvi turējos pretī. Asars manās acīs bija slāvenība, liela revolūcijas autoritāte, pret kuŗu es jutos kā niecīgs puteklītis. Taču, kad izrādījās, ka Emīlija manu apciemojumu jau Asaram pieteikusi, neatlika nekas cits kā paklausīt. Noteiktā dienā un stundā devāmies turp.

Asars dzīvoja vienkāršā mēbelētā istabā, kuŗas vienīgais greznums bija klavieres. Viņš bija maza, sīka auguma, īsiem matiem, lietoja brilles. Saņēma viņš mani ļoti laipni, lika izstāstīt par Kuldīgas skolotāju semināra apstākļiem un skolnieku streiku. Iedrošināja arī, ka par izslēgšanu neesot ko bēdāt, jo tāpēc vien es bojā neaizieŗot. Deva arī norādījumus, kā rīkoties turpmāk un informēja mani par jaunākajiem revolūcijas notikumiem Latvijā un ārzemēs. Šķīroties Asars uzaicināja apciemot viņu bieŗāk, taču ne reizes vairs netiku to darijis. Asara lielās ievērojamās personības priekšā mani pārāk nopieda paŗa niecīguma apziņa.

Rainis kongresā bija ieradies no Rīgas jūrmalas, kur viņš dzīvoja no 1903. gada, atgriezies no Slobodskā pavadītā izsūtījuma. Vētrains ovāciju apmulsināts, viņš nespēja pateikt ne vārda. Draugi un domu biedri viņu ielenca no visām pusēm, apkampa, skūpstīja un nezināja savām gavilēm mēra. Vienīgi Dermanis stāvēja nomaļus, vēss, vispā-

rējās sajūsmas neskarts un ironiski smīnēja. Dermanis noturēja vienu no visdedzīgākajām un griezīgākajām runām visā kongresā. Jānis Asars blakus teorētiskajām lietām plaši iztīrāja prakses jautājumus. Pārzinādams vai visas zinātnes nozares, viņš uzstādīja daudzas pamattezes, kas tika guldītas jauno skolas reformu pamatos.

Visu runu kodolā, dabīgi, bija skola un ar to saistītās problēmas. Tika nolemts pārkārtot vecās mācību programmas, ievest visur latviešu valodu par mācības valodu, sastādīt jaunas mācību grāmatas laikam atbilstošā garā un darīt visu, lai skolas kļūtu progresīvas un demokrātiskas.

Kad darba kārtībā nāca pārkrievošanas jautājums, Taube mani mudināja, lai arī es ņemot vārdu un pastāstot kongresa dalībniekiem par apstākļiem Kuldīgas skolotāju seminārā. Es tomēr viņam neklausīju. Par pārkrievošanu jau daudzi bija runājuši un man šķita, ka nekā jauna nevarēšu pateikt. Kautrējos arī runāt no katedras, kur īsi pirms tam vēl bija stāvējuši tādi vīri kā Rainis, Asars un Dermanis. Tad pieteicās Taube un savā raksturīgajā veidā — dedzīgi un vārdus ātri bērdams — nokritizēja Kuldīgas skolotāju semināru, pieeminēdams arī skolnieku streiku un mūsu izslēgšanu.

Iztīrējot galvenokārt skolu un audzināšanas jautājumus, kongresā tika skartas arī plašākas sabiedriskās dzīves parādības. Asi nosodīja to latviešu sabiedrības reakcionāro daļu, kas par jaunām reformām negribēja ne dzirdēt, un nostājās revolūcijas pretinieku pusē. Šajā sakarībā bieži tika pieminēts Andrievs Niedra, kas ar savu žurnālu „Austrums” gribot pārvilkt latviešus reakcijas noietnē. Arī pats Niedra bija kongresā un gribēja aizstāvēties. Kad kongresa vadītājs paziņoja, ka Niedra lūdzis vārdu, izcēlās ārkārtīgs troksnis un protesti. Kaut arī kongresa dalībnieku lielākais vairums bija pretim, vārdu Niedram piešķīra. Katedrā uzkāpušu, redzēju viņu pirmo reizi savā mūžā. Atceros, ka viņam bija īsi apcirpti mati un gaļa, dzeltena bārda. Niedra gribēja sākt runāt, bet troksnis bija tik liels, ka ne vārda nevarēja sadzirdēt. Pastāvējis uz katedras krietnu brīdi, un vairākkārt velti izmēģinājis pacelt balsi, viņš beidzot bija spiests paaugstinājumu atstāt. Bet arī tad vēl troksnis un skaļie protesti nerimās. Niedras pretinieki, kuŗu bija viss lielais vairums, kļiedza: „Ārā, ārā!” gribēdami, lai Niedra vispār pazūd no kongresa telpām. Viņa draugi un domu biedri savukārt turējās pretī, bet arī krietns pulks Niedras pretinieku bija pret viņa izraidīšanu, jo brīvības laikos

tiesība runāt esot ikvienam. Galu galā naidīgu kļiedzienu, saucienu un piezīmju pavadīts, uz draugu pamudinājuma, Niedra sāka virzīties uz durvju pusi. Uz sliekšņa viņš vēl atgriezās un sauca, ka viņu pašu gan varot nokliegt, bet viņa darbus neiznīcināšot neviens. Atbilde uz to bija jauns protesta vilnis. Kongresa dalībnieki nomierinājās tikai pēc kādas pusstundas.

Kongress ilga vairākas dienas un tā gaitā tika jau izstrādātas provizorisks programmas un pamattezes, kuņas hektografēja un izdalīja kongresa dalībniekiem.

Pēc kongresa beigām devos atpakaļ uz Skulti. Braucu ar vilcienu līdz Inčukalnam un tālāk ar pasta zirgiem. Inčukalnā nokļuvu vēlā vakarā. Laiks bija skaidrs un auksts. Mugurā man bija plāns vasaras mētelis, tālab cerēju, ka pasta stacijā man iedos kādu siltu segu, kur braucot ietīties. Segu nedabūju un, kratīdamies kailajos ratos visu gafo ceļa gabalu, savus 30 kilometrus, drausmīgi salu. Baidijos, ka nu plaušu karsonis būs klāt kā likts, bet kā par brīnumu, ne iesnu nedabūju.

Jirgens mani jau bija gaidījis ar lielu nepacietību. Pats kongresā biju pielādējies jaunām domām un atziņām, jaunu sparū un cīņas prieku kā akumulators ar elektrisko strāvu. No manu stāstu dzirkstīm strauji aizkvēlojās arī vecais skolotājs. Kopīgi izstudējām un apspriedām no kongresa atvestās jaunās mācību tezes un programmas un nolēmām tās nekavējoties ieviest praksē. Es šajā ziņā varēju būt laimīgs, jo Jirgens mani centās atbalstīt visiem spēkiem, kamēr citās skolās nereti izcēlās asāki konflikti starp vecajiem konservatīvajiem skolotājiem un viņu jaunajiem revolūcionārajiem palīgiem. Vēlāk dabūju zināt, ka arī Taube Straupes skolā dabūjis izcīnīt sīvu cīņu par jauno ideālu realizēšanu. Tā, protams, atdūrās arī uz citām grūtībām, jo trūka piemērotu mācības līdzekļu, un daudzi jautājumi nebija praksē tik viegli atrisināmi, kā tas izskatījās teorijā.

Skolotāju kongress latviešu garīgajā un sabiedriskajā dzīvē bija iedvesis jaunu, dzīvinošu elpu. Kongresā turētās runas, pārspriedumi un atziņas atrada plašus atreferējumus laikrakstos un tādā kārtā aizgāja tautā, kas tos kāri uztvēra un mēģināja iemiesot ikdienas dzīvē. Revolūcionārā kustība uzliesmoja vēl spožāk kā līdz tam. Tās galvenais spēks pastāvēja revolūcionāru vienotībā. Nostāja bija skaidra: šajā pusē latvieši, otrā — vācu muižniecība un cara patvaldība. Vēl nebija iesākusies tautas skaldišanās atsevišķās šķirās, kas

vēlāk atnesa lielu ļaunumu. Saimnieki un gājēji, latviešu pilsonība, intelligēnce, strādnieki un uzņēmēji — visi kopā veidoja revolūcijas pulkus ar vienu kopēju karogu, vienu kopēju ideju un vienu kopēju mērķi — latviešu tautas brīvību un neatkarību.

Reformas prasīja ne tikai skolu dzīvē, bet arī administratīvā iekārtā. Vecās pagastu valdes vajadzēja atcelt un viņu vietā ievēlēt jaunas rīcības komitejas. Pagasta dzīves noteikšanā tagad bija jāpieļauj arī cilvēki, kam pašiem nepiederēja mājas, bet kam laicīgās mantas vietā bija gudrība, enerģija un prieks strādāt sabiedriskajā laukā. Tāpat pilnas tiesības ieguva tā sauktie „desmitdaļu” cilvēki, par kuriem jau runājām. Vajadzēja atcelt arī noteikumus, kas liedza pagasta administrācijā ieņemt amatus tādiem, kas šai pagastā gan dzīvoja, bet piederēja pie cita pagasta. Bija jāatrod jauni atrisinājumi tūkstoš jautājumiem. Mītiņu laiks bija beidzies, bija jāsākas praktiskam darbam.

Šo jautājumu apspriešanai un izlemšanai bija noorganizēts pagastu rakstvežu un citu lauku pašvaldību darbinieku kongress, kuŗš sanāca 2. decembrī (j.st.) Rīgā, bet kuŗā es personīgi piedalīties nevarēju, jo biju Skultē un strādāju skolā.

Šis Vidzemes un Kurzemes pagastu sapulcēs ievēlēto delegātu kongress bijis vēl plašāks par skolotāju kongresu un nolēmis uzaicināt cīnīties par Krievijas satversmes sapulces sasaukšanu, atcelt visas vecās pagastu valdes un ievēlēt to vietā jaunas rīcības komitejas, boikotēt vecās valdības iestādes, bet skolās ievest jaunas, skolotāju kongresā pieņemtas, programmas.

Kongress ievēlēja arī pašvaldību centrālbiroju ar Skrīveru pagasta rakstvedi Jāni Kroderu priekšgalā, un uzdeva jaunajām rīcības komitejām — slēgt krogus, alus un spirta brūžus, kā arī rūpēties par laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanu.

Rīcības komiteju vēlēšanu aktīva akcija ievadīja darbā visus Latvijas lauku novadus. Revolūcija nu bija laidusi zemē dziļas saknes. Pasīvie mītiņu klausītāji bija pārvērtušies aktīvos darītājos.

REVOLŪCIJAS NORISE VIDZEMĒ UN KURZEMĒ

Rīcības komiteju ievēlēja arī Skultē. Tās priekšsēdis bija Skultes vecais un cienījamais dzirnavnieks Millers. Komitejā, cik atceros neiegāja ne Jirgens, ne es, taču pagasta dzīves jaunie vadītāji allaž nāca pie mums apspriesties par visiem svarīgākajiem jautājumiem. Notika arī vairākas plašas pagasta iedzīvotāju sanāksmes. Kādā no tām asi uzstājās viens no pagasta vīriem, kas Skultes muižkunga Asara brāļa dēļ savā laikā bija dabūjis daudz ciest un pieprasīja, lai muižas īpašnieku, baronu Freitagu fon Loringhovenu, un viņa kalpus atbrūņo. Sapulce dzīvi uztvēra priekšlikumu un tās dalībnieki vienojās tūlīņ doties uz muižu. Jauzdams, ka var notikt kādi lielāki ekscesi, devos līdz. Muižā nonākot izrādījās, ka Loringhovens jau aizmucis uz Rīgu. Dumpinieki pārmeklēja viņa dzīvojamās telpas, atrada vairākas šautenes un tās konfiscēja. Pēc tam pārmeklēja arī Asara un pārējo muižas administrācijas piederīgo dzīvokļus. Kad viss bija pārmeklēts, kāds iesaucās: „Tagad vajaga izkvēpināt!” Šo priekšlikumu ļaudis uztvēra ar sajūsmu un jau grasījās ķerties pie muižas dedzināšanas. Nezinu, vai tas no revolūcijas viedokļa bija pareizi vai nē, bet es centos šo nodomu aizkavēt. Noturēju mazu runu, kuŗā aizrādīju, ka skaistās un labās muižas ēkas nevajaga nopostīt, jo tās kādreiz nodērēs latviešiem, ierīkojot tajās tautas namu un skolu. Šis arguments palīdzēja vislabāk, jo Skultes pagastskola atradās ļoti vecās un neērtās telpās ar zemiem griestiem, maziem logiem un pārāk bieziem mūriem. Galu galā muižas dedzinātāji no sava nodoma atsacījās, un tā muižas jumtā „sarkanais gailis” palika neuzlaists. Blakus minot, kā pateicību par manām pūlēm barons Loringhovens soda ekspedīciju laikā, sastādot sodāmo revolūcionāru sarakstus, bija ierakstījis mani saraksta pirmajā vietā. To viņš izdarīja par spīti arī Ķipēnu barona Mengdena vēstulei, kuŗā tas lūdza mani taupīt. Šai vēstulei bija sava maza interesanta vēsture.

Sargādamies no revolūcionāru uzbrukumiem, baroni savstarpīgi bija nodibinājuši īpašu paš aizsardzības organizāciju, t.s. „selbstšucu” (Selbstschutz). Reiz Limbažu biedrības zālē pilsētas un tuvākās apkāmes revolūcionāru darbinieki, to starpā arī es, bijām sapulcējušies, lai apspriestos, kā pret „zelbstšucu” cīnīties. Apspriedes laikā mums paziņoja, ka ieradies Ķipēnu jaunais barons Mengdens un lūdzot, lai

viņam atļauj dot dažus paskaidrojumus. Sapulces dalībnieki nolēma Mengdenu uz klausīt. Ar to es nonācu neveiklā situācijā, jo mans brālis Jānis bija Ķīpēnu barona rentnieks un tā tad pilnīgi no viņa atkarīgs. Redzēdams mani starp nemiernieku vadītājiem, barons varēja brālim smagi atriebties. Kad viņš ienāca sapulces telpā, tika sarīkota īsta „tiesas sēde” ar Augustu Kirchenšteinu (vēlāko profesoru un Pad. Latvijas prezidentu) kā tiesas priekšsēdi. Pārmētām Mengdenam pēc kārtas visus baronu grēkus un pārkāpumus. Atceros, ka viņš nemitīgi krita apvainotāju runās, saukdams: „Tas irr mell!” (Tie ir meli). Kad „tiesa” bija beigusies, lūdzām Mengdena sapulces telpu atstāt, ko viņš bez iebildumiem izpildīja. Viss bija risinājies diezgan pieklājīgā garā. Soda ekspedīciju laikiem sākoties, Mengdens bija izsaucis manu brāli uz muižu un vaicājis, vai Limbažu „tiesnesis” Bašens esot viņa brālis. Jānis, saprazdams, ka liegties būtu veltīgi, atbildējis apstiprinoši un gaidījis, kāds sods nu viņam par to būs. Gluži pretēji, Mengdens uzslavējis mani kā drosmīgu puisi un labu runātāju. Tālāk viņš pastāstījis, ka baroni jau sastādot sarakstus par revolūcionāriem, kas jānodod soda ekspedīcijām. Arī es viegli varot nokļūt šādā sarakstā. Izzinājis, kur es dzīvoju, barons bija uzrakstījis vēstuli baronam Loringhovenam, nodevis to brālim aizvest uz Skulti, un teicis, ka tajā viņš lūdzot Skultes baronu mani pēc iespējas saudzēt. Brālis, šaubīdamies par vēstules saturu, bija aizvedis vēstuli vispirms skolotājam Jirgenam (tajā laikā es jau atrados Rīgā) un, drošības pēc kopā ar Jirgenam, kas prata vāciski, to atlipinājuši. Izrādījies, ka par vēstules saturu Mengdens teicis patiesību. No jauna aizlīmēto vēstuli brālis novedis Loringhovenam, taču uz pēdējo Mengdena vēstule nekādu iespaidu nebija atstājusi.

Ziemassvētku brīvlaiku nolēmu pavadīt Rīgā. Biedinošās vēstis, ka tuvojas reakcija un valdības izrēķināšanās ar revolūcionāriem, nevienu vēl neuztrauca. Ļaudis cerēja, ka arī Krievijā tauta celsies kājās un nokratis patvaldības jūgu. Bija taču dzirdētas ziņas par notikumiem Pēterpilī, Maskavā un citās lielajās pilsētās. Nemieri, streiki un aktīva sacelšanās bija visur. Latvieši, par nelaimi, revolūciju Krievijā bija pārvērtējuši. Tur tā norisinājās galvenā kārtā lielajās pilsētās un ne tuvu nebija tik dziļa un plaša kā Latvijā.

Biju dzirdējis, ka vēl pirms svētkiem vai svētku trešajā dienā Rīgā notiks vispārējs pagastu delegātu otrs kongress. Tam savos apmēros vajadzēja izvērsties vēl grandiozākam par pirmo. Devos uz

Rīgu un priecājos, ka tas sakrīt ar skolu brīvdienām. No šī brauciena uz Skulti vairs neatgriezios. Rīgā dabūju zināt, ka ceļā no Pēterpils uz Baltiju jau atrodas cara valdības sūtītā soda ekspedīcija ģenerāļa Orlova vadībā.

Draudošā stāvokļa dēļ paredzētais pagastu delegātu otrais kongress nenotika, kaut arī tā dalībnieki bija sabraukuši. Starp viņiem atradās daudz revolūcionāru. Bija ieradušies Rīgā arī citi kustības darbinieki, kas gribēja iegūt kādu skaidrību par vispārējo stāvokli, jo tas kļuva no dienas dienā nedrošāks. No savstarpējām sarunām un informācijas izveidojās skaidra aina par revolūcijas norisi visā Latvijā. Daumanis nesa vēstis no Vidzemes malienas, kur nemieru kustība bija strauja un konfliktiem bagāta. To bija vadījis viņš pats un skolotājs Liepiņš. Malienes notikumu gaita bija raksturīga ar daudzām bruņotām sadursmēm starp revolūcionāriem un muižnieku pieaicinātām valdības kaŗaspēka grupām. Tāpat kā citur, arī šeit kaŗaspēks bija sastāvējis vienīgi no kazākiem, kuŗiem pa priekšu gāja baiga slava, ka tie ir asinskārīgākie un nežēlīgākie patvaldības kaŗavīri. Katram kazākam bija zirgs, ūautene un nagaika (ādas pletne „pipka” — kazāka simbols). Šī nagaika kļuva par visas reakcijas simbolu.

Pirms uz Baltijas guberņām bija izsūtītas regulāras soda ekspedīcijas, muižnieki bija Pēterpilī caram un viņa valdībai ziņojuši par savu apdraudēto stāvokli un lūguši bruņotu atbalstu. Slepni, bieži izmantojot naktis, atsevišķas kazāku grupas līdz 100 vīru stiprumā, bija ieradušās daudzās muižās un tur noslēpušās, tā kā revolūcionāriem vienā otrā gadījumā par šo grupu eksistenci nebija ne jausmas. Muižnieki piesardzības dēļ turējās vienkopus pie kāda savas kārtas locekļa, kuŗa muiža šķita stiprāk celta un vieglāk aizstāvama. Parasti tad arī šajos provizoriskajos cietokšņos uzturējās kazāku vienības.

Šāds stāvoklis bija arī Malienā. Tā kā revolūcionāru še bija ļoti daudz, tad mītiņos nereti piedalījušies pāri tūkstotim cilvēku. Daļa no tiem nesa ieročus, kaut visumā apbruņojums bija vājš. Ar modernām ūautenēm un revolveriem varēja lepoties tikai nedaudzi, kamēr lielākai daļai bija bises un pat vectēvu laiku kramenīcas. Par spīti vājajam apbruņojumam, Malienas revolūcionāri nebaidījās ielaisties sadursmēs ar kazākiem. Viņi devās arī atklātos uzbrukumos muižām. Ja neizdevās tās ieņemt, tad izveidoja aplenkumu, kas dažkārt ilga vairākas dienas.

Līdztekus patruļu sadursmēm nereti izveidojušās arī regulāras kaujas, kur pārsvars bijis gan kazāku, gan arī nemiernieku pusē. Malienes revolucionāri bijuši labi organizēti, pastāvējis īpašs jātnieku sakaru dienests, ar kuŗa palīdzību visas akcijas izdevies izvest plānveidīgi.

Ar labo organizāciju un mērķtiecīgo rīcību revolucionāriem ne tikai Malienā, bet arī Skrīveros un Koknesē daudzos gadījumos bija izdevies pievārēt kazākus un muižniekus apcietināt. Dažuviet apšaudoties tie bija no revolucionāru lodēm krituši. Gūstā saņemtie baroni vesti uz mītiņiem un tur tiesāti. Skrīveros un Koknesē, kur revolucionāro kustību vadīja skolotājs Malta un pagasta darbvedis J. Kroders, pret muižniekiem bijis sevišķi liels naids, jo tie savai apsardzībai bija pieacinājuši ne tikai kazākus, bet arī čerkesus, kas savā zvēriskumā kazākus pārspēja. Viena revolucionāru daļa uzstājusies, ka sagūstītie baroni nošaujami, taču vairums bijis pret šo priekšlikumu. Savā augstsirdībā, balstoties uz pārliecību, ka revolūcija jau guvusi uzvaru, nemiernieki vēlējušies muižniekus tikai no Latvijas uz mūžīgiem laikiem izraidīt. Koknesē sagūstītie muižnieki bija stājušies sakaros ar Rīgas Federatīvo Komiteju, kas uz turieni izsūtīja Jansonu-Braunu un Ansi Buševicu (Jansons-Brauns noslika 1917. g. ceļā no Anglijas uz Zviedriju, Buševics 1941. g. aizbēga līdz komunistiem uz Maskavu, kur drīz nomira). Tie nošaušanu noraidījuši, bet piekrituši tam, ka baronus un viņu ģimeņu locekļus vilcienā pārved uz Rīgu, lai no turienes tos izraidītu uz ārzemēm.

Rīgā atvesti, daļa baronu tiešām aizbrauca uz ārzemēm, bet daļa, uzzinājusi par soda ekspedīciju tuvošanos, palika un noslēpās turpat pilsētā. Vēlāk revolucionāri Federatīvās Komitejas pārstāvjiem, īpaši Jansonam-Braunam, pārmeta viņu pārāk augstsirdīgo izturēšanos pret baroniem. Šie pārmetumi bija pamatoti, jo baroni atgriezās savās muižās, sastādīja revolucionāru sarakstus un jāja soda ekspedīciju priekšgalā, uzrādot tām nemierniekus un viņu mājas. Šajā Jūdasa lomā uzstājās arī daži mācītāji, nežēlībā, atriebībā un asinskārē nepalikdami tālu aiz baroniem.

Tikpat plašos apmēros kā Malienā, nemieri bija izplatījušies arī Kurzemē, īpaši ap Kazdangu, Tukumu, Talsiem un citur. Tāpat kā Malienā, arī šeit bija liels izpostīto, sagrauto un nodedzināto muižu skaits. Lielumties pie tā vainīgi bija paši muižnieki. Kur tie bija nekrietni, tur arī revolucionāri bija uzstājušies aktīvāk, un tur stipri

trakoja reakcija. Tā revolūcijas un reakcijas notikumi sitās cits pret citu kā viļņi sabangotos ūdeņos.

Ievērojama bija arī revolūcijas gaita Rīgā. Te nemieru kustība izpaudās galvenokārt streikos, kas beidzot izvērtās ģenerālstreikā. Sevišķi aktīvi bija dzelzceļnieki, kas rīkoja lielākos mītiņus. Tos vadīja kāds students, pēc iesaukas Maksims, kas bija slavens visā Rīgā. Mītiņi parasti notika Grīziņkalnā. Tā toreiz bija kaila smilšu kāpa Rīgas nomalē. Šeit rīkoti mītiņi dažreiz bija tik milzīgi, ka uzstājās 3—4 vai pat vairāki runātāji reizē, propagandējami revolūcijas idejas gan latviešu, gan krievu un žīdu valodā.

Rīgas revolūcionārās kustības vadība atradās Federatīvās Komitejas rōkās. Galvenās prasības, par kuŗām cīnījās arī revolūcionāri uz laukiem, bija — cara patvaldības gāšana, demokratiska Viskrievijas parlamenta Satversmes sapulces — ievēlēšana, vēlētāju mantas cenza atcelšana. Kas attiecas uz Latviju, tad prasīja, lai Baltijas guberņām piešķirtu kultūrālu autonomiju, lai pārvaldes organi būtu tautas ievēlēti u.t.t. Par neatkarīgu Latvijas valsti toreiz vēl nerunāja — varbūt tādēļ, ka tāda ideja šķita pārāk utopiska. (Cara galma aprindās vācu baroni esot zobojušies, ka latvieši gribot savu naudu ar Asara bildi virsū.) Taču jau kādus desmit gadus vēlāk radās pirmie vīri, kas sāka prasīt neatkarīgas Latvijas dibināšanu.

Reizē ar brīdi, kad līdztekus vienotājām politiskajām prasībām iznira arī saimnieciskās, sākās revolūcionāru nedalāmās masas saskaldīšanās atsevišķās šķirās un grupās pēc viņu specifiskajām interesēm. Pilsētu strādnieki prasīja augstākas algas, īsāku darba laiku, apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem un vecuma pabalstus. No revolūcionārās kustības atkrita rūpnieki un citi uzņēmēji. Uz laukiem gājēji prasīja normētu darba laiku, augstākas algas, labākus dzīvokļus, kādēļ atkrita saimnieki, arendātori un rentnieki. Tādā kārtā revolūcijas beigu posmā jau starp pašiem latviešiem izveidojās diezgan plaši revolūcijas pretinieku pulki, bet tad jau bija klāt soda ekspedīcijas, un visiem Latvijas novadiem brāzās pāri reakcijas viļņi, atstādami aiz sevis degošas mājas, revolūcionāru kapus, vaidus, asaras un bezgalīgu postu.

SODA EKSPEDĪCIJAS UN BĒGŠANA NO RIGAS

Cara ieceltais soda ekspedīcijas galvenais vadītājs ģenerālis Orlovs, dodamies uz Rīgu, sūtīja uz visām pusēm muižnieku pieprasītās kazāku nodaļas. Ziemassvētkos viena no tām bija sasniegusi jau Limbažus. Vidzemes jūrmalas baroni, kas bija jau sastādījuši sodāmo nemiernieku sarakstus, nepacietīgi gaidīja uz tuvo izrēķināšanās un atriebības stundu. Turpretim latviešu lielākā daļa revolucionāriem simpatizēja un mēģināja tos jau laikus brīdināt un paglābt. Arī mani kāda mīļa sirds bija gribējusi no briesmām pasargāt. Pašos Ziemassvētkos, dabūjusi zināt par soda ekspedīcijas briesmu darbiem Limbažos, jau agrāk pieminētā ģimnaziste Alma Baumannē bija izlūgusies no sava brāļa zirgu un kopā ar draudzeni nakts laikā steigusies uz 15 km attālo Skulti, lai brīdinātu mani un citus revolucionārus par šīm soda ekspedīcijām, bet ceļā, netālu no Skultes, dabūjusi zināt, ka esmu Rīgā, un atgriezies Liepupē.

Pa to laiku mēs ar Taubi, Rīgā satikušies, jau kalām bēgšanas plānus. Palikt nevarējām, jo mums trūka piedzīvojumu konspirācijā. Roberts Bīlmanis mūs bija iepazīstinājis ar Rīgas skolotāju Veinberga jaunkundzi (vēlāk Latvijas bankas direktora Bandrēviča kundze). Viņa piedāvāja mums patvērumu pie sava brāļa, kas bija muižas arendators Lietuvā, netālu no Šauļiem. Nolēmām šo piedāvājumu izmantot, jo Lietuvā revolūcija nebija laidusi tik dziļas saknes, un tādēļ tur nedraudēja arī sevišķas briesmas no soda ekspedīcijām. Tā kā mūs tomēr varēja meklēt un mūsu gaitām sekot, vajadzēja apgādāt nelegālas pasas. Tās bija iespējams dabūt partijas komūnās, kas revolūcijas laikā bija no dažādām pagastu valdēm savākusi lielu skaitu gan izpildītu, gan neizpildītu pasu blanku ar visiem vajadzīgiem zīmogiem un parakstiem. Vērtīgākās bija tās pasas, kas faktiski bija duplikāti, proti, kas bija izrakstītas uz reālu personu vārdiem. Pasu derīgums parasti bija viens gads, bet fotografiju uz tām nebija. Aizgājuši uz komūnu, drīz vien bijām ar vajadzīgajiem dokumentiem apgādāti. Es dabūju pasi uz *Teodora Līdaka* vārda un, laimīgā kārtā, dokumentā ierakstītais dzimšanas gads labi atbilda manam vecumam. Ar šo pasi nodzīvoju krietni ilgu laiku, un pēc tās nelegālajā kustībā ieguvu iesauku „Fedja”. Taubem tā nelaimējās. Dzim-

šanas gads viņa pasē bija pārlabots un to varēja diegan viegli pamanīt. Taču laika nebija vairs daudz, labāku pasi dabūt neizdevās.

Atstājīs brālim un pāris uzticamākiem biedriem savu jauno adresi, kopā ar Taubi un Veinberga jaunkundzi vecgada vakarā sēdos vilcienā, kas caur Možeļkiem gāja uz Šauļiem (toreiz vēl Jelgavas-Kauņas līnijas nebija). Sēdējām katrs savā kupejas stūrī ierāvušies. Garastāvoklis bija ļoti drūms. Rīgas ugunis drīz aizslidēja, un vagonu logi raudzījās tumsā kā aklas acis. Mūs mocīja vienas domas — kas nu būs, kas notiks ar mūsu draugiem un mums pašiem, kad mēs atkal redzēsim Rīgu un savu dzimto pusi, un par visām lietām — kāds liktenis nu gaidāms revolūcijai, kurai mēs bijām atdevuši savu jauno dzīvi, domas un darbus? Riteņi klabēja vienmuļā taktī, domas skrēja un atkal atgriezās. Deniņos dobjī dunēja baigas nojautas. Vai tiešām bija tā, ka esam pazaudējuši visu? Visu, arī savu vārdu?

Logu rūtīs blīva tumsa, šad tad aizslidēja gašām kādas stacijas ugunis. Aiz muguras jau palika Jelgava. Daži braucēji vagonā klusu sarunājās, bet mēs joprojām klusējām. Ko gan vēl teikt? Katrs vārds radītu tikai sāpes.

Bēnes tuvumā logu rūtīs atplaiksnījās uguns blāzma. Tālumā dega kāda māja. Nostājāties pie loga un skatījies. Lūk, tur dega vēl viena un vēl viena. Drīz viss apvidus izskatījās kā Jāņugunīm piesēts. Baigas Jāņugunis pašā gadmijā!

Dažviet mājas dega tik tuvu pie dzelzceļa līnijas, ka skaidri bija saskatāmi kazāku zirgi, kuņus tie bija piesējuši pie kokiem, un cilvēki, kas kā prātu pazaudējuši, skraidīja šurp un turp ap ugunsgrēku...

Visi braucēji bija sastājušies pie vagonu logiem, bet nedzirdēja neviena vārda, nevienas piezīmes. Vagonā valdīja dziļš klusums, un šis klusums kļiedza: „Lūk, tur trako soda ekspedīcija, tur nošauj revolūcionārus, tur līdz nāvei sit tavus brāļus, kas neprasīja nekā cita, kā tikai savas cilvēka tiesības!...”

Kaut kur dziļi dvēselē modās bezgalīgs rūgtums un bezgalīgs naidis. Ar uguni, lodi un pātagu revolūcija nebija iznīcināma, reiz tā atkal celsies no gruvešiem, pelniem un kapiem, un vai tad tiem, kas to mēģinātu atkal apspiest!

Pamazām uguns blāzma aizslidēja aiz apvāršņa un izdzisa. Atmiņā tā liesmoja tālāk. Vēl arvien nespēju izrunāt ne vārda. Taube tāpat. Domāju, kur gan tik tālā Kurzemes malā piepeši varēja gadi-

ties soda ekspedīcija. Tā laikam nepiederēja pie Orlova kaņaspēka, bet bija ieradusies no Kauņas vai Viļņas.

Bēnes stacijā mūsu kupejā iekāpa vēl divi braucēji. Drīz no viņu sarunas nopratu, ka tie ir policijas ierēdņi. Domādami, ka citi pasažieri ir krievi, viņi abi kļuva sarunājās latviski. Viens bija vajājis kādu kriminālistu, Tas iekāpis tai pašā vilcienā, bet nebijis vairs atrodams. Policists prātoja, ka bēglis būs uzrāpies uz jumta. Jā, ar kriminālistiem neesot viegla lieta, tomēr ar politiskajiem noziedzniekiem esot vēl daudz grūtāk. Viņš nupat esot braucis kādu gabalu pa Kurzemi. Tur jau esot vai vesels miljons revolūcionāru. Kas viņiem ķeroties klāt, droši varot norakstīt dvēseli Dievam.

Klausoties, ka revolūcionāri vēl arvien cara kalpiem iedveš bailes, jutu mazu gandarijumu, un drūmās domas drusku paklīda.

PIE LATVIEŠIEM LIETUVĀ

Šauļos mūs jau gaidīja vedējs. Sēdāmie kamanās un braucām vēl kādus 20 kilometrus. Leišmales muiža, mūsu tagadējais patvērums, atradās kailā, pelēcīgā, vienmuļā vietā, un tas garastāvokli, protams, necik neuzlaboja. Muižā dzīvoja Veinbergs ar sievu un ap desmit gadu vecu meitiņu, kā arī savu jaunāko māsu.

Mums ar Taubi ierādīja vienu no jumta stāvā izbūvētām divām istabām. Te bija divas dzelzs gultas, galds un čuguna krāsniņa. Mītne nebija grezna, taču iztikt varēja tīri labi, un mēs, kā jau bēgļi, lielas prasības neuzstādījām. Ar Veinbergu norunājām, ka pasniegsim viņa meitiņai stundas. Arī viņa strādniekiem-leišiem ieskaidroja, ka mēs esam mazās jaunkundzes skolotāji. Leiši brīnījās un laikam lāgā neticēja. Līdz šim nebija neviena skolotāja un nu uzreiz divi! Vēlāk viņi jau sāka cilāt valodas, ka abi atbraucēji laikam gan esot no Rīgas izmukuši revolūcionāri, kas mums, protams, bija nepatīkami.

Mūsu pavadone, Veinberga jaunkundze, pēc dažām dienām posās atpakaļ uz Rīgu. Viņa solījās sūtīt mums avīzes un informāciju par visiem jaunākajiem notikumiem un šo solījumu arī cītīgi pildīja.

Abi ar Taubi gājām pastaigāties, kaut arī pastaigas pa vienmuļo muižas apkārtni nekādas pārmaiņas nedeva. Pasniedzām mazajai mei-

tiņai stundas un briesmīgi gaidījām ziņas no Rīgas. Tās sāka nākt drīzi vien, bet prāts jautrāks nekļuva. Taisni otrādi — katra jauna avīze un vēstule stāstīja par šausmīgiem notikumiem visos Latvijas novados. Labs ziņu avots bija Rāviņa izdotā „Pēterburgas Avīze”. Kamēr Rīgas laikrakstus pamazām nožņaudza cenzūras dzelzs pirksti, „Pēterburgas Avīzes” par reakcijas laika notikumiem vēl varēja ziņot diezgan brīvi. No Rīgas uz Pēterpili bija pārcēlušies arī Jānis Asars, Kārlis Ducmanis un citi revolūcijas aktīvisti, strādāja šī laikraksta redakcijā un ievietoja no Latvijas saņemtos ziņojumus.

Pasts muižā nenāca katru dienu, bet tikai divi reizes nedēļā. Mēs gaidījām to vienmēr ar lielu nepacietību, kaut arī dabūtās vēstis kļuva no dienas uz dienu bēdīgākas. Mājinieki jau pēc mūsu sejām varēja spriest, kāds stāvoklis valda dzimtenē.

Kādu dienu saņēmām vairākas vēstules un avīzes, kas vēstīja, ka pērti un nošauti daudzi revolūcionāri un pagastu rīcību komiteju locekļi. Starp tiem bija arī krietns pulks pazīstamu. Vissāpīgāk skāra ziņa, ka nošauts arī mūsu tuvs draugs un cīņu biedrs skolotājs Bachmanis. Viņš slēpies no soda ekspedīcijas pie kāda sava radnieka Limbažu apkārtnē. Šis radnieks, laikam baidīdamies no represijām un nepatikšanām, slepeni aizbraucis uz Limbažiem, kur pavēstījis, ka pie viņa uzturas kāds revolūcionārs. Bachmanis apcietināts, aizvests uz Limbažiem, kur pilsētas parkā piesiets pie koka un nošauts. Izlasījuši šo ziņu, palikām sēdot kā sastinguši.

Tā mūs pārsteidza saimnieka māsa. Ieraudzījusi mūsu nopietnās sejas, viņa uztraucās un prasīja, kas noticis. Negribēdami atklāt bēdīgo patiesību, teicām — nekas. Tad Veinberga jaunkundze sāka raudāt, jo domāja, ka mūsu pēdas atklātas, un mēs bijām spiesti izstāstīt par tuvā drauga nāvi.

Vēlāk atklājās, ka arī Skultes pagastā soda ekspedīcija bija rīkojusies ļoti nežēlīgi. Ceļā no Limbažiem tā bija aizjājusi garām skolai uz pagastmāju. Jirgens, redzēdams kazākus, nekavējoties bija meties ārā no skolas pa logu un, pāri pļaviņai, iebēdzis mežā. Pagasta namā ekspedīcijas vadītājs prasījis pēc manis un Jirgena, jo Loringhoveņa sastādītajā sarakstā mēs bijām pirmie. Dabūjuši vajadzīgo izziņu, jātnieki tūlīt devušies uz skolu. Neatraduši ne Jirgeni, ne mani, viņi bija nodedzinājuši veikaliņu, kas atradās drusku tālāk ceļa otrā pusē, kur bija paslēptas visas manas skolā atstātās grāmatas. Skultes pa-

gasta rīcības komitejas priekšsēdi, veco dzirnavnieku Milleru, kazāki bija smagi pēruši, bet komitejas locekli Grantskalnu nošāvuši.

Bēdīgas ziņas saņēma Taube arī no sava pagasta. Viņu soda ekspedīcija bija meklējusi pie brāļa Liepupes Kaišu mājās. Kad brālis nevarējis pateikt, kur meklējamais atrodas, viņu sasējuši un ragavās aizveduši uz Limbažiem nošaušanai, bet visas ēkas nodedzinātas. Uz apsnigušā tīruma palikusi sieva ar bērniem, mazākajam bija tikai seši mēneši.

Kādu dienu Veinbergs mums pateica, ka nākošā svētdienā viņam būšot viesi un, lai nerastos nevēlamas runas, būtu ieteicams, ka mēs pa to laiku aizbrauktu uz Kauņu. Šis brauciens solīja ne tikai izklaidēšanos, bet mēs lolojām arī cerību nodibināt sakarus ar lietuviešu revolūcionāriem un ar viņu palīdzību varbūt pāriet robežu un nokļūt Vācijā. Kauņā palikām no sestdienas līdz pirmdienai, tomēr mūsu cerības neattaisnojās. Tā kā mums nebija nedz sakaru, nedz pazišans, nedz arī ieteikšanas vēstules, tad revolūcionārus neatradām un bijām spiesti braukt atpakaļ, nekā nepadākuši.

Šis gadījums, kā arī skumjās vēstis no dzimtenes un pastāvīgā nedrošība mūs bija padarījusi nervozus. Kamēr sākumā abi satikām diezgan labi, tagad gandrīz vairs nevarējām viens otru paciest. Kad es teicu jā, Taube teica nē un otrādi. Ilgi šāds stāvoklis nevarēja turpināties. Abi kopā palikt vairs nevarējām. Kāds gadījums februāra sākumā palīdzēja mums izšķirties.

Vienu dienu, kad no Šauļiem bija atvestas vēstules, sēdējām pie iekurtās krāsnīņas un tās lasījām. Piepeši izdzirdām pie muižas parādes durvīm, kuņas ziemā nelietoja, spēcīgus klauvējienus. Dzirdējām arī, ka pie durvīm piesteidzas Veinberga jaunkundze un kaut ko prasa. Tad viņa aizgāja pēc atslēgām un durvis atvēra. No sarunas uztvērām dažus saraustītus krievu vārdus. „Krievu žandarmi mūs meklē — kā zibens izšāvās caur mūsu galvām. Vienā mirklī pielēcām kājās, un, dzirdi sasprindzinājuši, klausījāmies, kas nu notiks tālāk. Uz trepēm atskanēja smagi soļi. Daudz nedomādami, sametām visu savu korespondenci krāsnīņā, bet Taube vēstulēm līdzī ielaida arī savu pasi ar izlaboto gada skaitli. „Vai tu esi traks palicis?” paguvu tikai iesauktes, bet viņš atbildēja, ka ar tādu pasi varot tikai ellē iebraukt.

Nācēji jau bija turpat aiz durvīm. „Kur?” — viens krievu valodā jautāja. „Tur nē. Otrā pusē!” dzirdējām Veinberga jaunkundzes

balsi. Domās slavējām jauko jauno dvēseli, ka tā vēl pēdējā acumirkli grib mums sagādāt kādu iespēju bēgšanai. Bet kurp lai bēgam? Muiža taču ielenkta. Uzmanīgi pavērām durvis spraugā un ieraudzījām . . . muižas strādniekus, kas bija uznesuši augšā no Šauļiem atvesto siļķu mucu. Krievu valodu Veinberga jaunkundze bija lietojusi tādēļ, ka viņa neprata leitiski, bet strādnieki runāja arī krieviski.

Tagad abi ar Taubi galīgi nolēmām, ka vienam no mums jābrauc projām. Tā kā mans biedrs Veinberga meitenei pasniedza vairāk stundu nekā es un mācīja arī mūziku, jo pats diezgan labi spēlēja vijoli, tad prombraukšana piekrita man.

Uz Rīgu nevarēju braukt, uz mājām arī ne. Atlika vienīgais ceļš — doties uz zilu gaisu pie drauga Kārļa Adamsona, kas Kubaņā kādā latviešu kolonijā bija dabūjis skolotāja vietu. Sazināties vairs nebija laika, jo abi ar Taubi bijām kļuvuši tik nervozi, ka baidījāties jau tuvākās dienās krist policijas rokās. Ja muižā paliks tikai viens skolotājs, tad tas arī uz ārpusi nekādas aizdomas neradīs.

PIE LATVIEŠU „MILJONĀRIEM” KUBAŅĀ

Sirsnīgi atvadījies no Veinberga ģimenes un Taubes, devos uz Šauļiem. Līdz man bija daži lakatā iesieti drēbju gabali, ceļa maize un kabatā 10 rubļi. Šauļos nopirku biļeti līdz Kubaņas apgabala Stepnajas stacijai, caur kuŗu bija nākušas Adamsona man sūtītās vēstules. Jādomā, ka tās tuvumā atradās „Zvaigznītes” kolonija — mana ceļa mērķis. Biļete maksāja 7 rubļus, pārējiem ceļa izdevumiem palika 3 rubļi, ar kuŗiem vajadzēja apieties taupīgi, jo brauciens ilga vairākas dienas.

Pirmie „ceļojuma” iespaidi bija bēdīgi. Dzelzceļa līnija vijās cauri apsnigušajiem Minskas un Piskas purviem. Stundām ilgi ainava aiz loga nemainījās — plaši klajumi ar panīkušiem krūmiem un kroplu priedīšu puduriem, pa starpām pelēkas, sakritušas sādžiņas salmu jumtiem. Publika vagonā šo skumjo iespaidu vēl papildināja. Braucēju lielākā daļa bija nabadzīgi ģērbusies. Redzēju arī ļoti daudz žīdus. Daudzi brauca bez biļetes. Gandrīz katrā stacijā vilcienu gai-

dija krietns pulciņš cilvēku, kas nogaidīja, kamēr vilciens atkal uzsāka gaitu, lai tad steigā mestos uz vagonu durvīm un, cits citu nost grūzdami, lēktu uz kāpnēm. Tā te laikam bija parasta parādība, jo visi konduktori bija attiecīgi „apbruņoti”. Nostājušies vagonu atvērtajās durvīs, viņi iekšā lēcējus apstrādāja ar speciāli šai vajadzībai satītu virvju saišķiem, nebēdādami par to, kur sitiens ķeŗ. Par spīti šim „atvaires kaujām”, vagonos tomēr iekļuva paprāvs skaits „zaķu”. Arī mūsu kupejā ielavījās divi. Ātri viņi palīda zem sola un piekordināja pārējiem pasažieriem neko neteikt. Pēc brīža ienāca konduktors, kas, pārkontrolējis biļetes, ieraudzīja no sola apakšas izbāztu kāju. Paskatījies zem sola, viņš uzaicināja „zaķi” list ārā. Tas neklausīja. Tad konduktors cirta zem sola ar savu virvju saišķi, bet „zaķis” iekērās tajā abām rokām un nelaida to vairs vaļā. Tā oficiālais varas pārstāvis un bezbiļetnieks nocīnījās krietnu brīdi. Skatījos ar lielu interesi, zīlēdams, kas te īsti iznāks. Beidzot ieraudzīju, ka no sola apakšas pastiepjās netīra roka ar spožu divdesmit kapeiku gabalu. Konduktors veikli to paņēma, ielaida kabatā un, it kā nekas nebūtu noticis, mierīgi devās tālāk. Pārējie braucēji šai scēnai neveltīja nekādas vēribas. Tā laikam te bija pārāk parasta lieta.

Romnā bija jāpārsēžas. Gaidot tālāko vilcienu uz Charkovu, iegriezās stacijas bufetē. Te, tāpat kā pārējās lielākajās stacijās, uz ceļotājiem jau gaidīja aplāti galdi. Par dažām kapeikām izstrēbu šķīvi kāpostu zupas un piekodu klāt savu ceļa maizi. Ēzdams redzēju kādā zāles stūrī pulciņu studentu, kas pasūtīja vīnu un citus gardumus. Studenti uzvedās ļoti brīvi, ēda, dzēra un jokoja. Likās, ka naudas viņiem netrūkst. Vērojot jautro pulciņu, sāpīgi sajutu savu nabadzību un vientulību. Pricīgajiem vīna dzērājiem, droši vien, bija savas mājas, daudz draugu. Viņi varēja netraucēti studēt, un dzīve tiem nesagādāja nekādas rūpes, bet es biju bēglis, tālu no dzimtenes un draugiem, ar nedrošu nākotni, viltotu pasi un trīs rubļiem kabatā.

Aiz Romnas apvidus ainava mainījās. Ar katru nobrauktu kilometru jau biežāk varēja redzēt prāvākus ciemus un staltākas ēkas. Kroplie kociņi bija nozuduši, to vietā aiz vagona logiem izauga pa slaidu bērzu birzīj vai kuplu egļu skupsnai. Mazajās pilsētiņās jau varēja manīt mūra celtnes. Prāts kļuva drusku pricīgāks, kaut gan vilciena caurvējā biju dabūjis pamatīgas zobu sāpes.

Charkovā man bija jāpārsēžas ekspresī, kas uzturēja satiksmi starp Maskavu un Kaukazu. Tā kā līdz vilciena atiešanai bija vēl

dažas stundas jāgaida, nodevis savu sainīti glabāšanā, devos uz pilsetu, lai to mazliet apskatītu un nopirktu arī kādas zāles sāpīgajam zobam.

Izstaigāju dažas ielas, apbrīnoju visu, kas vien likās apbrīnas cienīgs, nopirku aptiekā stipras zobu zāles. Kad atgriezos stacijā, bija jau satumsis. Drīzi pienāca gaidītais vilciens. Iekāpis vagonā, aplaistīju sāpošo zobu ar kodīgajām zālēm, noplaucēdams arī smaganas. Uzrāpies uz plaukta pie griestiem un, palicis zem galvas savu sainīti, drīz iemigu. Ciešā miegā nogulēju astoņas vai deviņas stundas. Pamodies pārsteigts ievēroju, ka esmu no ziemas iebraucis pavasarī. Visapkārt, cik tālu viens acs rādīja, pletās kaila stepe ar vietumis izkaisītiem māju puduļiem, bet sniega nemanīja vairs nekur. Nebija vairs tālu Taganroga. Ienāca prātā, ka kaut kur šajā apvidū, no vilciena izkāpis, pirms gadiem bija miris cars Aleksandrs. Pie Taganrogas vilciens sasniedza Āzovas jūru. Visu tālāko ceļu gabalu nenoguris raudzījos logos. Vilciena vienā pusē izpletās mirdzoši ūdeņi, bet otrā pacēlās slīpa krasta piekalne. Braucēji zināja stāstīt, ka te audzējot brīnišķas vīnogas, aprikozes, firziļus un citus dienvidu augļus, tā kā man klausoties bija vai jāaplaizās.

Vēlā pievakarē vilciens sasniedza Rostovu. Līdz Stepnajas stacijai palika tikai kādi 50 kilometri, bet gaŗās dienas un jauno iespaidu piekausēts, es iemigu. Pēc laiciņa pamodies satrūkos, jo vilciens stāvēja. Vai tikai man šeit nebija jāizkāpj? Paskatījies pa logu, nobijos vēl pamatīgāk — vilciens „peldēja” ūdenī! Abās pusēs, cik tālu vien tumsā varēja saskatīt, pletās melns līmenis. Izrādījās, ka visu apgabalu pārpludinājusi Donas upe, kas nevarēja novaldīt savā gultnē bagātīgos pavasara ūdeņus.

Drīz vilciens devās tālāk un pēc neilga laika sasniedza Stepnaju. Izkāpu un nakts tumsā paliku stāvam uz perona. Jau braucot mani visu laiku bija mocījušas bažas, vai „Zvaigznītes” koloniju maz atradīšu un, ja arī tas laimētos — vai Ādamsons tajā vēl dzīvo, bet tagad, kad tumsā izzuda pēdējās vilciena ugunis, bažas un neziņa mani sagrāba ar divkāršu spēku. Jutos bezgala vientuļš un pamests. Mazdūšību pārvarējis, iegāju stacijas ēkā un sameklēju priekšnieku. Ja tāda „Zvaigznītes” kolonija vispār pastāvēja, tad šim vīram par to vajadzēja zināt. Kad minēju „Zvaigznītes” vārdu, izrunādams to latviski, stacijas priekšnieks domīgi papurināja galvu. Nē, tādu viņš nezinot. Man auksti tirpuļi noskrēja pār muguru. Nu tik bija jauki!

Bet tad lāga vīrs, krietni padomājis vaicāja, vai es nedomāju, „Zvjozdočku”. Kā tad, to pašu jau es meklēju! „Zvaigznīte” esot no stacijas kādus sešus kilometrus, bet nakts laikā es to, droši vien, neatradīšot. To es nemaz negribēju. Priecīgs, ka cauri visai milzīgajai krievzemei tomēr esmu atbraucis pareizā vietā, izstiepos uzgaidāmā telpā uz sola, lai sagaidītu rīta gaismu. Prātojot, vai Ādamsonu sastapšu vai nē, beidzot iemigu.

Kad pamodos, bija jau gaišs. Stacijas darbiniekiem pavaicāju pēc ceļa uz „Zvaigznīti”. Man atbildēja, ka tāda ceļa vispār nemaz neesot. Man par to bija liels brīnums, taču izrādījās, ka tā tomēr taisnība. Pavasarī, dubļu laikā, stepē nebija neviena ceļa. Tos iebrauca tikai tad, kad dubļi saulē apžuva un zeme sacietēja. Tā tas atkārtojās katru gadu no jauna.

Stacijas strādnieki parādīja tālumā „Zvaigznītes” jumtus. Man šķita, ka tie tepat vai ar roku sasniedzami, bet vēlāk dabūju atzīt, ka stepei ir savi optikas likumi un šķietamais tuvums bija acu apmānīšana. Man ieteica iet pa dzelzceļa līniju uz Rostovas pusi, jo kolonija atradās netālu no līnijas.

Naigi soļojot, drīz biju jau tuvu savam ceļa mērķim. Kādus pāris simts metrus no līnijas stepē, abpus platai dubļu upei, kas vasarā bija iela, pacēlās neliels ciems. Laidos no dzelzceļa uzbēruma lejā. Jau pie pirmajiem soļiem man sīkstajos dubļos nomaucās galošas. Tikai ar grūtībām izrāvu tās no dubļiem un laipoju tālāk, cik uzmanīgi vien varēdams. Ciems no pirmā acu uzmetiena atstāja diezgan labu iespaidu. Visas ēkas bija samērā jaunas un daudzas bija celtas no ķieģeļiem. Kad nonācu pie pirmajām mājām, man uzbruka liels bars suņu. Atgaiņājos no tiem kā mācēdams. Tad parādījās kāds ciema iedzīvotājs un suņus apsauca. Prasīju viņam, vai ciems ir Zvaigznīte? Saņēmis apstiprinošu atbildi, vaicāju pēc skolas un vai tur dzīvo skolotājs Ādamsons? Jā, Ādamsons tepat esot un skola netālu. Skatīdamies norādītajā virzienā, ieraudzīju mazu kleķa būdiņu ar šauru lodziņu un niedru jumtu, kas blakus staltajām dzīvojamām mājām drīzāk atgādināja pirti, ne skolu.

Ādamsons mani laikam jau bija pamanījis pa logu un iznācis uz trepēm. Izbrinējies, bet priecīgi izplestām rokām viņš nu steidzās man pretim. Pirmajā mirklī es viņu nepazinu, jo bija izaudzējis kuplu bārdu.

Skolas ēkā bez klases telpas bija arī maza istabiņa skolotājam, ar galdu, gultu un pāris krēsliem. Apsēdies īsos vārdos izskaidroju Ādamsonam sava negaidītā apciemojuma iemeslus. Viņš manu stāvokli saprata un priecājās, ka taisos palikt uz ilgāku laiku. Viņš man tūdaļ atzinās, ka dzīve „Zvaigznītes” kolonijā esot ļoti vienmuļa.

Par to es drīzi vien dabūju pārliecināties.

Kolonija bija nodibinājusies iepriekšējā gadusimta septiņdesmitajos gados. Atnākušie latvieši auglīgo melnzemi apstrādāja tikpat rūpīgi kā bija pieraduši to darīt dzimtenē. Kamēr kazāki sēja savus kviešus uz rugājiem un sēklu pēc tam tikai pavirši iekašāja, nebija brīnums, ka latviešu tīrumi deva daudz lielākas ražas. Rudeņos no kolonijas uz Jeiskas ostu pie Azovas jūras devās gaŗu gaŗās kviešu vezumu karavānas. Īsā laikā latvieši kļuva turīgi, un dažus no viņiem varēja uzskatīt pat par bagātniekiem. Kolonija audzēja vai vienīgi kviešus un turēja daudz lopu. Labību plāva ar mašīnām. Katram saimniekam bija sava kuļammašīna. Pretstatā kazākiem, kas visus zemes darbus veica ar vēŗu palīdzību, latvieši nodarbināja tikai zirgus, ko paši audzināja. Dažam to bija pāri par četrdesmit. Turībai ar katru gadu palielinoties, saimnieki bija uzcēluši glītas dzīvojamās mājas no ķieģeļiem. Katras mājas lepnums bija viesu istaba, kuŗā nereti varēja redzēt raksturīgo turības simbolu — klavieres. Visvairāk gan mani pārsteidza, ka kalpu vajadzībām nebija nekādu īpašu telpu. Kolonijas krievu strādnieki mitinājās, kur vien pagadījās — lielāko tiesu kūtī pie lopiem. Tā kā zeme bija tik auglīga, ka mēslošanas tai nevajadzēja, kūtsmēslus sajauca ar salmiem un izveidoja ķieģeļus, tā sauktos „kizikus”, kuŗus pēc izkaltēšanas saulē lietoja saimniecības ēku celšanai. No šāda materiāla bija celta arī skolas ēka. Liekos salmus un mēslus izlietoja kurināšanai vai vienkārši sadedzināja klajā laukā.

Daudzas lietas kolonijā man bija jaunas un nepierastas, tādēļ gaŗlaicību sākumā nejutu. Apmetos uz dzīvi turpat Ādamsona istabiņā, un abi gulējām vienīgajā gultā. Gultas maišelis bija sagulēts gluži plakans un pirmajā naktī gultas sānu dēļi pamatīgi spieda. Ādamsons, no rīta pamodies, stāstīja, ka viņš sapnī redzējis lielu lauku, sadalītu kvadrātos kā šacha dēli. Visi kvadrāti viņam bijuši pēc kārtas jāizguļ, bet tie likuŗies neganti cieti. Nākošajā dienā piepildījām maisu ar jauniem salmiem un gulēšana kļuva ciešamāka.

Skolas mācības norisinājās apmēram tāpat kā Latvijas pagastskolās. Mani uzjautrināja apstākļi, ka klases istabā Ādamsonam katru svētdienu bija jānotur dievkalpojums. Ņēmu draugu krietni piezobot, jo viņš īstenībā bija ateists — kā jau tas kaisligam matemātiķim un astronomam pienākas. Tā toreiz bija modē. Interese par šīm zinātnes nozarēm Ādamsonam nebija mazinājusies. Vasaras un īpaši rudens vakaros, kad pēc saules rieta stepē strauji satumsa, jo saule aiz apvāršņa pazuda gandrīz stāvus, Ādamsons iznesa laukā lampu un Bitnera žurnāla zvaigžņu kartes. Izpētījuši kartes, nogulāmieš uz muguras un draugs mani vadāja pa Piena ceļu, miglājiem, stāvzvaigžņu puduļiem un planētām. Spidekļu pasaulē viņš jutās kā mājās.

Ādamsonam savas saimniecības nebija. Par mērenu maksu visas ēdienu reizes viņš ieturēja pie kāda no kolonistiem. Viņam piebiedrojos arī es, un jāsaka, ka līdz tam visā savā mūžā nebiju baudījis tik bagātīgas un gardas maltītes, kādas nu mums cēla priekšā Zvaigznītes „miljonāri”. No rīta deva kafiju ar krējumu un šķiņķi ar cepām olām, pusdienās uz galda kūpēja trekna zupa un vēl treknāks cepetis, vakariņās atkal dabūjām cepeti, ko dažādības labad varēja ēst kopā ar ķiršu, plūmju, aprikozu, firziķu vai citu kādu dienvidus augļu ievārījumu. Protams, netrūka arī stipras tējas, ko tāpat saldina ar garšīgajiem ievārījumiem.

Sēdēdams pie kolonistu galda, varēju iepazīties drusku tuvāk arī ar viņu dzīvi. Vecākie ļaudis vēl visi runāja diegan labu latviešu valodu. Kolonijā regulāri no Rīgas pienāca latviešu laikraksti, tālajā ceļā gan ilgi kavēdamies. Latviski runāja arī jaunāko gada gājumu kolonisti, taču jau ar ievērojamu krievu valodas piemaisījumu. Tā, piemēram, šad tad nācās dzirdēt, ka „pojezds apazdājies” (vilciens nokavējis). Kaut arī līdzekļu netrūka, kolonisti savus bērnus augstākās skolās nesūtīja. Šajā ziņā bija tikai reti izņēmumi. No Zemnieka ģimenes, kas bija viena no turīgākajām visā kolonijā, viens dēls strādāja uz dzelzceļa par telegrafistu, bet no Caubuliņu ģimenes viens vienīgs bija beidzis Jeiskas reālskolu un vēlāk, reizē ar mani, studēja Maskavas komercinstitūtā. Mani ārkārtīgi pārsteidza apstākļi, ka arī bagāto saimnieku bērni strādāja smagu fizisku darbu. Īpaši viņu meitas, kas apkopa visu mājas soli, rūpējās par kūti un slauca daudzgalvaino govju pulku. Savu strādāšanu viņas aizbildināja ar to, ka kazāku sievas pie slaukšanas nevarot pieradināt, arī pārāk laiskas un

netīrīgas tās esot. Arī man dažas reizes gadījās pārliecināties par kazāku neparasto slinkumu. Visu darbu viņi uzkrāva savām sievietēm. Atceros, redzēju reiz kazāku izlaidušos visā gaļumā uz arbūzu vezuma, kamēr viņa sieva veda pie galvas iejūgto vērsi un turklāt turēja mazu bērnu uz rokas. Kolonisti šajā sakarībā ilustrēja kazāku laiskumu ar mazu joku: Kazāks, braucot ratos, savanu pavadonim saka — „Kazi mene kone tpru!” — tas ir — „pasaki manam zirgam tpru!”, jo pats viņš esot pārāk slinks, lai to darītu.

Savā trimdas laikā biju pansionārs kopā ar Ādamsonu pēc kārtas trijās ģimenēs, ar kuņām tad arī labāk iepazīnos.

Pirmā bija Zemnieka ģimene. Kā jau minēju, tā bija viena no visvecākajām un visbagātākajām, ja ne pati bagātākā ģimene visā kolonijā. Mani pārsteidza lielais patriarchālisms, kas tajā valdīja. Visu noteica un vadīja gadus 70 vecais vectēvs. Ko viņš noteica, tas bija likums un pavēle reizē. Dēlam, kuņām jau arī bija tuvu pie piecdesmit un mazbērniem bija jāklausa bez ierunām. Brīžam šis patriarchālisms izpaudās pat gluži komiskā veidā. Tā kā kolonijā nebija nevienas pirts, tad sestdienu vakaros virtuvē ienesa lielu veļas baļļu, kuņā mazgājās visi pēc kārtas. Pirmais baļļā kāpa vectēvs. Kad tas bija nomazgājies, viņam sekoja vecākais dēls un pēc tam pārējie vīriešu kārtas piederīgie, stingri ievērojot gadu starpību. Ūdeni apmainīja tikai tad, kad visi vīrieši bija nomazgājušies. Protams, tādā kārtā paši jaunākie dzimtas locekļi no baļļas iznāca varbūt netīrāki, nekā bija tajā iekāpuši. Pēc ūdens pārmaiņšanas pirmā mazgājās vecmāte, tad vedekla un pārējie sievietes. Arī mēs ar Ādamsonu izmantojām šo labierīcību, bet, par laimi, chierarchijas sārņos mums nebija jāmercējas, jo ūdeni mums deva tīru.

Caubuliņu saimniecība izcēlās ar sevišķi bagātu galdu. Šajā ģimenē bez tēva un mātes bija arī viens pieaudzis un viens mazgadīgs dēls un trīs pieaugušas meitas. Vecākā bija jau izprecēta kādam latviešu saimniekam Pļaviņam, kuņš dzīvoja atsevišķi. Uz viņa zemes atradās arī Stepnajas stacija. Jaunākās meitas dzīvoja mājās un strādāja smagu darbu. Nevarēju šo parādību izprast, jo pat svētdienās jaunieši, kas visu nedēļu bija rāvušies sviedriem vaigā, nekādu izpriecu nemeklēja. Kādus 50 kilometrus no „Zvaigznītes” atradās vēl otra latviešu kolonija „Taurupe”, bet starp abu koloniju iedzīvotājiem, šķiet, nekādi sakari nebija nodibinājušies.

Mana pēdējā pansijas saimniece bija Caubuliņa svaine, kuņas vīrs bija miris. Ar viņu man patika sarunāties, jo tā bija no citas puses. Bieži viņa stāstīja par savu brāli Aleksandru Grāfu (vēlāk Liepājas operas solists-baritons, miris 1961. g. ASV), Pēterpils universitātes studentu. Uzzināju, ka viņš esot sociālrevolucionārs, liels mākslas cienītājs, pats labi dziedot, komponējot, nodarbojoties ar rakstniecību un patlaban uzturoties Vitebskā. Man bija jāapsola, ka pa ceļam uz mājām viņu apciemošu.

Par atgriešanos gan sākumā nebija ko domāt. Rīgas laikraksti vēl arvien bija pilni ziņām par reakcijas briesmu darbiem. Atgriešanās nozīmētu tišu lišanu slazdā. Bija jāsamierinās ar dzīvi „Zvaigznītē”. Dzīve nebija slikta — man bija jumts virs galvas, puse gultas un vienmēr biju labi paēdis, taču kolonijas raksturīgais garīgais sastingums un garīgā nabadzība nomāca. „Zvaigznītes” dienu ritumā nebija arī nekādu sevišķu notikumu, nekādu pārmaiņu. Labību sēja jau martā un vasaras vidus karstajās dienās to plāva. Pēc tam saule izdedzināja stepi kailu, un vējš tajā dzenāja milzīgus melnzemes putekļu mākoņus. Atceros, ka reiz pašā karstākajā vasaras laikā, kad termometrs rādīja 40° pēc Reomira, mēs ar Adamsonu, vēsas peldes sailgojušies, iekārdinājām arī pārējos kolonistus, un tie nolēma sarīkot izbraucieni uz Jejas upi. Iejūdzta zirgus īpašos ratos, kuņas braucēji sēdēja mugurām kopā, bet kājas karināja pāri malām, un devāmies ceļā. Bija jābrauc kādi 20 kilometri. Upi varēja redzēt tikai tad, kad tai piebrauca pilnīgi klāt, jo tās krastos neauga ne koki, ne krūmi. Krastā nostājies, tīri vai sabijos — ūdens, tumšās, auglīgās zemes daļiņas nespēj, bija melns kā darva. Atvēsināties tajā varbūt varēja, bet par mazgāšanos nebija ko domāt. Arī Adamsons nelikās sajūsmināts. Saule tomēr dedzināja tik neganti, ka ģērbāmies nost un metāmies melnajā vēsumā. Appeldējis krietnu loku, jau gribēju griezties uz krasta pusi, kad netālu no sevis ieraudzīju peldam čūsku. Ar kliedzienu brīdināju citus un, cik vien ātri varēdami, metāmies malā. Visa peldēšanas kāre bija ar rāvienu izgaisusi. Kolonisti gan brīnījās un apšaubīja, vai čūskas upē varot būt, bet, pagājuši gar upi mazu gabaliņu uz augšu, redzējām ūdenī beigtu ezi, ap kuņu lodāja vesels pudzeklis riebigo rāpuļu. Stiprā straume dažus no tiem pavilka uz vidu un nesa pa upi lejup. Neko darīt, saģērbāmies un braucām uz mājām.

Dzīvojam ar Ādamsonu klusi un mierīgi. Viena diena līdzinājās otrai, un visas tās bija vienmuļas. Manām vidzemnieka acīm Kubāņas stepes bezgalīgajā līdzenumā un plašumā nebija kur atpūsties, tādēļ abi ar draugu bieži aizstaigājām uz diviem senseņos laikos mākslīgi uzmestiem pakalniem, t.s. kurgāniem, kas atradās netālu no kolonijas dzelzceļa malā. Uzrāpušies pakalna galā, lasījām līdzpaņemtās grāmatas vai laikrakstus un gaidījām ekspresi, kas ik vakarus no Kaukāza jānoja uz Maskavu. Katru reizi, kad gar kurgāniem vakara krēslā uz dzimtenes pusi aizdrāzās vilciens apgaismotiem logiem, domas skrēja tam līdz. Apskaudu ekspresā pasažierus, kas varēja doties turp, kur ilgas mani vilka prom simts zirgiem.

Ar katru jaunu dienu man dzīve kolonijā likās pelēkāka un vienmuļīgāka, ar katru jaunu dienu dziņa doties mājup kļuva stiprāka. Manu pārvērtību Ādamsons vēroja ar bažām un lūdza, lai es ar prombraukšanu nesteidzoties. Bez manis viņš jūtīšoties ļoti vientuļš, turklāt dzimtenē man vēl arvien draudot briesmas. Draugs runāja taisnību, un man bija žēl no viņa šķirties, tomēr ilgas pēc mājām bija stiprākas. Tā kā no saņemtajām vēstulēm zināju, ka policija pret mani nekādu meklēšanas akciju nav uzsākusi, beidzot galīgi izšķīros par braukšanu.

ATGRIEŠANĀS RĪGĀ

Ādamsons man aizdeva naudu un 1906. gada septembra beigās devos ceļā. Rostovā iebraucis, pirku biļeti līdz Rīgai. Kad kasieris man prasīja, pa kuŗu ceļu gribu braukt, atbildēju, ka pa taisnāko. Tas bija aplam. Domāju, ka taisnākais ceļš ir arī ātrākais, proti, Taganrogas—Charkovas—Kurskas—Maskavas ekspresis. Šajā vilcienā tad, protams, arī iesēdos. Liels bija mans pārsteigums, kad naktī mani uzmodināja konduktors un, biļetē ieskatījies teica, ka es braucot nepareizā vilcienā. Nelīdzēja ne lūgšanās, ne pierunāšana, un nakts vidū viņš mani izsēdināja kādā mazā stacijā. Ar citu vilcienu man bija jābrauc gabalu atpakaļ līdz mezglā stacijai, no kurienes gāja gan taisnāka, bet mazāka līnija cauri Doņecas baseinam un vēlāk pievienojās lielajam ceļam uz Maskavu. Dusmīgs un saīdzis par lieko kavē-

šanos devos atpakaļ, taču galu galā neko lielu nebiju zaudējis. Vienas dienas nokavējumu atlīdzināja Doņecas apgabala skaistā daba un pati Doņecas upe. Uz lielās līnijas izbraucām pie Bjelgorodas — „baltās pilsētas”, kas, manuprāt, savu nosaukumu pilnīgi attaisnoja, jo visas pilsētas ēkas patiesi bija baltas.

Nokļuvis līdz Maskavai, nebraucu uz Rīgu pa tiešo ceļu, bet taisīju mazu līkumu caur Vitebsku, jo gribēju apciemot studentu Grāfu, kā to viņa māšai biju solījis. Arī man pašam bija interese iepazīties ar šo Pēterburgas studentu, jo cerēju, ka viņš man varēs dot plašāku informāciju par sociālistu-revolūcionāru (eseru) kustību, kuŗā tas darbojās.

Pēc dotās adreses Grāfu Vitebskā sameklēt nebija grūti. Kaut arī nācu kā svešnieks, viņš mani saņēma ļoti draudzīgi. Plecīgais students ar kuplām, melnām uzacīm un dziļu, sonoru balsi man tūdaļ iepatīkās. Savās cerībās nebiju vīlies, jo viņš man plaši attēloja eseru kustību un Pēterburgas studentu dzīvi. Sevišķi mani valdzināja Grāfa sulīgie un gleznainie krievu valodas izteicieni, kuŗus tas laikam bija piesavinājies no eseriem, jo tie parasti bija lieliski orātori. Daudz Grāfs stāstīja arī par krievu mākslas dzīvi. Es savukārt attēloju viņam savas revolūcionāra gaitas. Kad Grāfs dabūja dzirdēt, ka dzīvoju ar svešu pasi, par kuŗas oriģināla īpašnieku nekā nezīnu, viņš kļuva domīgs un aizrādīja, cik bīstamas nepatīkšanas šāds dokuments man varot sagādāt. Neesot izslēgts, ka īstais Teodors Līdaks kaut ko nogrēkojies un, viņu meklējot, policijas rokās kristu es. Atzinu, ka Grāfam taisnība, taču nekāda laba padoma nezīnāju un uz Rīgu braukt gribēju katrā ziņā. Gluži negaidīti Grāfs Līdakas pases vietā piedāvāja man savējo. Negribēju ņemt, bet viņš iegalvoja, ka varot bez pases iztikt, un leģitimēties ar saviem studenta dokumentiem. Bez tam Vitebskā visi viņu pazīstot, jo netālu no pilsētas dzīvojot arī viņa vecāki. Beidzot Grāfa piedāvājumu pieņēmu, klusībā brīnīdamies par viņa uzticēšanos un lielo pretimnākšanu cilvēkam, kuŗu tas redzēja pirmo reizi mūžā.

Tā nu iznāca, ka aizbraucu no Rīgas kā Teodors Līdaks, atgriezot tajā kā Aleksandrs Grāfs.

Iegūtā pase man deva lielu drošības sajūtu, jo par viņas īsto īpašnieku zināju visus sīkumus, tā kā man pat eventuālas apcietināšanas gadījumā nekādas īpašas briesmas nedraudēja.

To sajūtu, kas mani pārņēma, atkal ieraugot Rīgas torņus, nemaz nevaru pienācīgi attēlot. Zinu tikai, ka briesmu sajūta un bažas par nenoteikto nākotni bija piemirsušās. Biju atkal savā dzimtenē un ar to man pietika.

Politiskie apstākļi vēl joprojām izskatījās ļauni. Visa vara atradās reakcijas rokās. Plašā revolūcijas kustība bija iedzīta pagrīdē, uz laukiem likvidēto rīcības komiteju vietā iecēla jaunas pagastu valdes, savu darbību atsāka virstiesas un zemnieku lietu komisāri. Muižnieki un vācu mācītāji atkal bija sagrābuši valdības grožus savās rokās. Daudzi revolūcionāri bija nošauti, daudzi notiesāti un izsūtīti, daudzi aizbēguši un vēl citi izmeklēšanas cietumos gaidīja tiesas dienu.

Rīgā iebraucis, apmetos pie brāļa Stabu ielā. Jau pirmajās dienās atjaunoju savus sakarus ar nelegālo sociāldemokrātu partiju. Sastapu arī Taubi, kas bija atbraucis no Lietuvas ar Veinberga jaunkundzes palīdzību un paguvus jau apgādāt sev jaunu viltotu pasi vecās sadedzinātās vietā. Arī viņš pārnāca dzīvot pie mana brāļa, bet, tā kā tas ilgi nevarēja turpināties, nolēmām apmesties kaut kur atsevišķi. Pēc neilgas meklēšanas dabūjām turpat Stabu ielā, starp Marijas un Avotu ielām, istabiņu pie kāda latviešu studenta Franča, kas bija precējies cilvēks un darbojās nelegālajā krievu sociālistu partijā. Nākotne radīja nopietnas rūpes. Ēst gājām abi ar Taubi pie mana brāļa, taču ar naudu bija ļoti smagi.

Šajā laikā iekrita manas žurnālistiskās darbības pirmie sākumi. Uzrakstīju garāku rakstu par atmiņā vēl spilgti saglabājušos „Zvaigznītes” kolonijas dzīvi. Šajā rakstā bija dažas vietas, kas kolonistiem ne sevišķi glaimoja. Īpaši kritizēju apstākli, ka kolonijas krievu laukstrādniekiem nebija nevienas telpas, kuŗās tie būtu varējuši iekārtoties kaut cik cilvēcīgos apstākļos. Aiznesu savu rakstu „Dienas Lapai”, kas tobrīd bija progresīvākā Rīgas avīze. Redaktors Līgotņu Jēkabs mani saņēma diezgan vēsi, paņēma rakstu, solīja to izlasīt un lika pieņākt pēc pāris dienām. Aiz kautrības un šaubām par labu iznākumu, uzdrošinājos redakcijā iegriezties tikai pēc kādas nedēļas. Šoreiz Līgotnis likās gluži pārvērties. Apsveicinājās ļoti laipni, uzslavēja rakstu un teica, ka man esot labas kritiķa un tēlotāja dāvanas. Lai turpinot tādā pašā garā. Manu rakstu par „Zvaigznīti” „Dienas Lapa” iespieda trijos turpinājumos, un es saņēmu arī savu pirmo žurnālista honorāru. Vēlāk no Ādamsona dabūju zināt, ka kolonisti manu atklāto kritiku

nēmuši ļaunā, taču rezultātā viens otrs jau sācis ķerties pie dzīvokļu būves strādniekiem.

Reiz iesācis žurnālista gaitas, tās vairs nepametu. Aizvien biežāk atreferēju dažādus sabiedriskos notikumus un sāku rakstīt kritikas arī par literāriem darbiem.

Savā jaunajā mītnē mēs ar Taubi nedabūjām dzīvot ilgi. Kādu nakti, kad bijām jau nolikušies gulēt, izdzirdām pie ārdurvīm stipru klauvēšanu. Taube kā dzelts uzšāvās sēdus. Kaut arī dzīvokļa saimnieks mums jau laikus bija pieteicis drošības labad mājās neatļautu literātūru neturēt, Taubem bija kādas aizliegtas brošūras. Kad students Francis pie durvīm jautāja pēc klauvētāja, viņam atbildēja, ka ieradies policija. Nu arī es pietrūkos kājās. Taube pa to laiku klozetā bija savas brošūras jau likvidējis. Tūlīt atkal abi ielīdām zem segām. Policija, izrādījās, bija ieradies apcietināt mūsu dzīvokļa saimnieku Franci. Visu dzīvokli izkratīja. Ierēdņi lika mums piecelties un apģērbties. Kaut arī apgalvojām, ka esam tikai apakširnieki, godīgi jaunieši, kas gatavojas augstākas skolas iestāju pārbaudījumiem, mūs tomēr apcietināja, aizveda uz policijas iecirkni Daugavpils ielā un ievietoja pie iecirkņa iekārtotajā pagaidu cietumā. Nu bijām tintē, tā sakot, līdz acīm. Kaut arī visa lieta vērsās tikai pret Franci, kuŗam, acīmredzot, bija izsekots, mūsu abu stāvoklis bija vairāk kā nepatīkams. Izmeklēšanas gaitā nejauši varēja atklāties mūsu istie vārdi, un tad katorga bija nodrošināta. Sevišķi nervozēja Taube, jo viņš par savas pases dubultnieku nenieka nezināja, kamēr man šajā ziņā stāvoklis bija labāks. Kad bijām kaut cik norimuši, sāka gribēties ēst, taču mūs badināja veselu dienu. Nejaušs laimes gadījums nāca palīgā. Kāds žīds, kuŗu todien laida no cietuma laukā, drikstēja brīvi pastaigāties pa gaiteni. Viņš mums pa lodziņu iebīdīja gabalu maizes un krūzīti tējas. Lūdzu viņu, lai paziņo par mūsu ķibeli manam brālim un iedevu adresi. Žīds lūgumu patiesi bija izpildījis un jau otrā dienā brāļa sieva Alma mums atnesa uz cietumu bļodiņu ar brīnišķīgām brūni apceptām pankūkām. Atgainījuši drūmās domas, abi ar draugu rosījāmies uz ēšanu. Kolīdz kodām pirmo kumosu, gandrīz izlauzām zobus. Pārbaudījuši ēdamo atradām, ka mana labā svaine piecepusi pankūkas pilnas ar 20 kapeiku gabaliem. Pēc visas bļodiņas izrevīdēšanas bijām tikuši pie dažu rubļu liela „kapitāla”, kas vajadzības brīdī varēja lieti noderēt. Kad bijām nosēdējuši desmit

dienas un pazaudējuši cerību uz lietas laimīgu iznākumu, mūs beidzot palaida vaļā, un tā šoreiz bijām tikuši cauri ar veselu ādu.

Tikai brīvībā nokļuvis dabūju zināt, kādas briesmas man pagājušas gaŗām par mata platumu. Mūsu pamestajā dzīvoklī policija bija izlikusi „slazdus”, lai apcietinātu katru, kas, nekā nezinādams, ierastos ciemā. Tādā veidā bija iekritis Roberts Bīlmanis. Kolīdz viņš piezvanījis pie durvīm, tās atvērusi policija un viņu tūdaļ apcietinājusi. Aptvēris, kas par lietu, Bīlmanis izņēmis no kabatas trīs zelta piec-rubļu gabalus un iespiedis policistam sauļā. Tas nekavējoties atvēris durvis un izstūmis viņu trepju telpā. Dažas dienas vēlāk Rīgā bija ieradies īstais Aleksandrs Grāfs no Vitebskas. Viņš gribējis mani apciemot un, dabūjis adrešu galdā viltus Grāfa adresi, devies ceļā. Ja nu viņš būtu iekritis policijas slazdā, tad mans liktenis būtu apzīmogots un arī pases devējam iznāktu krietnas nepatikšanas. Par laimi policijas postenis jau pēc trim dienām no mūsu dzīvokļa bija noņemts un Grāfs, velti izklaudzinaļies pie aizslēgtajām durvīm, bija sameklējis manu brāli un, dabūjis zināt par notikušo, aizbraucis atpakaļ uz Vitebsku.

PARTIJAS PROPAGANDISTS LIEPĀJĀ

Franča dzīvoklī vairs nevarējam atgriezties, tādēļ meklējam jaunu patvērumu. Tādu atradām pie manas svaines vecākiem Petrovičiem, kas dzīvoja Sparģeļu ielā mazā vienistabas dzīvoklītī ar virtuvi. Vecais Petrovičs bija baptists, kluss un ļoti miermīļīgs cilvēks, kurpretim Petroviču mātei bija paskaļš, diezgan ass raksturs. Sevišķi viņa izcēlās reakcijas laikā ar savu lielo aktivitāti revolūcionāru atbalstīšanā. Gandrīz katru dienu Petroviču māte mēroja patālo ceļa gabalu uz Rīgas centrālcietumu, lai aiznestu apcietinātajiem revolūcionāriem ēdienu vai tīru veļu, kaut gan neviens no viņas pašas divi dēliem un trim meitām cietumā nesēdēja. Viņa izpildīja arī nelegāla pastnieka uzdevumus, iešūdama veļā, ko tā nesa uz cietumu, uz zīda papīra rakstītas zīmītes ieslodzītajiem, un tādā pašā veidā nogādādama cietumnieku vēstules ārpusaulē. Viņai uticētos noslēpumus tā prata sar-

gāt un revolūcionāri tai pilnīgi uzticējās. Kad Petroviču māte mira, viņu apglabāja Matīsa kapos, blakus Centrālcietumam, uz kuŗu tik bieži tā bija staigājusi.

Mums ar Taubi Petroviči atstāja savu istabu, bet paši pārcēlās uz dzīvi virtuvītē. Taube, kas jau agrāk bija nodibinājis sakarus ar Latvijas skolotāju nelegālo biroju, arvien ciešāk iesaistījās šī biroja darbībā. Tā bija izvērtusies ļoti plaša un aptvēra visus Latvijas novadus. Reakcijas laikā liels skaits revolūcionāro skolotāju dabūja ciest. Daudzi bija nošauti, daudzi apcietināti, liels skaits atlaisti no savām vietām. Pār visām šīm revolūcionāro skolotāju atņemtajām vietām nelegālais skolotāju birojs izsludināja boikotu. Nevienš tās nedrīkstēja ieņemt. Tā kā daudzos gadījumos boikota noteikumi tomēr tika ignorēti un revolūcionāro skolotāju vietās ierīkojās citi — cara patvaldībai pieņemami cilvēki — birojs tiem izsūtīja vēstules, kuŗās piedraudēja ar izrēķināšanos. Parasti šīs vēstules sastādīja Taube, parakstīdamies ar pieņemtu vārdu „Voišvillo”. Draudi nebija tukši. Tos izpildīja t.s. „meža brāļi”. Tie bija soda ekspedīcijām izbēgušie revolūcionāri, kas slēpās mežos un terorizēja pagastu reakcionāros elementus. „Meža brāļi” kustība ilga visu 1906., 1907. un pat 1908. gadu, jo zemnieki tos plaši atbalstīja. Cita starpā, „meža brāļi” atriebās arī skolotāja Bachmaņa radniekam, kas viņu bija nodevis soda ekspedīcijas rokās. Naktī viņi bija pieklauvējuši pie nodevēja loga. Kad tas bija uzdedzis uguni un raudzījies pēc miera traucētājiem, meža brāļi viņu caur logu bija nošāvuši. Kāds naidis pret šo nelieti valdīja visā apkārtnē, liecina fakts, ka zemnieki, kas ceļmalā stāvēdami noraudzījušies bērniekos, teikuši: „To nelieti vajadzēja likt ar galvu pie zirga astes, bet nevis ar kājām kā godīgu cilvēku”.

Kamēr Taube kārtoja skolotāju lietas, es arvien vairāk iesaistījos nelegālajā latviešu sociāldemokrātu partijas darbā. Pretēji revolūcijas dienām, kad partijā ik dienas iestājās simtiem jaunu biedru, tagad sākās atplūdi. Organizācijā palika tikai tie, kas par jauno laiku ideāliem bija iedegušies ar visu sirdi un nebaidījās no briesmām, vajāšanas un represijām. Taču arī šādu cilvēku bija krietni daudz. Partijas pamatus veidoja nelegālie biedru pulciņi, ap 15—20 cilvēku katrā; pulciņi izvēlēja rajonu komitejas, tās savukārt pilsētu komitejas, no kuŗu delegātiem sastādījās partijas vadība — Centrālkomiteja. Uz laukiem šo sistēmu nodibināt bija grūtāk, bet pilsētās, sevišķi Rīgā, reakcijas laikā attīstījās ļoti rosīga nelegāla darbība. Partijas cilvēki

darbojās ar pieņemtiem vārdiem, lai tādā kārtā mazinātu iespēju, krītot policijas rokās, ieraut līdzī arī citus. Pulciņu sanāksmēs dalībnieki cits cita īsto vārdu pa lielākai daļai nemaz nezināja. Šajās sanāksmēs, kas sevišķi bieži tika rīkotas strādnieku rajonos, ieradās partijas propagandisti — izglītotākie organizācijas biedri — kas informēja sapulcējušos par jaunākajiem notikumiem Latvijā, Krievijā un ārzemēs, izdalīja nelegālo literātūru un noturēja referātus par visdažādākiem politiskiem vai sabiedriskiem jautājumiem, par kuriem pēc tam sanāksmes dalībnieki debatēja. Šad tad fabrikās notika arī plašākas neatļautas strādnieku sapulces, kuŗās tāpat ieradās un runāja partijas sūtītie propagandisti. Propagandistu sagatavošanai un informēšanai kalpoja īpaša propagandistu kollēģija, kuŗas locekļi savstarpīgi papildināja savas zināšanas un apmainījās iegūtajām ziņām. Organizācijas vajadzībām nepieciešamā nauda sanāca no biedru maksām un labvēļu ziedojumiem. Par daļu no šiem līdzekļiem iespieda nelegālo literātūru. Pa lielākai tiesai to darija slepenās spiestuvēs, kuŗās strādāja partijas biedri — burtliči, bet ar uzticamu cilvēku palīdzību nereti izmantoja arī legālās spiestuves. Diezgan regulāri iznāca partijas centrālorgans „Cīņa”, ar ievērojamu eksemplāru skaitu.

Partijas propagandista gaitās man nācās uzstāties nevien pulciņu sanāksmēs, bet arī plašākajās fabrikas strādnieku sapulcēs. Šī uzstāšanās katru reizi bija saistīta ar lielu risku. Sapulcēm parasti izmantoja pusdienas pārtraukumu, kad strādnieki ēdamzālē ieturēja maltīti. Propagandists ieradās fabrikā pāri sētai, kur to sagaidīja uzticami biedri. Pēkšņi ieradies sapulces telpā, viņš tad noturēja runu un, pirms paguva parādīties nereti izsauktā policija, runātājs tādā pašā ceļā kā atncis, piepeši atkal pazuda.

Sevišķi plašas strādnieku sanāksmes notika Rīgas apkārtnes mežos. Protams, arī šajās sanāksmēs ievēroja ārkārtīgu piesardzību. Visapkārt sapulces vietai izlika posteņus, kas laida gaŗām tikai tādus, kuŗi zināja noteikto paroli, un sapulces dalībniekus laikā brīdināja, ja draudēja kādas briesmas.

Rīgas darbības periodā bieži man iznāca sastapties ar Jāni Lapiņu, kuŗš, tāpat kā es, bija partijas biedrs un propagandists. Sociālistu kustībā toreiz darbojās arī citi vēlāk neatkarīgās Latvijas laikā pazīstami sabiedriski darbinieki. Tagad viņi bija apmetuši kažokus otrādi un nikni apkaŗoja idejas, par kuŗām paši savā jaunībā bija uzstājušies ar lielu dedzību.

Rīgas un arī visas Latvijas nelegālās sociālisma kustības centrā toreiz atradās vēlākais Krievijas valsts domes loceklis *Jānis Ozols*, kuŗa pieņemtais vārds bija Zars. Viņš bija Rīgas politehniskā institūta students, tad skolotājs — izcilus spējīgs, turklāt reti uzmanīgs un piesardzīgs partijas darbinieks. Kamēr revolūcijas laikā nelegālās partijas biedri, to starpā arī *Jānis Asars* un *Jansons-Brauns*, atstāja pagrīdi, neslēpdami savus īstos vārdus, Ozols visu laiku dzīvoja daļītu dzīvi. Plašākā sabiedrība un skolotāji viņu pazina kā Ozolu, partijas biedri kā Zaru, bet nevienam nevarēja ienākt prātā, ka šīs divas ļoti atšķirīgās personas īstenībā ir viena un tā pati. Kā revolūcionārs Ozols atklātībā ar runām uzstājās reti un tad arī tikai maskā. Ar to arī izskaidrojams, ka Ozols nebija tik populārs kā *Jansons-Brauns*, *Jānis Asars* vai *Vilis Dermanis*, kaut gan viņa nopelni ir tikpat ievērojami, ja ne vēl ievērojamāki. Tikai vēlāk, kad Liepājā ar viņu iepazinās personīgi, uzzināju, ka viņš bijis arī slavenās Federatīvās Komitejas vadītājs.

Ar savu propagandista darbu Rīgā biju iemantojis uzticību un atzinību, jo 1906./7. gada ziemas sākumā partijas vadība lika man priekšā kļūt par „profesionālu” — t.i., algotu propagandistu. Priekšlikumu pieņēmu. Kaut arī noliktā alga — 40 rubļu mēnesī — nebija izšķirējs faktors, man tā tomēr nozīmēja ievērojamu atbalstu, jo līdz tam pelnījos vienīgi ar avižu rakstiem. Kā darba lauku partija man norādīja Liepāju, kur bija propagandistu trūkums.

Liepājā tādu pašu darbu, kāds nu bija uzdots man, strādāja jau *Vilis Dermanis*. Jāatzīstas, ka sirds dziļumos jutos lepns, ka esmu ar ievērojamo partijas darbinieku nostādīts vienā līmenī, bet tajā pašā laikā apzinājos arī savu niecību viņa zināšanu un piedzīvojumu priekšā. Turpat pilsētā dzīvoja arī *Dermaņa dzīves biedre*, pazīstamā Rīgas kokrūpnieka *Ābeles māsa*, ļoti glīta, veikla un izglītota sieviete. Arī viņa darbojās sociālistiskā kustībā. Atceros, ka reiz pie viņas bija ieradies *Ozols-Zars*, kas bija dabūjis franču valodas skolotāja vietu Liepājas sieviešu ģimnazijā, un gribēja ar *Dermaņa Henrieti* aprunāties par dažiem jautājumiem franču valodas mācīšanā. *Henriete* šo gadījumu vēlāk pieminēja, atzīmējot, ka *Ozolam*, kam bija tiesības šo valodu mācīt skolās, tomēr vajadzējis aprunāties ar viņu, kam šādu tiesību nebija, jo viņa nebija augstskolu beiguši, bet labi prata franču valodu.

Starp propagandistiem Liepājā mēs ar Dermani piederējām pie t.s. „maziņkiem”, kamēr kāds cits latviešu propagandists Kalniņš un vēl arī viens krievu partijas darbinieks — Ķerpjaga — bija lielnieciski noskaņoti. Lielnieciskais noskaņojums bija raksturīgs arī lielākajai Liepājas strādnieku daļai, īpaši Liepājas milzīgās drašu fabrikas strādniekiem. Tomēr, kad šīs fabrikas strādnieki rīkoja sapulces, tie vienmēr pieaicināja Dermani, jo tas bija tiešām lielisks orators. Viņam nespēja līdzināties neviens cits un šī iemesla dēļ Dermaņa priekšā jutos vienmēr melns un maziņš.

Liepājas pilsēta man patika diezgan labi, taču šķita, ka tā atrodas kaut kur ārzemēs — pārāk tālu no Rīgas, no draugiem, no visas ierastās apkārtnes. Apmetos noīrētā viesnīcas istabiņā pilsētas centrā — pie Rožu laukuma uz Graudu ielas stūŗa. Turpināju rakstīt kritikas un korespondences laikrakstiem, īpaši „Pēterburgas Avīzēm” un citīgi strādāju savu propagandista darbu. No 1906./7. gada ziemā noturētajām fabrikas sapulcēm man sevišķi skaidri atmiņā iespiedušās divas — cilvēks palaikam, pretēji Skalbes kaķīša padomam, vairāk piemin ļaunu nekā labu — jo no abām šīm sapulcēm aizbēgu gandrīz vai bēgšus.

Pirmā notika anilīna fabrikā Jaunliepājā. Uzstājos ar runu pusdienu pārtraukuma laikā fabrikas ēdamzālē. Runādams manīju, ka man rauj ciet elpu ārkārtīgi sliktais gaiss, kas neganti oda pēc krāsām un maizes. Šī nu būtu bijusi laba viela runai par strādnieku sliktajiem darba apstākļiem, bet negantā smaka, draudēdama vai ar jūŗas slimību, traucēja sakarīgu domāšanu. Nezinu vairs, kā es savu runu nobeidzu, bet ticis atkal ārā pāri sētai svaigā gaisā, jutos ļoti laimīgs.

Otra sapulce bija sarīkota korķu fabrikas strādniecēm tilta tuvumā. Tās bija izvēlējušās tematu par sievieti un laulību sociālistiskā iekārtā. Mans stāvoklis bija neapskaužams. Ko es — 22 gadus vecs jauneklis — varēju stāstīt par laulību 16—18 gadus vecām meitenēm, kādas bija viss lielais korķu fabrikas strādniecju vairums? Mēģināju atcerēties to, ko par šo jautājumu biju lasījis Augusta Bēbeļa un Līlijas Braunas darbos. Kamēr nosarcis un stostīdamies klāstīju savas niecīgās zināšanas, jaunās meičas bikstīja cita citai sānos, sačukstējās un vīpsnāja, kas, protams, man lika sarkt un svīst vēl vairāk. Iznācu vēlāk no korķu fabrikas kā no turku sutas pirts. „Tev trūkst pulvera” — sacīju pats sev.

Šī pēdējā un arī citas sapulces manī nostiprināja lēnām briedušu pārliecību, ka propagandista darbam neesmu vēl pienācīgi sagatavojies. Visos jautājumos manām zināšanām bija prāvi robi, kuŗus varēja aizpildīt vienīgi ar sistematisku izglītību. Tā kā nespēju runāt un cīnīties par lietām, kuŗas man pašam bieži nelikās īsti skaidras, īpaši par saimnieciskas dabas problēmām, nolēmu propagandista darbu pagaidām pamest, lai turpinātu izglītību. Kad savu nodomu izstāstīju citiem biedriem, daži mani asi nosodīja. Vēlēšanos iegūt izglītību viņi nosauca par bēgšanu no pienākuma, no pirmajām pozīcijām, jo propagandista vajadzībām zināšanu man pilnīgi pietiekot. Tomēr reiz galvā ieņemtā pārliecība mani nepameta un piesardzīgi savu nodomu izpaudu arī Dermanim. Gaidīju, ka arī viņš nostāsies uz tāda paša viedokļa kā pārējie, taču Dermanis bija gluži manos ieskatos. Propagandistam esot jābūt ne tikai „apkaltam uz visām četrām kājām”, bet laiku pa laikam viņam savas zināšanas jāatjauno, jo nemitīgā darbā tās ātri „iztukšojoties”, un tad sākumā saturīgās runas pārvērsties it kā vienmuļā, nospēlētā gramofona platē. Dermaņa atbalstīts, 1907. gada pavasarī pametu darbu Liepājā un braucu atpakaļ uz Rīgu. Tā kā ģimnazijas diploma man nebija, nolēmu iestāties kādas Pēterburgas privātas augstskolas apjoma zinātņuursos.

Nenieka nenojausdams, biju Liepāju atstājis vēl īstā brīdī. Kādu mēnesi pēc manas aizbraukšanas tur notika plaša policijas akcija, kuŗas rezultātā apcietināja ļoti daudzus nelegālistus, viņu starpā arī Dermani. Tam draudēja lielas dzīvības briesmas vēl pirms tiesas dienas, jo cara policijai bija paradums bīstamos revolūcionārus vadānot no cietuma uz cietumu, kaut kur pa ceļam nošaut, paskaidrojot, ka nošautais bēdzis. Dermaņa dzīvību izglāba viņa veiklā un uzņēmīgā dzīves biedre, kas griezās pie Kurzemes gubernātora un panāca, ka Dermani no viena cietuma uz otru nepārsūtīja. Vēlāk viņu notiesāja ar spaidu darbiem un, ķēdēs slēgtu, izsūtīja uz Iekškrīeviju.

KRATĪŠANAS UN APCIETINĀŠANAS RĪGĀ

Rīgā atkal, kā vienmēr, satikos ar Taubi, kam bija tie paši tālāk-izglītības nodomi kas man. Sākumā gribējām braukt uz Pēterburgu, bet tā kā tajā laikā Maskavā atvēra jaunu komercinstitūtu, kurā pieņēma arī brīvklausītājus, nolēmām doties turp. Lai varētu sekmīgi sekot institūta lekcijām, vajadzēja krietni atsvaidzināt agrāk iegūtās zināšanas. Noīrējām glītu istabu mācītāja Berga mājā Suvorova ielā (Latvijas neatkarības laikā Kr. Barona iela), kādā dzīvoklī, kurā bez mums dzīvoja vairāki studenti. Tanī pašā dzīvoklī mitinājās arī dziedātāja Malvīne Vignera-Grīnberga, kurā pasniedza mūzikas stundas. Grīnberga kundzes dziesmas mums, citīgi mācoties, sagādāja dažu jauku atpūtas brīdi, un Taube atkal atsāka spēlēt vijoli. Mācībām gan viņš nevarēja veltīt tik daudz laika kā es, jo negribēja pamest darbu nelegālajā skolotāju birojā, kurā sekretārs viņš bija kļuvis.

Pusdienas tāpat kā senāk gājām ēst pie mana brāļa. Viņš tagad dzīvoja turpat netālu, Kr. Barona ielā 25, Raņķa grāmatu veikala blakus telpās. Šis grāmatu veikals bija iekārtots divās privāta dzīvokļa istabās, kamēr pārējās telpas aizņēma mana brāļa drēbnieku darbnīca līdz ar dzīvokli. Raņķi partijas aprindās uzskatīja par „savu” cilvēku, un viņa veikalu partija materiāli atbalstīja. Tajā bieži notika satikšanās, kad noliktajā stundā un minūtē divi nelegālisti ieradās veikalā un, it kā kaut ko pirkt gribēdami, nodeva kādu vēstuli viens otram vai apmainījās informācijām.

Iešana pusdienās pie mana brāļa kļuva Taubem liktenīga. Tas notika 1907. gada vasaras sākumā. Kādu dienu, kā parasti, devos arī es pie brāļa pusdienās. Biju viens, jo Taube jau no paša rīta bija aizgājis kārtot kādas skolotāju lietas. Pēc norunas mums vajadzēja satikties tikai pie pusdienu galda. Kad biju jau nonācis Raņķa veikala tuvumā, ieraudzīju pie Jaunzema tabakas pārdotavas durvīm stāvam partijas biedreni, Ozola-Zara māsu, ko nelegālajās aprindās sauca par Trinci. Tā kā nelegālisti savā starpā nekad nesusveicinājās, gribēju mierīgi paiet garām, bet Trince, ar nolūku nostājusies Raņķa veikala tuvumā, lai brīdinātu visus paziņas, neuzkrītoši divreiz no vietas atkārtoja: „Pie Raņķa kratīšanas, pie Raņķa kratīšanas”. Acīmredzot, viņa dzīvo satiksmes vietu bija izvēlējusies tāpēc, lai varētu brīdināt pēc iespējas daudz biedru, kas Raņķa veikalu apmeklēja jo

bieži. Automātiski soļoju tālāk un pirmā doma man bija par Taubi. Ja viņu laikā nebrīdinās, tad viņš iekritis slazdos! Pagaidām gribēju pats pārliecināties par kratīšanas veidu un apmēriem. Mana brāļa darbnīcas logs izgāja uz nama sētu. Domāju, ja patiešām notiek kas ļauns, tad brālis pa logu dos man kādu zīmi. Tā arī bija. Kad iegriezos pagalmā un, cenzdamies izturēties pēc iespējas neuzkrītoši, mierīgiem soļiem devos uz sētas nama durvīm, sānis pašķielējis ieraudzīju, ka brālis un viņa palīgs ar acīm un sejas sašķiešanas deva man zīmi — iet projām. Tikai vēlāk dabūju zināt, ka darbnīcā tobrīd atradies kāds žandarmērijas uzraugs, kādēļ brālis nevarēja dot man skaidrākas zīmes.

Iegājis sētas nama kāpņu telpā, devos līdz pašai augšai, un tad lēnām kāpu atpakaļ lejā. Pirmā lieta — ja Taube jau nebija iekritis, man viņš bija jāatrod un jābrīdina. Man nebija jausmas, kur viņš patlaban varētu uzturēties. Cerēju, ka viņš varbūt būs iegriezies pie Petrovičiem, tāpēc steidzos uz Spargēļu ielu. Tur viņa nebija. Pārdomāju ātrumā, kas nu darāms tālāk. Ja Taube jau apcietināts, tad, droši vien, sāks meklēt arī mani. Uz ātru roku bija jāmaina pase. Blakus minot, Grāfa pasi biju jau aizsūtījis viņam atpakaļ un tagad dzīvoju atkal uz cita vārda. Tā kā ātrumā pie jauniem dokumentiem nevarēju tikt, Petroviču dēls Alberts iedeva man savu pasi, bet savu viltoto pasi kā negudrs arī atstāju vēl kabatā. Drošības pēc apmainīju arī savu cepuri un, uzmaucis galvā tipisku laucinieka naģeni, devos atpakaļ uz pilsētu. Taubi meklēt nu jau bija par vēlu, atlika tikai brīdināt pēc iespējas daudz pārējo biedru. Man ienāca prātā labs padoms. Vajadzēja aiziet uz „Dienas Lapas” redakciju un pazīstamos redakcijas locekļus palūgt, lai tie laikrakstā ievieto ziņu, ka Raņķa veikalā policija izdarījusi kratīšanas. Man bija skaidrs, ka pēc kratīšanas tur atstās slazdus, un avīze, kurā attiecīgs ziņojums nebūtu nekas neparasts, tādā kārtā brīdinātu partijas biedrus, aizsteidzoties slepenpolicijas nodomiem priekšā. No Spargēļa ielas līdz redakcijai bija krietns gabals, jo tā atradās Elizabetes ielā starp Kr. Barona un Marijas ielām. Sasniedzu to ātri, jo visu ceļu steidzos.

Avīzes telpas atradās otrā stāvā. Aši uzkāpis pa trepēm iegāju redakcijas gaitenī. No redakcijas istabas to šķīra durvis ar puķota blāvistikla augšdaļu. Piesardzības dēļ iepriekš paskatījos caur vienu no stikla ornamenta puķēm. Redzēju sēžam pie galda Antonu Birkertu. Gaiss likās tīrs. Gāju droši iekšā. Kad iegāju istabā un aiztai-

sīju aiz sevis durvis, jutu, ka esmu pazudis — abās pusēs man stāvēja vairāki policijas uzraugi un kārtībnieki, kuŗi uz mani noraudzījās. Pie durvīm ieraudzīju vēl vienu svešu vīru privātās drēbēs, droši vien policijas spiegu. Citus glābt gribēdams, nu pats biju iekritis slazdā. Piepeši atcerējos, ka man kabatā, bez manas viltotās, atrodas arī Alberta Petroviča pase. Gardāka kumosa par vīru ar divām pašēm policija nemaz nevarēja vēlēties!

Sirds man sitās tik stipri, it kā taisītos uz vietas apstāties, bet tūdaļ uztraukumu nomāca ledains miers. Vienā mirklī aptvēris situāciju, otrā jau sāku rīkoties. Kājas neveikli celdams virzījos uz pārsteigtā Birkerta pusi, nocēlu cepuri, zemi paklanījos un teicu: „Labdien!” Birkerts, nesaprazdams, kādu komēdiju es spēlēju, galīgi samulsa. Skaļā balsī turpināju: „Esmu no laukiem un gribu jums sūtīt no mūsu pagasta visādas ziņas”. Mans „pretspjēlētājs” nu drusku iedzīvojās savā lomā un, uztraukumu apslāpējis, atteica, ka korespondenču no provinces avīze jau saņemot pietiekami. Es tomēr kaulējos, pastāvēju uz savu un lūdzu redaktoru man par iesūtītajiem rakstiem piešķirt brīveksemplāru. „Nu redzēsīm”, noteica Birkerts, bet vēl neatlaidos un solījos rakstīt. Tad atkal dziļi paklanījos, uzliku savu laucinieka naģeni galvā un soļoju uz durvīm. Pāri mugurai kā skudras lodāja aukstas tirpas, bet grīda zem kājām dega. Gandrīz jau fiziski sajutu policijas spiega pirkstus pie savas apkakles, bet policijas kungi, acīmredzot manai komēdijai bija noticējuši un ļāva „jocīgajam lauciniekam” iet. Ticis aiz durvīm, ar divi lēcieniem biju lejā pa trepēm uz ielas un nākošajā mirklī gandrīz skriešus jau sasniedzu Vērmanes dārzu. Atkritis uz kāda nomaļa soliņa, labu brīdi elsu un pūtu, un sasprindzināts skatījos, vai man kāds nedzenas pakal. Taču neviena nemanīju. Spīdēja saule, ziedēja ceriņi, smilšu dobēs rotaļājās bērni, un pasaule izskatījās ļoti apmierināta. Vēl labu laiku nevarēju aptvert, ka esmu izglābies. Katorga, izsūtīšana, ja ne pat bargāks sods man atkal par mata platumu bija pagājis garām!

Pamazām nomierinājies, sāku saprast, ka šoreiz slepenpolicija izved plašu akciju visas Rīgas mērogā un ik uz soļa man draudēja jaunas briesmas. Varēja sagaidīt, ka visā drīzumā izdarīs kratīšanas mūsu īrētā istabiņā. Prātīgākais tagad bija uz kādu laiku pazust. Nolēmu steidzīgi iet uz māju, sapakot nepieciešamās lietas un paņemt mēteli. Saimniecei gribēju pateikt, ka uz dažām dienām izbraucu uz laukiem. Nedrīkstēju vairs kavēties. Laiks bija dārgs. Piecēlos no

sola un gāju mājup uz Suvorova ielu. Nebija tālu ko iet. Kad biju ticis gandrīz līdz savas mājas durvīm, ieraudzīju sev gabaliņu priekšā soļojam Voldemāru Salnāju ar kādu dāmu. Salnājs tobrīd vēl joprojām bija ievērojams nelegālās kustības darbinieks. Gribēju viņu brīdināt. Paātrināju soļus un, iedams gaŗām, pačukstēju: „Pie Raņķa kratīšanas!” Salnājs, galvu sānis nepagriezis, tādā pašā kārtā atbildēja: „Kratīšanas notiek visā Rīgā — arī šeit”, un pie pēdējā vārda ar īkšķi parādīja uz manas mājas durvīm. Tad mani jau meklē. Nevaru vairs mājās iet. Kāda sagadišanās ar Salnāju!

Protams, par viņa vārdu pareizību es vairs nemēģināju pārliicināties un taisnā ceļā devos projām pie Petrovičiem. Arī īsti uztraukties vairs nespēju, tikai brīnījos, ka dažu stundu laikā veselas trīs reizes esmu izglābies no katorgas, pat nāves soda briesmām.

Nākošās dienās slapstījos pie paziņām — visvairāk pie sava brāļa drauga drēbnieka Lukšēvica (Ulmaņa laikā Latvijas amatniecības kameras priekšsēdis, 1941. g. 14. jūnijā aizvests uz Krieviju), kur pa naktīm gulēju uz viņa gaŗā drēbnieka galda. Nojauta, ka Taube apcietināts, nebija mani maldinājusi. Viņš bija iekritis smagi. Aizturot viņu Raņķa veikalā, kuŗā tas vispirms iegriezies, policijas aģenti viņa kabatās pie kratīšanas bija atraduši vairākiem reakcionāriem skolotājiem rakstītās draudu vēstules, kuŗas nebija paspējis nosūtīt. Kabatā atradušies arī nelegālā skolotāju biroja zīmogi. Policisti par savu trekno ķērienu nebija varējuši pietiekami nopriecāties vien, jo domājuši, ka viņu rokās kritis viens no partijas centrālkomitejas locekļiem. Nekavējoties vairāki aģenti sūtīti uz mūsu kopējo mitkli, lai tur izdarītu kratīšanas.

Tālāko dabūju zināt pēc laika no kāda paziņas, kuŗu aizsūtīju uz mūsu istabiņu pēc manām mantām. Izrādījās, ka policija, uzzinājusi, ka kopā ar Taubi dzīvojis vēl kāds cits, gribējusi šo „citu” katrā ziņā notvert. Policijas slazds deŗurējis mūsu istabā veselu nedēļu. Dzīvokļa saimniece bija ar policiju sīvi kaŗojusi, neļaudama, kā viņa pati teikusi, „netīrajiem gardovojiem gulēt savu īrnieku tīrajās gultās”. Beidzot, nākuši pie pārlicēbas, ka es vairs neatgriezīšos, aģenti no dzīvokļa bija aizgājuši.

Taube, kuŗš bija apcietināts ar nelegālu vārdu — Maulvurfs — ar šo pašu vārdu tika arī notiesāts. Pēc vesela izmeklēšanas apcietinājumā pavadīta gada, kuŗu tas nosēdēja Rīgas centrālcietumā, viņam piesprieda izsūtīšanu un nometināšanu Sibīrijā, resp. katorgu.

Mūsu sapnis par kopīgu izglītības papildināšanu Maskavā bija izsapņots.

Ko darīt man? Atteikties no sava plāna un stāties atkal partijas darbā, vai tomēr domāt par Maskavu, kaut arī turp tagad būtu jābrauc vienam? Plašās apcietināšanas bija iesitušas lielus un dziļus robus partijas organizācijā; trūka darbinieku, arestēto aizvietotāju. Draugi un biedri no Centrālcietuma arī rakstīja slepenas zīmītes, ka tagad neviens nedrīkst savu posteni atstāt, tagad visiem jāstājas partijas darbā un jāatmet domas par augstskolām un izglītības papildināšanu. Viņi rakstīja no cietuma un apgalvoja, ka tā īstā un sociālistu vienīgā augstskola esot Centrālcietums, jeb Centrālā akadēmija, kā viņi paši to bija nokristījuši. Tur nonākuši, varēšot studēt Marksu un Engelsu, cik tik patīkot, un tāpēc baidīties no apcietināšanām un bēgt no partijas darba neesot nekādas vajadzības.

Šī iemesla dēļ man ar Taubi izcēlās plaša un reizēm pat ļoti asa sarakstīšanās, jo es no sava, resp. mūsu kopējā plāna negribēju atteikties. Es sapratu apcietinātos un atzinu, ka viņiem sava taisnība ir, bet man bija arī skaidrs tas, ka ja es tagad atkāpšos un uz Maskavu nebraukšu, tad nekad es vairs no sava šaurā garīgā aploka neizkūļšos, „Centrālā akadēmija” gan neapšaubāmi nonākšu, bet tur negūšu to, kas man vajadzīgs, un rezultātā palikšu tāds „pusintelligents”, kā daudzi strādnieku politiskās cīņas dalībnieki, bet ne vadītājs. Es arvien vēl jutu, ka man trūkst attiecīgu zināšanu. Un šinī dvēseles cīņā pašam ar sevi, mani atbalstīja V. Dermaņa atzinums, ka stiprs cīnītājs var būt tikai tas, kas arī garīgi vispusīgi apkalts, kam netrūkst vajadzīgo plašo zināšanu. Viņa draudzīgais mudinājums — turpināt izglītību — bija izšķirošais. Es nepieņēmu un no sava plāna neatteicos. Turpināju gatavoties braucienam uz Maskavu ar vienīgo nolūku — iestāties Maskavas komercinstitūta ekonomiskajā fakultātē, lai studētu ekonomiju un jurisprudenci, pasaules un cilvēku un valstu attiecību regulējošas normas. Tur arī garām Marksam un Engelsam netikšu, bet iepazīšos gan vēl ar citām autoritātēm un slaveņībām.

TREŠĀ DAĻA

RAIBAIS STUDIJU LAIKS

PIRMAIS STUDIJU GADS MASKAVĀ

Kad biju galīgi izšķīries par došanos uz Maskavu, sāku apvaicāties pie viena otra no saviem paziņām, vai vēl kāds nedomā par studēšanu Maskavā un vai tā nevarētu atrast ceļa biedru, jo vienam doties uz tālo Krievijas centru īsti negribējās. Drīz vien tāds radās. Tas bija skolotājs Ansis Petrēvics (vēlāk zv. advokāts Liepājā un Rīgā, kā arī finanču un iekšlietu ministrs, kuŗu 1941. g. 14. jūnijā boļševiki deportēja uz Sibīriju, kur viņš arī miris). Petrēvics bija pāris gadus vecāks par mani un precējies, bet arī vēlējās turpināt izglītību. Nu bijām atkal divi braucēji ar kopīgu mērķi, ceļš uz Maskavu likās vieglāks. Smagākais jautājums tomēr bija: kur ņemt ceļa naudu, dzīvei un lekciju samaksai institūtā? Pēdējā nebija liela — 100 rubļu gadā — un nomaksāt pirmo pusi par pirmo pusgadu atļāva līdz pat Ziemassvētkiem, resp. pus janvārim, kad sākās otra semestra lekcijas. Deva arī pagarinājumus. Petrēvica kundze bija mācīta vecmāte un strādāja savā arodā, bet Petrēvics ar pseudonimu „Nemo” nodarbojās ar dažādu brošūru un grāmatu tulkošanu dažādiem izdevējiem un ar to kautko nopelnīja.

Daudz smagāks stāvoklis bija man, jo visi mani ienākumi bija avižu rakstu honorāri un dažas privātstundas. Ne no viena cita nekādas palīdzības nevarēju gaidīt. Bet — čem čort ne šutjīt (Ar ko velns nejoko — krievu izteiciens) — tikai dūšu. Vai tad Maskavā mēs, būdami skolotāji, nevienas privātstundas vai kāda cita darba nedabūsim? Laikrakstiem taču varēs vēl vairāk rakstīt un kaut cik nopelnīt. Tā sevi drošināju un āvu kājas. Kad aizbraukšanas dienā brālis man iedeva 10 rubļus ceļa naudai un brāļa sieva divus paprāvus podus, pilnus ar cūku taukiem, tad man bija skaidrs, ka es Mas-

kavā līdz Ziemassvētkiem badā nenomiršu un svētkos cerēju būt atkal Rīgā. Cerību un dzīves prieka pilni abi ar Petrēvicu 1907. gada septembrī sēdāmies vilcienā ceļam uz Maskavu.

Pirmais, ko vajadzēja kārtot Maskavā nonākušiem, bija, protams, komercinstitūta sameklēšana un studiju jautājuma noskaidrošana. Tāpēc arī, apmetušies kādā viesnīcīņā Ventspils stacijas tuvumā, devāmies uz institūtu. Izrādījās, ka komercinstitūts atrodas plašās Maskavas otrā pusē, pāri Maskavas upei, savus 12 kilometrus no Ventspils stacijas. Bet kas tas mums, jauniem, zinību izslāpušiem cilvēkiem? Kāpām tramvajā un, adresi rokā turēdami devāmies ceļā. Prašņādami institūtu arī atradām. Bijām gan pārsteigti, ka institūts atrodas tik tālu no pilsētas centra un ne visai lielā un platā ielā, bet zinot, ka tas tikai pirmo gadu sāk darbu, daudz neko nebrīnījāmies.

Institūta kanceleja bija atvērta. Krievu jaunieši nāca un gāja, skaidrodami dažādus jautājumus, cilādami savus vidusskolas diplomus, un nododami tos kopā ar citiem dokumentiem kancelejas darbiniekiem. Mums vidusskolu atestātu nebija, tikai skolotāju apliecības. Bet mēs jau Rīgā bijām informējušies, ka institūta darbības sākšanas gadā uzņems arī brīvklaušītājus bez vidusskolas atestātiem, un tāpēc droši varējām rādīt savus papīrus.

Tā kā dzimtenē mani par piedalīšanos 1905. gada revolūcijā policija meklēja un es dzīvoju nelegāli uz cita (Līdakas) vārda, tad mani mocīja jautājums — ar kādu vārdu iestāties institūtā — ar savu līdzšinējo (Bašena) vai divi gadus atpakaļ, kaŗa klausības komisijā dzirdēto, pareizo un man tagad noderīgo Bastjāņa vārdu? Ka institūtā nevaru iestāties ar Līdakas vārdu, bija jau izšķirts, šo lietu vairākkārt pārrunājot ar Petrēvicu. Bijām izlēmuši, ka daudz un dažādu motīvu dēļ institūtā man jāiestājas ar kombinētu Bašena-Bastjāņa vārdu, lai institūta apliecības man vēlāk, kad politiskās vajāšanas un meklēšanas būs beigušās, varētu noderēt. Līdakas vārdu paturēt tomēr vajadzēja, jo uz tā man kabatā bija pase, bez pases toreiz Krievijā dzīvot nevarēja. Tātad institūtā es būšu Bašens-Bastjānis, bet dzīvoklī un policijas iecirknī pierakstīts kā Līdaks. Tas bija diezgan liels risks iekulties nepatikšanās, bet riskēt vajadzēja nākotnes dēļ.

Viss bija kārtībā, vajadzēja tikai uzrakstīt attiecīgus lūgumrakstus par uzņemšanu, norādot fakultāti (ekonomisko vai komerciāli-technisko), kuŗā grib lekcijas klausīties un, pievienojot skolotāju dip-

lomu un metriku, iesniegt institūtam. Nekādus citus dokumentus, ne politiskās uzticamības apliecību, ne dzīves aprakstu neprasiņa. Saņēmuši tikko iespiestos institūta mācību prospektus ar sīkiem norādījumiem par fakultātes priekšmetiem, paredzamiem profesoriem un lektoriem, devāmie atpakaļ uz viesnīciņu, lai uzrakstītu uzņemšanas lūgumrakstus, kuŗus tad otrā dienā varētu iesniegt institūtam.

Kad lietas ar institūtu bija noskaidrotas un nokārtotas, sākām istabas meklēšanu. Institūta tuvumā par istabu nebija ko domāt. Vispirms pārāk tālu no pilsētas centra, no plašās Rumjanceva bibliotēkas, bez kuŗas iztikt nevarēsim. Otrkārt, apstaigājot jau pirmajā dienā institūta apkārtni, tā mums nepatika un tur neredzējām neviena sludinājuma par istabu izīrēšanu. Acīmredzot, šī rajona iedzīvotāji agrāk nebija varējuši istabas iznomāt pieprasījuma trūkuma dēļ un nebija pie tās vēl pieraduši. Istabu meklējām tuvāk pilsētas centram un mums arī laimējās. Jau otras dienas vakarā mēs ar saviem sainīšiem ieradāmies noīrētā, diezgan glītā istabiņā ar divām gultām, galdiņu un pāris krēsliem, maksājot par to 12 rubļus mēnesī. Par to pašu naudu mēs varējām dabūt vakaros un rītos krievu patvāri ar verdošu ūdeni.

Istabiņu mums izīrēja kādas fabrikas meistars, atdalot to no sava dzīvokļa. Dzīvoklis atradās netālu no Maskavas upes, tuvu tā sauktajam „Akmens tiltam”, kas Kremļa tuvumā savienoja pilsētas centru ar gaŗo Poļankas ielu, pa kuŗu mums arī iznāca pastāvīga iešana uz komercinstitūtu un atpakaļ.

Divas svarīgas lietas nu bija ātri un labi nokārtotas. Palika vēl trešā, gandrīz vai pati svarīgākā, proti, kur un kādu darbu dabūt, lai sagādātu līdzekļus eksistencei un lekciju samaksai. Šis jautājums nebija tik viegli nokārtojams kā divi iepriekšējie. Bet ar to jau mēs bijām rēķinājušies un dūšu nezaudējām. Petrēvics turpināja savus tulkojumus Rīgas grāmatu izdevējiem un varēja sagaidīt kaut nelielu atbalstu no sievas. Mans stāvoklis bija smagāks, bet Petrēvics solīja atbalstīt, kamēr atradišu kādu darbu. Apstaigāju dažādas krievu iestādes un dažas dzelzceļu pārvaldes, meklēdams kaut kādu nodarbošanos. Darbs neradās. Tāpēc turpināju cītīgi rakstīt korespondences visiem progresīviem latviešu laikrakstiem Rīgā, bet galvenokārt „Pēterburgas Avīzēm” un Liepājas „Dzīvei”. Galvenais mans atbalsts tomēr palika brāļa sievas līdzdotie tauku podi, jo vajadzēja nopirkt tikai rupjo rudzu maizi, kuŗa nebija dārga (3 kapeikas mārciņā),

mazliet cukura un tējas. Tad varēja, pēc mūsu toreizējā ieskata, vēl diezgan labi dzīvot.

Komercinstitūta priekšrocība bija tā, ka lekcijas lasīja vakaros, sākot pulksten 4 vai 5 pēc pusdienas. Tas deva iespēju visiem tiem ierēdņiem, iestāžu darbiniekiem un skolotājiem, kas dienu bija aizņēmti maizes darbā, bet vēlējās savu izglītību turpināt vai paplašināt, to darīt, iestājoties šajā institūtā un klausoties lekcijas vakaros. Otrkārt, universitātes un citu Maskavas augstskolu profesori un lektori, kas dienā bija aizņēmti minētās skolās un mācību iestādēs, vakaros bija brīvi un varēja komercinstitūtā lasīt lekcijas un vadīt seminārus vai laboratorijas. Ar to institūts arī ieguva par saviem lektoriem vislabākos Maskavas profesorus un citus mācības spēkus ar tādiem pasaulē pazīstamiem vārdiem kā Muromcevs — civiltiesībās, Ozerovs — financēs, Žeļeznovs — polit. ekonomijā, Kizevetters — Krievijas vēsturē, Novgorodcevs — tiesību filozofijā, Šeršeņevics — tirdzniecības tiesībās, Kokoškins — valsts tiesībās, Bulgākovs — polit. ekonomijas vēsturē, Manuilovs — polit. ekonomijas speciāls kurss, Kistjakovskis — valsts tiesībās, Brūns — starptautiskās privāttiesībās un vesela rinda citu.

Jau pirmajā rudenī komercinstitūts bija uzņēmis vairākus tūkstošus studentu — vīriešus un sievietes. Bija arī diezgan daudz latviešu, bet vēlāk to saradās vēl vairāk — vesela latviešu kolonija. Minēšu tikai dažus vēlākos sabiedriskos darbiniekus, profesorus, ministrus, Saeimas deputātus, skolotājus, advokātus u.c., piem.: J. Bokalders, Indr. Rītiņš, J. Mačiņš, Ansis un Andrejs Petrēvici, Jūlijs Celms, Fr. Osis, P. Ulpe, Alīna un Anna Strīķi, M. Eglīte, Biruta Ziediņa u.c. Uz populāro profesoru lekcijām saradās tik daudz klausītāju, ka pat vislielākā auditorija — aktu zāle — ar savām 1000 vai vairāk sēdvietām nespēja visus uzņemt un daudzi stāvēja. Visvairāk klausītāju bija prof. Žeļeznovam, Novgorodcevam, Ozerovam un vēl dažiem citiem. Vēlāk, kad jau ar institūtu bija apraduši, klausītāju skaits samazinājās visiem profesoriem un lektoriem.

Ekonomiskās fakultātes studentiem pirmajā gadā nebija daudz obligāto priekšmetu, kādi 5—6: Politiskās ekonomijas vispārējais kurss, politiskās ekonomijas vēsture, vispārējā tiesību vēsture, valsts tiesības, Krievijas vēsture, valodas (vācu, franču vai angļu, pēc fakultātes nozarojumiem) un vēl pāris neobligāto priekšmetu. Tā kā lasot lekcijas profesori ārpus galvenām mācības grāmatām par atse-

višķiem konkrētiem jautājumiem vienmēr ieteica veselu rindu papildu autoru darbus, tad ko lasīt un mācīties bija diezgan daudz, bet ne tik daudz kā, piem., Ziemeļamerikas Savienotajās Valstīs, kur es nonācu 45 gadus vēlāk un redzēju, ka tur pamat- un vidusskolās māca un prasa ļoti maz, bet par to visu smagumu uzkrauj augstskolām, cenšoties panākt arī vidusskolā nokavēto.

Lai gan lekcijas institūtā, attiecīgu priekšmetu studijas mājās un bibliotēkās, maizes darbs vai tā meklēšana prasīja daudz laika, bet patukšais vēders reizēm kurnēja, gara stāvoklis tomēr mums bija možs un dzīves prieks liels. Lielā pilsēta ar saviem vēsturiskajiem pieminekļiem un muzejiem, mākslas iestādēm un to sarīkojumiem, it īpaši teātriem, sastapšanās ar toreiz tik jaukajiem krievu un citu tautību studentiem, viss tas bija jauns, nepiedzīvots, radīja tik daudz jaunu iespaidu, ka pietika stundām ko runāt, spriest un vērtēt. Tāpēc grūtības un šķēršļus tikpat kā nejutām.

Prātā nāk raksturīgs gadījums. Kādu rītu gaidām veļas mazgātāju atnesam mums izmazgāto veļu. Par to būs jāmaksā pāris rubļu, bet naudas mums nav nemaz. Abi ar Petrēvicu nu gudrojam, ko darīt, kad atnāks veļas mazgātāja. Negribam, ka sarunu ar mazgātāju dzirdētu dzīvokļa saimniece. Stīvējāmies par to, kuŗš no mums ies gaitenī ar mazgātāju runāt. Saku, ka jāiet Petrēvicam kā vecākajam un vairāk piedzīvojušam; viņš atkal, ka man kā jaunākam un bezbēdīgākam. Te pieklauvē saimniece pie mūsu durvīm un saka, ka vienu no mums meklējot. Ietiepušies, neejam neviens. Pēc brīža saimniece klauvē otrreiz un uztraukta saka, ka pastnieks gaidot! Nu abi esam gaitenī un prasām pastniekam — kuŗu viņš meklē un kas par lietu? Pataustījies pa saviem papīriem, viņš izburto Līdakas vārdu un prasa man, vai un no kurienes es naudu gaidot? Tāda bija toreiz krievu pastnieku paraša, lai nekļūditos ar naudas izmaksu. Patiesībā es naudu negaidīju ne no viena. Naudu gan gaidīja Petrēvics no Rīgas. Teikt, ka naudu negaidu — negribas, pastnieks var izmaksu aizturēt. Tāpēc saku, ka gaidu no vairākiem draugiem no dažādām vietām. Liels ir mans pārsteigums, kad saņemu parakstam naudas pavadzīmi un redzu, ka naudu — veselus 25 zelta rubļus — man sūta Kārlis Ādamsons no latviešu kolonijas „Zvaigznītes”. Varat iedomāties mūsu abu prieku!

Pirmie trīs mēneši līdz Ziemassvētkiem pagāja nemanot. Tā kā mums abiem kā pirmkursniekiem pārbaudījumu nebija, jo mūsu

V. Bastjānis ar sievu Amerikā 1952. gadā.

priekšmetos lekcijas turpinājās līdz pavasarim un tikai tad sekoja pārbaudījumi, gatavojamies tūlī pēc lekciju beigām braukt uz Rīgu. Tas bija iespējams jau decembra sākumā, jo lekciju ieilgšanas gadījumā dažas no tām varēja izlaist. Krievijas augstskolās toreiz lekciju apmeklētājus neviens nekontrolēja un pie pārbaudījumiem par to nesodīja. Vajadzēja tikai priekšmetu zināt. Rīgā prātojām palikt vismaz mēnesi, līdz pus janvārim. Ko nu darīt ar istabiņu — atstāt vai paturēt? Ja paturam — jāmaksā mēneša īre, bet naudas mums nav. Kad saimniecei par prombraukšanu un istabiņas atstāšanu paziņojām, viņa liek mums priekšā to paturēt, maksājot tikai pusi īres. Arī šo priekšlikumu nepieņemām un, novietojusi mantiņas pie draugiem, aizbraucām.

Otrs pusgads pēc atgriešanās no Rīgas pagāja līdzīgi pirmajam. Izredzes dabūt Maskavā kādu pastāvīgu darbu nav nekādas. Tāpēc jau martā sāku meklēt mājskolotāja vietu pie krievu bagātņiekiem, kuŗu nesekmīgajiem bērniem pa vasaras brīvlaiku vajadzētu mājskolotāju vai audzinātāju. Tādu darbu meklēja arī Petrēvica brālis Andrejs, kas nu arī bija ieradies Maskavā un bija ievietojis sludinājumu

lielajā laikrakstā „Ruskoje Slovo”, ar piezīmi, ka viņš ir bijis skolotājs. Uz šo sludinājumu viņš saņēma divus piedāvājumus. Kad viņš ar vienu piedāvātāju bija jau vienojies, otru atdeva man. Adrese pilsētas centrā, kāda notāra kantoris.

Mani pieņēma pats notārs, laipns un simpatisks kungs, kā vēlāk izrādījās — bagāts krievu muižnieks ar vairākām muižām dažādās Krievijas guberņās. Viņam ģimenē 18 gadus veca meita un dēls vēl zēna gados. Pa vasaru viņi dzīvos vienā no muižām. Mans pienākums kā bijušam skolotājam nu būtu, ņemt dēla audzināšanu savās rokās. Kā ģimnazijas priekšmetu skolotāji dēlam līdz braukšot vēl viens vai divi studenti. Dzīve muižā būšot laba. Katram skolotājam atsevišķa istaba ar brīvu uzturu. Rīcībā arī vairāki jājamie zirgi, ezers makšķerēšanai un peldēm. Alga katram skolotājam 40 rubļi mēnesī. Vai es esot ar mieru viņa piedāvājumu un noteikumus pieņemt?

Varat iedomāties, kā pie mana smagā stāvokļa sirds krūtīs gaviļēja, dzirdot šos noteikumus. Savu prieku jau notāram nerādīju, bet atbildēju, ka vietu pieņemu un ka ceru savu uzdevumu labi veikt. Tā kā bija vēl tikai aprīlis un diezgan vēss, tad jautāju, kad viņš domā ar ģimeni pārcelties uz muižu? Uz to notārs man paskaidroja, ka patlaban vēl nē, bet atkarībā no laika, varbūt pēc trim vai četrām nedēļām. Bet viņš gribot mani lūgt stāties darbā tūlī, kaut vai ar rītdienu.

Dēlam Konstantinam, kuŗu mājās saucot par Kostju, neesot patlaban audzinātāja, un māte to izlaižot. Vai es nebūtu ar mieru nākt līdz aizbraukšanai uz muižu katru dienu pie viņiem pilsētas dzīvoklī — lepnajā Arbata un bulvāru rajonā — ar dēlu padzīvoties un pastaigāties pa pilsētu. Negribot vienu pilsētā laist. Un gadījumos, kad viņam ar sievu iznāktu pēc operas vai teātra aizkavēties kādās vakariņās vai citur, palikt pie viņiem dzīvoklī visu nakti, vai līdz viņu pārnākšanai. Kostja māsu neklausot, kalpotājus vēl mazāk. Viņš ar sievu justos drošāki, ja zinātu, ka arī es esmu dzīvoklī.

Protams, ka arī pret šo priekšlikumu man nebija iebildumu, un tā mēs vienojāmies jau otrā dienā sākt darbu. Biju ļoti priecīgs, ka nu reiz no materiālām grūtībām būšu laukā, varēšu brīvā laikā lasīt un gatavoties priekšā stāvošajiem pārbaudījumiem.

Otrā rītā jau biju notāra dzīvoklī. Iepazinos ar viņa glīto un samērā jauno kundzi, jo notārs bija aizbraucis darbā uz pilsētas kan-

tori. Kundze par norunu un manu ierašanos bija informēta. Pasauca Kostju un mūs iepazīstināja. Dēlam bija 15 gadu, kopā ar vecākiem bijis ārzemēs. Kostju par zēnu gandrīz vairs nevarēja saukt. Viņš bija drošs, runīgs, smaidīgs, bezbēdīgs, kā labos apstākļos audzis jauneklis. Nebiju skaidrībā kā viņu uzrunāt: ar „tu” vai „jūs”? Kad pacienāti ar kafiju, taisījāmies doties pastaigā, pie izejas kundzei klusi jautāju, kā iepriekšējais audzinātājs zēnu uzrunājis — ar „tu” vai „jūs”. Negribēju lauzt paradumu un ar to, varbūt, samaitāt attiecības ar zēnu. Skaļā balsī viņa griezās pie zēna un jautāja: kā tas un tas, minot iepriekšējā audzinātāja vārdu un tēva vārdu, tev sacīja — „ej vai ejiet”? Protams, ka zēns jautājuma nozīmi saprata un smaidīdams atbildēja — „ejiet”. Kundzes izturēšanās man nepatika, bet grozīt vairs neko nevarēja.

Pirmā pastaiga pa pilsētu un sarunas ar zēnu rādīja, cik tas drošs, nebēdīgs un izlaists. Gandrīz nekas nebija viņam vairs svešs. Pilsētu viņš pazina kā savu kabatu, uzrunāja un pat aizkāra uz ielas svešus cilvēkus, izmetot vienu otru lamu vārdu. Pastāstīja, ka viņam bijuši daudzi un dažādi audzinātāji, kuņi drīzi vien mainījušies. Skolā viņš negāja, bet skolotāji nāca mājās, galvenā kārtā studenti. Viss tas neko labu par zēnu neliecināja. Man radās pirmās šaubas līdz ar jautājumu: kā tikšu ar šo izlaisto muižniecības atvasi galā?

Drīz pēc mūsu pārnākšanas un aprunāšanas ar notāra kundzi par pastaigu, redzētā iespaidiem, neko sliktu neminot, mūs aicina pusdienās. Mājās ir arī notārs, un viņam līdzī daži draugi, cik no sarunām noprotu, kādi tiesneši vai prokurori. Mājas māte viesiem atvainojas, ka Ļidočkai (meitai) sāpot galva, un tāpēc pie galda nenāksot. Pusdienas ir lieliskas ar gardu zupu, zivīm, cepešiem, saldo ēdienu, kafiju, augļiem etc. Netrūkst, protams, arī dzērienu. Tādas pusdienas vēl nebiju ne redzējis, ne ēdis. Sarunas pie galda ļoti dzīvas. Ciemiņi stāsta par dažādiem tiesas procesiem, tad runā par kādu vakardienas teātra pirmizrādi, aktrisēm un aktieņiem. Viss tas man svešs, jo ne tiesu lietas, ne teātrus nepazīstu. Jūtos neomulīgi, bet cenšos to nerādīt. Mans audzēknis Kostja jūtas kā zivs ūdenī.

Mājas māte laikam tomēr mana manu apjukumu un sāk ievilkēt arī mani sarunās, apvaicājoties par studijām, Rīgu un citām vispārīgām, man daudz maz pazīstamām lietām. Kad „gažās” pusdienas beigušās, pateicos par tām mājas mātei, atvados un domīgs dodos mājās. Priecājos par pusdienām, bet pusdienu atmosfāira man nemaz

nepatīk. Un tā nu tas turpināsies katru dienu. Šī apziņa mani nospiež, bet gan jau pieradišu. Muižā būs citādi.

Soļoju katru dienu pie Tjichomiroviem un no turienes, kopā ar Kostju, pa Maskavu. Un katru dienu atkārtojas un pastiprinās mana audzēkņa nerātības un palaidnības, kuņas nereti izvēršas rupjībās un bezkaunībās. Mana bāršanās un draudi neko daudz nelīdz. Zēns, acīmredzot, pie tiem pieradis, un zina, ar ko tas viss var beigties, tāpēc arī nebaidās. Tā, piemēram, universitātes tuvumā, kur liela kustība, tišām ieskrien krūtīs kādam studentam un nokliedz — duraks! Sēdot tramvajā un, ātri caurbraucot centra pietātei, sviež publikai saules puķu sēklas acīs. Ejot pa ielu viņš piepeši nozūd kādās durvīs un nenāk vairs ārā. Pēc laika parādās blakus durvīs, māj man ar roku un rāda jau nopirkta divas kinoteātra biļetes. Kad atsakos iet līdz kinoteātrī, viņš smaidīdams man saka: „Es jūsu dēļ tērējos, pirkdams divas biļetes, un jūs negribat nākt skatīties!” Man līdz nākt viņš atsakās. Ko darīt? Pamest zēnu, un iet vienam atpakaļ uz mājām negribas. Dabūšu vēl pats bārienu. Dusmīgs eju viņam līdz. Bet — nav pagājušas vēl ne desmit minūtes, kad viņš ceļas un saka — iesim! Kāpēc? Man filma nepatīk, — ir atbilde. Ejam ārā un klejojām pa ielām, bulvāriem un dārziem.

Ir pagājusi jau kāda nedēļa. Sniegam strauji kūstot un lietum palīdzot, ir pārplūdušas visas Maskavas rajona upes. Applūdinātas zemākās ielas, arī elektriskā stacija. Privātiem dzīvokļiem elektrību nedod. Laiks ir jauks, un mēs ar Kostju dodamies tālākās pastaigās. Kādā laukumā — pilsētas otrā pusē — zēns sastop dažus draugus un grib ar tiem spēlēt kādu bumbas spēli. Man nav iebildumu. Sēžu uz sola, lasu laikrakstus un uzmanu zēnu.

Paiet pāris stundas un laiks mums doties mājup, jo ap pulkstens pieciem ir vakariņas, bet mums mājās jābūt kādu stundu pirms tām. Arī brauciens tramvajos prasīs vairāk nekā stundu. Aicinu zēnu mājās. Rotaļās iekarsis, viņš atsakās braukt. Dodu viņam vēl desmit minūtes laika un saku, ka tad gan jābrauc. Paiet šīs desmit minūtes un, ar viņu stīvējoties, vēl kādas desmit minūtes, bet viņš katēgoriski atsakās braukt. Nelīdz arī draudi ar vecākiem. Viņš pats ar tiem tikšot galā.

Ko man darīt? Palikt un pārkāpt vecāku diezgan stingro noteikumu, ka mājās arvien jābūt laikā, un nokavēt pusdienas negribas. Dabūšu pārmetumus. Braukt vienam projām, atstājot zēnu plašās

pilsētas otrā pusē arī negribas. Izvēlos mazu viltību, saku zēnam, ka aizeju. Un sāku lēnām iet. Cerēju, ka viņš man sekos, bet audzēknis pamāj man ar roku un paliek. Eju un atskatīdamies vēroju zēnu. Viņš nenāk. Atgriezties un zaudēt zēna acīs autoritāti, nedrīkstu. Beidzot kāpju tramvajā, un sapīcis braucu viens mājās. Kas nu būs, būs!

Bet kāds man pārsteigums, kad durvis smaidīdams atver Kostja, un blakus viņam parādās māte, arī smaidīga. Izbrīnā skatāmiens viens otrā un kundze pavisam laipnā un mierīgā balsī jautā, kā tas noticis, ka mēs katrs atsevišķi pārradušies mājās? Kad kundzei visu izstāstu, viņa tāpat smaidīdama rāj zēnu un saka tam, ka tā nedrīkst darīt, ka audzinātājam jāklausa. Zēns teicis, ka es viņu pametis rotaļu laukumā un pats aizbraucis, tādēļ viņš iekāpis „Lichaci” (ātrais un dārgais Maskavas ormanis ar labu rikšotāju zirgu un gumijas riepu ratiem) un atrāzies mājās. Kundze par dārgo braucienu arī samaksājusi. Tas viss. Nekāda soda zēns nesaņem. Stāstīt par šo gadījumu notāram negribas. Iznāktu tāda kā sūdzēšanās un taisnības meklēšana.

Paiet vēl pāris dienas bez kādiem sevišķiem notikumiem. Tad kādu vakaru, Tjichomirovam mājās neesot, sēžu notāra greznajā kabinetā un aizrāvies lasu uz galda atrasto, pazīstamā krievu rakstnieka Leonīda Andrējeva jaunāko, krievu intelliģenci satraucošo darbu „Jekaterina Ivanovna”. It kā kaut ko meklējama kabinetā ienāk mājas jaunkundze — Lidočka, glīta meiča, mazliet izpūrušiem matiem. Sarunā noskaidrojas, ka mans audzēknis mājās nevienu, izņemot tēvu, neklausot. Esot izlutināts un nebēdīgs. Reizēm dūsmās pat iepliķējot jaunāko kalponi. Brīnos un prasu — kāpēc? Izrādās, ka 15 gadus veco Kostju vakaros izģērbt un noguldīt jāiet jaunajai, 17—18 gadus vecai kalponei. Kad Kostja dūsmīgs, tas kalponi piekaujot, kad labos prātos — apmīļojot un kaut ko uzdāvinot. Ar to viņš savu vainu izpērkot, kalponi nomierinat, un tā viņam piedodot. Es brīnos, bet Lidočka smejas.

Pāris dienas vēlāk, pusdienas ēdot, notārs man saka, ka vakarā viņš ar sievu iešot uz kādu pirmizrādi un pēc tam restorānā ēdīšot vakariņas. Viņš lūdz mani pa nakti palikt pie viņiem. Mājās jādedzina sveces, jo elektrības vadi vēl nav salaboti. Tādēļ arī vajadzīga lielāka uzmanība un uzraudzība. Apsolos palikt un viņu sagaidīt.

Kad notārs ar sievu jau aizgājuši, saimniece ēdamistabā uzliek lielo patvāri, tējas tases, citus vakariņām nepieciešamos traukus, un lūdz mūs abus ar Kostju tēju dzert. Tēja mums jau ielieta, apsēžamies un sākam dzert. Te piepeši, šķelmīgi smīnēdams, Kostja pieceļas un sāk stumt visus brīvos smagos ēdamistabas krēslus zem lielā ēdamistabas gala.

Redzu, ka viņam kaut kas prātā, bet vēl nenojaušu — kas? Sargrūdis krēslus zem galda, viņš apsēžas taisni man pretī, paņem sērkokociņu kastīti un sāk „šaut” sērkokociņus manā tējas tasē. Nu saprotu, ko viņš domājis, bīdot krēslus zem galda: es viņu ķeršu un tad būs liels tracis.

Es viņu neķeršu, bet mierīgi saku, lai izbeidz muļķoties un ļauj man tēju dzert. Tas neko nelīdz — viņš grib panākt savu. Vēlreiz viņu nopietni brīdinu, bet muļķošanās turpinās. Izdzeru savu tēju tasi un aizeju viņa istabā. Iededzis sveci un, paņēmis grāmatu, sāku lasīt. Kostja nāk man pakal, nopūš sveci un aizskrien. Iededzu atkal sveci un aizslēdzu durvis. Nu Kostja daudzās gar durvīm un sauc, lai laižu viņu iekšā, jo gribot iet gulēt.

Ko darīt? Ja nelaidīšu, viņš sūdzēsies vecākiem, ka neesmu to laidis gulēt. Atslēdzu durvis un aizeju uz notāra darba istabu. Iededzu tur galda sveci un sāku atkal lasīt Andrejeva grāmatu. Pēc brīža Kostja ir atkal klāt, laipni prasa, ko es lasot un, tuvāk pienācis, nopūš otrreiz sveci. Pats, protams, aizmūk. Man laikam nu vajadzēja viņu noķert, ieplaukāt un izsviest pa durvīm.

Kauties tomēr negribas. Ceru miera ceļā tikt ar viņu galā. Kad nu Kostja atkal parādās kabineta durvīs, kuņas sedz biezas portjeras, nopieni saku viņam, lai vairs nemēģina manu sveci dzēst, jo tad būs slikti. Viņš tomēr lēnām tuvojas galdam. Es instinktīvi loku neiesieto mīksto grāmatu sišanai un kad viņš, liecoties uz priekšu, pūš sveci, velku atrocīgi ar grāmatu viņam pa seju, paķeršu zēnu aiz apkakles un izgrūžu viņu gaitenī.

Nu Kostja kliegz, ka viss dzīvoklis skan. Neviens audzinātājs neesot viņam sitis! Dusmās atkliežu, ka slikti darijuši, vairāk vajadzēja sist, tad tāds palaidnis nebūtu izaudzis! Uz brīdi Kostja nomierinās, bet tad, ar degošu sveci rokā, ir atkal kabineta durvīs. Kauties ar viņu negribas, tāpēc nopietni saku, lai viņš izbeidz savu muļķošanos un iet gulēt. Ja neklausīs, tad ziņošu viņa tēvam par skandalozo uzvešanos.

Kostja tomēr ienāk kabinetā, noliek degošo sveci uz lielā lakotā grāmatu plaukta un pats atsežas uz ādas dīvana. Redzu, ka grāmatu plaukts var aizdegties, bet nesaku nekā. Kad plaukts sāk gruzdēt, viņš paņem sveci un noliek sev blakus uz gaŗā dīvana, kur otrā galā sēžu es. Atgūlies uz dīvana, viņš mēģina izstiepties un ar kājām aizskart mani. Tad apgāžas svece. Skatos, bet nesaku ne vārda. Viņš uzlec kājās, paņē sveci un noliek uz dārgā pērsiešu paklāja, noguldamies blakus. „Spēle” viņam beidzot apnīk. Dusmīgi uz mani paskatīdamies un sodīdamies, Kostja aiziet no kabineta. Gaitenī viņš skaļā balsī sauc kalponi, jo gribot iet gulēt. Dzirdu, ka kalpone iznāk un abi aiziet uz Kostjas guļamistabu. Kas tur notiek, nezinu, bet pēc brīža gaitenī izskrien kalpone un raudādama ieskrien savā istabā. Droši vien Kostja to iepļaukājis. Man nu ir miers. Kādu laiku vēl lasu, tad pārdomāju, ko tālāk darīt. Tad izstiepjos uz gaŗā dīvana un mēģinu iemigt, kas lēti neizdodas.

Cik ilgi esmu nogulējis, nezinu. Dzirdu zvanu. Atveŗu acis un skatos: uz galda deg vēl svece, bet pie dzīvokļa durvīm, uz grīdas guļ kalpone. Atskan atkal zvans, un kalpone pietraucas kājās un atveŗ durvis. Kungi pārnākuši. Ir jau gaišs rīts, Sasveicnos ar abiem pārnācējiem un saku notāram, ka gribu ar viņu runāt par Kostju. Notārs ar mieru mani uzklausīt un apsežamies kabinetā.

Kad visu notikušo esmu izstāstījis, prasu viņam, kāpēc viņš tūlīņ mani nebrīdināja par zēna raksturu, lai zinātu, kā izturēties? Viņš nopūšas un stāsta par zēna audzināšanu agrāk. Nevienš skolotājs ar zēnu nav varējis tikt galā. Tie nākuši un gājuši. Zēns esot ar nesavaldīgu raksturu un biežās audzinātāju maiņas to vēl pastiprinājušas. Mājās Kostja nevienu neklausot. Piekaujot kalpotājus un dažreiz arī māsu. Tikai viņam vēl esot kautcik iespaids uz zēnu. Tāpēc meklējuši par audzinātāju kādu skolotāju, kam būtu paidagoģiskas zināšanas un audzināšanas prakse.

Kad saku, ka es ilgāk negribu pie viņiem palikt, notārs nonāk gandrīz līdz asarām. Viņš lūdz mani tomēr palikt. Man grūti izšķirties. No sarunas noprotu, ka vecāki paši ar zēnu nemaz negrib nodarboties, lai visu dara skolotājs. Tas mani biedē. Zēnu varētu iegrozīt, ja vecāki nāktu palīgā. Tāpēc jautāju viņam, vai viņi būtu ar mieru izpildīt manas prasības zēna audzināšanas un sodīšanas ziņā. Kādas tās būtu, viņš vaicā. Zēna straujo, izlaisto un nevaldāma raksturu ar pērsanu nevar labot. Ko tad es domājot? Lieku viņam

priekšā par vakarējām palaidnībām aizliegt šodien un varbūt rīt un parīt pastaigas un atsāt zēnu savā istabā. Arī ēdiens viņam tur jāpasniedz. Tas kustīgajam zēnam būs vairāk nekā pēriens, un kas tad tik lielu zēnu, kā Kostju, vairs pērs?

Tjichomirovs kļūst domīgs. Tad viņš atkal nopūšas un saka: „Būtībā jums piekrītu, bet jūsu priekšlikums nav realizējams”. Kāpēc, — prasu viņam. „Redziet”, atbild viņš, „kamēr es no rīta vēl būšu mājās, zēns paklausīs un savu istabu neatstās. Bet tiklīdz es būšu pa durvīm ārā, un aizbraukšu uz kantori, tā zēns būs no savas istabas laukā un pēc laika arī no dzīvokļa ārā uz ielas. Mana sieva ir tik mīksta un mīla pret zēnu, ka tam neko pavēlēt nevar. Kostja to jūt un zina un māti nemaz neklausa”.

„Tad mums jāšķiras”, noslēdzu sarunu. „Par tādu audzinātāju, ar kuŗu zēns var darīt, ko viņš grib, nerodot nekādu pretestību, ne sodu no vecāku puses, es palikt negribu. Otrkārt, tas arī jums neko nedos. Ja skolotājs ir pazaudējis skolnieka acīs cieņu un autoritāti, tad jau viss ir zaudēts. No tā līdz šim es sargājos. Varēju jau vakar vakarā sākt ar viņu plosīties un drašķēties, apgāžot visu dzīvokli, un mēs laikam uz brīdi būtu lieli draugi. Bet citu reizi viņš spļautu man virsū. Ko tas dotu jums vai man?”

Notārs atzīstas, ka viņš ar sievu dēlu nepareizi audzinājuši un tagad par viņu ļoti norūpējušies. Viņš prasa, ko es ieteicot viņiem tālāk ar Kostju darīt? Saku viņam, ka zēns varbūt nav nemaz ļauns dabā, bet dzīvs un aizrautīgs, pieradis visu darīt, kas ienāk prātā. Jāgādā viņam tāds audzinātājs, kas spēj viņu aizraut ar maksšķerēšanu un peldēšanu, fotografēšanu, jāšanu, sportu un sacīkstēm. Notārs priecīgs izsauca: „Nu to taču jūs muižā varēsīt darīt!” Atbildu viņam, ka neesmu sportists un tāpēc visu, kas ar sportu saistīts, man nenāktos viegli veikt un mana sportošana nebūtu dabīga. To zēns justu un aizraušanās būtu pagalam. Viņiem tāpēc jāmeklē īsts sportists, tad tā lieta ietu.

Notārs izmaksā man algu — rubļus 20. Atvadāmies un šķiramies kā draugi. Mans vasaras sapnis ir izsapņots. Pēc kādas stundas atrodos atkal savā pelēkajā studenta istabiņā ar parasto silķi un tēju bez cukura. Brāļa sievas līdzdotie tauku podi jau sen iztukšoti. Ar saņemto algu nu varēšu atļauties arī dažreiz studentu virtuvē pusdienot. Citu izredžu pagaidām nav.

Lai lasītājs mani atvaino, ka tik ilgi pakavējos pie samērā niecīga un nesvarīga gadījuma. Bet šis gadījums labi raksturo tā laika krievu muižnieku un citu bagātnieku mājas dzīvi un nožēlojamo audzinātāju, skolotāju un repetītoru stāvokli. Vai tagad šie apstākļi grozījušies? Tā varētu domāt. Veco muižnieku un notāru padomju Krievijā vairs nav. Tie iznīcināti. Bet to vietā radušies jauni bagātnieki — komunistu partijas un saimnieciskās dzīves vadītāji un noteicēji kā Krievijas lielajos centros, tā arī citos apgabalos un republikās. Vai viņu bērnu audzināšanā un skološanā nekas nav pārņemts no vecās Krievijas paraugiem? Kas to lai šodien pasaka?

Pēc neizdevušās audzinātāja prakses, ar tik lieliskām izredzēm vasarai, sēdos atkal pie mācības grāmatām, lai gatavotos priekšā stāvošiem pavasara pārbaudījumiem maijā un jūnijā. Biju jau divas vai trīs nedēļas nostrādājis un tikai vienā priekšmetā pārbaudījumu izturējis, kad kādā saulainā dienā, ejot kopā ar draugiem pa ielu, man viss — iela, nami, upe — šķita kā miglā. Teicu to draugiem un prasīju — ar ko tas izskaidrojams, kāpēc piepeši radusies migla. Tie smējās un teica, ka nekādas miglas neesot, kur es to redzot? No tālākas sarunas pārlicinājos, ka miglas tiešām nav. Spīd skaidra un gaiša pavasara saule. Draugi zobojās un ieteica iet pie ārsta, jo kaut kas neesot kārtībā ar manām acīm. Kad nākošā dienā atkārtojās tas pats, nopratu, ka ar manām acīm tiešām nav labi un steidzos uzmeklēt kādu no tuvākām Maskavā pastāvošām pilsētas ambulancēm, kuņģā darbojās arī profesori-speciālisti dažādās slimībās un studentus izmeklēja, nekādu maksu neprasot.

Pieteicos pie ārsta speciālista acu slimībās. Izstāstīju viņam iepriekšējo dienu piedzīvojumus. Viņš man pamatīgi izmeklēja acis, pārbaudīja pie kāda speciāla aparāta, un tad, domīgi galvu pakratījis teica, ka manas acis esot pilnīgi veselas. Kad atkārtāju savu stāstu par miglu, viņš man prasīja, ko es ēdot, un vai jūtoties pietiekami paēdis? Noklausījies manus paskaidrojumus viņš teica, ka vaina neesot meklējama acīs, bet citur un, uzrakstījis mazu zīmīti, nosūtīja manī tanī pat ambulancē pie cita ārsta.

Kad biju pamatīgi izmeklēts no galvas līdz kājām, šis ārsts prasa atkal, ko es ēdot? Izstāstu viņam savu ēšanu visos sīkumos. Viņš vēl prasa, vai man ēdiens pietiekot un vai es ar to esmu apmierināts? Nu skaidrs, ka neesmu apmierināts, un ar to pietikšanu arī ir tā kā ir, bet neko vairāk nevaru atļauties. „Nu jā”, saka ārsts „migla jūsu acīs

rodas no nepietiekamas barības, jūsu ķermenis ir izbadojies, tam vajaga vairāk un kalorijām bagātāku barību.” Ja man tas Maskavā neesot iespējams, tad tūlī, steidzoši, jābrauc projām, vislabāk uz laukiem, kur varētu pietiekami paēst vienkāršu lauku ēdienu, bet tik, cik gribas. Vai man tāda vieta esot? Saku, ka vieta atrastos, bet ka gribētu vēl kādu laiciņu palikt Maskavā, lai dažos priekšmetos iztūrētu pārbaudījumus. Viņš ir kategoriski pret to. Es laikam sava stāvokļa nopietnību nesaprotot. Bēdīgs atstāju ārsta kabinetu un devos mājās.

STUDIJU PĀRTRAUKUMS UN SLIMOŠANA LAMBERTĒ

Aprunājies ar draugiem un savu stāvokli nopietnāki pārdomājis, izšķīros par studiju, resp. pārbaudījumu pārtraukšanu un Maskavas atstāšanu. Steidzīgi sazinājos ar savu skolas biedru Pēteri Preisu, tobrīd Misas pagasta Lambertes skolas skolotāju un, saņēmis viņa piekrišanu, braucu pie viņa. Man vajadzēja kādu laiku kārtīgi paēst, kaut arī vienkāršu barību, bet tik, cik gribas, kā teica ārsts-professors un to Preiss man apsolīja.

Lambartes skola atradās netālu no Bauskas, kādus 12—15 kilometrus, uz Misas upes krasta. Skolas ēka bija veca ar vienu plašu klases telpu, kur strādāja viens skolotājs ar visām trim nodaļām. Skolotāja dzīvoklis ar divām istabām bija pietiekams, lai mēs divi puīša cilvēki ērti iekārtotos. Pie skolas bija arī mazs dārziņš ar nelieliem, bet auglīgiem leišu ķiršiem. Gaļām tekošā Misas upe ar labām peldēšanas iespējām un dārziņš ar garšīgajām ogām solīja labu un pietiekamu vasaras atpūtu. Neērti un nepatīkami bija tikai tas, ka satiksmes iespējas stipri ierobežotas. Ne zirga, ne velosipeda Preisam nebija, bet tuvākā dzelzceļa stacija — Iecava — uz Krustpils-Jelgavas dzelzceļa, arī savus 10 kilometrus, jo toreiz Misas pieturas punkta vēl nebija. Bet mēs bijām jauni un vajadzības gadījumā varējām ciltot kājām.

Cik atceros, tad ierodoties Lambertē, bija pats jaukālais pavasara laiks — ziedēja augļu koki. Parastie ziemas skolnieki bija jau

projām, bet skolu apmeklēja daži vasaras skolnieki, kuņiem Preiss pasniedza tādas kā bezmaksas privātstundas. Stacijā satikušies un pa ceļam uz skolu Preiss mani par visu informēja. Tāpēc Lambartē ieradās kā vecā, labi pazīstamā, dzīves vietā.

Vasara pagāja jauki un nemanot. Drīzi vien iepazinos ar Misa pagasta darbvedi, jaunu un patīkamu cilvēku — Jāni Doniņu, vēlāk redzamu un pazīstamu Bauskas apriņķa sabiedrisku darbinieku. Preiss bija pietiekami mūzikāls, lai skolā reizē reizēm pulcinātu apkārtējos dziesmu mīļotājus un vingrinātos dziesmās vasaras sarīkojumiem. To vidū bija arī kāda mežsarga meita, ļoti glīta un simpātiska jaunava, kuņa mani ieinteresēja. Kādā sarīkojumā brīvā dabā, laikam vietējā zaļumballē, viņa ieradās kopā ar savu māti. Nu, domāju, izdosies man ar viņu tuvāki iepazīties un aprunāties, kādēļ sāku tai tuvoties, bet nekā. Sarkdama viņa manis vairījās un tik cieši turējās pie mātes sāniem, ka to atšķirt no mātes nebija iespējams. Viņai patika sēdēt mātei blakus un klausīties mūsu sarunās, bet tiklīdz juta mani sev tieši blakus, tūliņ bija augšā un meklēja „glābiņu” no manis pie mātes otriem sāniem. Man šī rotaļa patika. Patika arī naīvi tramīgā meitene.

Pienāca rudens un sākās skolas. Braukt atpakaļ uz Maskavu vēl nedomāju jo ārsts mani brīdināja, ka ar īso vasaras atpūtu vien nepietikšot. Arī līdzekļu jautājums stājās ceļā, jo abi ar Preisu nekādus ienākuma avotus izgudrot nevarējām. Un kā jau vienmēr cilvēks mīl noslidēt pa mazāko pretestības ceļu, tā arī es šoreiz padevos Preisa aicinājumam — palikt vismaz līdz Ziemassvētkiem pie viņa Lambartē. Es varēšot gatavoties saviem pārbaudījumiem tāpat kā Maskavā, pat vēl labāk, jo nekādas rūpes mani nenospiedīšot. Varēšot palīdzēt arī viņam klases darbos ar skolniekiem, jo vienam ar trim nodaļām strādāt reizē neesot patīkami. Paklausīju Preisa aicinājumam un paliku Lambartē. Formālītes ar komercinstitūtu par reģistrēšanos un vēlāk arī par lekciju naudas samaksu cerēju nokārtot ar Maskavā esošo draugu palīdzību, ko arī izdarīju. No institūta izstāties un pārtraukt arī attiecīgo reģistrēšanos negribēju. Tad būtu gads jāzaudē.

Rudens mēneši pagāja diezgan vienmuļi. Kad Preiss bija klasē, strādāju ar saviem institūta priekšmetiem, lasot daudz papildus literatūras. Kad klasē gadījās kas nopietnāks darāms, gāju Preisam palīgā. Pēc stundām vajadzēja dažus iesācējus, pirmziemniekus, mā-

cīt lasīt. Gadījās viens tāds jauks, bet neapdāvināts zēns, kuŗam lasīšana bija gatavā mocība. Reiz vakarā abi sēdējām klasē starp citiem skolniekiem un mocījāmiem ar lasīšanu. Radās mums teikums — Galva kā prauls. Kad ar šo teikumu mocāmiem, skaņu pēc skaņas likdami, visa klase sāk balsī smiet, un atkārtoti — p—r—a—u—ls. Par laimi zēns nav apvainojies — smejas, un jāsmeļ man arī. Nu, vai tiešām tava galva ir kā prauls, prasu viņam. Ir gan, viņš pavisam nopietni atbild. Jāsmeļas mums visiem atkal, zēna sāpīgā neveiksme rada citiem prieku un uzjautrina visu klasi. Pie sevis nodomāju — gluži tāpat kā dzīvē: viens klūp, bet citi ar smiekliem iet tam pāri. Tāda ir cilvēka daba.

Tuvojoties 1908. gada Ziemassvētkiem, sāku domāt atkal par Maskavu un rēķināt, cik un kādus pārbaudījumus veikšu, bet tad, aukstumam pieņemoties, biju apsaldējies un vajadzēja likties gultā. Pagāja dažas dienas un palika arvien sliktāki. Preiss saka, ka vajadzētu ārsta. Bet kā to dabūt? Zirga nav, bet ārsts pats nebrauc. Ja nu brauc tam pakal uz Bausku, tad zirgs jālūdz divreiz — atvešanai un aizvešanai. Ja, turpretim, mēs paši aizbrauktu pie ārsta, tad iztiktu ar vienu braucienu. Nevajadzētu arī vedēja. Preiss lūdz no kāda kaimiņa zirgu sestdienai, lai skolu pusdienas laikā slēdzot, mēs varētu braukt uz Bausku.

Noteiktā laikā zirgs ir klāt, tikai tāds pamazs un izdilis. Arī ragavas ar mazu lesniciņu, ko vidzemnieki sauc par „kuražu”, patukšas, bez kādām siltām segām. Saģērbjos, cik silti vien varu, paņēmam abas gultas segas, ietinamies un dodamies ceļā. Kaut gan zirdziņš slinks un grib vairāk soļot nekā rikšot, tomēr Bauskā nokļūstam. Mani uzklausījis un izmeklējis, ārsts paliek gluži nopietns un saka, ka nav vajadzējis tik slimam un tādā laikā braukt no mājas ārā. Bet ko tad? Ārsts paraksta zāles un piekodina — mājās braucot vēl vairāk nesasaldēties.

Kad ar ārstu un zālēm viss nokārtots, satinamies atkal savās segās un braucam atpakaļ. Notiek neparedzētais un negaidītais — sacelās stiprs vējš un sniega putenis. Rikšos pabraukt nemaz vairs nevaram. Ceļš mums pasvešs un to saredzēt arī vairs nevar. Pēc kāda laika jūtu, ka sāku salt, bet to nesaku. Izrādās, ka esam arī mazliet nomaldījušies. Kad jau stipri salstu un drudzi vairs nevaru noslēpt, saku to draugam. Viņš norauj sev segu un apliek to man, bet tas neko vairs nelīdz. Putenis velk ceļu ciet un mēs kuļamies uz priekšu ļoti

lēmām. Mājās tiekām pēc stundām četrām. Drebu kā apšu lapa, bet kad sadzeros karstu aveņu tēju ar aspirīnu un ieliekos siltā gultā, man paliek labāk. Otrā rītā — svētdienā — ir skolā paredzēts koņa mēģinājums. Kā nu es, pie tik „svarīga” notikuma mūsu klusajā dzīvē, palikšu gultā! Būs taču arī „mana meitene”. Kaut gan labi nejūtos, ceļos tomēr augšā. Istaba ir silta, jo malkas mums netrūkst. Bet jūtu atkal drebuļus. Stāvu pie karstas krāsns un, ar Preisu runādamies, gaidam dziedātājus. Kad ierodas Doniņš un vēl daži, nevaru vairs kājās nostāvēt. Metas tumšs gar acīm, un liekas, ka tūliņ zaudēšu samaņu. Liekos atpakaļ gultā un lūdzu Preisu likt man kaut ko aukstu, vislabāk ledus pūslī uz galvas. Nekādā ziņā negribēju zaudēt samaņu. Tā es iegūlu slimības gultā uz ilgāku laiku — mēnešiem diviem vai trim. Nebija toreiz ne penicilīna, ne citu līdzīgu zāļu, kas plaušu karsoni spēj apturēt, šo vienu no toreiz briesmīgajām slimībām, kas „cilvēku nosit kā ar rungu”. Kad bija kļuvis vēl sliktāk un licies, ka vairs necelšos, Preiss ar Doniņu esot atveduši vēl kādu ārstu, kas arī konstatējis plaušu karsoni smagā formā un noteicis rūpīgu kopšanu un ārstēšanu. Pats to neatceros. Kopa mani Preiss un notika brīnums — es pārциetu slimību un izveseļojos. Atveseļošanās nāca ļoti lēnām. Tikai pavasara pusē, marta beigās, kļuvi vesels. Maijā aizbraucu uz Rīgu, apskatīties pēc kādas vasaras nodarbošanās, lai nopelnītu naudu, ka rudenī varētu doties uz Maskavu un studijas turpināt.

Rīgā man laimējās. Dabūju dažas privātstundas un dažu priekšmetu — arī latviešu valodas — skolotāja vietu strādnieku kultūrālo biedrību noorganizētā Tautas augstskolā, Martas ielā 5. Nu biju atkal uz ceļa. Apmetos pie brāļa „pilnā bezmaksas pansijā” un pelnīju naudu studijām. Par pavasara semestra lekcijām vēl nebiju maksājis. Slimodams to kārtošanu biju nokavējis. Nu vajadzēja panākt vai nu lekciju naudas atlaišanu slimības dēļ, vai vismaz samaksas pagarināšanu. Abos gadījumos vajadzēja uzrādīt ārsta apliecību par slimošanu. Braukt uz Bausku negribējās. Tas prasīja laiku un naudu. Tāpēc domāju griezties pie kāda Rīgas ārsta un, uzrādot tam manas slimības laika receptes, lūgt man apliecību izrakstīt.

Izvēlējos Dr. Kasparonu kā sabiedriski pazīstamu un izslavētu „tērbatnieku”, Marksa „Kapitāla” tulkotāju, un demokrātiskām apriņdām tuvu stāvošu cilvēku. Aizgāju pie viņa. Ielaida viņš mani pats. Laikam nebiju ieradies noteiktās pieņemšanas stundās. Iztās-

tiju viņam savu vajadzību un uzrādīju receptes. Viņš tajās gan ieskatījās, bet tad bargi jautāja: „Vai jūs arī saprotat, ko jūs no manis prasāt? Jūs gribat, lai es izrakstu apliecību par slimošanu cilvēkam, kuŗu es neesmu ārstējis. Tas pilnīgi izslēgts!” Biju ļoti pārsteigts un vīlies, bet tomēr centos viņu pārliecināt, ka viņu nekrāpju. Lūdzu Kasparsonu sazināties ar ārstiem, kuŗi mani ārstējuši, bet nekas nelīdzēja. Apliecību viņš man nerakstīja.

Sarūgtināts un vīlies atstāju Dr. Kasparsona dzīvokli un domāju — būs jābrauc uz Bausku, nekas cits neatliks. Kad par savu neveiksmi stāstīju mājās, brālis ierunājās par Dr. Paulu Kalniņu, ka vajadzētu pie tā griezties. Tā bija laba ideja. Kaut gan Dr. Kalniņu, vēlāko Saeimas priekšsēdi, biju dažas reizes redzējis strādnieku sanāksmēs un zināju, ka viņš ir viens no latviešu sociāldemokrātu celmlaužiem un ievērojamākiem nelegālās partijas darbiniekiem, personīgi tomēr pazīstams ar viņu nebiju. Izšķīros tūliņ par braukšanu pie viņa uz Rīgas jūrmalu, kur viņš dzīvoja un praktizēja kā ārsts.

Sastapu Dr. P. Kalniņu mājās, iepazīnos ar viņu un viņa ģimeni: kundzi Klāru, turpat Majoros praktizējošu ārsti zobu slimībās, un ļoti dzīvo, deviņus gadus veco dēlu — Brūno. Izrādījās, ka no nelegālās sociāldemokrātu partijas aprindām viņi jau šo to par mani zināja. Nebiju tāpēc svešinieks un varējām diezgan droši runāt par visām, arī politiskām lietām. Tā bija man ļoti patīkama iepazīšanās. Izstāstīju Kalniņiem par savu slimošanu, ārsta apliecības nepieciešamību un neveiksmi pie Dr. Kasparsona. Kalniņš pasmaidīja un no-teica — Kasparsons jau vispār ir liels formālists. Man nevajagot uztraukties par to. Viņš man vajadzīgo apliecību izrakstīšot, jo neesot nekādu šaubu, ka es slimojis, un ka man apliecība par to nepieciešama. Kalniņa kundze mūs cienāja ar kafiju.

Izciemojies pie Kalniņiem, ar vajadzīgo apliecību kabatā atgriezoz Rīgā un nākošā dienā apliecību kopā ar attiecīgo rakstu nosūtīju uz Maskavu. Formālītātes nu bija nokārtotas, varēju mierīgi strādāt un pelnīt naudu rudens studiju atjaunošanai.

Vasara pagāja diezgan vienmuļīgi, izņemot pāris braucienus uz Siguldu, tā dēvēto Vidzemes Šveici, kopā ar dažu strādnieku organizāciju izbraucieniem „zaļumos”, un vairākkārtīgu Rīgas jūrmalas koncertu apmeklējumiem. Dažreiz bija jārūnā arī sociāldemokrātu partijas nelegālo pulciņu sanāksmēs, sevišķi tajā, kur par biedriem bija brālis un svaine.

Runājot par šiem Rīgas strādnieku un amatnieku nelegālajiem pulciņiem, prātā nāk kāds gadījums, kur pulciņa sanāksmes apspriežu kārtībā bija likts jautājums: Vai sociālistiskā nākotnes valstī cietumi būs vajadzīgi vai nē? Debašu laikā izrādījās, ka strādnieku aprindās šis ir viens no svarīgākiem jautājumiem. Runātāji sadalījās gandrīz vienlīdzīgi par un pret cietumiem. Cietuma pretinieki savu viedokli motivēja ar cietumu nevajadzību, jo visas cilvēku patēriņam vajadzīgās mantas būšot visiem pietiekamā daudzumā. Tās došot par velti, cik katram vajadzīgs. Zagt vairs nevajadzēšot. Arī tiesību un priekšrocību ziņā visi būšot vienlīdzīgi, līdz ar to atkritiņšot arī skaudība un nenovīdība, tagadējo sadursmju parastie cēloņi. Kam gan cietumi tad būšot vajadzīgi?

Atceroties tagad visus šos strīdus par cietumiem, kā „par”, tā „pret” motīvus un laižot caur galvu visus vēlākos pasaules notikumus — karus, revolūcijas, pilsoņu karus, komunistu un fačistu šausmu, asaru un asins pilnās diktatūras, jābrīnās, cik jauki gan naīvi, bet lielu nākotnes sapņu un cilvēcīgu ideālu pilni bija toreizējie nelegālo pulciņu dalībnieki! Vai šodien arī vēl rastos pusmūža cilvēki, kas pēdējos piecdesmit gadus pārdzīvojuši, un visas briesmas pieredzējuši, sapņotu un spriestu par drīzu nākotnes valsti, kuŗā cietumi vairs nebūtu vajadzīgi? Šķiet, ka ja nu ne visi, tad tomēr liela kultūrālās cilvēces daļa ir savus brīnišķos sapņus izsapņojusi un ideālus zaudējusi. Bezcerību pilna tā šodien stāv un skatās drūmā, nepārredzamā posta pilnā pasaulē. Cilvēki ir kļuvuši neuzticīgāki, svešāki un arī ļaunāki.

STUDIJU ATJAUNOŠANA

Iepriekšējā, 1908./09. mācības gadā, kad slimoju un atrados ārpus Maskavas, man institūtā nāca klāt 3 svarīgi un obligāti otra studiju gada priekšmeti: prof. Ozerova lasītā finanču zinātne, prof. Muromceva — pilsoņu tiesības un prof. Goldšteina — ekonomiskā politika. Bez tiem vēl: statistika, grāmatvedība, valsts tiesību praktiskais seminārs, rakstisks apcerējums un valodas. Lekcijas klausījies nebiju, bet ar attiecīgo priekšmetu mācības grāmatām un daļu papildliterā-

tūras iepazīties, Rīgā mācīju citus un mācījos pats. Uz Maskavu cerēju doties jau septembrī, lai šajā semestrī varētu kārtīgi klausīties lekcijas un gatavoties arī pārbaudījumiem. Gara stāvoklis bija labs, jo jutos atkal pilnīgi vesels. Biju arī nopelnījis drusku naudas, ar ko segt nokavēto lekciju maksu un ceļa izdevumus. Rēķināju, ka pietiks dažiem mēnešiem arī dzīvei. Tā badoties kā pirms divi gadiem, vairs neuzdrošinājos.

Šoreiz arī viss tiešām noritēja kā iecerēts. Jau Rīgā bijām vienojušies ar Margēri Skujenieku dzīvot vienā istabā. Istabas meklēšanā mums veicās. Noīrējām istabiņu pie kādas vecākas ļoti simpātiskas krievu ierēdņa atraitnes — Tatjanas Ivanovas, kur dažas dzīvokļa istabas jau bija izīrētas krievu studentiem, bet mēs dabūjām pilnīgi atsevišķu jumta istabiņu, gan ar ļoti zemiem griestiem. Tas man nepatika, bet Skujenieks priecājās par lielo mieru, kas šinī istabā paredzams un tā mēs tanī apmetāmies. Arī satiksmes ziņā mūsu dzīvoklis bija ērtā vietā ar zīmīgu nosaukumu — Kulakovskaja Nabereznaja — netālu no „Pjatnickas” tilta pār Maskavas upi Kremļa tuvumā. Tur dzīvojot izrādījās, ka šai istabai bija vēl viena liela priekšrocība pret pārējām, un proti — dzīvokļa īpašniece bija ar mieru bez kādas piemaksas gatavot arī mums pusdienas. To viņa izdarīja tādejādi: pērkot tirgū svaigus produktus sev, tādus nopirka arī mums, ielika māla podā, un kopā ar saviem zupas podiem iebāza lielajā krievu krāsnī, kas atradās viņas virtuvē. Pēc noteikta laika — dažām stundām — zupa bija gatava un mums labi garšoja. Par to bijām ļoti pateicīgi saimniecei. Bija jāsamaksā tikai par iepirktiem produktiem, kas bija lēti. Tik izdevīgu un mums piemērotu istabu laikam gan nekur citur neatrastu.

Pakavējos pie šīs istabiņas varbūt mazliet ilgāk nekā vajadzīgs, ne tikai tāpēc, ka tā bija mums parocīga un laba, bet galvenā kārtā tāpēc, ka šinī istabiņā, gan ar lieliem pārtraukumiem dzīvojot ārpus Maskavas, pavadīju arī tālākos studiju gadus līdz pat institūta pabeigšanai 1913. gada pavasarī. Sākumā tur dzīvoju kopā ar Skujenieku, bet vēlāk ar Jūliju Celmu, savu tuvāko un vismīļāko draugu.

Nu jau skaitījos trešā kursa students un man nāca no jauna klāt atkal daži svarīgi priekšmeti: prof. Šeršeņevica — tirdzniecības tiesības, prof. Manuilova — speciāls kurss politiskā ekonomijā, prof. Petruševska — saimnieciskās dzīves attiecību vēsture. Bez tam — administratīvās tiesības, praktiskie darbi statistikā u.t.t. Ko mācīties

Pa kreisi: Dr. Augusts Pētersons — Maskavas latviešu studentu biedrības priekšnieks. Pa labi: V. Bastjānis — Maskavas Komerccinstitūta students.

bija diezgan daudz, sevišķi tāpēc, ka man bija studiju pārtraukumi. Diezgan kārtīgi klausījos arī lekcijas. Lekciju starplaikos vai profesoru iztrūkuma gadījumos latvieši salasījās jautrā kompānijā institūta tējnicā, jo nu jau institūtu apmeklēja daudzi latvieši. Starpbrīži un lekciju iztrūkumi pagāja nemanot. Starp institūta studentēm bija arī latvietes. M. Skujenieks tajā rudenī institūtam un lekcijām lielu vērību nepiegrieza. Viņš bija aizņemts ar lielu un svarīgu darbu — *Nacionālo jautājumu*. Gandrīz katru dienu viņš apmeklēja plašo Rumjanceva bibliotēku, lasīja tur attiecīgu literātūru un krāja izrakstus. Viņš iesāka rakstīt un arī pabeidza grāmatu, kuŗu Rīgā iespieda. Šinī rudens semestrī pie mums bieži ieradās Jānis Lapiņš, mans vecs paziņa no 1905. gada skolotāju eksāmeniem Pēterpilī un 1906. gada sociāldemokrātu partijas propagandista laikiem. Viņš bija ļoti dzīvs, enerģisks un uzņēmīgs cilvēks, arī komercinstitūta students, kas interesējās par nacionālo jautājumu un latviešiem. Kad viņš pie mums ieradās, tad visi trīs debatējām par šiem jautājumiem, un uz Baltijas kartes, kuŗa pie istabas sienas bija piesprausta, meklējām agrākās krievu un poļu „apēstās” latviešu kolonijas.

Mūs visus trīs interesēja arī jautājums par kultūru vispār, un par nacionālo kultūru sevišķi. Vai kultūras būtība, kodols, ir viens un tas pats visu tautu kultūrām, jeb vai katras tautas kultūra ir kas

sevišķs, īpatnējs? Atceros, ka par šo jautājumu mēs daudz un ilgi debatējām un strīdējāmies. Beidzot puslīdz vienojāmies, ka kultūras būtība ir internacionāla, tā tad viena un tā pati visām tautām, bet kultūras izteiksmes jeb izpausmes veids (forma) katrai tautai atsevišķa, īpatna. Šo formulējumu Skujenieks arī ierakstīja savā grāmatā, kur lasītājs to vēl šodien var atrast.

Skujenieks bija patstāvīgs un diezgan dziļš domātājs, bet ne tikpat gudrs un veikls taktiķis. Viņš bija nopietns un ļoti solīds savā stājā, bet tajā pašā laikā arī naīvs un ļoti kautrīgs. Kaut kur viņa dabas dziļumos mitinājās vēsums un kundziskums. Lai runā pāris novērojumu. Mūsu jumta istabiņas tuvumā nebija labierīcību. Vajadzības gadījumā bija jākāpj pa trepēm lejā uz apakšējo stāvu. Kādu rītu pie mums uznāk dzīvokļa saimniece, kuŗa pāris mēnešus mocījās, kamēr iemācījās un pierada pie krievu mēlē gandrīz neiespējamās Skujenieka vārda un tēva vārda izrunas — Marģer Eduardovič. Viņai rokā pīpe, ko rāda mums un prasa, vai tā mūsu? Pīpe ir Skujenieka, to pazīstu, jo viņš smēķēja pīpi, bet Skujenieks stāv piesarcis kā biete un nesaka nekā. Kāpēc? Viņš, lūk, bijis lejā, lietojis labierīcību un pīpi aizmirsis. Viņam kauns par to. Es saku saimniecei, ka pīpe ir mūsu un to saņem.

Šķiet, ka nebija nekāda iemsla ne sarkt, ne kautrēties, bet Skujenieks laikam citādi nevarēja.

Otrs novērojums. Mūsu istabiņas priekštelpā bija liela krievu krāns. Tā ziemas rītos kurējās un mēs stāvējām tās priekšā un lasījām tikko saņemtās vēstules. Izlasījis kādu īsu vēstulīti, Skujenieks, ar pīpi zobos, skatās uz mani, smīn un, salocījis vēstuli, to iesviež krāsnī. Nesaprotu. Prasu, kāpēc viņš smīn? — Redzi, — viņš saka, — kāds draugs man prasa pēc cita drauga adreses. Es to zinu, bet ja es viņam atbildēšu, viņš man prasīs vēl ko citu. Tāpēc iesviežu viņa vēstuli krāsnī, lai būtu miers. Viņš man vairāk nekā neprasīs.

Sadzīvot ar Skujenieku bija ērti un patīkami. Nekādi konflikti vai asākas vārdu maiņas mūsu starpā neradās. Jāsaka gan, ka tikpat patīkama bija divus gadus atpakaļ sadzīve ar Ansi Petrēvicu. Toreiz mums arī nebija jānaidojas, kaut gan Petrēvics savā dabā bija tikpat vēss un kundzisks kā Skujenieks, ja ne vēl vairāk.

Lapiņš savā rakstūrā apvienoja divas galīgi pretējas un grūti savienojamas īpašības. Viņš varēja būt mīļš, jauks un bezgala sajūsmas pilns, bet arī — ļoti cinisks un pārsteidzoši rupjš. Pie tam bez kāda

redzama iemesla vai nojaušamas vajadzības. Atkal pāris piemēru. Skujenieks ar Lapiņu kā divi vēl sveši cilvēki satiekas kādā ģimenē Rīgas jūrmalā un tur kopā pavada pāris stundas. Atvadījušies no mājiniekiem, tie abi reizē iet projām un uz ielas pārrunā vēl vienu otru jautājumu. Skujenieks, dzirdējis par Lapiņa gaidāmo priekšlasiījumu, prasa: „Par ko jūs runāsit?” Atbilde ir neticami rupja un ciniska, pieklājīgā sabiedrībā neatkārtojama, jo Lapiņš atbild: „Kaut ko par Aspaziju un p . . . s”. Skujenieku šī rupjība pārsteidz, viņš piesarcis nosaka — sveiki — pamet ar roku un aiziet pa citu ceļu. Viņš nesaprata, kā šis cilvēks var publiski uzstāties un runāt par latviešu literātūru un rakstniekiem, tos analizēt un kritizēt.

Otrs gadījums Maskavā. Mēs ar Skujenieku mājās nopietni strādājam. Viņš raksta, es lasu. Iesteidzas Lapiņš, priecīgs un smaidošs, laimes un sajūsmas pilns. Kas noticis? Viņš iepriekšējā vakarā bijis Maskavas Lielā operā „Dzīvību par caru” izrādē un guvis no izrādes ārkārtīgu iespaidu. Varējis nolēkt no sestā balkona. Stāstot grūž rokas gaisā, ķer zemos gristus un, roku mutē ieģrūdis, sūkā sasistos pirkstus. — Tas nekas, — viņš saka, — bet izrāde bija brīnišķīga, par to es vēl ilgi jūsmošu.

Par sevi un savu raksturu nevaru stāstīt. Tam nebūtu nozīmes. Varbūt kāds cits draugs vai biedrs to izdarīs. Gribu tikai teikt, ka mēs visi trīs Maskavā tanī rudenī lieliski satikām, prātojām par latviešiem un Latviju, laimīgām nācijām un mūsu tautas beztiesisko stāvokli. Mēs urbāmiem slaveno profesoru un citu zinātnieku sarakstītos biežajos sējumos un vienmēr prātojām, ko no visa tā varētu izlietot savas tautas patstāvības un neatkarības labā.

Bija jau arī citi jauki brīži un omulība. No Rīgas, resp. Ainažiem Maskavā bija iebraukusi mana paziņa no Salacgrīvas un Skultes laikiem — Irmejas jaunkundze ar savu draudzeni, ļoti glīto Ainažu aptiekāra meitu. Tās abas mūs diezgan bieži apciemoja un pakavējās pie mums. Skujenieks, būdams nemūzikāls, nopirka tomēr cītari un trinkšķināja krievu dziesmiņu „Dzied, lakstīgala, dzied”, ko bija iemācījies. Reizēm dziedāju līdzī. Nāca arī citi draugi un draudzenes. Asprātību, joku un jautrības netrūka. Tā bija jaunība!

Pienāca decembris ar parastajiem pirmsvētku pārbaudījumiem. Liku ar panākumiem tikai pāris priekšmetos, atlikdams citus, jau arī puslīdz sagatavotos, priekšmetus uz pēcsvētkiem vai pat pavasara pārbaudījumu sesijām. Gluži negaidot ieradās Caubuliņš, Kubaņas

latviešu kolonijas „Zvaigznītes” turīga zemnieka dēls, arī komercinstitūta students, kas beidzis Jeiskas reālskolu, bet kakla tuberkulozes dēļ ārstējās dienvidos. Viņš atveda ziņu, ka latviešu uzņēmējs Ozoliņš, kas dzīvojot netālu no Kubaņas apgabala otras latviešu kolonijas „Taurupes”, meklējot mājskolotāju savam dēlam, un labprāt pieņemtu mani, jo Caubuliņš, mani pazīdams un zinādams, ka meklēju darbu, Ozoliņam jau mani ieteicis. Mājskolotājs Ozoliņam vajadzīgs tūliņ.

MĀJSKOLOTĀJS ZIEMEĻKAUKĀZĀ

Bija jāizšķiras — braukt vai palikt Maskavā? Cik biju apklausījis — uz kādu stundu pasniegšanu skolniekiem vai kādu citu atalgoju nodarbību Maskavā nebija ko cerēt. Te bija par daudz studentu — desmitiem tūkstoši un daudzi no tiem, tāpat kā es, meklēja atalgoju darbu. Skujeniņš gatavojās braukt pa Ziemassvētkiem uz Rīgu. Istabiņā paliktu es viens. Viņš negribēja manās lietās iejaukties, bet domāja, ka man izdevīgais piedāvājums jāpieņem un jābrauc. Nākošā rudenī taču varēšot atgriezties atpakaļ ar kautik naudas kabatā studiju turpināšanai. Saimniecei nepatika, ka es aizbraucu un arī Skujeniņš istabiņu atstās. Tā kā mēs ne viens, ne otrs par atgriešanos Maskavā neko noteiktu nevarējām solīt, tad, protams, mums glabāt istabiņu viņa nevarēja. Žēl bija Maskavu atstāt, bet apstākļi to prasīja darīt.

Pie Ozoliņiem nonācu pirms Ziemassvētkiem. Maskavā laiks bija auksts, bet dienvidos vēl tikai rudenīgs. Ozoliņš bija vēl samērā jauns cilvēks, gadus 40—45 vecs, bet kundze — daudz jaunāka, paglīta mollīga sieviete. Viņu dēlam desmit gadi. Ozoliņš gribēja, lai es zēnu sagatavoju uz kādas Rostovas pie Donas pilsētas progimnaziju vai tirdzniecības skolas pirmo vai sagatavošanas klasi. Esot gan ļoti lēns un neuzņēmīgs, bet varbūt, ka man izdošoties no zēna kaut ko iztaisīt.

Ozoliņam piederēja lielas tvaika dzirnavas un plaša linsēklu eļļas spiestuve. Uzņēmums atradās patālu, kādu kilometru, no dzīvojamās

mājas. Uzņēmuma atbildīgais vadītājs bija viņš, bet faktiskais — kāds viņa vai kundzes tuvs radnieks, jauns cilvēks no latviešu kolonistiem — Lagzdiņš, kurš arī prātoja iestāties kādā amatnieku skolā un lūdza pamācīt viņu matemātikā un palīdzēt mazliet krievu valodā un ģeografijā. Ozoliņa uzņēmums atradās vientuļā vietā kailā stepē, kilometrus 4 no kādas pilsētiņas, iegarena ezera otrā galā. Kad vēlāk — janvārī — ezeriņš aizsala, es varēju ar slidām aizskriet līdz pilsētiņas pasta kantorim pēc pasta. Reizēm tur satiku pilsētiņas ārstu — Krievijas valsts domes deputātu — Dr. Urazovu, un ar to iepazininos.

Strādājot ar zēnu jau pirmajās dienās noskaidrojās, ka no tā gan neko „iztaisīt” nevarēs. Zēns bija garīgi defektīvs, pavisam vāja, flegmatiska rakstura un stundās vienaldzīgi bolīja acis. Ja muša uzmetās uz viņa pusatvērtās mutes apakšējās lūpas, viņš to nedzina nost, laikam nejuta. Kādreiz notika vēl sliktāka lieta — mācību stundā, laikam no uztraukuma, zēnam sāka plūst urīns gar stilbu lejā. Redzēju, ka viņš ir defektīvs un par to informēju tēvu, reizē jautājot, vai man ir maz kāda nozīme pie viņiem palikt un ar zēnu nodarboties. Izrādījās, ka tēvs jau visu to zinājis un arī manu jautājumu paredzējis. Taisni tāpēc jau viņi esot mājskolotāju meklējuši, lai tas ar zēnu nodarbotos, jo citādi zēns palikšot pilnīgi bez izglītības un aiziešot bojā. Viņam pašam neesot laika ar zēnu nodarboties, bet māte neko nezinot iesākt. Viņš mani lūdza palikt pie viņiem vismaz visu nākošo vasaru un darīt ar zēnu, kas iespējams, lai tas nepaliktu tik nožēlojamā stāvoklī kā patlaban.

Ko man bija darīt? Saprātu, ka darbs ar zēnu būs grūts, bet galvenais — nepatīkams un vienmuļš. Aizbraukt? To nemaz nevaru izdarīt. Nebija ceļa naudas un nebija arī nekādu izredžu kur varētu braukt. Bija jāpaliek un jādara, kas iespējams. To arī Ozoliņam pateicu. Es paliku un, ar zēnu strādājot, pamazām to pat iemīlēju. Man bija viņa ļoti žēl.

Dzīve pie Ozoliņiem nebija slihta, bet pārāk vienmuļa. Ēšana bagātīga, tikai par daudz gaļas — no rīta, pusdienās, vakaros — veselām bļodām. Vientulība spieda domāt par darbu, un pie tā arī ķēros. Tiklīdz biju pabeidzis stundas ar zēnu, sēdos pie savām institūta grāmatām un lekcijām. Tās aizņēma man visu dienu līdz vakariņām. Pēc vakariņām devos uz fabriku, kur pēc darbu nobeigšanas abi ar Lagzdiņu, jaunekli mazliet pāri 20 gadiem, strādājām ar viņu

interesējošiem skolas priekšmetiem. Pa starpām diezgan daudz laika „nosītām” ar visādu notikumu, gan vispārējo, gan vietējo — pārrunām. Kā vietējais latvietis, kas uzaudzis un visu dzīvi pavadījis starp kazākiem un „citpilsētniekiem”, viņš zināja daudz stāstīt par šo ļaužu dzīvi un tikumiem, dažiem tīri neticamiem. Par „citpilsētniekiem (inogorodnīje vai „čuzakiem” (svešnieki) tur sauca nezināmas tautības ieceļotājus vai ieklīdeņus, kuŗi dzīvoja starp kazākiem atsevišķi vai mazos ciemos. Kazāku privilēģijas tie nebaudīja.

Viens no šiem notikumiem grozījās ap kādu tumšu, stipri atpalikušu, ļaužu grupa (sekti), kuŗa dzīvoja tādā kā krievu sādžā netālu no mums (5—6 kilometrus), pāri ielejai un ezera upītei. Tie precoties tikai savā starpā, pat ļoti tuvā radniecībā, un viņu precību un „pirmās nakts” norise esot pavisam īpatnēja. Kad kāzu ceremonija un mielasts beigušies, jaunais pāris ejot gulēt, bet tiem līdzī kā „novērotāji” abu jauniešu vecāki. Ja izrādoties, ka jaunajai sievai jau bijis kāds „mīlas sakars”, tad otrā dienā vīra tēvs maucot sievas tēvam iemauktus galvā, sienot to pie ratiem un vadādot to apkārt pa sādžu. Ja, turpretim, izrādoties, ka jaunā sieva „nevainīga”, tad tās tēvu sēdinot radu vidū starp citiem, apbalvojot ar vainagu un dziedādami braucot cauri sādžai. Es šo „atpalicību” apšaubīju, bet arī citi vietējie apgalvoja, ka pie tiem „čuzakiem” precības vēl tā noritot.

Lagzdiņš daudz zināja stāstīt par tabakas audzētāju plantācijām, to apstrādāšanu, sieviešu darba spēka izmantošanu un jauno meitu un sievu pavešanu.

Kādu cita rakstura kazāku „īpatnību” piedzīvoju pats. Pavasara pusē Ozoliņiem pietrūka salmi lopu pakaišiem. Bija jābrauc uz kādu kazāku staņicu, kā sauc kazāku ciemus, pie Ozoliņa paziņām salmus pirkt vai aizņemties. Ozoliņš aicināja mani līdz iepazīties ar kazākiem. Tam piekritu un kučierim, kādam krievu strādniekam, vadot divjūgu, devāmies ceļā. Nobraukuši savus 15 kilometrus, iebraucām nelielā kazāku staņicā un iegriezāmies kāda kazāka sētā. Mums pretī iznāca vairāki acīmredzami iereibuši kazāki, to starpā arī pats saimnieks, un diezgan familjāri aicināja mūs iekšā „hatā”, kleķa būvē ar niedru jumtu un maziem zemiem lodziņiem. Tur ap lielu galdu sēdēja vairāki iereibuši kazāki un tējas glāzēm dzēra vīnu, izdzerot vienā paņēmienā glāzes līdz dibenam. Vakar esot pārveduši divas lielas mucas no Stavropoles un šodien esot „jāatpūšas”. Par viesiem esot priecīgi.

Mūs abus ar Ozoliņu nosēdināja pie kopējā galda un nolika priekšā pilnas vīna glāzes. Ozoliņš izrzēra vienu pēc otras, es pieliku pie lūpām vienu otru reizi, un mazliet nodzertu glāzi atliku atpakaļ uz galda. Man te jāpaskaidro, ka ne vīnu, ne šņabi, ne arī kādus citus stiprākus dzērienus līdz tam (25 gadu vecumam) nebiju dzēris, un nelietoju tos vēl labu laiku arī pēc tam. Redzot, ka es nedzeru, mājas tēvs uz mani paskatījās un uzkliedza — Dzer! Teicu, ka nevaru, jo neesmu pieradis. Viņš tad uzlēca kājās un kļiedza: „Ja tu nedzer manu vīnu, tad ārā pa durvīm un prom!” Biju ārkārtīgi pārsteigts un nesaprašanā paskatījos uz Ozoliņu. Ozoliņš klusēja un es uzlēcu no krēsla, paņēru savu cepuri un izskrēju pa durvīm. Nu, savukārt, pārsteigti bijuši kazāki. Kāpēc es esot skrējis ārā? Es taču esot nosmādējis saimnieka vīnu, to nedzērdams un ar to, pēc kazāku parašām, smagi saimnieku apvainojis. Kad Ozoliņš paskaidrojis, ka es vispār vīnu nedzeru un nekad to nedzēris, kādēļ par apvainošanu nevar būt runa, tad skrējuši paši ārā — atvainoties pret mani. Tā arī bija. Saimnieks norāva savu cepuri un, ceļos mezdams, lūdza mani viņam piedot un iet atpakaļ istabā.

Iegājām visi atkal „hatā”. Bet nu kazāki un kazacene kļuva pret mani ārkārtīgi laipni. Dzert vairs nespieda, bet galdā liekot kādu kazāku iemīļotu ēdienu — prosas biezputru ar tanī ievārītu vai tikai iejauktu cāļa gaļu — mani sevišķi apkalpoja, nespiešot to ēst, ja negaršojot. Ēdiens man garšoja un to labprāt ēdu. Pārpratums bija noskaidrots un kļuvām itkā draugi.

Ciemošanās vilkās vēl diezgan ilgi. Kad beidzot cēlās no galda, lai mūs izvadītu, tad retais vairs turējās kājās. Pazudis bija arī mūsu kučieris. To izveda no kādas citas „hatas” galīgi piedzērušos. Grožus viņš gan saņēma, bet kad sēdās ratos, tad nokrita zemē un izvārtījās dubļos. Grožus paņēma Ozoliņš, bet kučieri kazāki iecēla ratos. Mēs braucām mājās. Zirgi jau ceļu zināja.

Pie Ozoliņiem dzīvojot un ar zēnu nodarbojoties, iepazīnos, protams, arī ar viņa kaimiņiem. Sevišķi bieži pie Ozoliņa kundzes bija redzama kāda tikpat mollīga un šķietami tikpat jauna kundze. Vēlāk izrādījās, ka tā ir turpat kaimiņos dzīvojoša O. kundzes nešķirama draudzene.

Kādu dienu pēc pusdienām Ozoliņa kundze man rāda balles vai masku balles sludinājumu paprāvā kaimiņu staņicā vai pilsētiņā un prasa, vai es negribot balli apmeklēt? Saku, ka nē, ka man tur nebūs

nevienu paziņas. Bet ja nu visi mājnieki brauktu, arī Lagzdiņš? Tad varbūt, bet vai tas jau tā norunāts? Vēl nē, jo sludinājums un aicinājums tikko saņemts, bet vīrs un draudzene domājot, ka vajadzētu braukt. Lai es neatsakoties. Ozoliņš zina stāstīt, ka tas parasti esot vislepnākais apkārtnes sarīkojums, kuņā reizēm gadoties arī latvieši. Man šis sarīkojums sevišķi noderēšot, jo redzēšot un dabūšot iepazīties ar kazāku staņicu un apkārtnes intelliģenci. Labi, brauksim!

Sarīkojuma vakarā kaimiņu staņicas plašā zāle ir pilna kā bišu strops. Vairāk, protams, jaunatnes, sevišķi meitenes. Vecākā paaudze grozās gar bufeti vai sēž gar zāles sienām un noskatās, bet jaunieši dejo. Dāmu valšos un citās sieviešu iniciatīvas dejās arī man nav miera, bet es atsakos — neprotu. Tam netic, kaut gan tā ir balta patiesība. Manas spožās studenta uzvalka pogas un uzpleči intriģē un pievelk jaunietes, sevišķi skolnieces. Šķiet, ka ballē man konkurentu nav. Tos vismaz neredzu. Kad „pasta rotaļā” visiem piekar numurus, arī man, tad nu nes man zīmītes un vēstules cepurēm. Viss vairoms rakstīts krieviski, bet viena daļa arī — franciski un vāciski. Redzams, vecāko klašu skolnieču darbs. Abi ar Lagzdiņu lasam zīmītes, amizējamies ar pastaigā mums garām ejošām, jau mums zināmām daiļām adresēm (numuriem) un smejamies. Visas prasa atbildes un laba tiesa — arī satikšanos. Neatbildu nevienai. Skaistuļu daudz, bet laika maz. Manām mājas dāmām zīmītes nenāk. Dejot arī viņām negadās. Tām beigās paliek garlaicīgi un sāk runāt par mājās braukšanu. Ozoliņš, turpretim, jautrs un omulīgs. Viņš saticis draugus, mazliet iemetis, kaitina savas dāmas: „Es jau brauktu, bet viņš (es), lūk, nevarot vēl braukt, jo tikdaudz vēstuļu un satikšanos, ka vēl daža laba stunda paies”.

Beigās Ozoliņš ar mieru braukt. Salasāmieš un sasēžamies savā divjūgā. Pēc pāris stundām esam mājās un liekamies gulēt. Kad otrā vakarā fabrikā satieku Lagzdiņu, tas man stāsta, cik sīki un ar kādu interesi abas mājas dāmas jau paspējušas viņu izprašņāt: no kā mums bijušas tik daudz vēstules un galvenais — kas tajās bijis rakstīts? Lagzdiņš, nekā ļauna nedomādams, bet vēlēdamies dāmas mazliet paķircināt, visu stipri pārspilējis, un pat piemelojis šo to klāt: rakstītājas esot manī samīlējušās, gribot braukt pie mums ciemā, lai tikai pasakot adresi u.t.t. Šos melus Lagzdiņš nebija ļauni domājis, bet priekš manis tie bija diezgan slikti un pie tam pavisam īpatinējā, gandrīz neticamā kārtā.

Pa kreisi: E. Bašena vecākais brālis Jānis. Pa labi: V. Bastjānis — mājskolotājs pie Krievijas valsts domes dep. Dr. Uzarova bērniem Kubaņā

Pēc neilga laika kādā nemīlīgā, pavēsā un lietainā vakarā esmu atkal fabrikā un strādājam kā parasts ar Lagzdiņu ar matemātikas uzdevumiem. Ap pulksten desmitiem vai drusku vēlāk devos mājup. Stipri lija un es steidzos. Pārnācis mājās netiku iekšā — manas durvis slēgtas. Metos uz otrām durvīm — arī tās noslēgtas. Izklauvējos gan pie vienām, gan pie otrām durvīm, bet neviens neatsaucas. Ozoliņš nebija mājās, to zināju. Iekšā viss palika tumšs un kluss. Ko iesākt? Iet atpakaļ uz fabriku negribējās. Iesist loga rūti neērti. Lietus līst un līst. Sāku salt un reizē arī skaisties, nesaprotot šīs mulķīgās rīcības iemeslus. Staigāju gar mājas logiem, piepeši sadzirdu iekšā klusus smieklus. Acīmredzot manas durvis apzinīgi noslēgtas un abas mādāmas sniedz man — jaunam neattapīgam vīrieša cilvēkam — pirmo praktisko pamācību, kā „apieties” ar dzīves priekus un baudu alkstošām sievišķīgām būtnēm. Šī pamācība mani tā aizkaitina, ka dodos atkal pie aizslēgtajām durvīm un sāku tās sist un dauzīt, cik vien man spēka, reizē draudot — pārmācīt abas dāmas.

Draudi laikam līdzējuši. Tikko esmu aizgājis dažus soļus no durvīm, dzirdu, ka tās klusām atslēdz. Metos uz durvīm — tās ir vaļā. Iekšā ticis un bezgala sašutis, traucu uz abu draudzeņu istabu, bet tā

noslēgta. Draudzenes sapratušas, ka aizgājušas par tālu, ka „jaunais cilvēks” jokus nesaprot.

Otrā dienā nesaku nevienam ne vārda. Pabeidzis savu parasto nodarbošanos ar zēnu, aizeju uz pilsētiņu pēc pasta, patiesībā, lai satiktu Dr. Urazovu, un ar viņu aprunātos. Izstāstu viņam notikušo un saku, ka pie Ozoliņiem palikt negribētu, ja būtu citas darba iespējas. Viņš laipni smīn. Es esot par strauju, bet pārāk strauja rīcība nenākot par labu ne vienai, ne otrai pusei. Ja nu es pie Ozoliņiem vairs negribot palikt, viņš labprāt piedāvātu man tādu pašu mājskolotāja vietu pie savām trim meitenēm — piecus, septiņus un deviņus gadus vecām. Uzzinājis manas algas apmērus, viņš ar mieru tos palielināt. Bet lai es vēl pārdomājot savu palikšanu pie Ozoliņiem.

Kad no palikšanas katēgoriski atsakos un solos ar Ozoliņu runāt tūliņ pēc viņa pārbraukšanas, tad ārsts izšķiņas un saka: „Nu tad nāciet tūliņ pie mums, tiklīdz no Ozoliņiem esiet brīvs.” Viņš iepazīstina mani ar savu sievu un meitenēm, stādīdams mani tām priekšā kā jauno mājskolotāju. Noskaidrojas, ka Urazovi drīzi pārceļas uz lielu kazāku staņicu Staro-Minskaju ar kādiem 30.000 iedzīvotājiem, kur ārsts uzņēmis visa Ziemeļkaukāza apgabala galvenā ārsta pienākumus. Šī ziņa mani ļoti iepriecina, jo tajā staņicā būs iespējama arī privātu stundu pasniegšana.

Par savu sarunu ar Dr. Urazovu un jau jaunas mājskolotāja vietas pieņemšanu mājās nesaku nekā. Ozoliņš būšot mājās tikai pēc dažām dienām. Tāpēc nolēmu vakarā par notikušo aprunāties tikai ar Lagzdiņu, noprasot goda vārdu, ka dzirdēto viņš pagaidām tālāk nevienam neteiks, sevišķi jau dāmām nē. Lagzdiņš, protams, bija pārsteigts, uztraukts un pat nobijies, jo jutās laikam arī mazliet vainīgs pie sieviešu „nelietībām” ar durvju noslēgšanu. Viņu baidīja abu sieviešu kopēja fronte pret mani, bet kad par šīm bailēm smējos un teicu, ka nemaz nedomāju Ozoliņam visas sieviešu izdarības atklāt, bet aiziešanu vienkārši motīvēt ar savu personīgo vēlēšanos, tad viņš nomierinājās. Mana aiziešana viņam nepatika mūsu pasākto vakara mācību stundu dēļ. Viņš bija gribējis pa vasaru pastrādāt un papildināties, un nu visam tam jāvelkot krusts pāri. Man arī bija žēl Lagzdiņa, bet grozīt vairs nekā nevarēja. Šoreiz sievieši niekojoties, domājams, bez ļauna nolūka, bija tā sagrozījuši situāciju, ka par vienīgo un labāko izeju atradu — vietas atstāšanu.

Pēc dažām dienām pārbrauca Ozoliņš. Divatā viņam savu nodomu pateicu, motivējot: 1) manu nespēju no zēna neko „iztaisīt”, 2) ka viņa kundzei laikam arī šķiet, ka es te esmu kļuvis lieks un nevajadzīgs, jo vienu vakaru, varbūt nejauši, mani izslēdza no mājas un saliedēja, 3) man pašam arī gribas rast kādu izdevīgāku peļņas avotu, vai pārceļties uz kādu lielāku centru, kur vairāk dažādu iespēju. Ozoliņš nekādus lielus iebildumus necēla, tikai piezīmēja, ka es par viņa sievas izturēšanos pret mani esmu nepareizos uzskatos. Viņi mani pat ļoti labi ieredzot un aizbraukšanu nožēlošot. Uz viņa jautājumu — kad un kurp es tieši došoties, — atbildēju, ka pie Dr. Urazova. Bet tas drīzumā pārceļoties uz Staro-Minskaju. Atbildēju, ka taisni tas mani ļoti interesē. Teicu, ka pastrādāšu vēl ar zēnu, kuŗu esmu iemīlojis viņa klusās dabas dēļ, un ar Lagzdiņu, pabeigšu arī pasāktās studiju grāmatas un tad pēc 3 dienām gribu doties ceļā. Ozoliņš paspieda man roku, novēlēja labas sekmes nākošā darba vietā un noteica: „Kad viss gatavs, pasakiet man vai Legzdiņam — aizvedīsim”. Pateicos Ozoliņam arī no savas puses, it īpaši par laipnību un pretimnākšanu.

Kad ierados pie Urazoviem, viņa kundze ar bērniem un kalponi bija jau pārcēlušies uz jauno dzīves vietu. Ārsts kārtoja vēl kādas darīšanas, un mēs pārcelāmies dažas dienas vēlāk. Dzelzceļa nebija, braucām ar pasta zirgiem. Ceļā ārstam teicu, ka man kailā, pavasaros un rudenos lipīgo dubļu neizbrienamā stepe nepatīk. Man varētu diezin ko dot, pat apzeltīt, es tomēr nebūtu ar mieru te palikt uz visiem laikiem. Kaut gan Urazovs bija cēlies no Krievijas pļavu un mežu apgabala, viņš tomēr tādu nepatīku pret stepi kā es nesa-juta. Vasarā stepe nemaz tik slikta neesot, varot braukt un iet, kur patīk.

Jaunajā dzīves vietā — Staro-Minskajas kazāku staņicā — Dr. Urazovam kā staņicas un apgabala galvenajam ārstam bija ierādīts dīvoklis (vesela māja) pašā centrā, divu galveno ielu krustojumā, ar vaļēju balkonu uz pilsētas laukuma pusi. Es, protams, arī dabūju pilnīgi atsevišķu istabu un varēju tajā ērti ierīkoties. Cēlos rītos samērā agri — tūliņ pēc pulksten sešiem, kad kalpone ēdamistabā uzstādīja lielo patvāri un salika galdā tējas traukus, neaizmirdama nekad arī uzlikt jau sašķeltus sulīgi saldus arbūzus. Izdzēris glāzi tējas un apēdis šķēli garšīgā, atspirdzinošā dienvidus augļa, sāku strādāt ar saviem privātskolniekiem, kuŗi pieteicās jau pirmajās die-

nās pēc manas ierašanās. Ar ārsta meitenēm nodarbojos katru dienu stundas trīs vai četras pēc brokastīm, ap pulksten deviņiem vai pusdesmitiem rītā, līdz pusdienām. Tiklīdz pusdienas bija paēstas un kāda stunda vai drusku vairāk ziedota atpūtai, sāku atkal savas privātās stundas. Tās parasti ievilkās līdz sešiem, septiņiem vakarā, kad ēdām vakariņas. Tādā kārtā man iznāca strādāt ar mājas meitenēm 3—4 stundas un ar privātkolniekiem 5—6 stundas dienā. Karstuma dēļ tas bija diezgan stipri jūtams un vakaros jutos pat noguris.

Gara stāvoklis man bija lielisks. Dr. Urazovs, bet sevišķi viņa kundze, bija brīnišķīgi cilvēki. Viņi izturējās pret mani tik mīļi, sirsnīgi un pretimnākoši, it kā es nebūtu svešs cilvēks, bet viņu pašu dēls. Arī meitenes bija mīļas un jaukas. Meitenēm par pienākumu bija uzlikts katrai savu dienu klāt galdu un pie galda apkalpot. Kad pienāca vecākās meitenes kārtā, tā aizvien mēdza ar mani paamizēties. Visiem lika pa diviem graudiem cukura tējas glāzē, bet man smiedamās lika trīs graudus, šķelmīgi piezīmējama: „Es zinu, ka Voldemārs Denisovičs mīl saldu tēju!”

Urazova kundze bija krievu muižnieka meita — laipna un sirsnīga. Runājot par jaunības dienām viņa stāstīja, ka tēva muižā nekad nav redzējusi lopu kūti, bet katru rītu viņai svaigs piens bijis nolikts pie gultas. Arī virtuve viņai ilgi bijusi pilnīgi sveša, gandrīz līdz kāzām. Tāda esot bijusi viņas jaunība. Vēlāk vasarā viņa mani mēdza šad tad viegli pazobot par jaunības „dulluma” trūkumu. Tas bija tāpēc, ka vakaros pēc stundām, kad biju saņēmis Rīgas latviešu laikrakstus, es uz vaļējā balkona tos lasot nemanīju, ka garām staigā pāris lepnu Pēterburgas dāmu, un meklē iepazīšanos un satikšanos ar vienīgo staņicas studentu. Man taču nevajagot ne tik aklam, ne tik lepnam būt. Dāmām, acīmredzot, esot staņicā garlaicīgi. Vai tad es nevarot kādu vakaru tām ziedot? Bet lepnās pēterburdzietes mani patiešām neinteresēja. Tad jau drīzāk kāda ļoti glīta 17—18 gadus veca skolniece, vietējā feldšera meita, kuņai arī nekas nebija pretī kādu jauku vakaru pēc „nogurdinošām” stundām pavadīt manā sabiedrībā, bet kuņu tās tēvs no manis sargāja kā no spitālīgā. Tiklīdz meitenes stundas iekrita vēlāk vakarā, tēvs pirms to beigām jau stāvēja ārā uz ielas un meitu gaidīja. Arī to Urazova kundze bija ievērojusi un nekavējās otrā dienā mani mazliet pazobot, ka es šādās lietās neesot pietiekami uzņēmīgs.

Dr. Urazovs arī bija jauks un ļoti omulīgs cilvēks. Reiz nejauši dzirdējis, cik man maksā par privātstundu pasniegšanu, viņš prasīja, kāpēc es tik lēti pasniedzot stundas? Atbildēju, ka ņemu tikpat daudz, cik Maskavā un vairāk prasīt neuzdrošinos. Viņš smaidīja un teica, ka tas neesot pareizi. Man taču vajagot naudu un skolnieku vecāki nezinot, kur naudu likt. Lai es prasot vairāk. Kad noraidīgi kratu galvu un atsakos to darīt, viņš piepeši jautā, vai man kas būtu pret to, ja viņš man privātstundas sarunātu un maksu iekasētu, bet es tikai stundas pasniegtu. Vēlāk viņš ar mani norēķināšoties. Viņa nodomu sapratu un kaunīgi piekritu. Man tiešām nauda vajadzīga, bet pašam prasīt neērti. Ja ārsts to izdara, man iebildumu nav.

Pēc šīs sarunas Uzarovs lika uznest no pagraba labu Kaukāza vīnu un, ieliedams, noteica — izdzersim uz trūcīgas, bet kautrīgas jaunatnes veselību! Ar to mūsu vienošanās bija apstiprināta.

1910. gada vasarā izcēlās kolēra un sāka plaši izplesties Ziemeļkaukāzā. Dr. Urazovu iecēla par virsārstu visā kolēras apgabalā. Kundze mazliet nervozēja, ka nu vīram jāapmeklē arī kolēras slimie, bet ārsts pats bija pavisam mierīgs. Kad pēc kāda ar kolēru miruša kazāka bērēm turpat staņicā saslima uzreiz 30 bērnieki, kas bija ēduši slaveno kazāku prosas biezputru ar putnu gaļu, par ko ārsts tos jau iepriekš bija brīdinājis, tad arī man palika neomulīgi. Briesmas nu bija turpat kaimiņos. Ārsts mierināja. Viņš teica, ka ar kolēru tik viegli nenaslimstot, ja tikai rokas tura tīras un neēd neko, kas nāk no kolērnīku mājām. Viņš kazākus brīdinājis būru mielastu negatavot mirušā mājās un to neēst, bet kazāki tikai atmetuši ar roku. Ko nu tāds ārsts zina! Tradīcijas prasa mielastu, un mielastam jābūt, jo mirušais taču bijis īsts kazāks.

Stingri nodarbojoties ar Uzarovu trim meitenēm un vēl vairāk raujoties ar viņa salīgtām privātstundām, nemanot pagāja karstā vasara un pienāca mazliet vēsākais rudens. Augusta otrā pusē aizvedu veselu grupu savu skolnieku uz Rostovu (pie Donas) un palīdzēju tiem visiem ietikt iecerētās skolās. Atgriezies Staro-Minskajā, saņēmu visu 50 skolnieku vecāku pateicību. Honorāra lietu jau bija nokārtojis ārsts, bet man vēl neko neteica.

Septembra pirmajās dienās gatavojos ceļam uz Maskavu. Ar saviem studiju priekšmetiem tikpat kā neko pa vasaru nebiju darījis, bet nu lielas cerības liku uz Maskavu. Stundas man nebūs jāpasniedz un cita darba arī nemeklēšu. Tagad varēšu nodoties tikai studijām

un pārbaudījumu kārtošanai. Tā sapņojot un gaidot Uzarovu atgriezīties no viņa kārtējā kolēras slimnīcu apmeklējuma pagāja pēdējās dienas kazāku staņicā.

Atgriezies no sava dienesta ceļojuma un apmeklējis dažus slimniekus turpat staņicā, Uzarovs man vakarā saka: „Nu tad rīt dosimies ceļā. Es jūs aizvedīšu uz staciju, bet pa ceļam apmeklēšu arī dažas kolēras slimnīcas, redzēsīt, kā cilvēki mokās”. Pēdējais man nepatīk un laikam rādu skābu seju. Ārsts smaida un piebilst: Slimnīcās es jūs nevedīšu. Varēsīt stāvēt ārā aiz loga un skatīties, kamēr es apstaigāju barakas. Un kabatā man līdzī būs pudele spirta. Rokas varēsīm vienmēr nomazgāt”.

Kad vakariņas paēstas un meitenes, ar asarām acīs no manis atvadījušās, aizgājušās jau gulēt, ārsts liek kalponei atkal uznest no pagrabā pudelī vīna. Uz šķiršanos taču jāiedzerot. Skumju smaidu sejā ienāk un pie mums apsēžas arī Uzarova kundze, šī jaukā un brīnišķīgā mājas māte. Kaut gan pēc vīna nemaz neesmu kārs, dzeru to, jo redzot kundzes skumjo smaidu un atceroties tik jauki pavadīto vasaru pie šiem brīnišķīgajiem cilvēkiem, kādi tikai krievi var būt, arī man asaras spiežas acīs un grūti valdīties. Sirsnīgi atvadīties un mājas mātei noskūpstījis roku, dodos uz savu istabu, jo norunāts, ka rīt no rīta agri braucam.

Iemigt, protams, nevaru. Mani pārņēmušās divas pilnīgi pretējas sajūtas. No vienas puses skumji ir šīs mājas atstāt, bet no otras — liels prieks, domājot, ka braucu uz Maskavu, kur satikšu draugus, varēšu mācīties. Pēdējās domas un priecīgās sajūtas tomēr ņem pārsvaru un iemiegu.

Septembra rīti dienvidos ir brīnišķīgi. Debesis ir zilas un dzidras, bez viena mākonīša. Vēja nav, bet jūtams vēl mazs nakts dzestrums. Skaļāki runātas balsis atskan gan no vienas, gan otras puses. Šķūts zirgu divjūgs jau piebraukts, gaida uz mums. Mana soma arī jau ratos, to iznesusi kalpone. Mazliet ieēduši un glāzi tējas izdzēruši, abi ar ārstu sēžamies ratos. Sveika Staro-Minskaja un dzīvo vesela! Diezin, vai kādreiz vairs redzēsīties. Kazāku zirgi skrien ātri un putekļu mākonis paceļas aiz mums.

Pēc kādas stundas brauciena nogriezīties no lielā ceļa un piebraucam kādai dēļu barakai ar lieliem logiem. Tā kolēras slimnīca. Ārsts izkāpj un ieiet slimnīcā. Es apstājos ārpusē pie loga un vēroju slimniekus un to kopējus. Ārsts apstājas gandrīz pie katras gultas,

kaut ko prasa un sarunājas ar kopējiem, dodams, acīmredzot, kādus norādījumus. Kad pēc laiciņa iznāk, viņš mazgā rokas ar spirtu un dod pudeli arī man. Nomazgāju rokas, kaut gan nekur neesmu pie-skāries. Braucam tālāk un vēl pāris reizes piestājam pie tādām pat kolērnieku barakām, kuŗas ārsts apmeklē un laiciņu pakavējas. Es pie logiem vairs neēju, bet rokas atkal mazgājam abi.

Beidzot esam lielā Rostovas — Aizkaukāza dzelzceļa stacijā, kur man jākāpj ātrvilcienā, lai bez pārsēšanās otrā dienā nokļūtu Maskavā. Uz stacijas perona Uzarovs atkal izvelk no kabatas savu spirta pudeli un mēs abi nomazgājam rokas. Tad ejam dzelzceļa stacijas bufetē izdzert glāzi tējas. Te nu ārsts noliek man priekšā uz galdiņa 300 zelta rubļus, manu algu, kā viņš saka. Gribas krist viņam ap kaklu un to noskūpstīt. Ap kaklu gan nekrītu, neesmu krievu cilvēks, bet ar asarām acīs spiežu roku un saku, ka viņa labo sirdi nekad neaizmirsīšu. Un kas arī nav man pāri gājis pa šiem pēdējiem piec-desmit, sešdesmit gadiem, ārstu Urazovu un viņa brīnišķīgo kundzi ar trim meitenēm aizmirsis neesmu. Cik bieži par to savai sievai un mājiniekiem neesmu stāstījis, arvien mīli un silti viņus atceroties.

ATKAL MASKAVĀ UN KOMERCINSTITŪTĀ

Jaunībā cilvēki ir ļoti dzīvi un kustīgi. Tiem nepatīk sēdēt uz vienas vietas. Allaž vajaga braukt, ceļot, mainīt dzīves vietas un gūt jaunus piedzīvojumus. Tā kā gandrīz veselu gadu biju pavadījis vienmuļajā stepē, ceļojums ātrvilcienā uz Maskavu sagādāja lielu prieku. Tikai otrā dienā, jau tuvojoties gala mērķim, sāku domāt par savu apmešanos Maskavā un krievu saimnieces apsolīto istabiņu Kulakovskajas Nabereznajā. Rakstījis laipnajai Tatjanai Ivanovnai nebiju, un tāpēc radās šaubas — vai tik istabiņa nebūs izdota kādam citam, jo bija jau septembris. Iebraucot Maskavā, Kurskas stacijā, kur pie-nāk Kaukāza vilcieni, pasaucu ormani un, līdžņemot savu somu, braucu pie Tatjanas Ivanovnas. Liels nu bija viņas pārsteigums un apjukums, kad tā ieraudzīja mani ar somu un gultas segām rokās. „Istaba izdota,” viņa iesaucās. „Jūs taču nerakstījāt, ka brauksiet, un

jau augustā gadījās citi īrnieki.” Viņa pelnījās ar istabu izīrēšanu un tās tukšā turēt nevarēja. Mazliet aprunājies, nomazgājies un tēju iedzēris, atstāju savas mantas pie Tatjanas Ivanovnas un devos pilsētā, lai uzmeklētu kādu draugu un apskatīties pēc istabas. Naktsmāju saimniece man apsoliya, tomēr mani pārņēma tāda kā vilšanās sajūta.

Izstaigājies pa pilsētu, ne draugu, ne istabas neatradis, atgriezos pie Tatjanas Ivanovnas. Viņa mani pacienāja ar vakariņām un izguldīja. Otrā rītā agri, tikko paēdis brokastis, devos atkal pilsētā meklēt sev piemērotu istabu. Drīz vien tādu arī atradu tanī pašā Maskavas rajonā, netālu no Akmens tilta, kur dzīvojām pirmo gadu abi ar Petrēvicu. Istaba man citādi visādi patika un arī cena bija samērīga, tikai istabas logam pretī bija cita nama siena, kādēļ istabiņa patumša. To noīrēju un tanī pašā dienā arī tajā ievācos. Nu varēja domāt par institūtu un draugiem.

Skaitījos jau institūta ceturtajā, tas ir — pēdējā gada kursā, kaut gan nokārtojis pārbaudījumus biju tikai dažos priekšmetos. Priekšā stāvošā mācības gadā gribēju stingri strādāt, jo par iztiku nevajadzēja domāt un visu palaisto un nokavēto varēšu nokārtot. Klāt nāca arī jauni obligāti priekšmeti: starptautiskās tiesības, starptautiskās privātās tiesības, vekseļu tiesības, politiskās ekonomijas speciālkurss (Maltuss un viņa teorija), preču zinātne ar praktiskiem darbiem laboratorijā, krimināltiesības un kriminālais process. Darba bija daudz, bet enerģijas un uzņēmības arī gana. Kas tad nu pie tādiem apstākļiem ko neveikt kavēto? Daudzus priekšmetus biju jau tikpat kā sagatavojis un izlasījis lielu vairumu ieteiktās speciālliteratūras. Tikai jāpiespiežas un jāatkārto no jau iestudētā. To visu, protams, cerēju veikt.

Komercinstitūtā ieradies, nokārtoju visas nepieciešamās formālītātes, samaksāju arī lekciju naudu par rudens semestri. Vakarā jau satiku daudzus latviešus un latvietes, kas bija ieradušies Maskavā. Dabūju zināt, ka ieradies kopā ar sievu arī Ansis Petrēvics, kuŗu saucām par Ivan-Ivaniču. Ļoti gribējās tos satikt un aprunāties. Jau nākošā dienā devos pie viņiem. Tie dzīvoja netālu no manis, turpat kaimiņos, pa ceļam uz pilsētu. Satikšanās, protams, bija prieka un gaviļu pilna. Jauka bija Petrēvica kundze Elīzabete, kuŗu pazinu jau no Rīgas un kuŗu Petrēvics un draugi sauca vienkārši par „Ližuku”.

Petrēvics stāstīja, ka tanī pašā dzīvoklī apmetušās, tas ir — noīrējušās istabu divas latviešu studentes no Rīgas. Viena, ieraudzījusi viņu istabā uz kumodes manu fotografiju, teikusi, ka mani pazīstot. Studenšu vārdus Petrēvics nezināja, bet teicās redzējis pie saimnieces pasi, kuŗā pagasta vārds bijis rakstīts ar pieciem „s” burtiem. Minējām dažādus Vidzemes pagastus bet tādu ar pieciem „s” burtiem nevarējām uzminēt. Studentes nebija mājās, un ar tām iepazīties neizdevās. Lielā omulībā paēdām vakariņas, izsmējāmieš un izjokojāmieš, un tikai vēl naktī pārrados savā istabiņā. Tas bija pirmais jaukais vakars Maskavā.

Pēc dažām dienām atkal aizgāju pie Petrēviciem. Mājās bija tikai Līžuks, kaut ko šuva vai adīja. Bija pievakare. Kad uzdedza ugunis, mani pārsteidza tīrā un uzkoptā istaba. Cik labi un patikami, ka studentam ir sieva līdz, — nekā neteicis pie sevis nodomāju. Ne par ko pašam nav jā rūpējas, visu nokārto sieva. Sarunās noskaidrojās, ka Līžuks arī gatavojas studēt, tikai par lielu brīnumu man — ne medicīnu, bet jurisprudenci. Tam negribēju ticēt un brīnījos. Jā, viņa teica, tā klājas sievām, kuŗām vairs brīvas izvēles nav. Jāstudē ne tas, ko pati vēlas, bet tas, ko vīrs grib. Krimināllietas un cilvēku liemie, psiholoģiskie pārdzīvojumi viņai gan patīkot, bet viss cits, juridiski sausais un praktiskais — nemaz. Bet Ansis gribot, lai viņa vēlāk kļūstot par viņa kā nākošā advokāta sekretāri, un tādai jāpārzinot arī jurisprudenci. Cik Līžuku pazinu no Rīgas laikiem, viņa bija dzīva, jautra un sabiedriska, kuŗai sausas teorijas nemaz neinteresēja. Un nu uzreiz — jurisprudenci! Skatījos uz viņu un brīnījos — vai patiešām viņa ir tik paklausīga un padevīga sieva, vai Ansis ir šausmīgs despots? Drīzāk gan pēdējais, jo smaidošā seja apmācās, kad uzsākām sarunas par studijām.

Tā sarunājoties, piepeši pie durvīm kāds viegli pieklauvēja. Uz Līžuka aicinājuma durvis atvērās, un tanīs parādījās kādas glītas meitenes smaidošā zeltmatainā galva — Baumaņa jaunkundze, kuŗu Rīgā dažas reizes biju redzējis, kopā ar Taubi apmeklējis viņas dzīves vietā Elizabetes ielā pie dzelzceļa. Toreiz viņa tur mitinājās kā ģimnaziste kopā ar savu draudzeni un radnieci Ernu Andersoni, vēlāko operas diriģenta Reitera kundzi. Taube un Baumaņa jaunkundze bija no Liepupes, kopā apmeklējuši turienes draudzes skolu, un Taube par viņu interesējās, arī man šo to stāstīja. Baumaņa jaunkundzei rokā bija maza avižu paciņa un, sasveicinājusies, viņa to nodeva

tūliņ Līžukam un sāka stāstīt, ka Augusta Melnalkšņa stāstiņu par Reņģu galvas pilsētu (Limbažiem) izlasījusi, un abas ar istabas biedreni — Zirnis jaunkundzi, vēlāko Dr. Prinča kundzi, ļoti smējušās. Avīzes bija Petrēvica īpašums un Baumaņa jaunkundze tās tagad nodeva atpakaļ.

Drīz pārradās arī Petrēvics un nu, vakariņas ēdot un runājoties noskaidrojās, ka tas Vidzemes pagasts ar tiem pieciem „s” burtiem Susikasi, krieviski — Sussikasskoje, vēlāk Liepupe. Interesanti un liktenīgi, kā vēlāk redzēsim, bija arī tas, ka abas draudzenes beigušas pavasarī ģimnaziju Rīgā un iebraukušas studēt Maskavā, trīs dienas vēlākā senātora Alkšņa pavadībā bija meklējušas istabu sev un visā plašajā Maskavā atradušas to tieši tajā dzīvoklī, kur apmetušies arī Petrēvici — mani draugi. Daudz vēlāk, pēc pieciem gadiem, kad Baumaņa jaunkundze kļuva mana sieva, arī noskaidrojās, cik liela patiesība var būt parastam krievu teicienam — suģba igrajēt čelovēkom (liktenis spēlējas ar cilvēku). Alksnis jau Rīgā bija ieskatījies jaunajā un glītajā jaunavā, un Maskavā kā šīs pilsētas pazinējs centies sameklēt viņai kopā ar draudzeni labu un patīkamu istabu, kurā arī pats vēlāk varētu paciemoties. Trīs dienu meklēšanas rezultātā novietojis Baumaņa jaunkundzi tik bīstamā vietā, pie tam ļoti tālu no Augstākiem sieviešu kursiem, kuŗos abas draudzenes bija nodomājušas studēt, ka drīz vien nācās to zaudēt, un zaudēt uz visiem laikiem. Jā, liktenis spēlējas ar cilvēkiem!

Šis otrais vakars pie Petrēviciem nepagāja arī man tik vienkārši gaŗām. Baumaņa jaunkundzes nelielais augums ar gaiši brūnām, drusku iesārtām matu sprogām, siltām smaidošām acīm, dzidro valodu un tumši brūno samta blūzīti iespiedās dziļi atmiņā. Intensīvi mācoties šis vilinošais tēls reizū reizēm izpeldēja acu priekšā un aicināja aiziet pie Petrēviciem. Tā pagāja septembris un oktobris, pieņāca 1910. gada 1. novembris pēc vecā, bet 14. pēc jaunā stila. Šinī vakarā Maskavas pazīstamajā teātrī Zimina operā izrādīja slaveno „Quo vadis”, un es, iepriekš sazinājies ar Baumaņa jaunkundzi, biju sagādājis divas biļetes pašā augšā, galerijā vai pēdējā balkonā. Biļetes Maskavas teātrīs toreiz bija dārgas, pie tam dažos no tiem, piemēram, Lielajā operā un Dailes teātrī, tikai ar visas nakts rindā stāvēšanu varēja dabūt biļetes. Tāpēc studenti no balkoniem un galerijām nebaidījās un nekaunējās. Viss jautājums pastāvēja tikai, lai tiktu iekšā. Norunātā stundā biju pie Petrēviciem un no turienes

*Voldemārs Bastjānis un Alma Baumaņa (vēlāk Bastjāne) studiju laikā
1910./11. gadā Maskavā*

kājām devāmies uz netālo Zimina operu. Izrāde mums abiem, protams, patika un mēs bijām par to lielā sajūsmā. Tādu izpildījumu ar lieliskiem koņiem un solistiem vēl nekad nebijām ne redzējuši, ne dzirdējuši. Tāpēc izrāde mūs tā aizrāva, ka laikam gan ne par ko citu nedomājām un nerunājām, kā par brīnišķīgo solistu un koŗu sniegumiem. Arī mājās mēs nācām kājām un vakara pārdzīvojumu dzīvi pārrunājām, aizklīstot arī pa starpu uz Rīgu un Latviju.

Kad piencām pie Baumaņa jaunkundzes mājām — trim lieliem namu korpusiem — un gribēju pa vārtiem viņu ielaist, lai pats dotos tālāk uz savām mājām, ieraudzījām, ka sēta pilna ar policistiem un sapratām, ka namā notiek kādas plašākas kratīšanas un meklēšanas. Baumaņa zināja, ka esmu nelegāls un dzīvoju ar citu pasi un citu vārdu, un līdz ar to arī saprata, ka pie šādiem apstākļiem es viņu pavadīt sētā līdz viņas dzīvoklim nevaru. Vienu laist viņu sētā pie policistiem es arī negribēju, kaut zināju, ka viņai personīgi nekādas briesmas nedraud. Aicināju vēl kādu brīdi pastaigāties, kam viņa

piekrita. Cerējām, ka policisti drīzi aizies un tad viņa varēs mierīgi atgriezties mājās.

Runādami par savādo sagadīšanos, mēs lēni soļojām uz priekšu un nonācām līdz manām mājām. Iekšā negājām, jo kautrējos samērā svešu jaunavu tik vēlā nakts stundā aicināt pie sevis dzīvoklī, un mēs tikpat lēni soļojām atpakaļ uz Baumanes mājām. Tur nonākuši redzējām, ka sētā nekas nav mainījies, varbūt saradušies vēl vairāk policistu. Tagad aicināju savu pavadoni nākt līdzī uz manu dzīvokli, pamodināsim kalponi, pasūtīsim patvāri un paēdīsim vakariņas. Tad būs pagājušas dažas stundas un es pavadīšu viņu mājās. Baumaņa jaunkundze mazliet apdomājās un, acīmredzot, izšķīrusies par manu priekšlikumu, sāka soļot man līdzī. Un tā mēs, sajūsmināti par lielisko „Quo vadis” izrādi, policistu traucēti, nonācām manā mazajā istabiņā tālu pāri pusnaktij. Likās, ka jaunkundze jūtas ļoti neērti, bet neko neteica.

Es tūliņ pamodināju kalponi un, atvainojies par vēlo stundu, pasūtīju patvāri. Kamēr kalpone ap to nodarbojās, pats klāju galdiņu un sāku likt uz tā ēdamo. Nu mana viešņa, kuŗa sākumā tikai atturīgi noskatījās, sāka man droši palīdzēt, bet drīz vien draudzīgi sarunājoties dzērām tēju un ēdām vienkāršās studenta vakariņas, kādas viešņa, droši vien, vēl nekad nebija ēdusi. Ne šņabja, ne cita alkoholiska dzēriena man nebija, jo tos nelietoju, bet pārrunājot agrākos laikus un atceroties dažādus personīgus piedzīvojumus, abi it kā atkusām un mūsu izturēšanās kļuva brīvāka un sirsnīgāka. Nedrošība un vēsums pamazām izzuda, varējām jau vienu otru drošāku teikumu apmainīt.

Kad izteicu domu, ka tādām „pārim” kā Petrēviciem dzīve jaukāka un patīkamāka nekā man — vieniniekam — viešņa nekā neteica, izlikās manas filozofijas nedzirdējusi. Kad tieši apvaicājos, ko viņa par to domā, atbilde bija nenoteikta: varot jau būt. To jau katrs varot darīt kā gribot. Teicu, ka tā gluži nav, ka var būt arī šķēršļi, kas to nepieļauj. Kādi? — viņa nevainīgi jautāja. Nu, piemēram, nelegāla dzīve kā man, slikts, nežēlīgs raksturs, kas otru saņem kā dzelžos un nomāc. Paceļu abas rokas ar krampjaini saliektiem pirkstiem ķeršanai un turēšanai, kā šīs nežēlības raksturojumu, un šķelmīgi smaidīdams prasīju: „Nu vai nav bailes?” — „Nē”, viņa mierīgi atbildēja un, kad es vēl kaut ko teicu par gaŗu ceļu un grūtu mūžu, viņa ar dzejnieka vārdiem atbildēja:

„Līdz es tev ietu līdz pasaules galam,
Līdz es tev ietu, diena vai nakts”.

Pēc šiem vārdiem satvēru savu viesņu, cieši saspiedu un pirmo reizi noskūpstīju. No „jūs” viņa man kļuva par „tu”, no „jaunkundzes” — par Miļo meiteni. Tas arī bija viss, kas šai naktī starp mums abiem notika. Vēlāk gan no savas Miļās meitenes dabūju zināt, ka mājās pārgājusi otrā rītā draudzene rājusies, un sašutusi teikusi: „Vai tu saproti arī, ka tu staigā gar bezdibeņa malu?”, uz ko viņa spītīgi, bet mierīgi atbildējusi: „Kur nu vairs gar malu, ir jau iekšā bezdibenī!” Šis bezdibens bija mans skūpstis.

Pienācis bija rīts. Dzirdot mūs stiprā balsī istabā sarunājoties, pie durvīm pieklauvēja kalpone un piesolīja brokastīm patvāri. Pa-teicos kalponei un lūdzu savu Miļo meiteni uzklāt galdu. To viņa arī darija un drīzi smaidīgi un laimīgi brokastojām.

Vēl nebijām beiguši brokastot, kad jau atkal pie durvīm klauvēja un uz manu saucieni „iekšā”, durvīs parādījās Petrēvics, stipri uztraukts. Kamēr mans Miļais meitēns tāds kā apjucis un pietvīcis skatījās uz Petrēvicu un mani, es jautrā balsī apvaicājos, kāpēc viņš tik agrīns, vai kas noticis un acināju Petrēvicu brokastīs. Viņš sāka smaidīt un apmierināts teica: „Nu jau nekas vairs, es redzu, nu jau viss kārtībā”. Šorīt esot Zirnis jaunkundze ļoti uztraukusies, jo no operas izrādes vakar vakarā neesot atgriezies viņas istabas biedrene. Viņš bažījies, ka es būšu apcietināts un Baumaņa jaunkundze līdz ar mani. Tāpēc steidzies šurpu, lai apstākļus tuvāk noskaidrotu. Nu esot skaidrs, ka viss pilnīgā kārtībā un Zirnis jaunkundze par velti uztraukusies.

Paēduši brokastis un vēl laiciņu uzkavējušies, viņi abi reizē aizgāja, bet es paliku viens ar savu satraukto prātu un sajukušo sirdi. Ne strādāt, ne gulēt nevarēju. Devos pilsētā, nokārtoju šādas, tādas nesvarīgas darišanas, apmeklēju institūtu, un vakarā atrados pie Petrēviciem, kur viņu un abu jaunavu sabiedrībā pavadīju jauku vakaru.

Dienas sekoja viena otrai kā parasts. Turpināju intensīvi mācīties un gatavoties priekšā stāvošiem pusgada pārbaudījumiem. Bet tad — novembra beigās — pienāca jauna un negaidīta, tomēr priecīga ziņa no Rīgas. Mans paziņa un 1905. gada revolūcionārs Kārlis Cīrulis, kuŗš vēlāk tika ievēlēts par Vecsalacas pagasta darbvedi un, paklausot maņam vairākkārtīgam lūgumam, izgatavoja man jaunu

drošu pasi uz kāda tikko miruša Salacas pagasta pilsoņa vārda, ja nemaldos — Līduma, un to uz Rīgu man nogādājis. Nu jābrauc uz Rīgu pēc pases, jo rīdzinieki baidās to bez paraksta man pa pastu sūtīt. Braucienam tomēr atliku uz Ziemassvētku laiku, lai iepriekš noliktu pārbaudījumus sagatavotos priekšmetos. Izdevību saņemt kārtīgu un drošu beztermiņa pasi nevarēja gažām laist, un decembra beigās biju Rīgā.

ŽURNĀLISTS RĪGĀ UN LIEPĀJĀ

Lai pases lieta būtu pavisam droša un kārtībā, tad jauno pasi vajadzēja tūlīt Rīgas policijā reģistrēt, tas ir — pierakstīt un apzīmogot policijas iecirknī. Noīrēju tādēļ Avotu ielā, netālu no Marijas ielas, mazu glītu istabiņu un nodevu jauno pasi saimniecei reģistrēšanai. Bija pagājušas varbūt kādas dienas desmit vai vairāk, pase jau iecirknī pierakstīta un man kabatā, kad saņēmu vēstuli, kuņā rakstīts, ka Cīruļa „noziegums” atklāts (laikam kāds no viņa palīgiem vai acīgajiem revidentiem to uzodis) un lieta nodota prokurātūrai. Un es mierīgi sēdu savā istabiņā un mācos, būdams pārliecināts, ka nu reiz pases lieta kārtībā un varu būt pilnīgi drošs. Kuņū katru brīdi varēja ierasties policija un mani saņemt kā cāli no laktas. Šī ziņa man bija liels trieciens.

Ātri sapakoju savu somu, ieliku siksnās spilvenu, palagus un segu, samekleju saimnieci, kuņai pateicu, ka pilsētā saņēmu ziņu, ka man tūlīt jābrauc atpakaļ uz Maskavu. Atvainojos par nepatīkamo gadījumu, samaksāju īri par istabiņu mēnesi uz priekšu un atvadījies aizbraucu ne uz Maskavu, bet Liepāju. Braucot pie sevis domāju, cik laimīgi, ka tiku projām, ka nenokēra uz vietas. Laikam taču esmu dzimis zem laimīgas zvaigznes.

Par Liepājas laikraksta „Dzīve” līdzstrādnieku jau skaitījos Maskavā. Rīgā ieradies laikrakstam kaut ko rakstīju, bet nu devos pats turp. Redaktori bija mani paziņas un cerēju kaut kā uz laiku tur iekārtoties. Galvenais tomēr bija tas, ka man vajadzēja jaunu pasi, un to cerēju Liepājā ar draugu palīdzību sadabūt. No sākuma

tas likās gandrīz neiespējami. Tad palīgā nāca „Dzīves” galvenais redaktors Andrejs Bērziņš un es saņēmu jaunu pasi, šoreiz gan pilnīgi viltotu, bet gandrīz uz savu īsto vārdu. Kļuva Ernests Bastenis un nu jau mana dubultā dzīve — uz diviem vārdiem — tikpat kā likvidējās. Viss jau būtu atkal ļoti labi un patīkami, ja tikai nepārsteigtu kāds jauns negaidīts notikums. Liepājā dzīvoju kādu laiku, strādāju „Dzīves” redakcijā, kur es patiesībā nemaz nebiju vajadzīgs. Gatavojos jau braukt uz Maskavu — turpināt studijas. Tad 1911. gada februārī notika kas neticams — iesākās Maskavas profesoru un studentu streiks, un visas humānitāro zinātņu augstskolas Maskavā slēdza, arī komercinstitūtu.

Iemesls šim streikam un augstskolu slēgšanai bija tas, ka jaunielceltais cara izglītības ministrs — prof. Kasso — bija ļoti reakcionārs kungs, kuŗam nepatika daži progresīvie un populārie Maskavas universitātes profesori. Viņš tos vienkārši atcēla no amatiem un aizliedza lasīt lekcijas. To starpā bija vesela rinda profesoru, kuŗi lasīja lekcijas arī komercinstitūtā. Toreiz bija pat viens tāds profesors, kas lasīja lekcijas četrās augstskolās: Pēterpils universitātē un Politehniskā institūtā un Maskavas universitātē un komercinstitūtā. Tas bija profesors Ozerovs, kas pasniedza finanču zinātni. Par viņu studenti zināja stāstīt, ka viņa īstais dzīvoklis esot dzelzceļa vagona kupeja, kuŗā tas pavadot naktis ceļā no Maskavas uz Pēterpili un atpakaļ.

Kasso atceltajiem profesoriem aiz simpatijām pievienojās citi progresīvākie profesori, kuŗi gan nebija atcelti, bet paši pārtrauca savu lekciju lasīšanu. Simpatiju streiku uzsāka arī studenti un augstskolas bija jāslēdz. Protams, ka šādos apstākļos man uz Maskavu nebija ko braukt. Laikraksta „Dzīves” izdevēji un redaktori nolēma atklāt Rīgas nodaļas redakciju un par vadītāju iecēla mani. Šo darbu pieņēmu, jo līdz rudenim, resp. nākošā mācības gada sākumam nekas ar studijām Maskavā nebija paredzams.

Rīgā atgriezies noīrēju istabiņu Rēveles ielā pie Grabbēm, Jūlija Celma radiem, jo tie zināja, kas es esmu, un tādēļ bija drošāki. Arī ar ēšanu varēja labāk iekārtoties. Grabbe bija kādas bankas vai citas krievu valsts iestādes ierēdnis, no rīta agri aizgāja darbā un pēcpusdienās vēlu pārnāca. Vakaros atkal es biju darbā — apmeklēju dažādas strādnieku biedrību sanāksmes un teātra izrādes, lai par tām otrā dienā „Dzīvei” sniegtu izsmelšu informāciju un kritiku.

Augstskolu slēgšanas dēļ martā no Maskavas Rīgā, ceļā uz savu vecāku mājām Liepupē, ieradās arī „Mana meitene” un vēl daži latviešu studenti un studentes. Dzīve Rīgā kļuva patīkamāka. Ar saviem ziņojumiem „Dzīvei” un Rīgas redakcijas vadību līdzekļus iztikai nopelnīju, bet uzkrāt rudens studijām gan neko daudz nevarēju. Tāpēc radās doma — aizņemties naudu Liepājā no kādas strādnieku aprindās labi pazīstamas, pirtnieka Kauliņa vadītās, kases. Uz to mani mudināja arī Andrejs Bērziņš, kurš Kauliņu labi pazina. Bērziņš teica, ka Kauliņš ir patukls cilvēks un kā visi patukli cilvēki — ļoti labsirdīgs un jūtu pilns. Viņu vajaga tikai vairāk pakutināt, tad nauda atradīsies. Es domāju par 300 rubļiem, Bērziņš mudināja ņemt vairāk. Kas nu 300 rubļi esot par naudu studējošam cilvēkam? Es tomēr paliku pie 300 rubļiem, jo cerēju ar tiem „izsisties”.

Tā kā vēl bija tikai 1911. gada vasaras vidus, un par studijām arī vēl nekas drošs nebija zināms — atvērsies visas augstskolas vai nē — tad ar naudas aizņemšanos nesteidzos. Kad biju Liepājā, tur ciemos pie sava brāļa, jūrskolotāja, ieradās arī Baumanē. Vasaru Liepājā pavadīja arī Petrēvics, kuŗa tēva mājas „Vierpiji” atradās pavisam tuvu Liepājai. Līžuks dzīvoja savās tēva mājās Strīķu „Lenkās”, drusku tālāk no Liepājas, pašā jūras krastā. Arī Baumanē aizbrauca tur, jo abas ar Līžuku bija kļuvušas sirsnīgas draudzenes. Mēs ar Petrēvicu palikām Liepājā, šo to piepalīdzējām redakcijā un gaidījām „dāmas” iebraucam no „Lenkām”. Drīzi tās arī ieradās, bet ilgi kavēties nevarēja, jo Baumanē bija paredzēta skolotājas vieta Majoros, un vajadzēja braukt šo lietu nokārtot. Kopā ar Petrēvicu paliku Liepājā, patiesībā Petrēvica tēva mājās, jo no tām pilsēta kājām bija viegli sasniedzama.

STUDIJU NOBEIGŠANA

Rudenī Kauliņa kase man 300 rbļu aizdevumu piešķīra, izmaksājot pusi tūliņ, atlikušo pēc gada — nākošā rudenī, studiju nobeigšanai. Man iebildumu nebija, jo pa vasaru biju drusku nopelnījis un kādu grasi arī atlicinājis studijām. Komerccinstitūta slēgšanas resp.

streika dēļ lekciju naudu nemaksāju ne par 1911. gada pavasara, ne arī rudens semestriem. Maskavā tomēr ierados jau rudenī, un kopā ar Jūliju Celmu noīrējām istabiņu pie Tatjanas Ivanovnas, par ko ar viņu iepriekš biju sarakstījies un vienojies.

Dzīve ar Jūliju Celmu mums labi saskanēja. Viņš, cita starpā, gatavojās arī abitūrijas pārbaudījumiem pie kādas ģimnazijas, un mācījās franču valodu. Viņš bija paradis agri ēst brokastis, un reizēm uztraucies skraidīja pa trepēm lejā un augšā, prašņājot pēc patvāra, kuŗu saimniece mēdza pasniegt vispirms apakšstāva studentiem. Kad tēju bijām padzēruši, tas ir — brokastis paēduši, sākām strādāt: Celms, uz sava dīvāna atgūlies, kala franču vokabuļus, es — pie galda vai arī atgūlies gultā, lasīju savas grāmatas. Dažreiz gadījās, ka pēc stundas ceturkšņa Jūlijs iemīga, franču vokabuļi noslīdēja uz grīdas. Mazliet nosnaudies, Jūlijs pamodās, berzēja acis un teica: „Ak tu jods kā sāp galva, iesim iedzert melnu kafiju”. Ja es priekšlikumam piekritu, tad gājām uz pilsētu — uz Tveras ielas slaveno Filipova kafejnīcu — iedzērām melnu kafiju un, mājās pārnākuši, turpinājām mācīties. Melnā kafija atņēma Celmam galvas sāpes kā ar roku. Man kafija nebija vajadzīga, jo galva nesāpēja.

Bieži mūs apmeklēja Jūlija jaunākais brālis Teodors Celms, vēlākais Latvijas universitātes filozofijas profesors. Sākumā Teodors bija vēl mājskolotājs pie slavenā Maskavas zobu ārsta — toreiz sociāldemokrata, vēlāk boļševika — Paula Dages, tad iestājās komercinstitūtā, bet drīzi vien pārgāja uz Maskavas universitāti. Teodors Celms, tāpat kā Jūlijs, ļoti mīlēja anekdotes. Tās viņi abi stāstīja un mēs visi trīs smējāmies bez gala. Viss lielais anekdotu vairums bija nevainīga humora pilni joki, bet bija arī tādas, ko sauca par „stipro tabaku” un publiski stāstīt nevarēja.

Cik tas savādi neliktos, bet jauniem cilvēkiem, pat studentus neizslēdzot, patik nopietnam darbam pa vidu „dzīt” arī visādus jokus un palaidnības, reizēm pat draugus un draudzenes smagi aizskarošus un apvainojošus. Lai šo jauniešu īpašību demonstrētu, vajadzētu pastāstīt pāris gadījumus, kuŗu dalībnieki bijām mēs ar Jūliju Celmu. Ievērojot to, ka šinīs nerātņībās jeb jokos iejauktas arī dažas skaistā dzimuma pārstāves un daži no dalībniekiem un dalībniecēm vēl bauda šīs zemes labumus, notikumu atstāstīšana jāatliek uz vēlāku laiku.

Ziemassvētkos Celms aizbrauca uz Rīgu, bet es paliku Maskavā, jo saņēmu ziņu no Baumanes, ka viņa mainījusi darba vietu, un no Majoriem pārcēlusies uz Verchne-Dņeprovsku Krievijā, Jekaterinoslavas guberņā, kur strādādot kā mājskolotāja kādā progimnazijā. Viņa solījās pa Ziemassvētkiem iebraukt Maskavā un arī mani apciemot, par ko ļoti priecājos.

Maskavas latviešu studentu (nekorporēļu) sanāksmēm, koncertiem, apspriedēm, referātiem un priekšlasījumiem bija nodibināta un manā studiju laikā Maskavā sekmīgi darbojās Maskavas latviešu studentu palīdzības biedrība, Boļšaja Ņikitskaja ielā 21. Sākumā šīs biedrības priekšnieks bija Dr. Augusts Pētersons, vēlāk — advokāts Jūlijs Šmits. Sestdienu un svētdienu vakaros biedrības telpās bieži salasījās latviešu studenti, ja ne uz kādu sarīkojumu, tad tāpat — savstarpējas informācijas un satikšanās nolūkos. Abu dzimumu latviešu studentu Maskavā bija daudz, studentu biedrības (biedru ap 150) un minētās sanāksmes deva labu iespēju gan savstarpējai iepazīšanai, gan debatēm un dziedāšanas vingrinājumiem.

Runājot par šo Maskavas latviešu studentu biedrību, nāk prātā kāds raksturīgs notikums. Referātu par Raini un viņa filozofiju bija pieteicis kāds dažiem studentiem labi pazīstams Maskavas latviešu sabiedrisks darbinieks. Tas bija liels Raiņa un vācu sociāldemokrātu filozofa Dīcgena (Dietzgen) cienītājs un vēlējās nolasīt par tiem referātu latviešu demokratiskiem studentiem. Kā cilvēks, kas paradis vakareiropējiski glīti ģērbties, un kuŗa dienesta, resp. ikdienas darba pienākumi (zobu ārsts) arī to prasīja, viņš minētā priekšlasījuma vakarā ieradās studentu biedrības telpās tērpies vizītsvārkos un baltās manšetēs, kā jau mākslinieks vai referents, kuŗam jāuzstājas publiski.

Kad Raini un Dīcģenu cildinošais referāts bija beidzies un referents jūsmīgu aplausu saņemts apsēdies, vārdu lūdza kāds Šaņavska tautas universitātes students, kuŗš bija ģērbies melnā vai tumši zilā krievu kreklā pāri biksēm, ar zilu vai sarkanu jostu ap vidu, kā īsts krievu revolūcionārs. Savu runu viņš sāka ar referenta apģērba izsmiešanu, teikdams apmēram tā, kā toreiz vispār revolūcionāri par turīgiem pilsoņiem (buržujiem) mēdza izteikties: Nu ko tad šīs kundziņš gaŗos svārkos un baltās aprocēs zināja mums par Raini pastāstīt? Savā tālākā stipri rupjā un izsmejošā tonī šīs runātājs ņēmās referentu pamācīt, ka Rainis, lūk, esot darba ļaužu dzejnieks,

Maskavas Komerccinstitūta studentu grupa: E. Meldriņš, Jānis Sūna, Jānis Laņiņš, Jānis Bokalders, Fricis Osis, Jānis Dobulis un Voldemārs Bastjānis

un tādiem kundziņiem, kā referentam, nu nevajadzētu ar savām zināšanām par strādnieku dzejnieku un filozofu plātīties.

Kad pēc šīs opozīcijas un referentu „satriecošās” runas neviens aplausi neatskanēja, runātājs pats kā izbrīnījies pameta acis uz vienu un otru pusi, un laikam sapratis, ka viņš „pāršāvis” pār stripu un izblamējies, vakaru atstāja, nenogaidījis ne tālākas runas, ne arī no kāda atvadījies.

Abi tā vakara „izcilie” dalībnieki — kā referents, tā opozicionārs ir miruši. Tāpēc saukšu tos vārdā. Referents bija viens no vislabākiem un arī visdārgākiem zobu ārstiem Maskavā — Pauls Dauge, kādreizējais tērbatnieks un Pīpkolonijas līdzdalībnieks, boļševiku laikā komūnists, miris un apglabāts Rīgā. Otrs, opozicionārs — vēlākais Latvijas universitātes profesors un dzejnieks — Arveds Švābe, miris Stokholmā, pirms miršanas pārejot katoļu ticībā.

No Švābem pazīstamo un tuvo studentu aprindām vēlāk dzirdējām, ka minētās netaktiskās runas dēļ viņš pazaudējis arī savu Maskavas simpatiju, savu bijušo skolnieci, kuŗa arī minētā vakarā bijusi biedrībā un runu dzirdējusi. Kad tas otrā dienā pie viņas ieradies, lai informētos par notikušo un iespaidiem studentos, draudzene viņam pateikusi, ka viņš tiešām pāršāvis pār strīpu un „izgāzies”, zaudējot arī viņas simpatijas. Švābe noskumis aizgājis. Izrādījies, ka Švābe ar savu revolūcionāro uzstāšanos sarāvis visas draudzības saites ar savu simpatisko studentu, kuŗai šī uzstāšanās nav patikusi. Cik jūtīgi un aizvainojami dažkārt ir sievieši! Pieminēšu vēl, ka ar šo pašu studentu biedrībā iepazināties mēs ar Celmu. Kādreiz visi trīs kopā apmeklējām kinoteātri, bet kādā citā reizē atkal — slavenu Filipova kafejnīcu. Dažas reizes viņa apciemoja mūs arī mūsu mazajā istabiņā. Gadījās jau arī šādi tādi „liktenīgi” notikumi, bet par tiem, kā mēdz teikt, vēsture klusē.

1911. gada rudens semestrī institūta lekcijas neapmeklēju, jo tās biju noklausījies jau iepriekšējā gadā. Vairāk laika varēju ziedot jau noklausīto lekciju studijām mājās. Mācījos arī vācu valodu, kuŗu vispār vāji pārzināju un decembrī izturēju pārbaudījumu. Pa Ziemassvētkiem reīžu reizēm satikāmies ar iebraukušo Baumaņa jaunkundzi un kopīgi apmeklējām dažas teātru izrādes. Pēc svētkiem, pavasaŗa semestrī visu laiku ziedoju lekcijām institūtā un gatavojos pavasaŗa pārbaudījumiem.

1912. gada vasaru pavadīju Koknesē, Bilstiņu skolā, kopā ar veco draugu, skolotāju Preisu. Bilstiņu skola atradās uz paŗa Daugavas krasta un pie skolas augsta, stādītiem kokiem apaugusi uzkalne gar Daugavu. Šī jaukā, klusā un smaržīgā uzkalne nu bija tā vieta, kur pavadīju gandrīz visu laiku mācoties un gatavojoties priekšā stāvošiem rudens pārbaudījumiem. Laiks bija jauks un karsts. Pa Daugavu peldēja plosti un uzkalnē savādi atbalsojās krievu plostnieku saucieni — dāvai, dāvai vai arī ķeņi, ķeņi, podķegivai (padod, padod vai arī velc, velc, pievelc). Daugava vasarā ir pasekla ar visādām krācēm un krācītēm. Tāpēc tie plostnieku saucieni. Klausoties šajos plostnieku saucienos un mācoties Krievijas tirdzniecības tiesības pēc biezas prof. Šeršņeviŗa grāmatas, pie sevis domāju, ka arī man ir jāvelk un jāpievelk, lai līdz Ziemassvētkiem varētu nolikt visus pārbaudījumus un komercinstitūtu pabeigt.

Preiss Lambartes skolu, kuŗā saslimu un pavadīju gandrīz gadu studiju sākumā, bija atstājis un pārcēlies uz Grobiņas pilsētas elementārskolu, bet pa vasaru tur negribēja palikt. Viņa vecāku mājas bija Bebros, netālu no Kokneses, bet viņš bija izšķīries par Bilstiņu skolu un aicināja arī mani tur. Protams, ka šo priekšlikumu labprāt pieņēmu. Bilstiņu skolā vasaras brīvlaiku pavadīja arī režisors Zeltmatis. Viņš pasniedza stundas dažiem jauniem teātra māksliniekiem un pie viņa dažreiz ieradās no Rīgas teātra ļaudis. Radās iespēja ar dažiem no tiem iepazīties.

Zeltmatis bija sadomājis rīkot vasarā Koknesē teātra izrādi ar jaunajiem Rīgas un vietējiem spēkiem. Mums abiem ar Preisu nu vajadzēja viņam palīdzēt. Telpas bija izvēlētas pagasta namā vai skolā (lāga neatceros), Kokneses dzelzceļa stacijas tuvumā. Atceros, ka Zeltmatis pievērsa lielu uzmanību izrunai un ar dažiem jaunajiem līdzspēlētājiem stipri rājās un tos strostoja.

No Rīgas mani apciemot reiz ieradās arī Mana meitene. Satiekoties stacijā abi bijām pārsteigti: es par viņas vasaras cepuri ar ārkārtīgi platām malām, viņa — par manu kailo galvu, jo biju nogriezis matus. Staigājot pa Koknesi un viņai rādot pilsdrupas, skaisto Pērses līci un citus Kokneses košumus, viņa priecājās, bet pametot acis uz manu galvu, vienmēr pārmetoši noteica: Nu kāpēc tā vajadzēja? Redzēju, ka mana galva viņai nemaz vairs nepatika, bet līdzēt nekā nevarēju.

Vasara Bilstiņu skolā pagāja ātri, bet paspēju daudz paveikt. Nokārtojās aizņēmuma lietas Liepājā, devos uz Maskavu un apmetos atkal pie Tatjanas Ivanovnas pazīstamajā istabiņā. Sākās nopietns studiju gads — pēdējais. Tas ir — visus institūta četrgadīgā kursa priekšmetus biju paspējis noklausīties un pierakstīt līdz šī gada pavasarim, bet maizi un lekciju naudu pelnot, strādājot par mājskolotāju ārpus Maskavas, nebiju paspējis kārtīgi un pietiekami visos priekšmetos sagatavoties, lai izturētu pārbaudījumus. Tagad pierakstījos institūtā uz vienu, man pilnīgi nevajadzīgu priekšmetu (pedagoģisko psiholoģiju), lai oficiāli tomēr skaitītos students, un varētu mājās gatavoties pārbaudījumiem. Strādājot nopietni visu šo rudens semestri, pirms un pēcsvētku laikā biju ar visiem pārbaudījumiem galā. Man atlika pavasarī nokārtot vēl dažas sīkākas praktiskas lietas, ko arī izdarīju. 1913. gada pavasarī biju beidzis Maskavas komercinstitūta ekonomisko fakultāti. Studijām biju ziedojis piecus ar

pus gadus, kuŗu laikā veselu gadu slimojis un gandrīz divus gadus atradies ārpus Maskavas, strādājis par mājskolotāju un žurnālistu, lai sagādātu līdzekļus studijām un eksistencei. Šķiet, ka savu studiju laiku velti neesmu izšķīdis un darba rezultātus zemu vērtēt nevar.

Lai komercinstitūtu oficiāli absolvētu un iegūtu ekonomisko zinātņu *maģistra* gradu, vajadzēja vēl: uzrakstīt un iesniegt institūtam disertāciju par kādu ekonomisku jautājumu; nolikt tā sauktos valsts eksāmenus. Pēc Maskavas komercinstitūta programmas šī pēdējā prasība nozīmēja atkārtoti eksaminēties jau agrāk pārbaudījumus izturējušos četrus priekšmetos, iepazīstoties ar šo ekonomisko disciplīnu autoru pašu darbiem. Patiesībā tas nekādu sevišķu piepūli vairs neprasīja, jo gatavojoties pārbaudījumiem studenti jau iepazinās ar minēto autoru darbiem. Protams, vajadzēja priekšmetus atkārtot un, ja neviena disciplīnas autora darbu nebija lasījis, tad to izlasīt. Daudz svarīgāka un nesalīdzināmi grūtāk izpildāma bija institūta prasība par vidusskolas absolvēšanas atestāta iesniegšanu, ja tāds jau studiju sākumā nebija iesniegts. Bez šī atestāta pie tālākām studijām nepielaida, oficiālus diplomus neizsniedza un zinātniskos gradus nepiešķīra.

Iepriekš minētā svarīgā prasība attiecās arī uz mani, jo man vidusskolas atestāta nebija. Skolotāja diplomu, kā jau sākumā minēju, par tādu neatzina. Tā kā šie noteikumi un institūta prasība nenāca piepeši, bet bija jau agrāk zināma no institūta oficiālām programmām, tad biju jau izšķīries tūlī pēc institūta faktiskās beigšanas meklēt attiecīgo darbu un, strādājot šo darbu sagatavoties vidusskolas abiturijai un uzrakstīt nepieciešamo maģistra disertāciju. Man laimējās. No kāda pazīstama latvieša — Miķeļa Striķa — kuŗš jau strādāja Penzas guberņas zemstes statistiskā nodaļā, saņēmu priekšlikumu iestāties minētās zemstes dienestā ar samērā labu atalgojumu 75—100 rubļiem mēnesī. Priekšlikums bija vilinošs un, protams, ka es to bez kavēšanās pieņēmu.

No institūta izņēmu apliecību, ka faktiski to esmu beidzis, tas ir — ka esmu izturējis pārbaudījumus visos institūta programmā paredzētos priekšmetos un veicis arī visus prasītos praktiskos darbus kā laboratorijās, tā rakstisko referātu iesniegšanā. Ar šo apliecību kabatā, somu pie rokas un siksniņā iesietām gultas drānām devos aprīļa beigās vai maija sākumā uz staciju, sēdos vilcienā un braucu uz Penzu. Raibais studiju laiks palika aiz muguras.

CETURTĀ DAĻA

DARBS KRIEVIJAS ZEMSTĒ UN PIRMAIS PASAULES KARŠ

DARBS PENZAS GUBERŅAS ZEMSTĒ

Penza toreiz bija paprāva Krievijas guberņas pilsēta ar kādiem 75.—100.000 iedzīvotājiem. Tā atradās augstā uzkalnā, un ar saviem baltajiem namiem veidoja skaistu skatu. Pa vēl samērā mazās un ļoti likumotās Suras upītes, Volgas pietekas, radītām dziļām un plašām ielejām, kur sākums meklējams vēl veselai rindai citu upju un upīšu — Moksai, Vorovkai, Hoperai — vijas lielais Sibīrijas dzelzceļš, kas pie Sizraņas pilsētas šķērsoja lielāko Krievijas upi — Volgu. Cik daudz sāpju, vaidu un asaru nebija pieredzējis šis tūkstošiem kilometru garais dzelzceļš, pa kuŗu uz Sibīrijas katorgu, mūža vai vienkāršo noņemšanu aizveda arī tūkstošiem politiskos un kriminālos notiesātos. Es, turpretim, šoreiz pa šo ceļu braucu priecīgā noskaņā, cerēdams uz man piemērotu un labi atalgotu darbu. Lidz Caricino-Dacnoje, Maskavai tuvas un skaistas vasarnīcu pilsētiņas, mani vilcienā pavadīja vēl mana līgava — Alma Baumane. Kādēļ lai es skumtu?

Penzā mani sagaidīja Miķelis Strīķis, ar kuŗu kopā otrā dienā devāmies uz Penzas guberņas statistisko pārvaldi, pie tās priekšnieka Vladimira Gromana. Gromanis bija viens no jaunākiem un izcilākiem krievu ekonomistiem, ļoti apdāvināts un uzņēmīgs. Viņš bija uzņēmies izstrādāt Penzas guberņas zemstei jaunu kadastru, tas ir — izdarīt zemes vērtēšanu un sastādīt taksācijas plānu, kas, protams, prasīja lielu un ilgstošu darbu. Gan pats, gan ar savu palīgu vidutājību viņš meklēja šim darbam piemērotus darbiniekus starp tikko augstskolu beigušiem ekonomistiem. Es nu biju viens no tiem. Drīz pēc manis ieradās arī Pēteris Ulpe, vēlākais Latvijas Saeimas depu-

tāts, kā arī mežkopības speciālists Jānis Celms, prof. T. Celma brālis un vēl daži latvieši. Beidzot Penzas statistiskā pārvaldē strādāja kādi 6—7 latvieši.

Aprunājies ar mani un Striķi par manu izglītību un agrāko darbību, Gromans apstiprināja manu pieņemšanu, un es pamazām sāku iepazīties ar priekšā stāvošo darbu. Izrādījās, ka pārvalde jau sastādījusi dažas grupas, pa 2—3 personām katrā, zemnieku dzīves apstākļu noskaidrošanai gubernā, un ka paredzēts sastādīt vēl vairākas, kur vienā būs jāpiedalās arī man. Tāpēc vajadzēja steidzīgi iepazīties ar pārvaldes sastādītām un jau iespiestām „Instrukcijām” un jautājumu listēm, pēc kuŗām grupu dalībniekiem vajadzēs uz laukiem rīkoties, noskaidrojot zemnieku un citu lauku iedzīvotāju patiesos dzīves apstākļus. Studējot šos materiālus mani pārsteidza tas, ka nopratinot, resp. izprašņājot sādžas zemnieku, man būs viņam jāuzstāda ap 5 tūkstoši jautājumu. Nevarēju nemaz iedomāties, cik ilgs laiks, cik dienu tam vajadzīgs, un ko mazattīstītais krievu zemnieks spēs atbildēt. Bet tāda bija uzstādīta programma un to gribot negribot vajadzēja pildīt.

Mūsu grupai ar trim dalībniekiem izbraukšana bija nolikta uz maija beigām vai jūnija pirmajām dienām. Visi trīs dalībnieki tikām apgādāti ar gubernatora parakstītām pilnvarām — apcietināt un ieslodzīt katru iedzīvotāju, kas mums atteiktos sniegt pieprasītās ziņas vai citādi pretotos. Visām apriņķu policijām, savukārt, bija dots gubernatora rīkojums — sniegt mums nepieciešamo palīdzību un mūsu darbu atbalstīt. Mūsu pašu pārvalde ieteica apgādāties pilsetā ar konserviem, žāvētām desām un gaļu, kas nebojājas, uz dažām nedēļām, vismaz mēnesi, jo mums nāksoties strādāt dažādu tautību sādžās, arī tatāru, kur mēs svaigu gaļu un nereti vispār gaļu neredzēšot. Katram gadījumam ieteica arī paņemt līdzī kaltētu maizi, jo varot gadīties, ka arī to nedabūjam. Pats par sevi saprotams, ka vajadzēja līdz ņemt veļu maiņai un drošības dēļ segu un spilvenu, jo nevarot zināt, kur varot iznākt gulēšana. Par apģērbu nerūpējāties, jo bija vasara. Nobaidīja mūs tikai tas, ka izbraukšanas dienā sāka stipri snigt. Kontinentālajā klimatā tas šād un tad atgadoties. Satiksmei mums bija paredzēts no Penzas brīvs dzelzceļš, bet tālāk no sādžas uz sādžu, kur dzelzceļa nav, brīvi pasta zirgi. Ar vārdu sakot, mēs tikām kvalificēti kā svarīgas amatpersonas, kuŗām jāpilda paša gubernatora uzlikti pienākumi.

Lai noskaidrotu krievu zemnieka dzīves apstākļus visā Penzas guberņā, vajadzētu apmeklēt katru sādžu un nopratināt katru zemnieku. Tā kā tas nebija iespējams ne laika, ne līdzekļu ziņā, tad statistiskā pārvalde bija izvēlējusies tā saucamo „izlases sistēmu” un izstrādājusi arī attiecīgu plānu, sadalot guberņu rajonos un izvēloties katrā rajonā tikai dažas sādžas. Pie tam arī šinīs izvēlētās sādžas bija paredzēts iztaujāt ne visus zemniekus, bet tikai „izvēlētos” pēc dažādām apstrādājamās zemes platībām. Šāda pieeja galu galā deva diezgan pareizus un labus rezultātus, atļaujot lielā mērā darbu sašaurināt un samazināt, apmierinoties ar caurmēra rezultātiem uz tā saucamo „lielo”, resp. daudzo skaitļu likuma pamata. Tādēļ mums, iebraucot nozīmētā sādžā, vispirms bija jāgriežas pie sādžas vecākā, lai ar tā un darbveža palīdzību noskaidrotu un izvēlētos pratināmos objektus (zemniekus) un, otrkārt, lūgtu viņu sagādāt mums apmešanos pie kāda no turīgākiem sādžas zemniekiem. Par tādu bieži vien izrādījās pats sādžas vecākais, un labprāt mūs pie sevis uzņēma. Reizēm gadījās arī, ka mūs sadalīja pa vienam pie dažādiem saimniekiem. No sākuma mēs bijām ekspedīcijā trīs vīrieši, bet drīz vien papildinājumam atbrauca vēl viena dāma — pajauna un piemīlīga krieviete, statistiskās pārvaldes darbiniece. Ar šīs dāmas ierašanos mūsu nometināšana mazliet sarežģījās, bet krievu viesmīlība ir liela, un sevišķas grūtības neradās.

Šī krievu zemnieku dzīves apstākļu pētīšanas ekspedīcija Penzas guberņā man bija jauns un interesants piedzīvojums, kas atklāja dažus tīri neticamus apstākļus Pievolgas apgabalus apdzīvojošo dažādo tautību — krievu, mordvīnu, tatāru un citu dzīvē. Vārda pēc šīs tautas pazīnu jau no skolas laikā lietotām krievu ģeografijas grāmatām, kuŗās bija minēts, ka Volgai tuvos apgabalos dzīvojot minētās tautas. Tagad man bija izdevība iepazīties ar šīm tautām tieši viņu dzīves vietās. Dzīvoja šīs tautas bieži vien vienā pagastā, bet atsevišķās sādžās.

Tatāru dzīvojamās ēkas atstāja labu iespaidu, jo bija ļoti tīras, gaišas un glītas, skārda vai dēlīšu jumtiem, kā Latvijā. Citu tautību ēkas parasti bija segtas niedrām vai salmiem, mazākas un šauriem logiem. Vīrieši mājās gandrīz nebija sastopami, izņemot vecos un bērnus. Sieviešu bija daudz, bet tās visas — jaunas vai vecas — stāvēja plīvuriem, jeb kā krievi teica ar „čeltu” aizsegtām sejām. Viņu (muhamedāņu) ticība viņām to pavēlēja.

Tatāru vīrieši mājās nedzīvoja. Tie gandrīz visi bija ormaņi Krievijas lielākās pilsētās, it sevišķi Maskavā, Pēterpilī, Charkovā, un mājās pārradās tikai laiku pa laikam. Viņi arī prata krieviski. Sievietes parasti krieviski nerunāja, kādēļ mums grūti nācās saprasties. Aizvien vajadzēja meklēt kāda vīrieša palīdzību.

Ļoti slikti bija ar ēšanu. Cūkas gaļu tie neēda, arī liellopu nē. Mēs varējām dabūt tikai zirga vai pilnīgi jēlu — tas ir tikko izšķīlušos cāļu gaļu. Ne vienu, ne otru no tām mēs nelietojām, kādēļ lietojām ļot irti, kad piesolīja mums kumeļa gaļu. Bija jāizlīdzas ar līdzpaņemtiem produktiem.

Informācijas sniegšana tatāriem bija diezgan skaidra un taisnīga, bez sevišķas, mordviniem piemītošas, viltības. Vispār jāsaka, ka starp visām Pievolgas rajonā dzīvojošām tautām, tatāri bija gaišākie.

Otra sveštauta, ar ko iepazīnos Penzas guberņas sādžās, bija mordvini. Ārēji tie ne ar ko neatšķīrās no krieviem vai mazkrieviem, arī valodas ziņā nē. Kamēr visi tatāru ciemā runāja savā tatāru valodā, mordvini runāja krieviski, arī sievietes. Kaimiņi tikai ieteica mums būt ar viņiem uzmanīgiem, jo tie esot melīgi, viltīgi un spītīgi, resp. ietiepīgi. Ka šis kaimiņu norādījums bija pamatots, to tūliņ piedzīvojām, sastopoties ar pirmo mordvinu zemnieku, kuŗu mēs visā sādžā bijām izmeklējuši par „objektu”, tas ir — ar piemērotu zemes platību un citām īpatnībām mūsu ievācamo ziņu vajadzībām.

Nosēdināts pie galdiņa mums pretī, viņš jau pirmajiem jautājumiem par vārdu, uzvārdu un ģimenes sastāvu atbildēja ne labprāt, izvairīdamies. Kad nu sākām izprašņāt par viņa saimniecību — lopiem, sējumiem, ražu, ienākumiem un izdevumiem — viņš vai nu atbildēja ar nezināšanu, vai atteicās vispār atbildēt. Mūsu norādījumi, ka ziņas vajadzīgas zemstei un gubernātoram, ka tās netiek vāktas, lai palielinātu nodokļus vai citādi viņa saimniecību apgrūtinātu, nekā nelīdzēja. Viņš palika pie savas klusēšanas un izvairīšanās taktikas. Ko mums bija darīt? Ziņas mums bija vajadzīgas. Atstāt viņu mierā un aiziet bez tām mēs nevarējām, Sākām pielietot asāku valodu un draudēt. Arī tas neko nelīdzēja. Tad atsaucām sādžas vecāko un likām tam ar viņu runāt, paziņojot, ka mums ir gubernatora pilnvaras un pavēle nepaklausīgos apcietināt un ieslodzīt cietumā. Arī tas nelīdzēja. Salasījās tikai bars kaimiņu, kas klausījās un smējās. Mūsu stāvoklis kļuva komisks un pat nedrošs. Atkāpties arī ne-

varējām. Tad visa ziņu vākšana būtu sajukusi. Neviens mums neatbildētu un nekādus paskaidrojumus nedotu. Zemnieki baidījās no nodokļu paaugstināšanas un par to daudz runāja. To mēs jau bijām dzirdējuši un tas ļoti mūsu darbu traucēja.

Ko nu iesākt ar šo savādo „dumpinieku”, kas neklausa ne mūs, ne savas sādžas vecāko un nebaidās arī draudus? Uz ātru roku izlēmām savus draudus realizēt. Paziņojām, ka nepaklausīgo apcietinām un pavēlējām sādžas vecākajam to nogādāt cietumā. „Vainīgais” un arī sapulcējušies kaimiņi tā kā mazliet apjuka, bet nepadevās. Kad uz sādžas vecākā rīkojuma piebrauca rati, klusētāju saseja un iecēla ratos, tad viņam mute atvērās un viņš paziņoja, ka atbildēs visiem mūsu jautājumiem. Atsvabināts no saitēm, viņš sēdās pie galdiņa un sniedza mums visus vajadzīgos paskaidrojumus.

Šis gadījums ar stūrgalvīgo mordvinu noderēja kā pamācība un pamudinājums citiem neatteikties no ievācāmo ziņu sniegšanas. Neviens cits vairāk neatteicās un darbi ritēja kārtīgi.

Pārsteigumi sagaidīja mani arī dažās krievu sādžās. Kādā sādžā, noskaidrojot zemnieka ienākumus, nekādi nevarēju galus savest kopā: izdevumi bija lieli, bet ienākumu tikpat kā nekādu. No kā tad tu un tava ģimene dzīvo? — prasīju viņam. Viņš raustīja plecus un tā kā smīnēja. Noprātu, ka kaut kas nav kārtībā, ka viņš ko slēpj. Sarunājoties un aizrādot viņam uz nesaskaņām paskaidrojumus, viņš beidzot atzinās un uzrādīja savu ienākumu avotus. Tie bija sieviešu mati. Kā viņš, tā arī visi pārējie sādžas zemnieki tirgojoties ar sieviešu matiem. Tie apbraukājot pat tālus apvidus citās gubernās un pierunājot sievietes ar košiem matiem tos pārdot. Tā kā naudai uz laukiem liela vērtība, tad nereti matus, tos turpat uz vietas nogriežot, dabūjot par pusvelti. Ļoti pretimnākošas un viegli pierunājamās šajā ziņā esot ligavas. Tās gribot uz kāzām saposties, iegādāties dažas lētas, bet vizošas un spīdošas rotas: krelles, aproces, ķemmes etc., un raudādamas slepeni šķiroties no saviem matiem. Esot skaidrs, ka vēlāk, kad šis „grēks” atklājoties, grēcinieci sitot tās vecāki un arī ligavainis. Neskatoties uz to, košo matu pārdevēju netrūkstot.

Ko tad uzpircēji dara ar matiem? Mājās pārveduši tos mazgājot un tīrot un tad par daudz lielāku naudu nododot lielpilsētu, galvenā kārtā Maskavas un Pēterpils sieviešu matu uzpircējiem, kas savukārt apgādājot ar tiem ne tikai Krievijas, bet arī Vakareiropas lielpilsētas — Parīzi, Londonu, Vīni, Berlīni, Romu etc. Šī zemnieku blakus

nodarbošanās pārejot no paaudzes uz paaudzi, un dodot tiem tik lielus ienākumus, ka tas varot savu ģimeni uzturēt. Ka nelaimīgām matu pārdevējām dzīve samaitāta, ka tās žēlojas un lej asaras, tas uzpircēju neinteresē. Viņš labi nopelnījis un lieta ar to izbeigta.

Vēl nesaprotamāka un neticamāka, nekā šī sieviešu matu uzpirkšana, bija kāda cita krievu zemnieku „blakus” nodarbošanās šīnī apvidū — zirgu zagšana. Nopratinot šo sādžu zemniekus, mēs atkal atdūrāmies uz tādu pašu nesaprotamu parādību, kā pie matu tirgotājiem — viņu izdevumi nesaskanēja ar ienākumiem. Patiesību sakot — viņiem ienākumu tikpat kā nebija, bet izdevumi diezgan prāvi. Uzrādīt savus patiesos ienākumu avotus tie katēgoriski atteicās. Nekādi citi, ārpus parastiem zemnieka ienākumiem, viņiem neesot. Viņi zināja, ka pratinātāji ir svešinieki, viņu dzīvi nepazīst, un viņu ienākumu avotus nezina, kāpēc tad tos, ko paši, acīmredzot, atzina par negodīgiem un nelikumīgiem, jāuzrāda? Kad viņiem parādīja pašu uzdotos izdevumus un prasīja, ar ko viņi tos seguši, tie apjuka, bet klusēja. Tikai apcietināšanas draudi tos piespieda runāt un savus ienākumus uzrādīt.

Viņi zaga zirgus. Savā tuvākā apkaimē, un pat Penzas guberņā viņi to nedarot, bet tālākos apgabalos. Nozagtos zirgus pārdodot pa lielākai daļai ceļā. Arī mājās pārvestos varot viegli pārdot, jo visa sādža ar to nodarbojoties un tāpēc uzrādītāju un nodevēju neesot. Toreiz bija zināms, ka Penzas un apkārtnes zirgi ir labi rikšotāji un pieprasījums pēc tiem bija liels. Ekspedīcijas laikā es pats par to pārliecinājos, jo no vienas sādžas uz otru braucām ar zirgiem pa vasaras laikā iebrauktiem tīrumu un gravu ceļiem. Grantētu, bruģētu vai šosētu ceļu tur, tāpat kā Ziemeļkaukāzā, gandrīz nemaz nebija. Sādžinieku divjūgi pa šiem ceļiem tomēr bieži rikšoja un nogādāja mūs vajadzīgā vietā.

Vislielāko pārsteigumu man tomēr sagādāja lupatnieki un diedelnieki, resp. dāvanu lūdžēji jeb ubagotāji. Arī šinīs sādžās atdūrāmies uz to pašu parādību kā iepriekšējās — ienākumu trūkumu. No ārpusē skatoties ļoti glīta un respektējama sādža ar ķieģeļu un mūra vien- un pat divstāvu namiem, zemniekiem nav nekādu citu ienākumu kā tikai viņu mazā, neienesīgā zemīte. No kā tad viņi dzīvo un ceļ tās lepnās mājas, kādu citu sādžu iedzīvotājiem nav? Vai tiem palīdz zemste vai valdība, un kāpēc tikai viņiem? Nekas tamlīdzīgs! Ne zemste, ne valdība tiem nepalīdz, bet līdzekļus sagādā viņi paši,

klaiņojot, patiesībā — braukājot pa citiem tāliem, pat tūkstoš kilometrus attāliem apgabaliem. Vācot vecus nolietotus uzvalkus un mēteļus kā arī citas to īpašniekiem nederīgas drēbes un lupatas. Šie lupatlaši iztēlo sevi par ļoti nabadzīgiem cilvēkiem, kādēļ drēbju atdevēji nekādu samaksu par tām neprasa. Gluži otrādi, tie tos vēl bieži pacienā ar ēdienu un produktiem, kādēļ šāda klejošana vai nu neko nemaksājot, vai iznākot ļoti lēta. Savāktās vecās drēbes un lupatas viņi nododot jau zināmās vietās un zināmiem cilvēkiem, saņemot attiecīgu samaksu. Reizēm šī atlīdzība nemaz neesot tik niecīga.

Otra šo ļaužu suga — dāvanu lūdzēji jeb diedelnieki — bija tīri apbrīnojami cilvēki. Kad par savu ienākumu avotu tie minēja diedelēšanu, mēs tam neticējām un viņus pat izsmējām. Viņi tomēr palika pie saviem apgalvojumiem. Lai pārliecinātos, vai šiem apgalvojumiem ir kāds pamats, likām vienam no viņiem priekšā parādīt mums kā viņi to izdara. Par pusstopu šņabja viņš bija ar mieru. To arī apsoliņām. Viņš norāva savu cepuri, salika rokas uz krūtīm un, asarām birstot, sāka sūdzēties par savu galīgi bēdīgo un neapskaužamo dzīvi. Beidzot viņš nokrita ceļos, mūsu kājas skūpstot un debesis piesaucot lūdzās par viņu un viņa nabaga bērniņiem apžēloties, atmetot viņam kādu artavu, par ko viņš mūžīgi lūgšot par mums Dievu. Šim „lūdzējam” piederēja viena no sādžas lepnākām mājām un, kā citi apliecināja, tam esot arī 4 zirgi. Savu lomu viņš nospēlēja lieliski un parādīja labas aktieņa spējas. Gribot negribot mums tik neticāmie un apšaubāmie ienākumu avoti bija jāatzīst un jāieraksta mūsu pārskatu listēs.

Šajā ziņu vākšanas ekspedīcijā mēs pavadījām vairāk nekā 3 mēnešus, no jūnija līdz septembrim, vienu reizi apmeklējot Penzu. Darbs bija interesants, bet dzīve smaga. Strādājām no agra rīta līdz vakara tumsai, maz laika atlicinot ēšanai un atpūtai. Arī gulēšana bija slikta. Pa lielākai tiesai uz kaila sola vai grīdas, karstuma un mušu vajāti. Zemnieku un zemnieču, jeb kā paši krievi saka — mužiku un bābu — agrās rīta gaitas un to radītais troksnis arī traucēja gulēšanu. Tomēr ar visu to ekspedīcija mani ļoti apmierināja, jo tā bija interesanta un pamācoša.

Gadījās jau arī dažas mazas izpriecas. Kādā sādžā, kuņā skolas un skolotāju nebija, kaimiņu sādžas skolotāji, izdzirduši par savādo guberņas pilsētas aģentu ierašanos, apciemoja mūs kādā vakarā. Līdz

paņēmuši bij arī „garmošku”. Tā kā mūsu jaunā darbiniece un viens no mūsu grupas dalībniekiem izrādījās labi dejojāji, tad, vietējiem jauniešiem piedaloties, iznāca lielisks deju vakars. Visa sādža sanāca kopā. Vecie teica, ka tamlīdzīgu neko nekad neesot piedzīvojuši. Visiem krieviem, it sevišķi jaunajiem skolotājiem, bija iepatikusies mūsu daiļā dāma, tāpat kā krievu jaunietēm mūsu dejojātājs. Vakars ievilkās garumā un tikai pret rīta pusi šķīrāmies. Jāpiezīmē, ka abi skolotāji mūsu dāmu vēlāk ziemā apciemoja pilsētā. Kādu citu reizi pie prāvākas sādžas bija ezers un daudz laivu. Sarunājām ar vietējiem krievu jauniešiem rīkot „vizināšanās vakaru”. Tas izdevās lielisks. Sapulcējās daudz jauniešu un, sasēdušies laivās, izbraucām ezerā. Sākās dziedāšana un klusajā vakarā saulei rietot tā skanēja brīnišķīgi. Dziedāšanu klausīties ezermalā salasījās daudz ļaužu, kas mūs tumsā sagaidīja atgriežamies malā.

Bija arī vēl citi patīkami brīži, sevišķi svētdienu vakaros, ja gadijās apmesties pie turīgākiem un daudz maz izglītotākiem krieviem. Tie vispirms laipni mūs uzņēma, labi ēdināja un guldīja mikstās un baltiem palagiem klātās gultās, netraucējot arī no rītiem. Svētdienās, kad no pilsētas mājās pārradās viņu jau diezgan pieaugusī skolu jaunatne un mēs vakarā atbrīvojāmies no sava darba, visi sapulcējāmies pie vakariņu galda, lai pēc tam papriecātos dziesmās un dejās vai arī interesantās sarunās par dzīves apstākļiem kā pilsētās, tā uz laukiem, bet sevišķi Penzā un Maskavā. Jāsaka, ka krievi bija laipni ļaudis, pat ļoti laipni un viņu apciemošana arī uz laukiem patīkama.

Rudenī atgriezāmies Penzā un statistiskā pārvaldē jeb „birojā”, kā toreiz teica, sākās savākto materiālu šķirošana un apstrādāšana. No pārskatu lapām, kas sašūtas biežās burtņīcās, vajadzēja izrakstīt uz mazām, dažādu krāsu, kartītēm savāktās ziņas, lai tās varētu šķirot un pēc nozarēm statistiski apstrādāt. Šis darbs bija garlaicīgs un neinteresants. Skats vienmēr skrēja uz sienas pulksteni ar jautājumu — vai vēl ilgi līdz pusdienas pārtraukumam? Mēs toreiz strādājām no pulksten 9 rītā ar 3 vai 4 stundu pārtraukumu pusdienām līdz astoņiem vai deviņiem vakarā. Darbiniekiem tas nepatika un nebija izdevīgi, bet priekšniecība tā noteica, jo astoņu stundu nepārtraukta darba pēdējo divu, triju stundu darbs esot neražīgs, tas ir — tanī tiekot ielaistas daudz kļūdas. Tāpēc garie pusdienu pārtraukumi.

Pēc dažiem mēnešiem mani no šī vienmuļā izrakstīšanas darba atbrīvoja un pārcēla uz tekstu darbiem, tas ir — paskaidrojumu un

apcerējumu rakstīšanas. Man nodeva atsevišķu lauksaimniecības nozari — pļavkopību, un uzdeva rakstīt uz jau savākto un apstrādāto datu pamata sevišķu apcerējumu par zemnieku un muižnieku, resp. privātpašnieku pļavkopības vērtēšanu. No sākuma mazliet šaubījos, vai spēšu šo lielo darbu veikt, bet iestrādājoties redzēju, ka darbs man patīk un sokas labi. Pulkstenī skats nemaz vairs neskrēja. Tieši otrādi: kad dzirdēju darba biedrus ceļamies no krēsliem, lai dotos pusdienās, tad brīnījos, ka tik ātri laiks paskrējis.

Bez visa tā domāju, ka minētais apcerējums man noderēs vēl divu citu iemeslu dēļ: pirmkārt, manam diploma darbam komercinstitūtā, kas man jāraksta, otrkārt — dos blakus ienākumu (honorāru), kad nodošu to Gubernas zemstes pārvaldes žurnālam iespiešanai pa daļām, kas man bija apsolīts. Tāpēc pie šī darba strādāju ar lielu patiku un interesi.

Pienāca ziema un Ziemassvētki, līdz ar visiem ziemas priekiem. Savu pirmo istabu, kur mitām trīs latvieši kopā, biju mainījis un dzīvoju pie kādas krievu muižnieces, ārsta kundzes, kas savā mājā izīrēja vienu istabu ar pilnu pansiju. Istaba bija liela un gaiša, bet ar lielu vecmodīgu krievu krāsni, kuŗu apkalpotājs ziemā ne vienmēr kārtīgi kurināja. Malkas netrūka, bet Grigorijs, kā sauca veco apkalpotāju, bieži aizmirsā, ka viņš manu krāsni no rīta iekurinājis un ka malka pēc tam papildus jāuzmet. Viņš to atcerējās tikai tad, kad krāsns bija izkurējusies un izdzisusi. Tad viņš sāka kurināt no jauna, līdz izdzisa. Malkas nodedzināja daudz, bet siltuma sanāca maz. Šis Grigorijs bija īsts krievu cilvēks un pelnā lielāko ievēribu.

Grigorijs vispār bija savāds un apbrīnojams. No dabas labsirdīgs, kā jau krievs, un paklausīgs, tikai bezgala aizmāršīgs, naīvs un bezrūpīgs. Lai par to spriestu, pastāstīšu pāris gadījumus.

Mājas īpašnieci — Jekaterinai Jakovļevnai — ar meitu, ģimnazijas pēdējās klases skolnieci, bija liels un spalvains, man nezināmas sugas suns. Karstam laikam sākoties tas elsa vienā elšanā. Reiz kundze iedeva Grigorijam 3 rubļus un teica, lai viņš aizved suni apcirpt. No rīta Grigorijs paņēma suni un aiziet. Pienāk pusdienu, Grigorijs nav vēl atpakaļ, pienāk launags, vēl Grigorija nav. Viņš pārnāk tikai vēlā vakarā galīgi piedzēries. Suns gan nocirpts, bet tik slikti, ka kauns skatīties. Kad kundze viņu bar, viņš plāta tikai rokas, bet nesaka nekā. Tā tas arī paliek.

Kādu citu reizi no rīta man jāsteidzas uz darbu. Meklēju savas, spodrināšanai vakarā ārpus istabas durvīm izliktās kurpes. Kurpju nav. Meklēju tās virtuvē un priekšnamā, izsaucos pēc Grigorija, bet nav ne kurpju, ne Grigorija. Citu kurpju man nav un zeķēs uz darbu iet nevaru. Noskaidroju skreju lejā pa sētas trepēm. Vienu kurpi ieraugu uz trepēm — notīrītu, bet otras nav. Noskrējis sētā — otru kurpi tur atrodu, bet netīrītu. Grigorija nav. Vēlāk noskaidrojās, ka „kaimiņu Grigorijs” viņu ieaicinājis pie sevis, sākuši runāties un par kurpēm aizmirsis.

Vēl raibāk man ar viņu gāja vasarā, kad kundze ar meitu un saimnieci-apkalpotāju aizbrauca uz Kaukāzu jeb „ūdeņiem”, kā krievi teica, un Grigorijs pārņēma ēdiena gatavošanu man un sev. Vienmēr kas trūka, piedega vai piemirsās. Reiz viņš izvārija šķidru piena putru bez sāls. Kad viņš man to šķīvī ienes, saku: Grigorij, tu aizmirsi sāli pielikt! — Nē, kungs, nepiemirsu, pieliku, — viņš stingri atbild. — Nav taisnība, Grigorij, tu aizmirsi. — Neaizmirsu vis, drusku pieliku, viņš atbild. — Nu nepiemeti, Grigorij, ko tu melo, — smiedamies saku. — Varbūt, ka nepiemetu arī, aizmirsu, — viņš labsirdīgi smaidīdams nosaka un aiziet no istabas. Sāls piemešana vai nepiemešana patiesi taču nebija svarīga lieta, bet raksturīga Grigorijam un vispār toreizējam krievu cilvēkam.

Ja runā par ēšanu un ēdieniem, tad mazliet jāapstājas arī pie mūsu ēšanas vispār. Sākumā es ēdu pie kundzes galda pusdienas, bet brokastis un vakariņas savā istabā. Pusdienas bija bagātīgas, sastāvēja no kādiem sešiem un vairāk ēdieniem, piemēram: zupas, gaļas un zivju cepeša, pudiņa un saldiem — dažādiem ķīseļiem, tad augļiem, tortēm, kafijas etc. Pie pusdienas galda arvien bija viesi, sevišķi bieži Krievijas valsts bankas Penzas nodaļas priekšnieks, ļoti švīts un iznesīgs kungs, kuŗš kundzei ļoti patika, bet kuŗam laikam kundzes meita patika vēl vairāk.

Pusdienas arvien ievilkās gaŗumā, savas divas, trīs un vairāk stundas, omulīgi pļāpājot par vietējiem notikumiem un dažādiem niekiem. Gaŗais pusdienas laiks bija veltīgs laika zaudējums un man šī neinteresantā pļāpāšana nepatika jau no paŗa sākuma. Ja pie šīm pusdienām gribētu līdz galam nosēdēt, tad reizēm man nāktos arī darbu kavēt. Tāpēc pēc kāda laika sadūšojos un saimniecei teicu, ka nevaļas dēļ gribētu arī pusdienas ēst savā istabā, un vai viņai būtu kādi iebildumi pret to? Kundze bija pārsteigta un mazliet apjukusi,

bet tūlīņ laipni atbildēja, ka, ja kopējas pusdienas mani patiešām kavējot darbā, tad labprāt likšot saimniecei pasniegt tās manā istabā. Tā es no veltīga laika zaudēšanas tiku vaļā. Palēnām pusdienas pasliktinājās, tas ir — ēdienu skaits samazinājās un līdz ar to arī izvēle sašaurinājās. Domājams, ka arī kopīgo pusdienu galds kļuva nabadzīgks.

Pa Ziemassvētku brīvlaiku solījās mani apciemot līgava, kuŗa Maskavā turpināja studijas. Griezos ar šo ziņu pie Jekaterinas Jakovļevnas un jautāju vai viņa nevarētu šajā laikā atbrīvot manai viesīņai-līgavai vienu no savām daudzajām istabām un pasniegt arī ēdienu. Kundze tūlīņ, bez iebildumiem, bija ar mieru to darīt, protams pret samaksu, un teicās būt ļoti priecīga manu viesīņu redzēt. Mana līgava arī drīzi ieradās un baltos Ziemassvētkus varējām priecīgi kopā pavadīt. Katru dienu staigājām un nereti arī vizinājāmies pa Penzas pilsētai pieguļošo skaisto ozolu mežu. Šis mežs ļoti patika manai viesīņai un to viņa nav aizmirsusi vēl šodien, pēc vairāk nekā 50 gadiem. Sevišķi atmiņā mums abiem palikuši divi pēdējie braucieni. Dienu pirms atgriešanās Maskavā salīgām ormani, kas mūs izvizināja pa mežu un līdz tuvējai sādžai aiz tā, un otrā rītā nogādāja mūs uz attālo dzelzceļa staciju. Uz mežu veda ormanis ar pamaza auguma sarkīti, bet lielisku rikšotāju, kuŗš mums abiem iepatīkās. Mājās braucot saku ormanim, lai viņš rīt no rīta brauc ar šo pašu rikšotāju, jo tas mums patīk. Ormanis to arī apsola.

Kad otrā rītā iznākam uz braukšanu, ieraugām, ka zirgs ir cits — spalvā gan līdzīgs, bet stipri lielāka auguma. Drusku sapīcis es ormanim pārmetu, ka viņš nav turējis solījumu un atbraucis ar citu zirgu. Viņš smaida un saka: Nekas, kungs, aizvedišu. Neko darīt — sēžamies kamanās. Viņš sāk braukt, bet ar tādu ātrumu, ka mums saķeroties jāturas kamanās, lai neizsviestu. Vējš vien un sniegs gar ausīm svilpo. Tavu traku rikšotāju! Neatceros, ka vēl kādreiz savā mūžā tā būtu braucis.

Jaunajā, 1914. gadā, es centīgi turpināju rakstīt savu darbu un tāpat saņemu papildu atalgojumu par atsevišķu rakstu ievietošanu Penzas guberņas „Vēstnesī”. Lai vienmuļo dzīvi provinces pilsētā, kur nebija ne teātru, ne koncertu, pat ne godīga kino-teātra, daudz maz dažādotu un padarītu ciešamāku, mēs jaunieši — studenti un studentes, kopā ar vietējiem rīkojām pa svētdienām slēpošanas pārgājienus ar visādiem uzjautrinājumiem un izpriecām. Noguruši, bet

priecīgi, vakarā atgriezāties pilsētā. Retumis gadījās, ka iegriezāties arī kādā restorānā, lai atpūstos un izdzertu kādu šņabi vai glāzi alus. Jāatzīstas, ka reiz šādā gadījumā nonācu nepatīkamā situācijā un bija gandrī vai jānosarkst, kad kolēģes mani zoboja par konjaku un liķieru nezināšanu un neizšķiršanu. Bet tā bija. Redzējis un kādreiz dzēris biju tikai vīnu vai šņabi, bet par „smalkiem” šņabjiem man nekādas jēgas nebija.

Palēnām pienāca pavasaris un visu gaidītais maijs. Augstskolās beidzās semestris ar saviem, studentiem ne visai patīkamiem, pārbaudījumiem. Man līgava rakstīja, ka gatavojas Maskavu atstāt, lai dotos vasaras brīvdienās uz Vidzemes jūrmalas tēva mājām. Pēc gada nostrādāšanas statistiskā birojā es varēju jau dabūt divi nedēļas apmaksātu atvaļinājumu. Sadomājām izmantot šos labvēlīgos apstākļus kopīgām braucienam pa Volgu. Kas zina, vai tāda izdevība vēl kādreiz atkārtosies. Nolēmām, ka viņa atbrauks pie manis uz Penzu, un tad dosimies uz Volgu. Satikušies vienojāties, ka nebrauksim pa Volgas straumi uz leju, bet uz augšu. Tā ceļojums būs lēnāks un mēs vairāk varēsim vērot krastus. Kāpt kuģī nolēmām Sizraņā un tad uz augšu pēc patikas līdz Kazaņai vai Nižņij-Novgorodai (tagadējai Gorkijai), no kurienes gāja dzelzceļš uz Maskavu.

Glīti pasažieru vai kā tagad teiktu — tūristu, kuģīši toreiz braukāja pa Volgu. Iekāpām vienā augšupejošā kuģītī un sākām vērot krastus. Tajā pavasarī Volga bija plaši pārplūdusi, apklājot lēzeno kreiso krastu ar ūdeni kilometriem tālu. Likās, ka braucam pa plašu ezeru un brīnījāties, kā kapteinis var īsto upes gultni ievērot un kuģīti pareizi novadīt. Taču sava zināšana viņam bija, jo no īstā ceļa nenomaldījāties. Kad tuvojāties skaistajiem Žiguļu kalniem ap Simbirsku, tagadējo Uljanovsku, saule laidās aiz apvāršņa un sākās nemitīga, bezgala skaistā lakstīgalu dziedāšana. Viens lakstīgalu koncerts visu nakti. Diemžēl mana pavadone mazliet saslima un nevarēja visu šo koncertu noklausīties.

Ne par velti krievu tauta tik ļoti apdzied un slavē savu vareno Volgu, saucot to gan par skaistuli, gan par māmuļu. Upes labais krasts ir ļoti augsts un vietām stāvs. Pie Simbirskas redzējām krastā ganāmajus govus ar galvu uz leju. Nevarējām saprast kā tā var noturēties krastā un negāžas lejā. Lai gan ieslīpi, arī nobraucamie ceļi nāca diezgan stāvus lejā un jābrīnās, ka tur nobraucot cilvēki nenonāca. Kreisais krasts ir līdzens un vietām arī purvainš. Braucot pret

straumi mūs visu laiku saistīja upes labais krasts ar tajā esošām pilsētām un sādžām.

Izņēmums bija Volgas izliekums pie Samāras un pilsēta kreisajā krastā. Tas pats bija ar Kazaņas pilsētu un visu Volgas apkārtni, kas veidojās citāda nekā pie Sizraņas. Manas pavadones neveselības dēļ nolēmām tālāk par Kazaņu nebraukt. Apskatījām pilsētu un tad pa dzelzceļu tieši uz Maskavu. Izvadījīs viņu ceļā uz Vidzemi, atgriezās Penzā.

Dzīve un darbs Penzā ritēja tālāk. Pilsētas skaistajā parkā atvērās vasaras teātris. Ieradās galvaspilsētu teātru aktieņu trupas un sākās labas izrādes. Nu bija vakaros kur iet. Sestdienas vakaros un svētdienās parks bija ļaužu pārpildīts. Sevišķi liksmoja jaunatne un priecājās par teātra izrādēm. Bija savādi skatīties, kad pēc izrādēm sajūsminātās meitenes apsveica aktieņus, sasviežot pilnu skatuvi ar cepurēm. Apkalpotājiem vajadzēja vēlāk sviest tās atpakaļ. Arī pārējie skatītāji jūsmoja, aplaudēja un desmitām reižu izsauca aktieņus. Garīgi izslāpusī Krievijas province sagaidīja mākslu tāpat, kā izžuvusi zeme lietu. Aktieři varēja būt apmierināti.

1914. gada vasara bija ļoti karsta. Strādāt birojā, sakarsušajās telpās, nācās grūti. Kaut strādājām kreklos, karstums mūs mocīja. Svīdām un nogurām. Sievietēm plānajās blūzītēs nebija vieglāk. Dažas no viņām praktizēja aplaistīšanos ar aukstu ūdeni. Izskrēja sētā un lūdza sētnieku uzlaist no šļūtenes tām vēsu ūdeni, Nolietas viņas steidzās atpakaļ birojā, sēdās savās vietās un strādāja. Vīrieši to nepraktizēja.

Kādā nedēļas nogalē penzieši, kas pazina pilsētas apkārtni, nāca ar priekšlikumu — sarīkot „pikniku” Suras upes krastos, izmantojot arī tur iespējamo vizināšanos laivās. Šis priekšlikums visiem, bet sevišķi jauniešiem, ļoti patika. Norunājām izbraukumā doties sestdienas vakarā un palikt zaļumos visu nakti. Cik tad nu vasarā tā gaŗa! Meitiešiem vajadzēja sagādāt ēdamo, puisiešiem dzeŗamo, izdevumus sadalot uz galviņām. Sestdienas vakarā sapulcēšanās vietā izrādījās, ka dalībnieku ir daudz, lielāko tiesu studenti un kursistes. Sēdāmies ormaņu ratos un gaŗā rindā, pacilātā garastāvoklī, devāmies un netālo — kilometrus trīs — Suras upi, pareizāki sakot — upīti.

Pie upes bija neliels meŗiņš. Tajā apmetāmies un saklājam „gal-dus”. Uz tiem novietojam ēdamo un dzeŗamo. Pircēji nebija skopojušies, jo visi strādāja birojā un pelnīja samērā labas algas. Sakūrām

uguni un sākās „pikniks” ar dziesmām, mūziku un deju, protams, arī iēdot un iedzerot. Aizmirsta nepalika arī upe ar laivām. Dziedāt un dejojot piekusušie pa pārišiem nozuda laivās un uzsāka vizināšanos. Upīte bija pietiekami plata, lai laivas brīvi izmainītos. Tā bija tik likumaina, ka, airējot veselu stundu un domājot tālu aizbraukušu, izrādījās, ka atrodiēs tepat, netālu no nometnes ugunskura. Nakts bija silta un mēnessgaismā pietiekama, lai nenomaldītos, bet netraucēja arī zaļumnieku pastaigu un vizināšanos.

Kā visi skaisti un jauki brīži paiet ātri, tā arī šī brīnišķīgā nakts izkusa rīta ausmā un saules lēktā, bet tās iespaids vēl neizzuda zaļumniekos. Par mājās braukšanu neviens negribēja ne domāt. Priekšā bija karsta diena ar peldēšanos un atpūtu koku ēnā. Mēs palikām līdz svētdienas pievakarei. Tad atkal sasēdāmies no pilsētas izsauktajos ormaņu ratos un devāmies mājup. Pikniks bija izdevies, un visi dalībnieki jūsmoja.

Laiks vēl bija karsts, kad augustā pienāca pirmās ziņas par kara pieteikšanu un Pirmā pasaules kara izcelšanos. Tas ļoti satrauca penziešus un arī mūs — statistiskā biroja darbiniekus. Ar karu saistītās mobilizācijas pavēles lika katram padomāt par viņa personīgo likteni. Mūsu darba vadītājiem uzmācās jautājums: kas būs ar darbiem tālāk. Vai tos ļaus turpināt un pabeigt, vai tie būs jāsašaurina un jāizbeidz? Viss atkarājās no gubernas zemstes pārvaldes ieskatiem, līdzekļiem un lēmumiem. Ka līdzekļus birojam sašaurinās, to jau drīzi dabūjām dzirdēt no savas priekšniecības. Tā mudināja mūs ar darbiem pasteigties, lai vismaz iesāktos un tālu aizvirzītos, kā kalkulācijas, tekstu rakstīšanu un citus, varētu vēl pabeigt. Aizgāja pat tik tālu, ka biroja tiešais pārzinis, Gromana palīgs M. Striķis noliedza biroja darbiniekiem no rītiem līdzņemt tikko no Maskavas saņemtos laikrakstus, jo tie vedinot uz jaunāko kara ziņu caurskatīšanu un traucējot darbā. Noliegums mums nepatika. Tas nebija pietiekami pamatots, izraisīja nemieru un asu protestu. Mūsu (latviešu) privātos aizrādījumus par šī nolieguma nepārdomātību Striķis gan centās atspēkot ar kara laika apstākļiem, bet kā vecs revolūcionārs iekšēji laikam atzina savu kļūdu un nolieguma pildīšanu vairs neprasīja.

No frontes sāka nākt ievainoto kaŗavīru ešeloni. Viens tāds pienāca arī Penzā. Tas satrauca pilsētu gandrīz vēl vairāk, nekā kara izcelšanās. Ar gubernatora piekrišanu un atbalstu sapulcējās zemstes

un pilsētas pārvaldes kungi un dāmas, runāja un lēma par ievainoto izvietošanu, slimnīcas paplašināšanu un citu attiecīgu telpu sagatavošanu. Visiem bija skaidrs, ka drīzumā sagaidāmi vēl citi ievainotie, un par to novietošanu pie laika jādomā.

Līdz ar šo ievainoto kaņavīru pirmo ešelonu visa dzīve pilsētā it kā pārvērtās, ieraujot to kaņa laika situācijā un atmosfērā. Visas sarunas, visi projekti un visu gaitas ap to vien norisa. Protams, ka šie notikumi un atmosfēra saistīja arī mūsu domas un sarunas, no kā tiešais darbs cieta. To saprata zemste un drīzi vien izšķīrās par plaši izvērstās statistiskās pārvaldes darbības sašaurināšanu. Steidzamos darbus vajadzēja pasteidzināt un nobeigt. Mans darbs jau bija tuvu beigām. No paredzētās kopējās lasīšanas un rediģēšanas nācās atteikties. Tā kā Penzā palikt nedomāju, tad cita darba arī nemeklēju. Mans nolūks bija — pārcelties uz Maskavu, cik drīzi vien iespējams. Bija jau septembrā beigas. Kad beidzu savu darbu rakstīt, biju ļoti priecīgs, jo vairāk tāpēc, ka man apsoliya pēc darba pārrakstīšanas un iespiešanas izniegt vienu eksemplāru noraksta iesniegšanai Maskavas komercinstitūtam par diplomdarbu.

DARBS GUBERŅAS ZEMSTU GALVENĀ KOMITEJĀ MASKAVĀ

Ar savu Maskavas draugu vidutājību jau biju noskaidrojis, ka Viskrievijas zemstu galvenā komiteja Maskavā savu darbu, sakarā ar kaņu, stipri paplašinās. Ievainoto kaņavīru izvietošanai pa visu plašo Krieviju, tas ir — guberņu un apriņķu pilsētām un pilsētiņām, esot jau atvērta vai drīzumā atvēršot sevišķu daļu jeb biroju ar lielāku darbinieku skaitu. No Penzas guberņas zemstes man bija līdzī aplieciņa, ka turpat pusotra gadus esmu strādājis guberņas zemstē, sekmiņi veicot atbildīgu darbu. Penzas zemste ieteica mani galvenajai komitejai kā noderīgu darbinieku. Tāpēc man bija lielas cerības darbu Maskavā dabūt. Šo cerību pastiprināja vēl tas, ka zemstu galvenajā komitejā, prof. Avinova vadītā nodaļā, strādāja kāda man pazīstama studente, kuņa pārgāja uz citu iestādi. Kad prof. Avinovu

uzmeklēju un viņam uzrādīju savus papīrus, pastāstot, ka esmu ekonomists un bijušais komercinstitūta students, viņš tūliņ pateica, ka es darbu dabūšot, tikai viņš vēl nevarot pateikt par algu un uzdevumiem. Lika pienākt pāris dienas vēlāk. Otrreizējā apmeklējumā noskaidrojās, ka nevienas pilnas astoņstundu darba vietas ar pilnu atalgojumu pašreiz neesot brīvas, bet viņš varot man piedāvāt pagaidu darbu vakaros pāris stundas, ar 75 rubļiem mēneša algu. Tas bija tieši tas darbs, ko līdz šim bija veikusi mana paziņa.

Biju priecīgs, jo šis priekšlikums man patika labāk, nekā pilna laika darbs. Visu dienu varēju būt brīvs un darīt, kas patīk, strādājot tikai pāris stundas vakarā. Šo darbu pieņēmu un drīzi vien sāku savu pienākumu pildīšanu.

Kādi tad nu bija mani pienākumi? Zemstes galvenā komiteja bija jau noorganizējusi savu tā saukto evakuācijas, resp. izvietošanas daļu, kuŗas uzdevums bija kārtot ievainoto kaŗavīru izsūtīšanu no Maskavas uz citām pilsētām. Maskavā no dažādu aprindu — zemstes, pilsētas, Sarkanā krusta un dažū sabiedrisku organizāciju — pārstāvjiem bija nodibināta sevišķa komisija, kas no visām frontēm saņēma ziņas par ievainoto kaŗavīru ešloniem, kas nosūtīti uz Maskavu kā galveno sadalīšanas centru.

Bez tam komisija saņēma ziņas no visām guberņas zemstēm un pilsētām par to, cik tur sagatavotu un brīvu vietu ievainoto un slimo uzņemšanai. Saņēmusi sīkas telegrafiskas ziņas par katru uz Maskavu nosūtītu ievainoto un slimo kaŗavīru ešlonu, komisija tūliņ izšķīra, kādus — smagi vai viegli ievainotus, cik un uz kuriem sūtīt tālāk. Komisijas sekretārs šo sadalījumu katru vakaru pa telefonu paziņoja evakuācijas daļai, resp. tur noteiktā laikā dežūrējošam darbiniekam, kuŗa pienākums nu bija nosūtīt telegrammas attiecīgām pilsētām.

Es biju šis dežūrējošais ierēdnis un telegrammu izsūtītājs. Reizēm darbs prasīja tikai vienu stundu vai pat mazāk, reizēm divas vai vairākas, atkarībā no tā, cik ešlonu ar ievainotiem pienāca un uz cik pilsētām tos izsūtīja.

Mans darbs bija viegls. Ar atalgojumu biju apmierināts, jo varēju iztikt. Draugi mani pat apskauda. Novietojos pie Marģera Skujenieka un uzsāku savas „vakara gaitas”. Bija darbs un maize, turklāt vēl daudz brīva laika. Nu jāsežās pie grāmatām, jāgatavojas vidusskolas abiturījai, jo rakstiskais diplomdarbs ir jau gatavs Penzā, bet

bez apliecības par vidusskolas beigšanu mani pie valsts eksāmeniem nepielaidīs un ekonomisko zinātņu kandidāta gradu nepiešķirs. Iegādājos visas vajadzīgās mācību grāmatas un sāku sistēmātiski strādāt.

Kādu laiku šī gatavošanās veicās labi. Atklājās, ka neatrodos vairs provinces nomaļā pilsētā, bet Maskavā, vienā no plašās Krievijas divām metropolēm, kur sabiedriskā un politiskā dzīve sita augstu vilni. No iecerētās un sekmīgi sāktās gatavošanās vidusskolas abiturījai atteikties negribēju, bet to sašaurināju. Draugu sanāksmes un apspriedes par frontes notikumiem un dzimtenes apstākļiem tā aizrāva, ka laika mācībām atlika maz. Arī Maskavas latviešu studentu biedrība, kuŗas biedrs es vēl skaitījos un kuŗā par kasieri un bibliotēkāri darbojās Alma Baumanē, mani interesēja. Pēc Penzas tukšās un klusās dzīves te tā bija aumaļām piepildīta un citam vairs daudz laika neatlika.

1915. gada pavasarī apstākļi stipri mainījās un pārkārtojās arī mana dzīve. Prof. Avinovs lika priekšā man pāriet uz pilnu darba laiku augstākā un atbildīgākā vietā, ar lielāku atalgojumu. Kad viņš respektēja arī manu vēlēšanos — par manu pēcnācēju telegrammu sūtīšanā — pieņēmt Ansi Petrēvicu, es priekšlikumu pieņēmu. Jaunajā darbā mani iecēla par Viskrievijas zemstu galvenās komitejas evakuācijas daļas kancelejas priekšnieku, uzliekot par pienākumu noorganizēt un vadīt visu administratīvo nozari. Bez tam vajadzēja aizvietot arī vienu no trim vecākiem darbvežiem. Protams, ka nu darba pienākumu bija pāri galvai un par citu domāt vairs nespēju.

Darbu steigā pienāca maijs. Palikt pa vasaru karstajā un putekļainajā Maskavā negribēju. Sameklēju istabiņu skaistajā un netālajā vasarnīcu vietā — Caricino-Dačņoje — pie Kurskas dzelzceļa un pārcēlos dzīvot tur. Mācības gadam un studijām beidzoties, mana līgava aizbrauca uz savām tēva mājām. Kaut gan frontē plosījās kaŗš un vācieši strauji tuvojās Kurzemei, iebrūkot tajā jau pavasarī, Maskavā un vispār Krievijas iekšienē dzīve vēl ritēja samērā normāli. Laikraksti gan ziņoja par bēgļiem no Kurzemes, bet to vēl sevišķi Maskavā nemanīja.

Strādāju kā parasts un pēc darba kopā ar citiem vasarniekiem steidzos ārā no pilsētas, lai vēl varētu izpeldēties Caricino-Dačņoje ezerā. Peldu vieta bija patālu. Tur steidzoties bieži vien sasvīdu un vajadzēja atvēsināties. Jūlija sākumā, pārbraucis pavēlu no pilsētas, steidzos tomēr nopeldēties, aizmirstot par atvēsināšanos. Otrās die-

nas vakarā jutu stipru nogurumu un trešajā dienā saslimu — kā vēlāk izrādījās — ar plaušu karsoni. Stāvoklis kļuva nopietns, jo vasarnīcā man nebija neviena paziņas, kas parūpētos kaut par ārstu un zālēm. Nosūtīju telegrammu savai meitenei par savu saslimšanu un lūdzu viņu steidzīgi atbraukt. Viņa ieradās drīzi un uzņēmās kopšanu un gādību par mani. Rūpīgā kopšana līdzēja un pēc dažām nedēļām jau biju uz kājām. Gan pavārgs, bet pietiekami atveseļojies, lai sāktu strādāt. Drīzi pēc izveseļošanās apprecējos ar savu kopēju un rudenī pārcēlāties uz dzīvi Maskavā.

Latviešu ārstam Zommeram ar kundzi Birutu, dzim. Ziediņu, bija dzīvoklis lepnās Nacionālās viesnīcas ēkas sētas pusē, Tveras ielas stūrī. Viņš mums izīrēja vienu istabu bez mēbelēm. Mums pašiem, protams, nekādu mēbeļu nebija, tāpēc pirmās nakts gulējām uz grīdas, paklājuši segas. Drīzi iegādājāties lietotu kantoņa galdu un divas dzelzs gultiņas, kā arī pāris krēslu. Nu bijām ar mēbelēm uz strīpas. Kad manai sievai izdevās dabūt darbu tajā pašā evakuācijas daļā, kur strādāju es, tad jutāmies ļoti apmierināti. Kā redzams, cilvēkam daudz nevajaga, lai viņš varētu dzīvot un priecāties.

Saņemot un kārtojot ziņojumus no kara frontēm par ievainotiem, to sadalīšanu un novietošanu, sāka ienākt uztraucoša kara korrespondentu informācija par privāto iedzīvotāju likteni frontes joslās. Ļoti bēdīga tā bija attiecībā uz veciem cilvēkiem un sievietēm, bet pilnīga izmisuma pilna attiecībā uz maziem bērniem. Tos atrāva no vecākiem, tie pazuda, sala un mira badā. Nāca ziņojumi, ka frontes joslā atrasti nosaluši bērni ar sasalušiem kartupeļiem rokās. Pie šo ziņu kārtošanas un palīdzības sniegšanas strādāja mana sieva. Kā mani, tā sievas darba biedri krievi bija laipni un patīkami ļaudis. Varēja redzēt, ka frontes joslās dzīvojošo ļaužu šausmīgais liktenis viņiem tāpat sāpēja kā mums, ka viņi bija gatavi daudz ko darīt, lai tiem palīdzētu un lai tos glābtu. Bet šo darbinieku vidū bija arī tādi, kuŗus sevišķi vainot ne par ko nevarēja, bet kuŗu izturēšanos toreizējos apstākļos bija grūti saprast.

Šinī vietā man gribētos atkal mazlie apstāties un raksturot šos krievu cilvēkus, tas ir — viņu savādo dabu. Grigorijs Penzā bija vienkāršs cilvēks, muižnieces mājas apkalpotājs. Evakuācijas nodaļā kopā ar mani, tikai vienu stāvu zemāk kā vecākais darbvedis strādāja krievu ierēdnis Kirejevskis. Visa viņa labsirdība, ikdienišķā izturēšanās un rīcība rādīja tipisku krieviskumu. Piemēram, no rī-

tiem, kad parasti darbinieki ierodas darbā, pasaka savu labrītu un bieži vien rokas viens otram nesnieguši sāk strādāt, Kirejevskis katru rītu, iegājis un mēteli novilcis savā darba istabā, tūliņ nāca augšā pie manis un visiem sniedza roku. Ne priekšniecība, ne arī darbinieki to ļaunā neņēma. Pasmaidīja un pabrīnījās, ka viņam tas neapnīk.

Visi evakuācijas daļas materiāli (lietas), kā jau apstrādātie un paveiktie, tā arī vēl darbā esošie, atradās augšā pie manis, blakus istabā, turpat, kur strādāja mašīnrakstītājas. Pēc ārzemju — vācu un amerikāņu parauga — lai nekavētu laiku meklēšanai, biju iekārtojis lietu sarakstu. Tas atradās uz jauniem un glītiem amerikāņu parauga skapīšiem. Vajadzīgo lietu meklētājam vajadzēja paņemt alfabētisko sarakstu, paskatīt meklējamās lietas numuru, izvilkt attiecīgo atvilktni ar uzrādītiem numuriem un lietu paņemt. Tas vilktos vienu vai dažas minūtes.

Ko darija Kirejevskis? Sākumā viņš nāca tieši pie manis meklēt vajadzīgo lietu. Kad reiz viņam aizrādīju, ka visas lietas ir skapīšos, kuņģiem viņš iet gaļām un kur tās var atrast, viņš, visām mašīnrakstītājam dzirdot, sāka omulīgi smieties un teica: „Jūs, Bastjāņa kungs, gan esat jocīgs cilvēks, jūs nemaz nesaprotat krievu dvēseli. Jūs griibat, lai es, uznācis augšā, pieeju pie jūsu amerikāniskiem skapīšiem, paņemu man vajadzīgo lietu un tūliņ eju projām. Jūs nesaprotat, ka krievu cilvēks tā nevar. Viņš uznāk un meklē vajadzīgo lietu. Meklē un meklē, bet neatrod. Tad viņš palīgā sauc vienu jaunkundzi, vēl neatrod, tad sauc otru un trešu, līdz kopīgi meklējot lieta beidzot atrasta. Tad viņš, neskatoties, cik laika pagājis — pusstundu vai stundu — atvadās no jaunkundzēm, paņem lietu un iet atpakaļ. Es nevaru tā kā vācieši — uzskriet, pieskriet pie skapīša, izraut lietu un projām”.

Un kā lai Kirejevskis varētu tā skraidīt? Viņš jau bija kungs ap 45—50 gadiem. Skapīšu istabā strādāja kādas četras, piecas jaunkundzes, visas jaunas un glītas. Starp tām arī viena latviete — Amanda Janovna Stefani, vēlāk Latvijā kāda ģimnazijas skolotāja kundze. Šajā ziņā jau varēja Kirijeovski saprast. Viņa vietā kāds cits, varbūt, justu to pašu, tikai neparādītu to tik atklāti.

Vēl savādāks un nesaprotamāks bija cits krievs Podgornijs. Tas bija sekretārs, faktiski gan daļas vadītāja palīgs. Viņš toreiz, kaŗa laikā, oficiālās darba stundās lasīja — bībeli. Kad reiz viņš pēc darba laika beigām bija atradis manu sievu vēl strādājam, kārtojot steidzī-

gas lietas, viņš to raidīja mājās. Uz sievas aizrādījumu, ka nevar vēl iet, ka jānokārto šīs lietas, Podgornijs mierīgi atbildējis — mums nav jāsteidzas (u nas ne k spehu). Par šo gadījumu, kad sieva man to pastāstīja, bijām pārsteigti, bet saprast nevarējām. Podgornijs bija lēns, līdzjūtīgs un iecietīgs krievu ierēdnis no muižnieku aprindām.

LATVIEŠU BĒĢĻU PLŪDI 1915. GADĀ UN RŪPES PAR TIEM

Jau minēju, ka 1915. gada pavasarī vācu kara spēks ielauzās Kurzemē. Vājā krievu armija steidzīgi atkāpās. Vācieši tai sekoja. No vāciešiem baidīdamies, latvieši bēga uz Vidzemi. Krievu armijas komandieris bez tam vēl pavēlēja visiem Kurzemes pieaugušiem vīriešiem 18—45 vecumā atstāt dzimteni. Pavēlēja arī iznīcināt tās vasaras labo ražu un visus lopus vest līdzī, dzenot tos pa krievu armijas norādītiem ceļiem un nodot armijas patēriņam. Arī laikraksti mudināja bēgt, norādot uz postu un briesmām, kādu vācu armija aiz sevis atstāj. Tautu pārņēma izmisums un nebija nevienas iestādes, kas šos bēgļu plūdus organizētu un vadītu. „Latvju enciklopēdijā” 231. lpp. rakstīts: „Bez kādas kārtības 400.000 iedzīvotāju kājām un braukšus devās uz austrumiem, dzenot līdzī vairāk milj. mājlopu, ko par nieka naudu uzpirka spekulanti, vai kas izklīda pa mežiem un nobeidzās sērgās. Ceļmalās palika arī slimie un vecie bēgļi, kas nespēja vairs tālāk iet, jūlija svelmē, ciezdami no slāpēm un bada. Pie Daugavas pārceltuvēm drūzmējās desmit līdz divdesmit kilometru gaņas rindas. Aiz muguras palika degošā Kurzeme, jo krievi atkāpdamies dedzināja lauku mājas un izdzina no tām pat sirmgalvjus”.

Kurzemnieku un zemgaliēšu posts bija nepārredzams, bet palīdzība no Krievijas valsts puses nekāda. Gluži otrādi — krievu armija nosprostoja vēl ceļu un rekvizēja daļu bēgļu lopu tikpat kā par velti. Šo postu un tautas izmisumu vērojot pirmās attapās pašu latviešu biedrības un palīdzības organizācijas. Sāka dibināt un atvērt bēgļu apgādāšanas komitejas un nodaļas pie biedrībām. Tādas radās gan Rīgā, gan arī Pēterpilī, līdz augusta beigās, uz Maskavas latviešu

biedrības ierosmi, Pēterpilī sanāca plašs kongress, kuŗš nodibināja bēgļu apgādes centrālkomiteju Pēterpilī ar V. Olavu, J. Čaksti un A. Bergu priekšgalā. Centrālkomitejā iegāja arī abi toreizējie Krievijas valsts domes locekļi — J. Zālītis un J. Goldmanis, kā arī vēlākie sūtņi K. Zariņš, Fr. Vesmanis un citi vēlāk redzami Latvijas politiski un sabiedriski darbinieki — bīskaps J. Rancāns, prof. V. Maldonis, agronoms V. Skubiņš, Dr. A. Butuls, Fr. Kempis, Kr. Bachmanis u.c.

Nu bija iestāde, kura varēja sākt runāt latviešu tautas vārdā, ko tā arī darīja. Kad krievu iestādes, sajaucdamas latviešu bēgļus ar vācu kolonistiem Kurzemē, pavēlēja bēgļiem doties dziļi Krievijā, pat pāri Urāliem uz Sibīriju, centrālkomiteja, kongresa uzdevumā, nostājās pret to un aicināja bēgļus palikt frontes tuvumā pie Daugavas vai Vidzemē.

Vasaras vidū, kad vācu armija tuvojās Daugavai, krievu armijas vadība pavēlēja evakuēt arī Rīgu, jo baidījās no Rīgas krišanas. Izvest vajadzēja visas fabrikas ar to mašīnām un iekārtām, skolas, bankas un valsts iestādes. Evakuēt pavēlēja arī strādniekus, ierēdņus un skolotājus līdz ar viņu ģimeņu locekļiem. Toreiz rēķināja un rakstīja, ka no Rīgas evakuēti vairāk nekā 300.000 iedzīvotāju un 30.000 preču vagonos aizvestas fabriku iekārtas līdz ar gatavām precēm un izejvielām. Runāja, ka lielākā daļa preču ceļā izlaupītas, bet fabriku iekārtas izvazātas pa visu plašo Krieviju.

Atceros, ka uz Maskavu, bez dažādām fabrikām un to iekārtām, pārveda arī daudzas skolas ar Rīgas Politehnisko institūtu priekšgalā. Maskavā jūtami pavairojās latviešu studentu skaits, kas savukārt izraisīja arī dzīvāku apgrozību studentu biedrībā un vispār lielāku rosību latviešu aprindās.

Sakarā ar šo milzīgo bēgļu skaitu, no kuŗiem daudzi jo daudzi ar savām ģimenēm bija nonākuši pilnīgā posta stāvoklī, vajadzēja par tiem rūpēties un gādāt kādu iztikas iespēju un novietošanu. Centrālkomiteja nu sāka vākt ziedojumus un griezās arī pie Krievijas valsts iestādēm, it īpaši pie Iekšlietu ministrijas — pēc atbalsta. Cik lielos apmēros Iekšlietu ministrija palīdzēja latviešu bēgļiem, nav īsti zināms, bet vēlāk pie miera slēgšanas jautājumu kārtošanas šī palīdzība aprēķināta uz 25 miljoniem zelta rubļu.

Bez pārtikas un apmešanās vietām bija jāgādā arī par skolām, jo bēgļu vidū bija daudzi bērni skolas vecumā. Rūpēties vajadzēja arī par jaunām skolu programmām, jo vecās trīs ziemu pamatskolas

vairs nederēja. Vispār, gādība par bēgļu kultūrālām vajadzībām nebija atliekama. To ievērojot, jau minētais latviešu organizāciju kongress Pēterpilī nolēma dibināt Maskavā sevišķu kultūras veicināšanas iestādi — Kultūras biroju, kuŗa uzdevums būtu rūpēties par bēgļu kultūrālām vajadzībām, izstrādājot arī jaunu pamatskolas programmu.

Par Kultūras biroja vadītāju aicināja Z. Meierovicu, viņa vietnieku Paulu Daugi un sekretāru A. Ņeniņu. Bez tam Kultūras biroja valdē ļoti aktīvi darbojās K. Dēķens, V. Bastjānis, Linards Laicēns, Emīlija un Kārlis Kuršēvici, stud. Emīls Ogrīņš, H. Kaupiņš, P. Birkerts, Ādolfs Bļodnieks un vēl citi. Pie bēgļu kultūras jautājumu kārtošanas un veikšanas Kultūras biroja vadībā strādāja daudzi skolotāji un kultūras darbinieki, jo darbība bija ļoti plaša un vispusīga. Bez pamatskolām vajadzēja rūpēties arī par latviešu vidus- un augstskolām, studentu pabalstiem un stipendijām, mākslinieku gleznu izstādēm un citām latviešu kultūras lietām.

Pamatskolas programmas izstrādāšanā sevišķi nopelni bija skolotājam, vēlākam Saeimas deputātam K. Dēķenam, ko arī atzina 1917. gada pavasarī latviešu skolotāju kongresi Tērbatā un Rīgā.

Līdzekļus savai darbībai Kultūras birojs saņēma galvenokārt no tā sauktās Tatjanas komitejas (cara Nikolaja II meitas Tatjanas vārdā nosauktas palīdzības komitejas kaŗā cietušiem) un savu dalībnieku biedru naudām. Tatjanas komitejas līdzekļi Kultūras birojam nāca caur Latviešu bēgļu palīdzības centrālkomiteju, jo Kultūras birojs bija tās sastāvdaļa un uz tās sēdēm Pēterpilī brauca arī Kultūras biroja pārstāvji no Maskavas un šādā uzdevumā arī es tiku piedalījies Centrālkomitejas sēdēs.

Ar šo manu piedalīšanos bēgļu palīdzības organizāciju centrālkomitejas sēdē, laikam 1916. gadā, saistas kāds zīmīgs notikums, par kuŗu es dabūju zināt tikai 30 gadus vēlāk. Kā centrālkomitejas darbinieks un pārstāvis sakarus ar Tatjanas komiteju uzturējis un naudas lietas kārtojis Kārlis Zariņš, vēlākais Latvijas ministrs un sūtnis. Centrālkomitejas sēdē, kuŗā piedalījies arī Zariņš, bet kuŗu toreiz vēl nepazinu, es asi kritizēju Centrālkomitejas darbību vispār, izsakot pārmētas arī attiecību kārtošanā ar Tatjanas komiteju.

Vēlāk, 1946. vai 1947. g., parlamentāriešu un sūtņu konferencē Šveicē, Ženēvā, kuŗā es piedalījos, sūtnis Zariņš pie vakariņām ap-

sveica dalībniekus. Griežoties pie manis, viņš teica apmēram tā: „Ar jums, Bastjāņa kungs, esmu pazīstams jau kopš 30 gadiem no kādreizējās bēgļu Centrālkomitejas sēdes Pēterpilī. Jūs toreiz bijāt Maskavas Kultūras biroja delegāts un stipri kritizējāt Centrālkomiteju par kādu nolaidību un nepareizu rīcību attiecībā pret Tatjanas komiteju. Jūsu pārmetumi man likās nedibināti un es uz jums ļoti dusmojos. Bet pārbaudot pēc tam jūsu izteiktos pārmetumus, noskaidrojās, ka jums bijusi pilnīga taisnība un pamats tā runāt. Tas mani ļoti pārsteidza un no tās reizes es neesmu jūs vairs no acīm izlaidis. Es vienmēr sekoju jūsu dzīvei un darbībai”.

Klausoties Zariņa runā biju pārsteigts arī es. Savu kādreiz „dumpīgo” uzstāšanos toreizējā bēgļu Centrālkomitejā biju gandrīz pilnīgi aizmirsis. Ka Zariņš bijis Centrālkomitejas darbinieks un juties it kā līdzvainīgs tās kļūdās — nezināju. Man šķita, ka ar Zariņu esmu iepazinies tikai vēlāk Rīgā, Latvijas patstāvības laikos. Nu izrādījās, ka esam bijuši sen pazīstami, kaut arī tikai vienpusīgi.

Lielie latviešu bēgļu plūdi samazinājās, tiem izklistot pa visu plašo Krieviju, galvenokārt pilsētām. Daudzās no tām, it sevišķi lielākās, radās latviešu kolonijas, kuŗās netrūka arī inteliģentu un sabiedrisku darbinieku. Tiem rosīga latviešu biedrību dzīve ar bagātiem pieredzējumiem jau bija. Svešā un samērā vienmuļā krievu sabiedriskā dzīve tos nesaistīja, bet deva ierosmi un mudinājumu veidot pašiem savas latviskās biedrības un sanāksmes. To prasīja arī bēgļu ikdiena, jo katram par sevi un tikai priekš sevis visu skaidrot un kārtot nebija nemaz tik patīkami. Bez tam legālā kārtā vien nemaz nebija iespējams visu uzzināt. Vajadzēja gan sakarus, gan zināšanas. Tāpēc sapulcēšanās un aprunāšanās bija ļoti vajadzīga. Uzņēmīgākie un saprātīgākie latvieši drīzi vien noorganizēja pirmās sanāksmes un nodibināja kādu latviešu bēgļu organizāciju — biedrību, komiteju, pulciņu vai grupu. 1916. gada beigās un 1917. gada sākumā jau visa Krievija bija pārklāta ar tādām organizācijām. Bēgļu apgādes centrālkomitejā piedalījās ap 300 biedrību.

Līdz ar šo latviešu bēgļu aprūpes organizāciju un aģentūru augšanu radās vajadzība arī pēc politiskas dabas vienībām. Toreiz tās varēja eksistēt tikai nelegāli, tāpat kā agrāk Rīgā, Liepājā un citur. Protams, ka šo grupu un pulciņu organizātori centās tām dot šādu vai tādu legālu segumu, ierakstot to statūtos vai dibināšanas motīvos tās pašas bēgļu materiālās un garīgās aprūpes vajadzības un to kārtot-

šanu. Toreizējos Krievijas juceklīgajos apstākļos tas bija pietiekams un šie pulciņi un grupas varēja netraucēti darboties. Šādas politiskas sociāldemokratu un progresīvo bēgļu grupas, parāllēli latviešu biedrībām, darbojās, cik man zināms, Pēterpilī, Maskavā, Charkovā, Kijevā, Kazaņā, Omskā un citur. Maskavas grupa saucās „Rīts”, to biedru vairums bija agrākie latviešu sociāldemokratiskās strādnieku partijas biedri no Rīgas vai citurienes. Nāca klāt arī jauni biedri no studentu, strādnieku un skolnieku aprindām. Šajā „Rīta” grupā darbojos arī es, kaut gan ne sevišķi aktīvi, jo biju aizņemts maizes darbā un Kultūras birojā, kuŗa darbība toreiz bija ļoti plaša.

Te varētu jautāt, kas izsauca šo nelegālo, pareizāk sakot — puslegālo grupu un organizāciju dibināšanu? Vai tas bija vajadzīgs? Vai nepietika ar bēgļu aprūpes biedrībām un to Centrālkomiteju, kuŗu jau toreiz dažas bēgļu aprindas uzskatīja ne tikai par vienkāršu bēgļu aprūpes un apgādes organu, bet arī par latviešu tautas *nacionāli politisku* centru, par parlamenta priekštecī.

Negribu noliegt, ka toreizējai bēgļu Centrālkomitejai līdz ar visām tajā apvienotām latviešu biedrībām, nebūtu bijusi liela nacionāli politiska nozīme. Jau strēlnieku pulku noorganizēšana un viņu lielie panākumi frontē, ar kulmināciju 1916. gada Ziemassvētku kaujām, vērsa cara valdības uzmanību uz latviešu strēlniekiem. Domāju, ka tieši strēlnieku cīņas un panākumi frontē sagādāja Centrālkomitejai samērā plašas darba iespējas. Arī pa visu Krieviju izklīdušie latvieši — turpat miljons cilvēku — interesējās par Centrālkomitejas darbību un uzskatīja to par Krievijā dzīvojošo latviešu centru. Tāpēc toreizējai bēgļu Centrālkomitejai nacionālā ziņā jāpiešķir nesalīdzināmi lielāka nozīme nekā tagadējai — par Vispasaules Brīvo Latviešu Apvienību nosauktai fikcijai, kuŗa nekā nedara latviešu nacionālās vienības labā. Ja šajā ziņā kas ko dara, tad tās ir dažu atsevišķu zemju latviešu apvienības — ASV, Kanadā, Anglijā, Vācijā, Zviedrijā un Austrālijā. Bet runāt un spriest par *politiskām* lietām, par kādu latviešu tautas politisku vienību, protams, legālā bēgļu Centrālkomiteja nevarēja un to arī neviens no tās neprasiņa.

Jau 1905. gada notikumi rādīja, ka rūpniecības un zemkopības attīstība radījusi latviešu tautā dziļu nošķirošanos. Tiklīdz revolūcijas gaitā pacēlās jautājums par algām, darba laiku un strādnieku dzīves apstākļu uzlabošanu, pilsētu uzņēmēji, lauksaimnieki un citi algotā darba spēka lietotāji atkāpās un lielā vienība, kas bija revolū-

cijas sākumā, pajuka. Šī plaisa ar katru gadu padziļinājās un vienota „mīlestības partija”, kā to sludināja nel. sūtnis K. Zariņš, nebija iespējama. Tāpēc latviešu strādnieki jau 1904. gadā nodibināja savu nelegālo sociāldemokrātisko strādnieku partiju, kuŗā strādnieku šķīrai un tās intelligēncei bija viņas politiskais centrs. Kā mēs zinām, algota darba spēka lietotājiem un latviešu turīgākās daļas intelligēncei šādi politiski centri, pie tam legāli, izveidojās tikai 1917. gadā un vēlāk brīvā Latvijā.

Kaut gan sociāldemokrātu principi bija, ka vienā pilsētā, resp. vienā zemē dzīvojošiem dažādu tautību sociāldemokrātiem jādarbjas vienā attiecīgās zemes vai valsts partijā, tomēr praksē radās zināmas grūtības valodas un īpatnējās kultūras ziņā. Latvijā šis princips bija realizēts, bet tomēr Rīgā krievu biedri darbojās atsevišķā rajonā. Žīdu „Bunds” nekad šo kopības principu nav atzinis un vienmēr darbojies patstāvīgi. Latviešu studenti un citi intelligenti Krievijā arī šo kopības prasību negribējām ievērot, kādēļ reizēm sanācām ļoti asās vārdu maiņās, sevišķi tad, kad krievu biedri to ar varu griebeja mums uzspiest. Mūsu pretestības cēlonis bija tas, ka krievu sociāldemokrātu organizācijās plosījās asi un nesaudzīgi strīdi abu nesamierināmo novirzienu — lielinieku un mazinieku starpā. Šie strīdi, par nožēlošanu, ieviesās arī latviešu sociāldemokrātijā un partiju saskaldīja. Kad pēc Kurzemes okupācijas un Rīgas evakuācijas Krievijas lielajās pilsētās saradās prāvāks latviešu sociāldemokrātu skaits, mēs tūliņ organizējāmies un darbojāmies atsevišķi. Tā tas bija Maskavā, Pēterpilī un arī citur. Pašā Latvijā biedru skaits bija noslīdējis uz pieci simtiem.

Latviešu sociāldemokrātu partijā ar 1914. gaduniecīgu vairākumu guva lielinieckais jeb Ļeņina diktatoriskais spārns, kas atbaidīja no līdzdarbības organizācijā daudzus maziniekus — demokrātijas piekritējus. Jau pirms tam — studiju laikā — biju dzirdējis, ka sevišķos iekaršanas un aizraušanās brīžos Ļeņins draudējis cīnīties ar maziniekiem ar saindētiem ieročiem, un solījies pār viņu liktiem nākt pie varas. Vai tas neizrādījās patiesība? Vai 1917. gada rudenī Ļeņins nelietēja viltību un nodevību, lai sagrābtu varu? To viņš darija, ieslogot redzamākos pretiniekus cietumos un pēc 5 gadiem — 1922. gadā — izraidot visus krievu maziniekus no Krievijas.

Arī latviešu mazinieku, tas ir — pretlielinieku daļā, radās nesaķaņas kaŗa dēļ. Vieni bija pret kaŗu un līdzekļu atvēlēšanu kaŗam

(internacionālisti), otri par kara atbalstīšanu, lai aizstāvētos pret vāciešiem un atbalstītu sabiedrotos (aizsardzībnieki). Mieru prasīja abas grupas. Domstarpības, protams, vājināja partijas praktisko darbu, kādēļ uz vietas Rīgā un citur Latvijā tas kļuva mazāk nozīmīgs un biedri no darbības atrāvās. Ārzemju, resp. Krievijas latviešu sociāldemokrātu grupas līdz ar to kļuva brīvākas un patstāvīgākas. Kaut gan latviešu sociāldemokratiskā strādnieku partija oficiāli skaitījās vēl vienota, faktiski pastāvēja jau divas partijas — lielnieciskā un mazinieciskā, pie kam pēdējai jau Krievijas lielākās pilsētās bija radušās patstāvīgas grupas, ar kužām sakarus meklēja un uzturēja citas latviešu sociāldemokratiskās grupas Krievijā. Tādā ceļā latviešu sociāldemokrati-mazinieki, pie kužiem vienmēr arī es esmu piederējis, nelauzdami oficiālo partijas vienību ar lieliniekiem, lai nesašķeltu strādnieku kustību, bet palikdami ārēji vienota, lielnieciski-diktatoriskā veidā vadītā partijā, pazaudēja savu lielo iespaidu strādniekos un citās demokratiskās aprindās, sedzot pa daļai arī lielniecisko sazvērētības taktiku, pārestības un nepildāmos solījumus, kas jau līdzinājās apzinīgai mānīšanai un tautas krāpšanai. Drošs un nelokāms politisks centrs strādnieku šķirai bija vajadzīgs toreiz, tāpat kā tagad, jo darba ņēmēja un darba devēja intereses nav vienas un tās pašas. Kur šāds centrs nav legāli radāms, un kur tas arī legāli pastāvēt nevar, tur tas jārada nelegāli, kā toreiz cariskā, tā arī tagadējā komunistiskā Krievijā. Kur tādu organizēt nav iespējams, piem. tagadējā Krievijā, tur jāreķinājas ar pilnīgi novārtā pamestu darba cilvēka interešu aizstāvēšanu. Pat cilvēcīgās žēlastības principam tur nav vietas. Piemērs — nožēlojamās, no komunistu valdības pilnīgi atkarīgās padomju strādnieku arodorganizācijas iepretī spēcīgām un varenām ASV strādnieku profesionālām biedrībām (ūnijām). Tāpat gluži vienādas nav arī dažādu tautu un valstu strādnieku intereses. Šeit lielu lomu spēlē katras valsts un tautas vēsturiskā un kultūrālā attīstība, saimnieciskais stāvoklis un politiskā noteikšana. Par šīm patiesībām latviešu darba ļaudis, gribētu teikt — visa latviešu tauta — dabūja pārliecināties, izbaudot triju diktatoru — Ulmaņa, Staļina un Hitlera — valdīšanas no vietas. Bet par to te vairāk nerunāsim.

Pārrunājamā Pirmā pasaules kara laikā krievu iestādes deva saviem darbiniekiem lētas un pat brīvas pusdienas. Tā kā gaļas palika aizvien mazāk, tad tās vietā deva zivis, it īpaši Astrachāņas. Tās

bija visiem apnikušas, radīja arī slimības, bet jāēd bija, jo cita nekā nevarēja dabūt. Pēc slimošanas iepriekšējā vasarā es jau biju diezgan uzmanīgs ar ēšanu un no zivīm vairījos. Sieva man parasti deva līdz uz darbu kādu putru ar žāvētu melleņu ķīseli. Tas līdzēja un es turējos labi.

Maskavā palikt pa vasaru atkal negribējām lielā karstuma un putekļu dēļ, kāpēc pavasarī, sarunājušies ar draugiem, pārcēlāmies uz to pašu Caricino-Dačnoje, kuŗa mums visiem patika un bija tuvu Maskavai.

Noīrējām vasarnīcu četrām personām, jo mums līdzī brauca mans studiju un Penzas laika biedrs Pēteris Ulpe un studente Nadīna Zirnī. Vasarnīcā nebija ne tik daudz galdu ne krēslu, lai visiem pietiktu un varētu arī vēl kādu viesi apsēdināt. Tāpēc tūlī gatavojām no lielākām kastēm mēbeles paši, kā Ulpe teica, uz „ģeometrisko principu pamata”, tas ir — savienojot kastes ar šķērskokiem, lai nešūpojas. Kad mana sieva apklāja galdus ar galdautiem un ielika vāzēs pļāvās saplūktas puķes, kā arī izveidojām gaŗu solu, tad varējām uzņemt savā vasarnīcā veselu baru viesu un pacienāt tos ar to, ko Dievs devis. Viesu netrūka un omulības arī nē. Rudenī mēs, protams, atkal bijām Maskavā un katrs savā darbā.

PIEKTĀ DAĻA

DIVAS KRIEVU REVOLŪCIJAS UN TO SEKAS

MARTA REVOLŪCIJA UN TĀS CĒLOŅI

No vēstures jau visiem zināms, ka neviena revolūcija, izņemot tā dēvētos „galma apvērsumus un ģenerāļu dumpjus”, neizceļas bez dziļiem un pamatotiem vispārējiem iemesliem, kas tautas dzīvi satriecinājusi. Arī Krievijas marta revolūcija, pēc vecā stila — februāra revolūcija bija ilgi rūgusi un briedusi, līdz tā uzliesmoja 1917. gadā. Tīri apbrīnojama bija krievu tautas pacietība un izturība, kas ar tādu pazemību un lēnprātību nesa visas lielā kara grūtības un tā radīto postu.

1905. gada revolūcija un tās šausmīgā apspiešana Baltijas valstīs un arī citur Krievijā ar soda ekspedīcijām — pēršanu, šaušanu un kāršanu — atstāja aiz sevis dziļas pēdas un apspiestu naidu pret cara valdību un caru Nikolaju II. Viņa pašrocīgi rakstītās rezolūcijas vārdus uz kāda apspiedēja ģenerāļa ziņojuma — „Lodes nežēlot” — neviens nevarēja aizmirst. Ja arī piektā gada revolūcija bija panākusi it kā tautas pārstāvības ieviešanu Krievijas monarchistiskā iekārtā ar Valsts domes nodibināšanu 1906. gadā, tad nevaram tomēr aizmirst, ka šī dome nebija parlaments Rietumeiropas nozīmē, nebija īsta tautas pārstāvība, bet tikai surrogāts, aizvietotājs. Un šo pašu surrogātu tāpēc, ka tanī tomēr izdevās pacelt balsis un kritizēt valdības rīcību, apgaismojot tautas zemāko slāņu, strādnieku un zemnieku, smagos dzīves apstākļus, šo surrogātu, šo domi valdība necieta. To likvidēt, padzenot pavisam, cars tomēr baidījās, jo tas varēja izsaukt jaunu revolūciju, jaunu tautas sacelšanos. Tāpēc Valsts domi gan sasauca, gan atlaida, gan tiesāja redzamākos strādnieku un zemnieku pārstāvjus, sūtot tos pat uz Sibīriju katorgā.

Šo cara valdības cīņu ar tautas pārstāvjiem vēroja tauta, sevišķi tās inteliģentākā daļa un nemiers auga augumā. Tā kā strādnieku un zemnieku dzīves apstākļi neuzlabojās, bet bieži vien pasliktinājās, tad vairojās arī strādnieku streiki un zemnieku nemieri gan vienā, gan otrā vietā. Dumpojās arī studenti un, blakus prasībām par darba laika saīsināšanu, algas paaugstināšanu, zemes piešķiršanu zemniekiem — pacēlās arī prasības pēc brīvības, reformām, tiesībām un konstitūcijas, neskopojoties arī ar 1905. gada revolūcijas lozungiem — nost ar patvaldību, lai dzīvo revolūcija!

Tādos apstākļos Krievija dzīvoja līdz Pirmā pasaules kara sākumam. 1914. gada augustā sāktais karš ar savām milzu armijām prasīja no tautas pastāvīgus papildinājumus kritušo un ievainoto karavīru vietā. Tie bija jādod pilsētām un laukiem, tā tad fabriku strādniekiem un zemes arājiem. Viņu vietas pie fabriku mašīnām un lauku arkliem palika arvien tukšākas un tukšākas. Tās vajadzēja aizvietot, ja vispār aizvietošana bija iespējama, ar sieviešu un pusaudžu darbu. Skaidrs, ka kara materiālu, pārtikas un citu dzīvei nepieciešamo preču ražošana samazinājās un pasliktinājās. Tas pats notika visās lauksaimniecības nozarēs. Tā kā satiksme ar lielajiem kara materiālu, karavīru, ievainoto un bēgļu pārvadāšanu pasliktinājās, tad varam iedomāties, kādas grūtības un sajukums radās pārtikas un citu preču apgādē. Tas auga no dienas dienā, radot nemieru un rūgšanu pat mērenos un mierīgos iedzīvotājos. Bez tam nedrīkstam aizmirst, ka netrūka arī kūdītāju un musinātāju, kas dibināto tautas nemieru vēl vairoja.

Neveiksmes frontē, sajukums apgādē, pazaudēto apgabalu bēgļi, kuŗu mantu un iedzīvi gan dedzināja, gan citādi postīja kā atejošais krievu, tā iebrukušais vācu-austriešu kaŗaspēks, radīja naidu un sašutumu tautā. Un tā kā šis kaŗa posts auga dienu no dienas jau trīs ar pus gadu, tad nav ko brīnīties, ka vairojās strādnieku streiki, pilsētnieku demonstrācijas un gājieni ar saucieniem: „Nost kaŗu, nost valdību!” Dumpojās arī zemnieki, sākās dezertēšana no armijas, nebaidoties pat kaŗa tiesas un nošaušanas. Zemi pamazām pārņēma vispārējs tautas nemiers un sašutums.

Ko darija krievu valdība un virspavēlniecība šajā laikā ar pašu caru Nikolaju II priekšgalā? Vispirms tā vainu, kā vienmēr, uzkrāva nemierniekiem un dumpiniekiem. Tā nemēģināja iedziļināties kaŗa izsauktā postā, nemiera cēloņos un arī nedomāja par to novēršanu.

Tā kaŗa postu nesaprata un tam neticēja, bet domāja tikai par savas varas paturēšanu un saglabāšanu. Piemēram, kad IV Valsts domē pat labā spārna deputāti Rodzenko vadībā nepiekrita daŗu likumu izdošanai, kas tautai uzkrautu jaunas nastas, tad uz daŗām dienām pārtrauca domes darbību un domei nepieņemamos likumus izdeva 87. panta kārtībā, tas ir — bez Valsts domes līdzdalības, iesniedzot tikai pēc tam domes apstiprināšanai. Valsts domes darbības noteikumi, tāpat kā Latvijas konstitūcijā 81. pants, šādu kārtību pielaida. Valsts domes darbība, kā jau teicu, galmam un valdībai nepatika. Tāpēc arī beigās IV valsts domi, tāpat kā visas iepriekšējās, 1917. gada 25. februārī padzina.

Pie 1917. gada marta revolūcijas veicinātājiem iemesliem jāpieskaita arī kāds sevišķs gadījums, kas uztrauca visu Krieviju, pat cara galma augstmaŗu lielāko daŗu ieskaitot. Tas ārdīja monarchijas un galma pamatus, lejojot eļļu degošā ugunskurā. Tas bija Raspuķins, pareizāki — viņa attiecības ar cara galmu jeb vēl pareizāki — viņa attiecības ar paŗu carieni — Aleksandru Feodorovnu.

Par Raspuķina parādīšanos Krievijas cara Nikolaja II galmā ir daŗādi nostāsti. Pēc viena cariene Aleksandra Feodorovna, vācu princese Alise, bijusi māņticīga un reizē arī dievticīga. Kļuvusi par Krievijas carieni, viņa satuvinājusies ar Krievijas pareizticīgo augstāko garīdzniecību, starp kuŗiem bijis arī daudz nelieŗu, kā to savās „Atmiņās” saka Georgijs Œaveļskis — Krievijas kaŗaspēka pēdējais augstākais garīdznieks. Ar Œo garīdznieku vidutājību cariene iepazinusies arī ar Raspuķinu un to ievedusi galmā.

Cits nostāsts, pēc manām domām, ir daudz ticamāks. Krievijas caram Nikolajam II bija 4 meitas un dēls Aleksejs, troŗa mantinieks un 1917. gadā jau 14 gadus vecs. Aleksejs slimoja ar kaiti, ko galma un citi pasaules slaveni ārsti toreiz atzina par nedziedināmu — hemofiliju, tas ir — asins nesarecēšanu. Ievainojumu gadījumos nevarēja apturēt asins tecēšanu un panākt ievainojuma sadzīšanu. Sasišanas gadījumos radās zemādas asins izplūdums, kas bija mocoŗs un ilgi nepārgāja. Tā kā neaprobeŗotajam Krievijas patvaldniekam līdzekļu netrūka, tad, protams, tika izmēģinātas visas iespējas gan Krievijā, gan ārzemēs, bet nekas nelīdzēja. Lai zēnu-troŗmantnieku no ievainošanas varbūtībām pasargātu, tad viņam neļāva kājām iet, bet arvien viņu nesa uz rokām kāds stīprs zēnam patīkams un draudzīgs kaŗavīrs. Œo neŗanu es pats redzēju 1913. gada agrā pavasarī

Maskavā, kad tur Sarkanā laukuma vārtos (iebrauktuvē) pie Ka-
zaņas dievmātes svētbildes dievkalpojumā automobilī ieradās cars ar
carieni un toreiz gadus 10 vecais Krievijas troņmantinieks Aleksejs,
kuŗu spēcīga auguma jūrnieks nesa uz rokām kā mazu bērnu. Ne-
jauša gadījuma dēļ es kopā ar kādu latviešu studenti bijām tuvu pie-
gājuši svētbildei no sāniem, lai labāk redzētu Krievijas patvaldnieku.
Neskatoties uz ārkārtīgo apsardzību un iepriekšējo triju dienu kra-
tīšanās un apcietināšanās, mūs neviens neaizskāra un mēs mierīgi
noskatījāmies visu, samērā īso, dievkalpojumu un cara aizbraukšanu.

Kad nu visas dziedināšanas iespējas bijušas izmēģinātas un pat
pasaules slavenie mediķi nav varējuši līdzēt, līdz cara galmam Pēter-
pilī nokļuvušas baumas par kādu brīnumārstu Sibīrijā, kas arī šai
Alekseja slimībai varot līdzēt un asiņošanu apturēt. Nekādi iebil-
dumi par to, ka tās ir tukšas baumas, ko tautā izplata tumši un māņ-
ticīgi ļaudis, nav līdzējuši. Cariene ārkārtīgi mīlējusi savu dēlu un
brīnumārstu vajadzējis meklēt un nogādāt Pēterpilī — cara galmā.

Pēc ilgākas meklēšanas un skaidrošanas arī izdibināts, ka minē-
tais brīnumārstis ir kāds rupjš un brutāls Sibīrijas zemnieks, kuŗa tēvs
bijis zirga pasta turētājs un zirgu audzētājs, bet dēls nevaldāms pa-
laidnis un dzērājs, bez kādas izglītības un noteiktas nodarbošanās.
Tas pametis tēva mājas, uzdevies par mūku un klaiņojis no vienas
vietas uz otru pa sādžām un klosteriem, gan sprediķodams, gan
malku skaldīdams. Pēc toreizējo opozicionāro laikrakstu informāci-
jas viņš zadzis arī zirgus. Liela auguma tumšmatis ar zilām acīm,
jau no agras jaunības stipri iespaidojis arī sievietes. Dzimis viņš
1872. gadā, tātad revolūcijas sākumā 43 gadus vecs. Šis mūks, tērpies
svētceļnieka drēbēs, bija izslavētais brīnumārstis Grigorijs Jefimovičs
Raspuķins, kas dažādu sakaru ceļā nokūlās līdz Pēterpilij un caram.

Lai paliktu objektivitātes robežās, tad jāsaka, ka par Raspuķinu,
sevišķi vēlāk, bija dzirdamas arī citas runas, pilnīgi pretējas. Stāstīja,
ka viņš ir kārtīgs svētceļnieks, kādu Krievijā tajos laikos bija daudz,
ka viņam rokās un pirkstos bijis kāds magnētisks spēks, un ka viņš
varējis arī asins izplūšanu apturēt, vismaz uz kādu laiku, kā tas
bijis ar troņmantinieku Alekseju. Ap Raspuķina vārdu, sakarā ar
viņa viesošanos cara galmā, izcēlās sabiedrībā, bet sevišķi galma
apriņdās lieli strīdi un pārmetumi carienei, jo šis matiēm un bārdū
apaugušais Sibīrijas „vecis Griška”, kā to galma augstmaņi titulēja,

baudīdams carienes neierobežotu uzticību, sāka izvērsties par īsto Krievijas valdnieku.

Lai saīsinātu gaŗo un gandrīz neticamo stāstu par Raspuķina izlaidīgo dzīvi Pēterpilī, kur pēc vērotāju apgavojumiem, kuŗus, protams, var arī apšaubīt, tam bijuši intīmi sakari ne tikai ar carienes mīļāko galma dāmu Annu Virubovu, kas viņu ieveda galmā, bet arī ar paŗu carieni. Minēŗu tikai droŗas un no vairākām pusēm apstiprinātus faktus. Raspuķins bijis liels dzērājs un augsto dāmu luteklis. Pirti viņŗ apmeklējis kopā ar šīm dāmām un tās viņu mazgājuŗas. Viņŗ bijis īstais ministru dancinātājs, tas ir atcēlējs un iecēlējs, tātad faktiskais Krievijas valdnieks. Kaŗa laikā ar ķeizarienes vidutājību Raspuķins nomainījis 4 ministru prezidentus un 21 ministri — 6 iekŗlietu, 4 kaŗa, 3 ārlietu, 4 zemkopības un 4 tieslietu. Toreiz Valsts domes aprindās teikuŗi, ka nav iespējuŗi vēl ieskatīties viena ministra sejā, kad jau tā vietā nākusi cita. Bez tam Raspuķins bija patvaldnieciskā galma autoritātes un cieņas sagrāvējs tautā un armijā, pierādot ar savu uzveŗanos un rīcību, cik morālistiski izirusi un nelabojami sapuvuŗi ir Krievijas cara troņa pamati. Kāds augsts virsnieks, kas kādas slimnīcas iesvētīŗanas gadījumā redzējis, ka viņa dievinātā cariene skūpsta roku Raspuķinam, šim riebīgajam „vecim”, bijis tik pārsteigts un satriekts, ka savam draugam atzinies: „Man viss pagalam, es eju piedzerties!”

Vērojot diendienā vairākus gadus pirms kaŗa un visu kaŗa laiku Raspuķina pieaugoŗo stāvokli galmā, monarchijas piekritējiem un augstmaņiem auga naidis pret viņu, bet līdz ar to arī pret carieni, kuŗa ne tikai sedza, bet arī atbalstīja Raspuķina patvaŗu, „ieteicot” caram atcelt Raspuķina ienīstos ministrus un citas amatpersonas, ieceļot to vietā viņa ieredzētos cilvēkus. Tajās galma aprindās, kas visu to redzēja un saprata, ka tas ved uz monarchijas un paŗa cara galu, brieda doma par cīņas uzsākŗnu ar Raspuķinu un ķeizarieni. Pirmie mēģinājumi rādīja, ka šis ceļŗ ir bīstams. Nikolajs II bijis mīksts, pareizāki sakot — bezrakstura cilvēks, padots pilnīgi savai sievai, un nespējīgs noraidīt viņas lūgumus. Cīņas uzsākŗana tādos apstākļos nozīmēja cīnītāju galu, ne panākumus, jo cariene, ir „vecim” pieķērusies un to ar visiem spēkiem aizstāvēs. Tāpēc ilgus gadus nekas netika darīts.

1916. gada decembrī radās kāds augstmanis, cara galmam piederīgs cilvēks — kņazs Felikss Juzupovs — kas apņēmas ņo Krievijas

cara galma traipu izdzēst. Viņš vienojās ar Valsts domes deputātu, krievu savienības locekli — Puriškēviču un lielkņazu Dimitriju Pavloviču — Raspuķinu nogalināt. Lai to izdarītu, vajadzēja „veci” ieviļināt slazdos un tam uzbrukt. To viņi arī izdarīja. Kņazs Juzupovs ielūdza 18. decembrī Raspuķinu vakariņās. Juzupova jaunā un skaistā sieva, uz kuŗu Raspuķins jau bija metis savas acis, nav bijusi mājās. Raspuķins ieradies. Lai Raspuķinu dabūtu pie malas bez liela trokšņa, sazvērniki nolēmuši saindēt vīnu un attiecīgi „sagatavojuši” arī cepumus. Raspuķins ēdis un dzēris, bet turējies vēl kājās. Kad tas beidzot nokritis uz grīdas un sapratis, kas notiek, viņš mēģinājis vēl rāpus bēgt caur dārzu pa nama sētas durvīm. Juzupovs un Puriškēvičs skrējuši tam pakaļ un pie sētas vārtiem to nošāvuši. Nošauto Raspuķinu aizveduši un iemtuši upē.

Varat iedomāties, kādu uztraukumu šis notikums sacēla galmā, Pēterpilī un arī visā Krievijā. Cariene un citi Raspuķina draugi, it īpaši draudzenes, gribēja sazvērniekus nodot tiesai un notiesāt, bet no tā nekas neiznāca. Starp galminiekiem daudzi bija arī tādi, kas šo Raspuķina likvidešanu uzskatīja kā Krievijas monarchijas un cara troņa glābšanu. Tāpēc drīzi vien visa šī Raspuķina lieta galmā apklusā, bet tautā vēl ilgi tika pārrunāta.

Par šo notikumu Puriškēvičs sarakstījis prāvu brošūru krievu valodā un revolūcijas laikā tā Krievijā bija dabūjama un lasāma.

MARTA REVOLŪCIJA UN LIELĀS PĀRMAIŅAS

Pēc iepriekšējā nodaļā sniegtiem īsiem, bet man šķiet, pietiekami skaidriem un aptveramiem priekšrevolūcijas notikumiem un apstākļiem, nav ko brīnīties, ka sabrukums pārņēma Krieviju. Ziņas par notikumiem Pēterpilī, par nejēdzīgo galma dzīvi, kuŗā ierauta bija arī pareizticīgo augstākā garīdzniecība, vēja spārnim izplatījās pa visu plašo Krieviju. Par to runāja ziemeļos un dienvidos, bet sevišķi satriecošas šīs ziņas izrādījās zemniekos, strādniekos un armijas daļās kā frontē, tā aizmugurē. Tam pievienojās pārtikas un kurināmā

trūkums Pēterpilī. Sākās strādnieku streiki. Tauta vairs neticēja savai valdībai, neticēja vairs caram.

Akli pret savas tautas postu, akli pret valsts un pat pret savu personīgo bojā eju bija tie, kam to visskaidrāki vajadzēja redzēt. Bet Raspuķina ieceltos ministrus, tāpat kā izdzīvei un uzdzīvei nodevušos galminiekus un ģenerāļus tas neinteresēja. Izmantot vajadzēja labvēlīgo momentu, lai notiek kas notikdams.

Jau minētais Georgijs Šaveļskis kādā vietā savā grāmatā (Atmiņu II daļas 224—225. lpp.) saka, ka cars, kad tam nopietno situāciju apgaismojuši, it kā to sapratis, bet bijis tik nevarīgs un neuzņēmīgs savas pavēlošās sievas rokās, ka runājot ar padomdevējiem divas reizes galvenajā armijas stabā raudājis un visam atmetis ar roku. Pat 14. marta vakarā, kad armijas galvenā stābā ieradušies Valsts domes deputāti Gučkovs ar Šulginu un cars Nikolajs II jau devis tiem savu piekrišanu atteikties no troņa par labu dēlam, cars pēc tam mierīgi ieradies pie staba virsniekiem uz vēlo tēju, mierīgi piezīmējot: Šie kungi mani ilgi aizkavēja.

Pa to laiku Pēterpilī bija sākušās sacelšanās ar streikiem, demonstrācijām un strādnieku padomju vēlēšanām, kādas drīzi pārklāja visu Krieviju. Krita arī cara valdība un tās vietā sastādījās pagaidu valdību ar kņazu Ljovu priekšgalā. Pagaidu valdībā iegāja arī Gučkovs, Miļukovs, Rodzjanko, Kerenskis, Cheidze un citi. Dzelzceļu mezglus jau ieņēma revolucionāri, kuŗu pusē pārgāja lielas kaŗaspēka daļas un, kad cars Nikolajs II 15. martā no armijas galvenā staba devās uz Pēterpili, cara vilcienu Dno stacijā apturēja un novirzīja uz Pliskavu. Pliskavā viņš atkal satikās ar no Pēterpils atbraukušiem jau minētiem Valsts domes pārstāvjiem un parakstīja savu un dēla atteikšanos no Krievijas troņa par labu savam brālim Michailam. Tā kā arī Michails no troņa atteicās, tad Krievija kļuva republika, kuŗas pamatlikumus (satversmi) jāizstrādā un iekārtu jānosaka nākotnē ievēlamai un sasaucamai viskrievijas satversmes sapulcei.

Līdz ar ziņu par cara atteikšanos no troņa un pagaidu valdības nodibināšanos sajūsma pārņēma visu Krieviju, arī visas nomaļu tautas. Sākās lielas pārmaiņas, vispirms administratīvā ziņā. Reizē ar cara ministriem atkāpās vai tika atcelti daudzi gubernātori un augstākie policijas vadītāji. Tā vien likās, ka viņi paši jūta, kuŗi vēl var palikt savos amatos, kuŗiem nekavējoties jāatkāpjas. Nomaļu tautas, latvieši, lietuvieši, igauņi, gruzīni un citas, sevi pasludināja par na-

cionālām pašvaldībām, atbrīvojoties no krievu gubernātoriem un citiem pārvaldniekiem, pārņemot toreizējās gubernas pārvaldes savā ziņā un rīcībā. Arī Latvijas teritorijā krievu tautības gubernātori atkāpās un vietā stājās latvieši, vispirms Krastkalns, tad, pēc strādnieku deputātu padomes protesta — Dr. Priedkalns.

Strādnieku nelegālā kustība un darbība — streiki, partijas, saņāksmes, runas etc. — viss tas nu varēja noritēt atklāti, no sākuma pat bez jebkādas pieteikšanas vai reģistrēšanas, vēlāk tikai paziņojot, nekādu atļauju neprasot. Sapulču, runas un preses brīvības, par ko gadiem bija šķēpi laužti un cilvēki gājuši katorgā, nu bija sasniegtas. Šo ieguvumu svarīgumu, apmērus un nozīmi sākumā nemaz nevarēja aptvert. Ļaudis to vairāk nojauta, nekā saprata. Protams, ka pārmaiņas tautas un valsts saimnieciskā dzīvē nevarēja tik ātri iestāties. Šī tautas posta smagā nasta vēl joprojām bija jānes, ko daudzi, ļoti daudzi cilvēki nekādi nevarēja saprast. Nevarēja tūlīt ne gaļas, ne piena, ne arī maizes veikalus piepildīt ar precēm, tāpat kā to nevarēja izdarīt ar apģērbu un apavu veikalēm. Varēja domāt un gādāt par esošo preču taisnīgāku un vienmērīgāku sadalīšanu un to ražošanas pavairošanu. Bet viss tas prasīja laiku, tāpēc darba ļaužu vairuma noskaņojums turējās arvienu vēl prasīgs un kreiss.

Izmantojot iegūto sapulču un vārda brīvību Maskavas latvieši sarīkoja plašu sapulci pilsētas cirka ēkā. Sanāca diezgan daudz ļaužu. Runātāji bija vairāki — V. Bastjānis, A. Petrēvics, Jūlijs Šmits, Kažoks, Leitāns, Daniševskis, Ripa un citi. Prātā palikusi mana toreizējā divciņa ar savu partijas un arī studiju biedri — vēlāko Stučkas valdības ministri Rīgā — Jūliju Daniševski, kuŗš tad jau bija kļuvis noteikts lielnieks, Ļeņina piekritējs un sauca — Nost ar kaŗu!

Viņš savā runā kritizēja latviešu šaurās nacionālās intereses, kas domājot tikai par savām mājām, par savām lietām, nepiegrīežot vajadzīgo vērību pasaules lielajām tautām un lielajām lietām. Marta revolūcija neesot nekas vairāk kā tāda piena revolūcija, kuŗa nekā sevišķa arī vēl neesot devusi. Gan jau drīzi nākšot īsta asins revolūcija ar lielām pārmaiņām. Tāpēc vēl pāragri esot Bastjānim domāt par „kūts būvēm” Latvijā. Tā ironizēja Daniševskis.

Atbildēju Daniševskim īsi, bet noteikti, ka par kādu asins revolūciju es pašreiz domāt negribu, jo atrodu, ka šī pati „piena revolūcija” mums, latviešiem, ir ļoti daudz devusi, arī to, ka mēs abi varam te droši un atklāti strīdēties. Ja nu Daniševskis prasa tūlītēju kaŗa

izbeigšanu, tad tas ir duncis pagaidu valdības mugurā un nozīmē frontes atvēršanu vāciešiem — mūsu vecu veciem apspiedējiem. Krievijas pilsonība ir labi organizēta un tā kara izbeigšanu nepielaidīs. Sāksies savstarpējas cīņas, resp. pilsoņu karš. Nedrīkst aizmirst, ka Krievijā ir plaša zemniecība un ka tā prasa zemi par īpašumu. Tāpēc jā rūpējas, lai armiju vadība nonāktu apzinīgu un saprātīgu cilvēku rokās un, kas zīmējas uz tām būvēm un Latvijas jauncelšanu, izsmejot apzīmējot to visu par kūts celšanu, tad es gan labāk celtu kūtis Latvijā nekā Afrikā vai kādā citā svešā zemē. Sapulces beigās Daniševskim, kuŗš bija ģērbies biezā pelēkā vāmzī, kāda latviešu skaistule, vēlākā Nacinonālā teātra aktrise Rīgā, pasniedza koŗu sarkanu roŗu buŗeti, bet nebija nevienas, kas man pasniegtu kaut lauku ziedu.

Šis atgadījums ar rozēm gan nevar pareizi un objektīvi raksturot latvieŗu politisko noskaņojumu Maskavā, jo rozes taŗu bija iegādātas un domātas Daniševskim pirms sapulces. Latvieŗu domas dalījās, kāpēc arī sapulce puslīdz vienādi aplaudēja kā vienas, tā otras puses runātājiem.

Pavasara revolūcijas dienās mēs ar sievu dabūjām zināt, ka mūsu paziņas — grāmattirgotājs Rapa ar Annu Brigaderi — gatavojas aizceļot uz Latviju, atbrīvojot savu ļoti labo 4 istabu dzīvokli ar centrālo apkurināšanu. Aizgājām pie viņiem aprunāties un viņi aicināja mūs tūliņ pārcelties, jo telpu esot diezgan un viņi pēc kādas nedēļas aizbraukšot. Bijām ļoti priecīgi, savācām mūsu mantas un, sameklējuŗi smago ormani, pārvadājamies pie viņiem Pokrovkas ielas rajonā, mazajā Djeťtjernij šķērsielā, Kurskas dzelzceļa stacijas tuvumā. Tas bija mums liels ieguvums. Drīzi pie mums uz šo dzīvokli pārnāca arī Ansis Petrēvics, jo viņa kundze ar meitiņu Ireni aizbrauca uz Vologdu pie māsas — Damberga kundzes.

Sakarā ar dažādiem pēcrevolūcijas darba pārkārtojumiem un pilsētas apgādi man vajadzēja mainīt arī savu darba vietu, pārejot no zemstes galvenās komitejas evakuācijas nodaļas uz Maskavas pilsētas pārtikas un citu nepiecieŗamo priekŗmetu apgādes daļu, kur par kādas nodaļas vadītāju jau darbojās pazīstamais kooperātors Jūlijs Prūsis.

Tikko biju pārcēlies un sācis jaunajā vietā strādāt, pienāca ziņa, ka latvieŗu skolotāji sasauca aprīļa beigās vai maija sākumā skolotāju kongresu Tērbatā un lūdz mūs abus ar sievu tur ierasties, jo cita starpā kongresā apspriedīŗot arī Maskavas Kultūras biroja izstrādāto

tautskolas programmu. Bija grūti izšķirties — pamest darbu un braukt vai palikt vēl Maskavā. Drīzi pienāca otra ziņa, ka neatceļot Tērbatas kongresu, maijā notiks latviešu skolotāju kongress arī Rīgā, apspriežot tos pašus jautājumus.

Nu izšķīrāties tādi, ka uz Tērbatu brauks mana sieva, bet es braukšu vēlāk uz Rīgu. Visas zīmes rādīja, ka būs jāpaliek Rīgā uz ilgāku laiku, varbūt pavisam. Kad šo domu paziņoju Prūsīm, viņš neapmierināts noteica: ko ar jums, tiem populārajiem revolūcionāriem, lai iesāk? Tad jūs vajadzīgi te, tad atkal citur, bet darbs cieš!

MANAS DARBĪBAS POSMS RĪGĀ 1917. GADA VASARĀ

Braucot uz Rīgu atstājām visas savas mantas, kādas nu mums bija, Maskavas dzīvoklī, un draugu Petrēvicu, kas tikko bija pārnācis pie mums dzīvot, iecēlām par visa dzīvokļa pārvaldnieku. Aizbraucot nezinājām kā būs ar atgriešanos. Domājām gan par rudenī, bet galvot nevarēja, tāpēc lūdzām Petrēvicu līdz rudenim neko dzīvoklī negrozīt. Ja atgriešanās neiznāktu, tad solījām to viņam laikus paziņot un arī vienoties par mūsu mantu tālāko likteni.

Izbraucu maija pirmajās dienās tieši uz Rīgu. Satiksme bija slikta un, cik atceros, no Maskavas tieši uz Rīgu caur Rževu, Veļikije Lukiem un Rēzekni vilcieni negāja. To rajonu vēl aizņēma frontes rajons un kaņšpēka kustības. Tāpēc braucu apkārtceļu caur Bologoje, Pliskavu un Valku. Nepilnas dienas vietā, braucot pa tiešo Maskavas-Rīgas līniju, tagad vajadzēja divas vai vairāk dienas, jo vilcieni vispār gāja ļoti lēni, bet tuvojoties Rīgai, vairāk stāvējām stacijās un pieturas vietās nekā braucām. Starp Siguldu un Ropažiem bija dzirdama arī lielgabalu dunona. Viss tas radīja drūmu noskaņojumu un radās jautājums, kas īsti Rīgā sagaidāms, vai tur nebūs jau vācieši priekšā?

Vāciešu Rīgā nebija. Rīga bija brīva. Latviešu intelligences ar skolotājiem priekšgalā gatavojās uz priekšā stāvošo lielo sanākumi — skolotāju kongresu jeb konferenci. Sarunās mani informēja, ka speciālās skolu lietas, piem. tautskolu programma, apspriesta un

izlemta jau Tērbatā, kādēļ Rīgā varēšot runāt par vispārējām latviešu lietām. Sociāldemokrātiem, kuŗi līdz šim visur gājuši priekšgalā, kongresā esot sagaidāmi lieli pilsoņu uzbrukumi.

Kongresa prezidija vēlēšanās pārsvarā bija sociāldemokrāti. Tajā ievēlēja arī mani. Sanāksmē bija daudz dalībnieku un par vienu no galveniem jautājumiem izvērtās debātes par abu Valsts domes latviešu deputātu — J. Goldmaņa un J. Zāliša darbību. Daudzi runātāji nebija apmierināti ar deputātu darbību un dažs asos un stipros, dažs mierīgākos vārdos aizrādīja, ka tā neatbilst latviešu tautas vairākuma interesēm, kādēļ deputātiem jānoliek savi mandāti. Atis Ķeniņš bija pretējos uzskatos un deputātus aizstāvēja.

Informēti par asajiem strīdiem un lielajām domstarpībām skolo-tāju kongresā par viņu darbību, abi deputāti otrā dienā ieradās kongresā, lai dotu sapulcei vajadzīgos paskaidrojumus. Manā rīcībā, diemžēl, nav nekādu dokumentu — protokolu vai sīkāku atreferējumu laikrakstos par to, kādus paskaidrojumus deputāti snieguši. Nejauša gadījuma dēļ manās rokās nesen — 1963. gada pavasarī — nonāca Rīgas laikraksta „Strādnieks” 1917. g. 19. jūnija numura izraksti par šo kongresu, kuŗā teikts: „Izcēlās plašas un skaļas domu izmaiņas starp deputātiem un sapulces apmeklētājiem, tā kā reižu reizēm pat jāatvainojas vienai vai otrai pusei. Tā Goldmanis izteicis pārmetumu latviešu sociāldemokratijai, iē kā tā izdotu „Cīņu” par vācu valdības naudu. Uz sapulces lēmuma pamata viņš ir spiests ņemt savus vārdus atpakaļ kā nedibinātus. Pēc apmēram 5 stundu trokšņainām debatēm, stājās pie rezolūciju pieņemšanas. Tādas ir pieņemtas (laikam gan iesniegtas, aut.) astoņas, no kuŗām galvenās divas ir: viena Ķeniņa, otra Bastjāņa (jādomā — Ķeniņa par uzticību, Bastjāņa — pret uzticību. Aut.). Pie balsošanas izcēlās nekārtības. Ķeniņš jaucās balsu skaitītāju darišanās, runāja no vietas un jauca sapulces gaitu. Tas pilnīgi dezorganizē sapulci. Ķeniņš blāuj, lai prezidijs aiziet. Sapulce kliez: „Ārā ar Ķeniņu! Maskavas cenzors! Reakcijas kalps! Nost!” Ķeniņš tomēr sapulcē paliek. Vispārējā troksnī un kņadā prezidijs pārtrauc savu darbību, lai atsāktu to vakarā. Par vakara apspriedi informācijas trūkst.

Ja pie šī „Strādnieka” atreferējuma pieliktu vēl klāt to, ko pats redzēju, dzirdēju un atceros, ka no ASV atbraukušais Pēteris Birkerts, laikam pēc amerikāņu modes, uzlēcis uz krēsla negantā balsī kliezda: „Raga lopi, raga lopi, nekas vairāk!”, tad dabūjam to ainu,

kādā sākās izkarotās brīvības realizēšana latviešos. Vai pie citām tautām bija labāki? Negribas ticēt.

Krievu revolūcija līdz ar cara atteikšanos no troņa bija radījusi arī Vidzemē un Rīgā lielu dzīvību un drošu rīcību. Valmierā bija jau notikuši divi laucinieku kongresi: Rīgas lauksaimniecības centrāl-biedrības sasauktais kongress pa vienam pārstāvim no katra pagasta saimniekiem un bezzemniekiem, kas ievēlējis Vidzemes pagaidu zemes padomi ar 48 locekļiem un kuŗa jau 25. martā pārņēmusi agrākās Vidzemes guberņas valdes funkcijas, un Rīgas strādnieku deputātu padome 29. aprīlī sasaukusi Vidzemes bezzemnieku kongresu, kur piedalījušies 450 delegātu no visiem 4 Vidzemes apriņķiem un kuŗš ievēlējis 45 locekļu lielu Vidzemes bezzemnieku padomi. Pēc ilgākām sarunām un apspriedēm L. Meierovicam bija izdevies abas ievēlētās padomes apvienot vienā — Vidzemes pagaidu zemes padomē, ievēlot tās prezidijā V. Bastjāni, V. Maldoni un J. Lapiņu, bet valdē — A. Buševicu, V. Skubiņu, M. Skujenieku un M. Valteru.

Nāk prātā, ka šīnī pavasarī mans Maskavas paziņa no darbības Kultūras birojā Z. Meeierovics mani kādā bēgļu apgādes iestādē Rīgā iepazīstināja ar agronomu Kārli Ulmani. Kāpēc agronoms Ulmanis, laucinieku draugs un aizstāvis, nebija tūliņ sākumā ievēlēts ne pagaidu zemes padomes prezidijā, ne valdē — nezinu.

Tā kā es biju ievēlēts Vidzemes pagaidu zemes padomes prezidijā un padome jau marta beigās bija pārņēmusi Vidzemes guberņas valdes funkcijas, tad es tūliņ pārgāju tur strādāt. Vēlāk, kad padome ievēlēja, resp. iecēla savu agrārkomiteju, kuŗas pirmais steidzamais uzdevums bija kārtot Vidzemes muižnieku pamesto muižu pārvaldīšanu, bet otrs — izstrādāt Vidzemes agrāriekārtas reformas projektu, strādāju arī šīnī komitejā. Cik un kādas muižas komiteja pārvaldīja, nevaru pateikt, bet atceros, ka komitejā vēl darbojās M. Valters, T. Līventāls, V. Skubiņš, M. Antons un laikam arī K. Ulmanis.

Kas zīmējas uz Vidzemes un līdz ar to arī Kurzemes agrārās iekārtas pārveidošanu, tad lielas domstarpības, kas šīnī jautājumā pastāvēja starp sociāldemokrātiem un dažādām pilsoņu grupām, tik tāl nonīvēlējās, ka muižu dalīšanai visi sāka piekrist, izņemot pašus muižniekus. Kamēr sociāldemokrāti vēl aizstāvēja muižu lietošanas tiesības principu, pilsoņi prasīja zemes piešķiršanu privātīpašumā

bez kādiem ierobežojumiem. Sociāldemokrati bija pret jebkāda veida atlīdzību muižniekiem par zemi, bet pilsoņi stāvēja par likumīgu atlīdzību.

Skatoties no vēlākās agrārās iekārtas pēc reformas piedzīvojumiem, tad jāsaka, ka sociāldemokrati, kuŗi gan beigās piekrita zemes nodošanai lietotāja privātā īpašumā bez jebkādiem ierobežojumiem, zaudēja daudz savu sirsnīgu piekritēju. Tāpat daļu savu piekritēju zaudēja vecsaimnieki, aizstāvot atlīdzību vācu muižniekiem.

Pats galvenais, ko Vidzemes zemes padomei kā tā brīža vadošai sabiedriskai organizācijai nācās apspriest un izšķirt, bija Latvijas autonomijas jautājums. Šī jautājuma apspriešanai zemes padome, saziņā ar citām organizācijām, sasauca Rīgas pilī 12. augustā (30. jūlijā pēc vecā stila) plašu apspriedi. Pēc gaŗām un dzīvām debatēm šī sapulce, kuŗā piedalījās 53 vēlēti delegāti, nāca pie diezgan vienprātīgiem slēdzieniem par dažiem ļoti svarīgiem jautājumiem, bet tā kā šie lēmumi saistīti ar tālāko cīņu par Latvijas veidošanu, tad par tiem rakstu savā nākošā vērojumā un vērtējumā grāmatā — Demokrātiskā Latvija — kuŗā apskatu Latvijas veidošanos un tās ziedu laiku. —

Kad mana sieva pavasarī pārbrauca no Tērbatas latviešu skolo-tāju kongresa un arī palika pa vsaru Rīgā, vajadzēja gādāt dzīvokli. Noīrējām Strēlnieku ielā inženiera Bruŗa mājā dzīvokli ar logiem uz sētu. Mēbeļu nebija un pirmās naktis atkal gulējām uz grīdas, pakļājuši tikai segas. Tad sadabūjām no draugiem un paziņām pāris gultas, galdu un dažus krēslus, un bijām „iekārtojušies”. Nepatika tikai tas, ka vienā kaimiņu dzīvoklī pastāvīgi raudāja mazs bērns, bet otrā klaigāja papagailis. Karstā laika un atvērto logu dēļ šie trokšņi mūs mocīja. Meklēt citu dzīvokli neuzdrošinājāties, ja neviens nevarēja pateikt, vai palikšana Rīgā daudz maz droša. Nedrīkstējām aizmirst, ka aiz Daugavas vēl arvien atradās sastingusi fronte. Tā kuŗu katru dienu varēja sākt kustēties un virzīties uz priekšu.

RĪGAS KRIŠANA UN ATGRIEŠANĀS MASKAVĀ

Tā arī notika. Nepaspēja jaunievēlētā Vidzemes zemes padome uzsākt savu darbību, kad vācieši 1. septembrā agrā rītā no Ikšķiles, kur tie negaidot bija pārkljuvuši Daugavai, uzsāka ar artileriju apšaudīt Rīgu. Krievu 12. armija bēga. No ielenkšanas to glāba latviešu strēlnieki, pie Mazās Juglas izcīnot smagas kaujas. Vācu bumbas krita Rīgā un cita starpā sagrāva arī kādu sētas namu, kur ielas namā bija atradies Alfrēds Andersons, vēlākais Rīgas pilsētas galva, bet toreiz pilsētu zemstes savienības inženieris un rajona priekšnieks. Šis notikums bija tā satraucis Andersonu, ka viņš tajā pašā naktī bija izšķīries par nekavējošu Rīgas atstāšanu, lai nepaliktu Rīgā un nekristu vācu rokās. Man 1. septembrā vakarā par notikumiem vēl nebija nekādas tuvākas informācijas.

Otrā rītā agri Andersons, kuŗš bija manas sievas radnieks, ieradās pie manis un labrītu pateicis noprošīja, vai es braukšu viņam līdzī. Uz kurieni — pārsteigts jautāju. Projām no Rīgas — bija viņa atbilde. Lūdzu Andersonu apsēsties. Viņš atteicās. Lai es atbildot — jā vai nē? Kad teicu, ka esmu Rīgā viens, ka mana sieva ir Liepupē, un lai viņš ļauj taču man apdomāties, viņš atsaucās uz savu satraukumu, kavēšanās nespēju un lūdza tūlītēju atbildi. Arī viņa sieva ar bērniem esot uz laukiem, Duntē, un sievas pa ceļam varēšot paņemt līdzī, jo viņa rīcībā esot zemstes auto ar šoferi. Izšķīros par braukšanu. Iesviedis somā otru uzvalku un vienu veļas maiņu, paņēmu savu lietus sargu, aizslēdzu dzīvokļa durvis un gājām lejā. Atdevis atslēgas sētniekam un pateicis, ka uz dažām dienām no Rīgas aizbraucu, sēdos mašīnā un kopā ar Andersonu devāmies pa Vidzemes šoseju no Rīgas projām.

Virs Rīgas lidoja vācu lidmašīnas. Bija iespāids, ka Rīgu atkal bombardē. Andersons bija tik satraukts, ka sēdēja mašīnā sakņupis uz priekšu, it kā jau sajuzdams vācu bumbas uz kakla. Un tikai tad, kad bijām jau sen no Rīgas ārā, viņš atlicās, nopūtās un teica: „Nu laikam esam glābti!”

Pārbraucot Gaujas tiltu pie Murjāņiem, Andersons lika priekšā iegriezties „uz brīdī” pie viņa drauga — zirgu audzētāja Liepiņa, kuŗam Murjāņos bija lielas lauku mājas. Man iebildumu nebija un mēs iegriezāmies. Liepiņš mūs laipni uzņēma un nelaida projām līdz

pusdienām. Ēdot pusdienas, pārrunājot pasaules notikumus un nākotnes izredzes, pienāca vakars un bija jāpaliek pie Liepiņiem pa nakti. Andersona lielais satraukums pārgāja un viņš vairs tā nesteidzās. Liepiņš viņu nomierināja. Vakarā mēs ar Andersonu pārrunājām arī savus tālākos personīgos ceļus un uz viņa priekšlikumu vienojāmies, ka es ar auto braukšu uz Dunti un Lielupi, savākšu viņa kundzi un bērņus, savu sievu un tad došos cauri ziemeļu Vidzemei uz Valku, kur viņš pa dzelzceļu no Inčukalna brauks mums pretī. Satikties norunājām pie Valkas pilsētas galvas Ozoliņa, vēlāk Izglītības ministrijas direktora, kurš mums abiem bija pazīstams.

Izgulējāmies un paēdām brokastis. Atstājis Andersonu pie Liepiņiem, sēdos automobili un devos caur Skulti uz Duntis „Jostiem” pie Andersona kundzes. Atstāstījis notikumus Andersona kundzei, atstāju viņu gatavojamies ceļojumam, bet pats braucu tālāk uz Liepupi pie sievas, lai arī viņu par visu informētu un sagatavotu līdzbraukšanai uz Valku un tālāk. Ar Andersona kundzi norunājām, ka viņa ar bērņiem otrā rītā būs gatava ceļojumam, kad mēs atgriezīsimies no Liepupes.

Sievas tēva mājās „Skrodeļos” svainis un svaine zināja stāstīt, ka dzirdējuši par Vidzemes jūrmalas apšaudi. To darot kāds vai kādi kaŗa kuģi. Nu radās jautājums, vai varam atstāt auto pagalmā tik tuvu jūrmalai, tikai 4 kilometrus. Ja tam kas notiek, tad visi mūsu plāni sabrūk. Aizbraucām auto aiz dzīvojamās mājas, bet par apšaudi šaubījāmies. Ja tāda apšaude notiktu un skartu māju līdz ar auto, tad jau mēs paši arī vairs nebūtu tālāk braucēji. Nekādas apšaudes nedzirdējām un otrā rītā labi izgulējušies pamodāmies sveiki un veseli.

Pārrunājot vispārējo stāvokli, nācām pie slēdziena, ka atgriešanās Rīgā drīzumā nebūs iespējama. Vācieši to jau ieņēmuši un dodas uz priekšu. Vai krievu irstošā armija spēs vāciešus apturēt? Kad un kur, kas to lai pasaka. Tāpēc mums jābrauc atpakaļ uz Maskavu. Par tālāko lems laiks un notikumi.

Runājot par Rīgā palikušām mantām — drēbēm, grāmatām un dažiem mēbeļu gabaliem — skrodēlieši apsoliņās uz Rīgu aizbraukt un ar sētnieku visu nokārtot. Tā tad uz Maskavu, ja tikai vācieši neaizskrien kaut kur mums priekšā.

No Liepupes braucām atpakaļ uz Dunti pie Andersona kundzes un kopā ar viņu un bērņiem caur Limbažiem, Matīšiem un Ēveli uz

Valku. Laiks bija jauks un braukšana patīkama. Andersona kundzi neapšaubāmi nospieda negaidītā mājas atstāšana, bērnu un vispār arī pašu tālākais liktenis. Tāpēc viņas skumjais garstāvoklis bija saprotams. Tomēr ceļš, sarunas un abu bērnu — 10 gadīgās Anniņas un 7 gadīgā Juriša — jautājumi un uzjautrinošās atbildes, izraisīja smieklus un bieži vien arī asprātības. Tas radīja omulību un atviegloja šķiršanos no dzimtenes un mājām.

Ceļā sarunājām apstāšanos Ēvelē. Mums bija jābrauc tieši garām Ēveles draudzes Ķemeru skolai, kur par skolotāju strādāja kāds manas sievas radnieks — J. Siliņš. Skolotājs ar kundzi bija mājās un cienāja mūs visus ar pusdienām. Mani pārsteidza viņu abu lielā draudzība un saskaņa, kaut gan viņi bija precējušies jau 12 gadus. Viņi ēda un teicās vienmēr ēdot no viena šķīvja, ne katrs no sava. No viena šķīvja labāk garšojot. Bērnu viņiem nebija. Šī „idille” mani pārsteidza.

Izciemojušies un apskatījuši arī lielo, tagad augļiem bagāto dārzu, no kuŗa arī mūsu šoferis dabūja savu daļu, braucām tālāk uz Valku. Pie pilsētas galvas priekšā jau bija Andersons. Tā kā viņam bija vēl kārtojamas dažas lietas ar pilsētas zemstes savienību un jānodod arī auto, tad vajadzēja dažas dienas Valkā uzkavēties.

Sākumā pilsētas galvas Ozoliņa kundze nebija mājās un mēs visi ērti iekārtojāmies viņu dzīvoklī. Andersons ar manu sievu lasīja un tulkoja Heines dzejoļus, bet es ar brīnišķīgo un neaizmirstamo Andersona kundzi, kuŗu tikai vienu reizi Rīgā biju redzējis, runājām un kalām nākotnes plānus gan latviešiem, gan sev pašiem. Viss jau bija jauki un patīkami, tikai naktīs nevarējām gulēt: Andersona krākšana bija tik spēcīga kā vecā „Fordiņa” cīņa pret kalnu. Abi ar sievu izmukām no gultas kopējā istabā un dzīvokļa otrā galā, paklājuši segu, gulējām uz grīdas. Kad Andersons savas darīšanas bija nokārtojis, pārbrauca arī Ozoliņa kundze un cienāja mūs ar atvadu pusdienām. Mēs izbraucām uz Pliskavu, lai no turienes dotos tālāk uz Maskavu. Arī Andersoni Valkā izšķīrās braukt mums līdz. Vilcienu bija maz, bet braucēju ļoti daudz. Tas neko labu nesolīja jau Valkā.

Pliskavā ie braucām kā kādā lielā kaŗa lauka stacijā. Visi sliežu ceļi vilcienu sastāviem pārpildīti. Tur ir kareivji, latviešu un krievu bēgļi, cilvēks pie cilvēka, pakustēties nevar. Ar grūtībām izdodas atbrīvot stacijas ēkā mazu laukumiņu, kur nolikt mūsu mantas. Ne

apsēsties, ne nogulties nekur nevar. Jāsēž uz pašu mantu kaudzītes. Atceros, ka vēlāk mēģināju uz šīs kaudzītes arī gulēt, bet nespēju. Par laimi gadījās kāds vietējais krievs, kuŗam stacijas tuvumā dzīvoja ģimene un kuŗš bija ar mieru kādus no mums ņemt sev līdzī izguldīt. Kad pie stacijas dežuranta noskaidrojām, ka pirms 18 stundm neviens vilciens caur Bologoje uz Maskavu neaties, tad kopā ar Andersonu gājām pie krieva gulēt. Sievas ar bērniem palika stacijā pie mantām.

Otrā dienā noskaidrojās, ka vilciens uz Maskavu aties vakarā, bet ka braucēju ir tik daudz, ka negalvojot, vai visi tikšot vagonos. Ar dzeŗamnaudas palīdzību izpētījām, no kuŗām sliedēm vilciens aties un tad sākām uzmanīt vilciena padošanu. Izrādījās, ka arī citi braucēji ir tikpat gudri kā mēs. Kad vilciens parādījās, tad lielais ļaužu bars ar mantām bruka vagonos, galvenokārt caur logiem. Logus izmantojām arī mēs un iekšā tikām. Kaut kā ierīkojāmes un jutāmies laimīgi. Ceļš līdz Maskavai bija nodrošināts.

Iebraukuši Maskavā, devāmies kopā ar Andersoniem uz pavasarī atstāto mūsu dzīvokli. Uz zvanu durvis atvēra Petrēvics, bet ar skābu seju. Viņš izbrīnējies stāvēja durvis un viņa sarauktā pierē jautāja: Ko jūs te meklējat? Te nav jūsu dzīvoklis. Uz manu paskaidrojumu, ka vācieši ieņēmuši Rīgu, un ka mēs tāpēc atgriežamies Maskavā, Petrēvics negribīgi atbildēja, ka to viņš zinot, bet dzīvokli mēs esot pavasarī atdevuši viņam.

Petrēvica nelaipnā, negaidītā un nesaprotamā izturēšanās mani aizvainoja un sadusmoja, kādēļ strupī atteicu: „Dzīvoklis ir mans, ne tavs. Atstāju pa vasaru to tikai tavā lietošanā”, un gājām visi iekšā. Šī vārdu izmaiņa ar draugu nebija patīkama, jo sevišķi tāpēc, ka tā notika Andersonu klātbūtnē, bet darīt nekā nevarēju. Ielaidis mūs, Petrēvics iegāja savā istabā, bet mēs ar Andersoniem tajās, kur atradās vēl mūsu mēbeles un kur pavasarī dzīvojām. Pēc brīža iegāju pie Petrēvica, pateicu viņam, ka Andersoni paliek pie mums tikai vienu vai pāris dienas, kamēr sazināsies ar saviem draugiem un noskaidros vilcienu sarakstus un tad brauks tālāk uz Kaukāzu. Jautāju viņam, vai kas noticis un kāpēc viņš tik dūsmīgi mūs sagaidīja? Petrēvics sāka smaidīt un it kā jokodamies atteica: Nevajagot jau cilvēkus biedēt. Vīspirms nekā neziņojot un tad piepeši divu vietā nākot seši. Ko viņš varot zināt? Ar to nelaipnā sagaidīšanas scēna arī beidzās. Tālāk viss gāja gludi. Izguldījām Andersonus, un otras die-

nas pievakarē viņi aizbrauca tālāk uz Sočiem Kaukazā pie inženiera J. Leimaņa, kuŗš tur vadīja dzelzceļa būvi.

Trešā vai ceturtnā dienā pēc ierašanās Maskavā gāju uz pilsētas valdes Pirmās nepieciešamības priekšmetu nodaļu — pie Jūlija Prūša — kārtot sava turpmākā darba jautājumu. Prūsis smaidīja un atgādināja savu pavasaŗa sarunu ar mani. „Nu, vai es jums neteicu, ka ar jums grūti ko iesākt? Te jūs esat vajadzīgs vienā, te otrā vietā, bet kārtīgam darbam jācieš. Bet ko ar jums lai iesāk? Nu sēžaties klāt un sākiet strādāt”. Arī es pasmaidīju, pateicu paldies un piekritu Prūsim, ka tā jau ir, kā viņš saka, bet ka arī es nekā nevaru darīt. Notikumi svaida mani un es nespēju tiem pretoties.

Kad Prūsim saku, ka strādāt sāksu otrā dienā un atvados, viņš piepeši, kā kaut ko atcerēdamies, sauc mani atpakaļ un saka, ka viņam bijušas sarunas ar pilsētas kungiem par kādas pilnīgi patstāvīgas un jaunas nodaļas noorganizēšanu, kas kārtotu pilsētas iedzīvotāju apgādi ar apaviem. Viņš prasa, vai gadījumā, ja šādu nodaļu organizētu, es būtu ar mieru uzņemties tās organizēšanu un vadību? Savukārt saku viņam, ka esam Maskavā abi ar sievu, kuŗu viņš jau pazīst. Prasu, vai viņam, vai Ulpem nebūtu vajadzīga vēl kāda centīga un saprātīga darbiniece? Jā, viņš nosaka. Ne tikai viena, bet gan vairāki darbinieki un darbinieces būs vajadzīgas. Lai mana sieva uzrakstot tikai mazu lūgumu ar visiem attiecīgiem datiem par iepriekšējo darbību. To apsolu un šķiramies, lai otrā dienā sāktu kārtīgi strādāt.

KRIEVIJAS SATVERSMES SAPULCE UN LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRATI

Kā jau vienā no iepriekšējām nodaļām redzējām, Pirmajam pasaules kaŗam ieilgstot, visa saimnieciskā dzīve Krievijā gāja uz leju un noveda to līdz 1917. gada marta revolūcijai. Dienu no dienas pasliktinājās arī pilsētu iedzīvotāju apgāde ar pārtiku, drēbēm un apaviem. To sevišķi sajuta lielās pilsētas kā Maskava, Pēterpils, Kiļeva, Charkova un citas. Tāpēc šo pilsētu jaunās (pēc revolūcijas),

valdes atrada par nepieciešamu daļu no šīs apgādes funkcijām, ko līdz tam veica tikai privātie tirgotāji, pārņemt savās rokās. Maskavas pilsētas valde, piemēram, organizēja plašu „Pirmās nepieciešamības patēriņa priekšmetu apgādes un sadales daļu” ar veselu rindu nodalām — miltu, manufaktūras, apavu, etc. Šī lielā nozare kārtoja un organizējās palēnām pašā Maskavas centrā (Ochotnije rjadi), Kontinentālās viesnīcas telpās un tādi latviešu kooperācijas darbinieki un praktiķi kā Jūlijs Prūsis, Pēteris Ulpe un citi tur dabūja darbu tūlīņ pašā sākumā. Ar viņu palīdzību darbu dabūja arī citi latvieši: studenti, skolotāji, ierēdņi. Arī mana sieva dabūja tur darbu Manufaktūras nodaļā un nostrādāja līdz savai aizceļošanai uz Latviju 1919. gada pavasarī.

Man drīzi vien uzdeva noorganizēt Apavu nodaļu, uzliekot tai par pienākumu kontrolēt gumijas apavu ražošanu un sadalīšanu, kā arī kontrolēt apavu ādu, sevišķi zoļādu izvešanu no Maskavas un pārraudzīt visu apavu sadalīšanu Maskavā. Šis organizēšanas un iekārtošanas darbs man patika un es cītīgi strādāju.

Pienāca ziņa no Valkas, ka jaunievēlētās Vidzemes zemes padomes sēde notiks Valkā, ja nemaldos — oktobrī, un ka man uz to katrā ziņā jāierodas, jo sagaidāma lielinieku asa uzstāšanās pret padomes pilsonisko daļu un sociāldemokratiem-maziniekiem. Kavēt darbu negribējās, bet tā kā sēde bija paredzēta tikai 2 vai 3 dienas, svētdienu ieskaitot, tad izšķīros par braukšanu.

Šinī sēdē, kuŗu vadīja Otto Kārklīņš (lielinieks), es galīgi pārlicinājos, ka ar lieliniekiem nekāda sastrādāšana nav iespējama. Katru jautājumu viņi iepriekš apsprieda un izlēma savā lielinieku frakcijas sēdē, kuŗā mani nepielaida. Rīgā jautājumus vēl apsprieda kopīgi. Tagad mēs bijām ne tikai šķirti ļaudis, bet arī noteikti pretinieki. To apzinādamies aizbraucu atpakaļ uz Maskavu, lai kopā ar citiem maziņeciski noskaņotiem sociāldemokratiem organizētu pilnīgi patstāvīgu maziņu centru.

Sazinoties ar lielāko pilsētu latviešu grupām noskaidrojās, ka visās, jau nodaļā par „Bēgļu plūdiem” pieminētās, darbojās arī sociāldemokrati-maziņieki. Ļoti aktīva bija Pēterpils grupa, jau kopš aprīļa izdodot pat savu laikrakstu „Strādnieku Avīze”, kuŗu rediģēja P. Pekmanis (Adata), R. Lindiņš, F. Cielēns un citi. Bez tiem Pēterpils grupā vēl darbojās un laikrakstā piedalījās A. Rudēvics,

K. Dzirleja, K. Bungšs, V. Caune, K. Kurzemnieks, A. Lācis un citi. Tā tad jau pilnīgi patstāvīga organizācija un centrs.

Maskavā, kā jau lielā latviešu centrā, blakus vecajai Latviešu biedrībai, Kultūras birojam, Maskavā studējošo latviešu palīdzības biedrībai, darbojās vēl sociāldemokratiskā „Rīta” grupa. Tanī piedalījās K. Dēķens, R. Bīlmanis, I. Rītiņš, V. Grēviņš (Dr. Orientācijs), Emīls Ogrīņš, V. Bumbērs, Emīlija un Kārlis Kurševici, Jūlijs Prūsis, H. Kaupiņš, A. Striķe, Kl. Lorencs, J. Hermanis, T. Līventāls, J. Rikveilis u.c. Es šai grupai piederēju, bet aktīvi nedarbojos.

Par citiem lielākiem centriem tuvāku ziņu nebija, bet zinājām, ka tur visur darbojas mazinieciski noskaņoti sociāldemokrāti, uz kuriem varēja palaisties un kuņus varam sev pieskaitīt. Bet pietika jau ar Pēterpili un Maskavu, jo labi zinājām, ka Rīgā un pārējā Latvijā zem vāciešiem palikušie sociāldemokrāti, piem., Fr. Menders, visi trīs Kalniņi un citi ar lieliniekiem nesadarbosies. Tādi Pēterpils un Maskavas grupas bija pietiekami stipras, lai tādā lielā un plašā akcijā kā priekšā stāvošās Krievijas satversmes sapulces vēlēšanās novembrī, uzstātos pilnīgi patstāvīgi ar savu programmu un saviem kandidātiem.

Nebija šaubu, ka latviešu lielinieki šinīs vēlēšanās uzstāsies patstāvīgi ar saviem kandidātiem un ka tie, ievērojot radikālo noskaņojumu strēlniekos un arī latviešu tautā, gūs lielus panākumus. Mazinieku nolūks bija atklāti no lieliniekiem norobežoties, aizstāvēt demokrātisku iekārtu, ne Ļeņina diktātūru, prasīt toreiz vēl demokrātisku Latviju demokratiskā Krievijā. Tāpēc latviešu sociāldemokrātiem-maziniekiem jautājums par iegūstamo satversmes sapulces locekļu skaitu nestāvēja pirmā vietā. Nekādus ieguvumus jau nevarēja gaidīt, jo Vidzeme toreizējos apstākļos aģitācija, sapulces un runas bija tikpat kā pilnīgi izslēgtas. Uz vienīgo domāto sapulci Valkā, dzelzceļu darbnīcās, ieradāmie novembrī kopā ar Rudēvicu, bet darbnīcās šajā dienā bija slēgtas un sapulce nenotika.

Mazinieku grupas vienojās par Satversmes sapulces kandidātiem sekojoša kārtībā: Voldemārs Bastjānis, Jānis Rainis (Pliekšāns), Ernests Ozoliņš, Klāvs Lorencs un Indriķis Rītiņš.

Satversmes sapulces vēlēšanas 1917. gada 27. novembrī, jau pēc boļševiku apvērsuma Krievijā (7. nov.), no Vidzemes ievēlēja 4 deputātus: vienu (J. Goldmani) no zemnieku savienības un trīs no lat-

viešu lieliniekiem. Kā tagad visiem zināms, šai Krievijas Satversmes sapulcei, kurā boļševikiem vairākums nebija, viņi darboties neļāva un to 1918. gada 17. janvārī padzina, gluži tāpat, kā cara valdība padzina visas Valsts domes.

Latviešu sociāldemokrati-mazinieki savu darbību turpināja, cik tā pie boļševistiskiem varmācības apstākļiem bija iespējama. Kad nodibinājās patstāvīga demokrātiska Latvija un 1920. gadā noslēdza mieru ar Padomju Krieviju, latviešu mazinieki, kopā ar latviešu bēgļiem, pamazām atgriezās no Krievijas un pieslēdās Latvijā jau 1918. gada pavasarī atjaunotai Latvijas sociāldemokrātu strādnieku partijai.

BOĻŠEVIKU OKTOBRĀ- NOVEMBĀ REVOLŪCIJA UN VARAS SAGRĀBŠANA

Ļeņina vadītai sazvērnieku partijai — krievu boļševikiem pava-saŗa revolūcija nepatika, viņi nebija ar to mierā. Šī revolūcija gan gāza cara patvaldību, ko bija prasījuši arī boļševiki, bet tā nodibi-nāja Krievijā demokrātisku iekārtu. Tas boļševikiem nepatika. Viņi gribēja nodibināt Krievijā boļševistiski diktātorisku vienvaldību — Ļeņina valdību, un tāpēc viņi tūliņ pēc marta revolūcijas asi un melīgi kritizēja un nozākāja šo revolūciju par buržuāzijas, tas ir — bagātnieku revolūciju, un kūdīja tautu sacelties pret pagaidu valdību un to gāzt, lai sagrābtu varu savās rokās. Griežoties pie armijām un kaŗavīriem viņi sauca — nost ar kaŗu, lai dzīvo miers, bet zemnie-kus aicināja — ņemt zemi ar varu, sitot nost visus, kas tam pretojas. Zemniekiem un strādniekiem viņi vienkārši teica — laupi salaupīto (grab nagrablennoje) un neklausies, ko tev stāsta buržuji. Tie visi, kā zemniecības vadoņi ar Černovu priekšgalā, tā mūsu līdzšinējie par-tijas biedri un strādniecības pārstāvji ar saviem „martoviem” un „ceretelliem” ir tādi paši buržuji un jūsu krāpēji kā visi citi. Neti-ciet viņem!

Nu taču laikam, pēc 50 gadiem, visiem, kas dzīvo ārpus dzelzs aizkariem, vēro pasaules notikumus, drīkst brīvi spriest un runāt,

lasīt un rakstīt, laikam visiem tiem būs skaidrs, kādi meli, kāda nekrietnība un negēlība bija pieminētā boļševiku kūdīšana un melošana. Krievu zemnieks zemi vēl šodien nav dabūjis, jo paši boļševiki viņiem to noņēmuši. Miers vēl līdz šim pasaulē nav iestājies, jo paši boļševiki gan melīgi runā par mieru, bet patiesībā ar savu rīcību kūda visas tautas uz kaŗu, uz pasaules iekaŗošanu. Asinis līst visās pasaules malās un boļševiku „kauna mūri” ceļas, šķērso un sadala pat tādas pilsētas kā Berlīni. Viņu zemēs neviens cilvēks, pat komūnists, nedrīkst ne kritizēt, ne vienu vārdu teikt pret viņu „paradīzes” režīmu, ne viņu diktātoriem. Akla paklausība, vienmēr laipni un smaidīgi ģimji, vienmēr mēma klusēšana.

Tādi ir viņu sasniegumi, tādi ir viņu iekaŗojumi 50 gadu laikā! 1917. gada pavasara revolūciju vajagot padziļināt. Tā teica Daniševskis Maskavā jau tūliņ pēc šīs revolūcijas, solot rudenī asins revolūciju šīs piena revolūcijas vietā. Padziļināšanu prasīja arī citi boļševki, kad paši cilvēkiem visu atņēma un tos lopu vagonos veda projām uz Sibīriju.

Saukt boļševiku (komūnistu) 1917. gada novembrā sacelšanos par „revolūciju”, kā to tagad dara, nav gluži pareizi. Tā nebija revolūcija, bet kontrrevolūcija, jo nevis paplašināja tautas iekaŗojumus, bet tos sašaurināja, atņemot cilvēkiem pat katru personīgo brīvību. Boļševiku vadoņi ar Ļeņinu priekšgalā cenšas pierādīt, ka viņu sacelšanās, zemnieku aplaupīšana un tautas izkaušana esot bijusi sociālistiska revolūcija, un Krievijā jau esot ievests komūnisms kapitālisma vietā. To jau var stāstīt muļķiem un galīgiem neprašām, bet ne cilvēkam, kam vēl necaurredzams murds nav uzmaukts galvā. Ja tāds patiešām būtu sociālisms, tad no tā gan būtu jābēg, cik kājas nes. Un bēg jau arī. No Austrumu Vācijas, kuŗu pārvalda komūnisti, kā boļševiki savu partiju pārdēvēja 1917. gada pavasarī, aizbēguši vairāki miljoni cilvēku un, neskatoties uz augsto mūri Berlīnē, slepenām mīnām, elektriskiem drāšu žogiem un bruņotiem robežsargiem, cilvēki bēg vēl šodien, jo komūnistiskā paradīze nav panesama.

Tagad jau nav vairs nekāds noslēpums, jo oficiāli konstatēts un neapšaubāmi pierādīts, ka Ļeņins dzīvodams pa kaŗa laiku ārzemēs, galvenokārt Šveicē, bija ar savu pārstāvju vidutājību stājies sakaros ar Vācijas ķeizarsko valdību un saņēmis no tās miljoniem marku lielas naudas summas, lai varētu uzturēt savu sazvērniecisko partiju un sevi, un ar savu propagandu un kūdīšanu jaukt un ārdīt krievu

fronti. Beidzot 1917. gada aprīlī, kad cars un tā valdība Krievijā jau bija gāzti, Vācijas valdība izlaida cauri Vācijai „plombētā vagonā” uz Krieviju Ļeņinu un viņa pavadoņus. Krievu frontes sabrukums vāciešiem bija vajadzīgs un tāpēc viņu, šo frontes ārdītāju Ļeņinu ar viņa palīgiem izlaida cauri Vācijai uz Krieviju un nežēloja naudu viņu Krievijas iekšieni un armijas ārdošai propagandai. Un tiklīdz Ļeņins nonāca Pēterpilī, viņš tūlīt uzsāka savu solišanas taktiku. Viņa tā sauktās „aprīļa tezēs”, ar ko vēl šodien lepojas komunisti, Ļeņins solīja visus jau iepriekš minētos aplaimojumus: zemniekiem muižnieku zemi, kaņavāriem kara izbeigšanu, strādniekiem astoņstundu darba dienu un algas paaugstināšanu, visām Krievijas mazažām tautām, arī latviešiem, lietuviešiem un igauņiem — pilnīgu pašnoteikšanās brīvību, pat izstāšanos no Krievijas kopvalsts. Kad pret šiem bezrobežu un acumirkli neizpildāmiem solījumiem nostājās Ļeņina partijas veci un redzami biedri kā Kameņevs, Bucharins, Rikovs, Zinovjevs un citi, tad arī tos nolamāja par meņševikiem, buržuāzijas kalpiem un strādnieku nodevējiem.

Vācu valdība pagaidām varēja priecāties. Par velti tā Ļeņinam naudu nebija devusi.

Blakus pagaidu valdībai, pret kuŗu tik asi un naidīgi nostājās Ļeņina boļševiki, revolūcijas tālākā attīstībā nostājās strādnieku un kareivju padomes, kas nodibinājās visās pilsētās, lielās vai mazās. Šinīs padomēs pagaidām vairākums bija krievu sociāldemokratiemeņševikiem, kas organizēja un vadīja nelegālo strādnieku kustību cariskā Krievijā un sociālistiem-revolūcionāriem, kas aizstāvēja zemnieku prasības. Ar šīm strādnieku un kareivju padomēm, sevišķi Pēterpils un Maskavas, kuŗas izveidoja spēcīgu revolūcijas centru, pagaidu valdībai bija jārēķinās. Faktiski šīs padomes bija it kā otra valdība, pret kuŗas gribu neko nevarēja iesākt. Arī boļševiku aģitatoriem un kūdītājiem vajadzēja ar šīm padomēm rēķināties. Bet tā kā to vadība atradās meņševiku un eseru (kā saīsināti sauca sociālistus-revolūcionārus) rokās, tad boļševiki, atzīstot pašas padomes, uzsāka pret šo padomju vadītājiem — meņševikiem un eseriem negantu cīņu, nokritizējot un nolamājot tos par buržuju sulaiņiem un strādnieku-kareivju lietas nodevējiem. Par padomju vadītājiem vajadzēja kļūt viņiem. Ar demagoģiju, viltu un meliem viņi vēlāk savu arī panāca un tad atkal kļiedza: Visu varu padomēm!

Pie visa tā nedrīkstam aizmirst, ka kļūdas, pie tam lielas un reizēm pat nelabojamas, pielaida kā meņševiki, tā eseri un arī pagaidu valdība. Piemēram, ar zemes piešķiršanu zemniekiem nevajadzēja tik ilgi vilcināties, mēnešiem spriežot un gudrojot par piešķiršanas siko tehniku. Nevajadzēja akli klausīt sabiedrotos, aicinot tautu un solot sabiedrotiem kaņot līdz galīgai un pilnīgai uzvarai. Vajadzēja meklēt kādu kompromisu ar vāciešiem. Tāpat nevajadzēja tik strupi noraidīt Krievijas mazo tautu pārstāvjus, kā to darīja Kerenskis un citi ministri, kad šis tautas prasīja pēc patstāvības, lai organizētu savas nacionālas, no Krievijas neatkarīgas, bet tai draudzīgas valstis. Šo vilcinošo un noraidošo izturēšanos pret dibinātām tautas prasībām demagoģiski izmantoja boļševiki — solot visas šīs prasības nekavējoties izpildīt. Klausoties šajos solījumos un ticot tiem, nabadzīgie sādžu zemnieki, grūtos kaņa apstākļos dzīvojošie strādnieki un sevišķi frontes kaņavīri atmeeta meņševikiem un eseriem ar roku un pārgāja solitāju, tas ir — boļševiku pusē. Šādā ceļā viņi nokļuva padomju priekšgalā.

1917. gada jūnija beigās — jūlija sākumā, kad boļševiki sāka just daudz maz zemi zem savām kājām, tas ir — lielo masu piekrišanu, tie rikoja pirmo sacelšanās mēģinājumu ar fabriku un dzelzceļu streikiem, bruņotām ielu demonstrācijām, muižu dedzināšanām un zemnieku nemieriem, prasot visas varas nodošanu padomēm, resp. viņiem. Boļševiku nolūkus saprata pagaidu valdība, kuņā tagad piedalījās arī meņševiki un eseri, ar valdībai uzticamām kaņaspēka palīdzību šo sacelšanos apspiež. Leņins, kuņu nolemj arestēt un nodot tiesai, bēg uz Somiju un tur kādu laiku slēpjas. Bet revolūcija un tās iekaņojumi ir apdraudēti. A. Kerenskis kā pagaidu valdības galva sasauc 25. augustā Maskavā, krievu zemes sirdī, plašu valsts sanāksmi (Gosudarstvennoje soveščanije), kuņā sniedz izsmelōšu ziņojumu par boļševiku sacelšanās apspiešanu, stāvokli frontēs, par ģenerāļa Korņilova iecelšanu par virspavēlnieku, ieroču, municijas, līdzekļu trūkumu etc. Kerenska nolūks bija ar šo sanāksmi gūt pagaidu valdībai plašāku aizmuguri un visas tautas atbalstu.

Šī valsts sanāksme negaidot izvērsās par ziedoјumu vākšanas vietu armijas vajadzībām. Patriotisku jūtu pārņemtie sanāksmes dalībnieki, sevišķi sievietes, ziedoja visu, kas tiem bija klāt: zeltu, sudrabu, kaklu rotas un tā tālāk, laulības gredzenus neizslēdzot. Bet ģen. Korņilovam, kuņš arī sanāksmē ieradās un tur ar lielu godu saņemts,

nepatīk ne Kerenskis, ne pagaidu valdība. Viņš jau izdevis armijai pavēli par sapulču noliegšanu, runas brīvības atņemšanu un nepaklausīgo bargu sodīšanu. Viņš prasa, lai šādu kārtību ievied arī aizmugurē un lai dezertierus soda ar nāvi tāpat kā cara laikos. Protams, ka tas kaŗavīriem nepatīk un pret šādām ģenerāļa pavēlēm uzstājas arī strādnieku un kareivju padomes, prasot pavēļu un paša Korņilova atcelšanu. Briest konflikts, jo ģenerālis par piekāpšanos nedomā.

Šādu stāvokli nevar ciest ne Kerenskis, ne citi sociālistiskie pagaidu valdības ministri un Korņilovu atceļ. Viņš nepaklausā, prasa pagaidu valdības atkāpšanos un augusta beigās sūta veselu armiju ģen. Krimova vadībā uz Pēterpili Kerenska valdības likvidēšanai. Tā ir bruņota sacelšanās no labās puses, tāpat kā boļševiku no kreisās, un šī sacelšanās jāapspiež. Tagad boļševiki, neatsakoties no savām prasībām un kritikas, nāk Kerenska valdībai palīgā dumpi apspiest, un ar sev paklausīgām kaŗaspēka daļām palīdz aizsprostot un nogriezt Krimova armijai ceļu uz Pēterpili. Krimovs nošaujas, bet Korņilovu apcietina.

Piedaloties ģen. Korņilova rīkotā „gājiena” apspiešanā un likvidēšanā, boļševiki it kā izlabo, resp. mīkstina savu aso un noliedzozo izturēšanos pret pagaidu valdību, bet patiesībā viņi šajās cīņās pārbauda savas partijas un savu piekritēju stiprumu un iespaidu masās. Viņi nāk pie slēdziena, ka viņu iespaids ir liels, ka saviļņotās strādnieku un kareivju masas klausā viņiem vairāk nekā pagaidu valdībai, ka viņi var sākt gatavot jaunu sacelšanos un tāpēc septembrī sasaucamā „demokratiskā apspriede” (demokratjičeskoje soveščanije) viņiem nemaz nav vajadzīga.

Demokratiskās apspriedes sastāvs bija ļoti plašs un vispusīgs. Bija aicināti visu demokratisko partiju novirzieni, kooperātīvi, strādnieku un kareivju padomes, strādnieku profesionālās organizācijas, zemstes, tirgotāji, rūpnieki un armijas pārstāvji. Šīs sanāksmes nolūks, līdzīgi jūlija sanāksmei Maskavā pēc boļševiku sacelšanās apspiešanas, bija rast drošu pamatu un atbalstu pagaidu valdības darbībai pēc Korņilova „gājiena” apspiešanas. Satversmes sapulces vēlēšanas un sanāksšana kavējās, ko nevajadzēja kavēt, un tādēļ, lai nepārmestu, ka pagaidu valdība darbojas bez parlamenta kontroles, apspriedes organizatori lika priekšā nodibināt tādu kā priekšparlamentu — Republikas pagaidu padomi, — kas pagaidām aizvietotu

satversmes sapulci. Padomi gan ievēl, bet boļševiki tajā nepiedalās. Viņi nolemj visus savus spēkus koncentrēt pagaidu valdības gāšanai un visas varas sagrābšanai.

Nebija arī ilgi jāgaida. Boļševiku aģenti un propagandisti strādāja visās malās, gan pilsētās, gan uz laukiem, gan armijā. Strādnieku streiki un varmācīga rūpniecības uzņēmumu pārņemšana, nabadzīgo zemnieku nemieri līdz ar muižu dedzināšanu un zemes konfiscēšanu, kareivju dezertēšana no frontes līdz ar laupīšanām un citām varmācībām auga augumā. Pagaidu valdība nevarēja vienaldzīgi uz visu to noskatīties un bija spiesta vērsties pret šiem varas darbiem. To tūliņ izmantoja boļševiki un kļiedza, ka pagaidu valdība ir fabrikantu un muižnieku valdība, kā tas redzams no viņas kontrrevolūcionāriem strādnieku, zemnieku un kareivju apspiešanas darbiem, ka tāda valdība tautai nav vajadzīga, ka pret to jābruņojas un jāsaņem, lai to gāztu un varu nodotu Pēterpils strādnieku pdomei, tas ir — boļševikiem, jo minētā padomē visa noteikšana tagad piederēja Ļeņinam un viņa ļaudīm.

Te jāatzīmē tas savāda, gandrīz nesaprotamais stāvoklis, kas toreiz valdīja. Pēc jūlija sacelšanās Ļeņinam bija jābēg un tas bēga. Viņš slēpās gan pie somu zemniekiem krūmu būdās, gan pilsētās, pat Helsinkos, un no turienes diriģēja savus ļaudis. Bet oktobra vidū, tātad pēc nepilniem trīs mēnešiem, viņš ir atkal Pēterpilī, sēž savā boļševiku centrālkomitejā un rīkojas kā jau savās mājās. Visas pavēles par viņa arestēšanu un nodošanu tiesai par sazvērestību un valsts nodevību — aizmirstas.

Savādi arī tas, ka pret Ļeņina jauno priekšlikumu — par tūlītēju un nekavējošu bruņotu sacelšanos, lai gāztu pagaidu valdību un sagrābtu varu — pret to atklāti uzstājas tik redzami un iespaidīgi viņa partijas vīri kā Kameņevs ar Litvinovu, prasot vismaz sacelšanās atlikšanu. Klusībā šiem diviem pievienojas vēl citi, piemēram, Trockis, kas par šo lēmumu paziņo meņševikiem un eseriem. To dabū zināt arī Kerenskis, un cenšas Pēterpilī un tās apkārtnē koncentrēt lielākas uzticamas karaspēka daļas. Bet nekas nelīdz. Naktī uz 25. oktobri, resp. 7. novembri 1917. gadā boļševikiem uzticīgas karaspēka daļas un matroži izved apvērsumu, apšaudot un ieņemot arī pagaidu valdības mitekli — Ziemas pili. Kerenskim izdodas aizmukt, bet citus ministrus apcietina. Otrā dienā par varas pārņemšanu boļševiki, resp. Ļeņins, Pēterpils strādnieku padomes vārdā paziņoja

jau visai Krievijai un ārzemēm. Tā bija boļševiku (komūnistu) diktatūras uzvara, kuŗu vēl šodien visa pasaule un arī mēs, šis diktatūras pretinieki, dēvējam par Krievijas lielo oktobra revolūciju. Boļševiki paši to vēl piedevām apzīmē par Krievijas „sociālistisko” revolūciju, kaut gan patiesībā nekā sociālistiska tajā nav. Veco dižciltīgo muižnieku un fabrikantu vietā pilsētas un laukus tagad pārvalda komūnistu dižvīri, jauna valdnieku kāŗta, ar saviem neaprobežotiem valdniekiem — Ļeņinu, Staļinu vai citiem priekšgalā.

PĒCOKTOBRA LAIKS MASKAVĀ

Pagaidu valdības gāšana un varas pārņemšana Pēterpilī vēl nezīmēja boļševiku uzvaru visā Krievijā. Pat Maskavā — otrā lielākā Krievijas centrā — boļševikiem vajadzēja cīnīties ar pagaidu valdības aizstāvjiem Kremlī kādas 10 dienas, jo Kremlī ieņēmušie kaŗa skolu audzēkņi, nepadevās. Arī atsevišķos Maskavas rajonos boļševiki sastapa pretestību un gandrīz par katru valdības iestādi tiem bija jācīnās.

Kādu rītu šis cīņas laikā mēs abi ar sievu steidzāmies uz darbu Maskavas pilsētas centrā. Kādā vietā uz lielās Mjasnickas ielas ietnes ieraugam kareivja cepuri lielā asinspeļķē. Turpat blakus uz platās ielas stāv smagais auto ar ložmetējiem un kaŗavīriem. Norit Kremļa apšaude un ielu cīņas. Tālāk iet nevarējām, griezāmies atpakaļ un metāmies šķērsielā.

Maskavas aizstāvjus sakāva un Kremlī ieņēma ap 15. novembri, bet citur Krievijā — dienvidos, tālos austrumos un vietām Krievijas vidienē — boļševiku izraisītais pilsoņu kaŗš vilkāms gadiem ilgi, un izbeidzās laikam tikai 1922. gada rudenī. Cik pa to laiku abās pusēs kritušu cilvēku, cik izsūtītu uz Sibīriju un citiem svešiem apgabaliem, cik nomirušu badā un salā, cik izliets asiņu un izraudāts asaru, kas to lai zina, kas to lai aprēķina? Tie ir miljoni un atkal miljoni. Cilvēka prāts to nemaz nevar aptvert.

Un kāda pēc šim cīņām izskatījās Maskava, sevišķi tās centrs? Rēgojās izdauzītie un ar dēļiem aiznaglotie lielo un mazo veikalu

logi. Pie Sarkanā laukuma tā sauktie „Torgovije rjadi”, ko aizņēma tikai veikali un kur dzīvokļi nemaz neatradās, nebija vairs gandrīz neviena vesela loga. Tie visi vai nu sašauti vai izdauzīti, bet preces izlaupītas. Ļoti bēdīgu iespaidu atstāja Maskava pēc boļševiku uzvaras! Un vai citur Krievijā bija labāki? Domājams gan, ka vēl sliktāk.

Tiešās cīņās neierautiem pilsoņiem un pilsonēm vajadzēja strādāt un ražot. Kā pārtikas produkti, tā arī drēbes un apavi palika ar katru dienu mazāk un mazāk. Tāpēc jo sevišķi vajadzēja rūpēties par šī mazā, visiem nepieciešamā atlikuma daudz maz taisnīgu sadali. Mūsu darba vieta nu bija tā iestāde, kuŗas galvenais uzdevums bija rūpēties par sadali un rūpēties pēc iespējas arī par preču ražošanu un piegādi. Protams, ka šo iestādi, tāpat kā visas citas, līdz ar pilsētas pārvaldi pārņēma boļševiki un visās tā sauktās „atslēgas pozīcijās” iesēdināja savus cilvēkus. Techniskie darbinieki un arī speciālisti pagaidām palika savās vietās, nomainot tikai vienu otru, par kuŗiem bija ienākušas sūdzības vai kādas sliktas ziņas.

Arī es varēju palikt savā nodaļas vadītāja postenī un turpināt darbu tālāk. Jāsaka, ka ar boļševiku varas sagrābšanu Maskavas ārējais un veikalu iekšējais izskats piepeši mainījās. Ja līdz tam veikalos arī trūka preču un esošo preču sortiments nebija diez cik bagāts, tad vismaz veikalu logi bija veseli, durvis atradās savās vietās, pārdevēji pieklājīgi ģērbusies un apkalpošana laipna. Pārņemot boļševikiem varu Maskavā, viss tas mainījās. Radās elementi, kas vai nu bada un trūkuma dzīti, vai arī tikai spekulatīvos nolūkos, veikalu logus un durvis pa naktīm izdauzīja un tur vēl esošās preces izlaupīja. Arī īpašnieki nesa projām no saviem veikaliem uz dzīvokļiem vai vēl slepenākām vietām visu, kam bija kāda vērtība. Viņi nojauta, kas viņus gaida. Boļševiku saukli — laupi salaupīto — viņi visi bija dzirdējuši. Arī noziedzīgie elementi šo saukli nebija aizmirsuši. Un ja dienas laikā to atklāti realizēt vēl nebija iespējams, tad naktīs jau nekas tam nestāvēja ceļā. Tāpēc arī dažu dienu laikā Maskava pārvērtās: vidējo un mazo veikalu vietā drīzi rēgojās tukšas un izpostītas telpas. Dažās vietās logus aiznagloja ar dēļiem, citur tie ilgi rēgojās kā lieli caurumi. Izskats bija baigs. Lielos un greznos veikalus laikam stingrāki apsargāja, jo tos tik izpostītus neredzēja.

Apavu nodaļa

Jo veikalos preču palika mazāk, jo vairāk iedzīvotāji prasīja no pilsētas valdes preču apgādes nozarēm. Piemēram, agrāk zoļādas un apavu, sevišķi galošu, izvešanu no Maskavas kontrolēja tikai dzelzceļu stacijās, pie tam diezgan pavisām — gadījuma veidā — tagad uzdeva mums kontrolēt arī ražošanu un krājumus gumijas apavu fabrikā „Bogatir” un citās lielās apavu darbnīcās un veikalos. No frontēm mājās plūstošo kaņavīru skaits strauji pavairojās un cīņa ar tiem apavu veikalos bija smaga. Visi viņi kā uz norunu prasīja galošas. Boļševistiskā pilsētas valde uzdeva normēt apavu tirdzniecību, tas ir, ievest ražošanas un sadales kontroli uz visiem apaviem. Bez sevišķas atļaujas nevienam tos vairs nedrīkstēja pārdot. Miljonu pilsētā, kā Maskavā, ievest šādu kārtību nebija joka lieta. Pārnācis no Maskavas pilsētas valdes, kur šo uzdevumu saņēmu, sievai teicu, ka nu gan esmu burtiski iesēdināts galošā, ka šo uzdevumu nespēšu veikt, jo nekādi priekšdarbi nav izvesti.

Apavu nodaļas darbinieku skaits jau bija pavairots, bet nu tas strauji pieauga. Nodaļā sāka strādāt kā mani palīgi skolotāji Indriķis Rītiņš un Fricis Osis, un kā darbvede-sekretāre studente un skolotāja Angelika Gailīte. Kad kontroles un sadales pamatprincipi bija izstrādāti un Maskavā publicēti, veikali apavus varēja izsniegt pircējiem tikai uz punktu veidā sniegtu un mājas komiteju apstiprinātu datu pamata. Kam apavi bija vajadzīgi „izņēmuma kārtā”, bija jāgriežas tieši apavu nodaļā, sniedzot visas vajadzīgās ziņas. Bet vēl ērtāki pie tiem varēja tikt, ja aizgāja uz pilsētas valdi pie attiecīgās nozares vadītāja, pilsētas valdes locekļa, un tas uzrakstīja apavu nodaļai zīmi, ka tādām un tādām jāizsniedz iegādes atļauja. Ar tādām zīmītēm sāka nākt daudzi, un visi tie, protams, atļaujas saņēma.

Neapšaubāmi, ka apavu veikalos, tāpat kā visos citos par pārdevējiem un uzraugiem strādāja arī boļševiku aģenti, kas par tirdzniecības norisi sniedza priekšniecībai savus ziņojumus un novērojumus. Divas vai trīs nedēļas pēc atļauju ieviešanas kārtības apavu nodaļā ieradās trīs „biedri” kontrolieri un prasīja uzrādīt apavu izsniegšanas atļauju sarakstus. Saprātu, ka esmu nosūdzēts, bet zinu, ka man grēku nav. Smiedamies ar revidentiem sarunājos un saku, lai viņi nāk biežāki, jo revīzijas mums patīk. Jau sniedzot pieprasī-

tās lietas redzu, ka kontrolierus interesē tieši tās lietas, kur apavi izsniegti uz pilsētas valdes locekļa zīmīšu pamata. Izrādās, ka pārējais kontrolieņus neinteresē. Mēs nu esam lepni un prasām, ko ar vainīgiem darīs? Revidenti smīn, bet klusē. Vainīga ir pilsētas valde, resp. tās loceklis, kas zīmītes devis, un tas ir redzams boļševiks.

Cits gadījums ar atļauju došanu man varēja maksāt dzīvību. Kā jau minēju, caur Maskavu plūda daudz kareivju. Maskavas veikalos viņi redzēja apavus, sevišķi galošas, kas viņus interesēja. Katram gribējās kādu pāriņi nopirkt un aizvest līdz uz sādžu vai nu sev vai dāvanai kādam tuviniekam. Veikalos viņiem galošas nepārdeva. Kāpēc? Vajadzīga atļauja. Kur to var dabūt? Tur un tur — apavu nodaļā. Kareivis, reti kad viens, bet parasti pa trim vai četriem kopā, ierodas apavu nodaļā, un prasa atļaujas. Paskaidrojumi, ka viņi nav maskavieši, ka viņi galošas var pirkt viņu pilsētās — Voronežā, Tūlā, Rjazanā vai kur citur neko nelīdz, viņi to nesaprot. Dažs ir tik attapīgs un prasa, kāpēc tad viņam vajadzējis braukt uz fronti, bet nav ļauts kaņot savā pilsētā. Ko lai uz to atbild? Sava taisnība viņam ir, bet atļauju nesaņēmis, izlamājas un dusmīgs aiziet.

Bet ar to lieta vienmēr nebeidzās. Daži iet atpakaļ uz veikalu, lai vēl reiz izmēģinātu roku, bet tur jau bija citi tādi paši kā viņi priekšā un taisa tračus. Kādu dienu pie viena veikala salasījies vesels bars galošu tīkotāju, 30 vai 40 vīri. Radies arī vadonis un tagad viss bars dodas uz apavu nodaļu atļaujas izkaņot, resp. izspiest.

Es kopā ar dažiem darbiniekiem — ziņņu pārbaudītājiem un atļauju izrakstītājiem — sēžu lielā istabā aiz treliņiem, tādā kā aizgaldā, lai publika nemācas virsū, bet ļautu strādāt. Kad šis bars, saņēmis no kāda darbinieka paskaidrojumu, ka es esmu priekšnieks un atļauju devējs, nāk tieši pie manis. Redzu, ka šoreiz nekas labs nav gaidāms, jo „vadonim” vienā rokā kā sitamais ir kantoņa galdam atlauzta kāja, kuņģu tas, dzirdot manu noraidījumu, jau sāk vicināt pa gaisu un lamāties. Kad viņu un citus kategoriski noraidu, viņš piepeši ar vēl dažiem pārlēc treliņus un, galda kāju pacēlis gaisā, kliedz: Sist viņu nost un vairāk nekā!

Tieši šinī brīdī gadījies manai sievai iet pa gaiteni garām manas istabas vaļējām durvīm, un visu to redzēt. Uztraukumā viņā iekliegusies un skrējusi uz manufaktūras nodaļu — saukt palīgā miliciju. Es, protams, to neredzēju un nezinaļu, jo centos pārliecināt ielencē-

jus, ka nedrīkstu tiem atļaujas dot. Man kājās bija veco laiku šņor-zābaki, no kuņiem viens bija saplīsis, jo zeķe ar kāju spiedās pa malu ārā. Pacēlu un rādīju viņiem šo saplīsušo zābaku, teikdams: Redziet, esmu tāds pat kareivis kā jūs, tikai citā frontē. Man jāsargā valsts manta, tāpat kā jums bija jāsargā robeža. Es arī sev nedrīkstu ņemt kurpju pāri, tāpēc esmu saplīsušos. Vai tāpēc jūs mani sitīsiet nost?

Kaņavīru dusmas un sasprindzinājums atslāba. Vadonis gan vēl kļiedza, bet mans saplīsušais zābaks arī uz viņu bija atstājis iespaidu. Viņi pārlēca treliņiem un pukodamies atstāja nodaļas telpas. Kad ieradās milicija, viņi bija jau projām. Mans saplīsušais zābaks savaldīja kaņavīrus un varbūt glāba dzīvību. Pēc tam nekad vairs ar kaņavīriem par galošām nebija jācīnās.

Apavu nodaļas darbā atgadījās arī daži komiski gadījumi, kas labi raksturo cilvēkus. Nodaļas darbi, kā jau tas iestādēs parasts, bija sadalīti starp darbiniekiem. Savus pienākumus katrs veica patstāvīgi, sevišķi atbildīgākie. Rītiņš bija uzņēmies visu noliktavu un to mantu krājumu pārzināšanu. Vienu dienu nodaļai piedāvā plašas un ērtas noliktavas, lieta steidzīgi jākārtoti — jāapskata telpas, jāslēdz līgums un jāpārņem. Meklējam Rītiņu, bet nekur viņu nevar atrast. Apzvanām visas noliktavas, zvanām uz mājām — Rītiņa nekur nav. Esmu sašutis un pukojos. Kā nu tā var darba laikā pazust bez vēsts!

Otrā rītā Rītiņš ir laikā darbā. Brūku viņam virsū un prasu: Kur tu vakar biji, ka tevi atrast nevarējām? Noliktavā — viņš mierīgi atbild. Kādā noliktavā? Mēs visas apzvanījām. — Tādā un tādā, bet tur nav telefona. Nu citi darbinieki arī atceras, ka vienā mazā noliktavā nav telefona. Ko tu tur visu dienu darīji, turpinu dusmīgi pratināt. Rītiņš skatās manā dusmīgā sejā, smaida un mierīgi atbild — nesu no pieplūdušā pagraba ārā dārgas zoļādas. — Zoļādas? Kāpēc tev tās bija jānes, vai tur strādnieku trūka? — Nē, netrūka, bet viņi nenesa. Teica, ka nesīs, ja es pats arī nesīšot. Man pagrabā mirkstošo zoļādu bija žēl un tā mēs visu dienu tur nostrādājām, kamēr applūdušo pagrabu iztīrījām.

Redzu kā šodien labsirdīgo, mīlo un jauko Rītiņu, kuŗš nu jau Dieva priekšā, bet toreiz nezināju, ko viņam teikt. Saprātu viņa labo nodomu un līdzjūtīgā cilvēka izpalīdzīgo rīcību, bet nevarēju attaisnot viņu kā liela un svarīga uzdevuma kārtotāju, kur virsroku

ņem sirds, pie tam nevietā. Pasmējos, atmetu ar roku un draudzīgi Rītiņam teicu, ka tik „brālīgi” rīkojoties mēs tikai purvā iestigsim.

Pirmās vajadzības patēriņa preču ražošana arvien vairāk sašaurinājās un nesedza patēriņu. Maskavas pilsētas valdes norādījumi, ka par šo preču sadali, tā arī sadales kontroli bija stingri un tos pildīt nenācās viegli. Netrūka sūdzības par kļūdām un nebūšanām, kuŗas vajadzēja noskaidrot un novērst. Skatoties tagad no liela laika attālumā, jābrīnās, ka toreiz un tanīs juku apstākļos, mēs visu to varējām veikt un saņemt vēl atzinību par labu darbību.

Jau minēju, ka 1914. gadā, atgriezies no Penzas, sāku nopietni gatavoties vidusskolas beigšanas eksāmeniem kā eksterns un šo gatavošanos, cik laiks atļāva, arvien turpināju. 1918. gadā dabūju zināt, ka uz Maskavu pārceļtā Rīgas skolotāju un draugu biedrības uzturētā komercskola esot ar mieru šādas eksternu pārbaudes sarīkot aprīlī — reizē ar skolas beidzējiem, jo vairākas personas esot par tām interesējušās.

Lai gan darba apstākļi man bija smagi un brīva laika maz, tomēr izšķīros uz šiem pārbaudījumiem pieteikties un tiem gatavoties. Ja man izdotos gatavības apliecību iegūt, varētu arī tūliņ rudenī nokārtot savas attiecības ar komercinstitūtu, tas ir — nolikt valsts eksāmenus un saņemt diplomu ar komerczinātņu kandidāta, resp. maģistra gradu.

Viss kārtojās labi. Pārbaudījumus izturēju un gatavības apliecību par pilntiesīgas komercskolas beigšanu saņēmu. Atmiņā palikuši divi atgadījumi. Pirmais — ar franču valodas skolotāju. Jānolasa bija kāds skolotāja dots stāstiņš franču valodā un jāatstāsta krieviski. Franču valodu biju maz mācījies un pārzināju vāji. Skolotājs to redzēja un saprata. Kad vājo lasīšanu un nedrošo atstāstīšanu biju beidzis, viņš teica, ka izruna slihta un satura atstāstījums arī klibojot. Vairāk par 3 ar mīnusu viņš man dot nevarot. Kad priecīgs iesaucos — Man vairāk nevajaga! — viņš iepleta tikai acis un noteica: Nu tad jau labi.

Otrs gadījums ar ģeografijas skolotāju — man pazīstamo Rītiņa kundzi. Ģeografija man arvien patikusi un kā skolā, tā arī vēlāk, to pārzināju ļoti labi. Arī šinī pārbaudē, tā man pašam šķita, atbildēju uz „piecnieku”, tas ir — ļoti labi, bet Rītiņa kundze, kā to vēlāk diplomā ieraudzīju, bija ielikusi tikai — trijnieku. Kāpēc? Nezinu

vēl šodien. Patiesībā abi trijnieki bija nepelnīti — viens par labu, otrs — par sliktu.

Ar komercinstitūtu man tomēr nekas neiznāca, grada nedabūju. Komunisti komercinstitūtu tūlīt likvidēja un tā vietā atvēra — marksisma-leņinisma vēstures institūtu.

Pirmā bērna dzimšana, cik tas man bija zināms, vienmēr radījusi abos precētos lielu uztraukumu, nesot līdz arī lielu prieku un sajūsmu. Bet tik smagos apstākļos, kādi bija Maskavā jau 1918. gada pavasarī, uztraukums gan varēja pārsniegt prieku. Atceros, ka tanī agrajā 19. marta rītā, kad sievu vajadzēja vest dzemdībām uz slimnīcu, mūsu draugs Ernests Ozoliņš gandrīz veselu stundu skraidīja pa Maskavas ielām, lai sadabūtu ormani. Tas bija sākums. Bet vēlāk, kad vajadzēja gādāt mazajai Mirdzai arī pienu, lai tā nenomirtu badā, tad tas izvērtās gandrīz par nepārspējamu problēmu.

Palikt pa vasaru karstā un puteklainā pilsētā negribējām arī šoreiz, sevišķi jau mazās Mirdzas dēļ. Braukt uz parastām attālākām vasarnīcu vietām arī nevarējām, jo baidījāmies, ka tur nebūs ne govju, ne arī piena bērnām un no Maskavas vest būs grūti vai pat neiespējami. Noskaidrojuši, ka netālu no Maskavas ir tāda vieta, kur izīrē arī vasarnīcas un kur jau dzīvo kāda mūsu laba paziņa, nolēmām braukt turp. Šo vietu, kādu plašu Maskavas priekšpilsētu, sauca par Blagušu. Ar mūsu paziņas palīdzību noīrējām tukšu vasarnīcu un, sarunājuši mantu vedēju, iesaiņojām vedamās lietas un kādu pievakari, šķiet jau jūnijā, domājām pārcelties uz vasarnīcu. Pie mums tajā laikā dzīvoja arī kāda Kurzemes bēgle — pazīstamā agronoma Mazvērsīša māsas meita Otilija Leja, kuŗu saucām par Atīnu, Auces apkārtnes turīga saimnieka meita, kas palīdzēja auklēt Mirdziņu, kad sieva gāja darbā. Uz mantu vezuma visi sasēsties nevarēja, tāpēc vienojāmies, ka „dāmas” brauks atsevišķi drusku vēlāk ar tramvaju. Tikko mēs ar Ozoliņu uz mantu vezuma bijām izbraukuši pa vārtiem, uznāca pērkona negaiss ar stipru lietu un aizturēja sieviešus pilsētā.

Otrā rītā mūsu mājām tuvējās kazarmēs sākusies apšaudīšanās. Nedroši bijis atstāt māju. Zinādamas, ka mēs Blagušā gaidām un uztraucamies, sievieši riskējuši ar mazu bērnu uz rokas doties ceļā. Izejot no mājas, sieva griezusies pie tuvējā postenī stāvošā sargkaŗeivja un jautājusi, kas tā par šaudīšanos un vai var doties ceļā, uz ko tas, nenojauzdam, ka viņa ir latviete, iet atļāvis, bet noteicis —

sen jau ar tiem boļševikiem mēs būtu tikuši galā, ja nebūtu to nolādēto latviešu. Kā šis, tā arī daudzi citi gadījumi rādīja, cik liela loma un nozīme bija latviešu strēlniekiem toreizējā krievu pilsoņu karā. Protams, ka krievi tos ienāda tāpat kā mēs kazākus 1905. gadā.

Dzīve Blagušā bija mierīga un klusa. Nepatikami bija tikai, ka satiksme ar pilsētu bija neērta un vēlāk vēl pasliktinājās, kas ļoti apgrūtināja piena piegādi Mirdzai, jo pienu, kaut arī ļoti plānu, bet tomēr speciāli sagatavotu pudelītēs, mēs ņēmām no kāda pilsētas valdes ierīkota bērnu apgādes punkta pilsētā.

Tad piepeši nāca sitiens — es rudens pusē nopietni saslimu, dabūju asinssērgu. Strauji zaudēju spēkus. No gultas piecelties varēju tikai ar sievas palīdzību. Noprazdami, ka slimība var būt lipīga, atšķīrām mazo meitiņu no mums, novietojot to atsevišķā istabā. Ataicinātais ārsts, aiz tīri psiholoģiskiem motīviem, asinssērgu gan nekonstatēja, bet sievu brīdināja, ka slimība nopietna un lipīga, kādēļ jābūt ļoti uzmanīgiem, pastāvīgi mazgājot un dezinficējot rokas. Tikai vēlāk rudenī, kad jau gāju darbā, ārsts pateica, ka man bijusi asinssērga, pie tam ļoti smagā formā. Viņš brīnījās par mana organisma izturību un sievas lielo uzmanību izsargājot mazo meitiņu no slimības pārnesanas.

Darbā tagad strādāju ar dubultotu enerģiju. Bija daudz kas aizkavējies un uzkrājies, ko gribēju ātri paveikt. Kad kādu laiku biju tā strādājis, un darbs iegājis sliedēs, mani pilnīgi negaidot apmeklēja mans priekšnieks, komunistiskās pilsētas valdes loceklis un izteica vēlēšanos runāt ar mani divātā. Biju pārsteigts un neko labu nenojautu. Tā arī bija. Uzslavējis apavu nodaļas darbu un manu lietpratīgo vadību, viņš it kā negribot piebilda: Bet par apavu nodaļas vadītāju jūs tālāk palikt vairs nevarat. Kāpēc — mierīgi jautāju. Vai esmu ko sliktu un nelabojamu izdarījis? — Nē, tas gan nē! Bet es neesot ne komūnists, ne strādnieks, un komunistiskā pilsētas valde, viņš lietoja vārdu „mēs”, esot nolēmuši, ka turpmāk par daļu un nodaļu vadītājiem varot būt tikai komūnisti vai strādnieki, bet neviens cits. Tā kā es neesot ne viens, ne otrs, tad arī apavu nodaļu es turpmāk vairs vadīt nevarot.

Ko man bija darīt? Nopūtos un nelaimīgā kārtā noteicu — Būs jāmeklē cits darbs. Cits darbs? — viņš pārprasīja. Nē, nekādu citu darbu jūs nemeklēsiet, jūs paliksiet šeit pat. — Ko tad es šeit darīšu? — ar mazu ironiju savukārt noprasīju. — Jūs apmācīsiet jauno no-

daļas vadītāju, viņš atbildēja. Kas tad tas tāds būs? — ar īstu izbrīnu jautāju. Jurdziks — bija viņa atbilde. — Jurdziks? — es pārsteigts gari novilku. — Nē, to es nedarišu. Jurdziku es nemācīšu, jo tas nav iemācāms.

Lai lasītājs saprastu šo sarunu, man jāpaskaidro, ka Jurdziks bija mūsu nodaļas komunistiskais darbinieks-kurpnieks, kuŗa uzdevums bija apbraukāt dzelzceļu stacijas un novērot, vai no Maskavas neizved lielākos daudzumos galošas, kā arī zoļu un citas apavu izgatavošanai nepieciešamās ādas. Ja tas atgadījās, tad viņam bija tiesības lūgt stacijas policiju izvešanu aizturēt un sastādīt attiecīgu aktu. Citam darbam viņš nebija noderīgs, jo trūka pat elementārās izglītības. Palikt pie šāda cilvēka par apmācītāju nozīmēja kļūt par „greku āzi” visām viņa iedomām un muļķībām. To nu es nekādā ziņā negribēju un tāpēc teicu, ka nepalikšu.

Mana atteikšanās palikt par Jurdzika apmācītāju sadusmoja komunistisko pilsētas valdes locekli un viņš katēgoriskā tonī paziņoja — Jūs paliksiet gan! Es arī kļuvu spītīgs un teicu vēlreiz nē, to es nedarišu. — Nu, tad sēdēsiet cietumā — viņš vienkārši atcirta. — Par ko? — mierīgi noprasīju. — Par nepaklausību komunistu varai un nepadošanos viņu iekārtai — viņš man paskaidroja.

Sapratu, ka tālāka skaidrošanās ir lieka, jo varu tūlī nokļūt cietumā. Noteicu tikai „labi”, un mēs šķīrāmies. Viņam aizejot biju jau sevī izšķīries — apavu nodaļā nekādā ziņā nepalikt. Bija tikai jautājums — kādā ceļā tikt no šīs nodaļas projām, nenokļūstot cietumā.

Mājās par šo jauno ziņu visi bija uztraukti un noskumuši. Sieva baidījās, ne tik daudz darba zaudēšanas kā apcietināšanas dēļ. Viens, otrs jau domāja, ka man vajadzētu palikt apavu nodaļā un apmācīt Jurdziku. Šī situācija man bija tik pretīga un nepieņemama, ka par to nemaz domāt nevarēju. Sāku gudrot par kādu citu iespējamu izeju un drīzi vien tādu atradu.

Gumijas restā, jeb kā toreiz to sauca „Glavrezina”, ar kuŗu man bija šāda tāda saskare „Bogatira” gumijas fabrikas dēļ, strādāja mans paziņa J. Silis, kā vēlāk izrādījās, kādreizējais nelegālās latviešu sociāldemokrātu strādnieku partijas centrālkomitejas loceklis, ko toreiz nezināju. No aktīvas politiskas darbības Silis jau bija atteicies un strādāja Glavrezinas grāmatvedībā kā ierēdnis. Biju iepazinies ar viņu kā demokrātiski noskaņotu latvieti un tāpēc toreizējā man nepatīkamajā situācijā piezvanīju viņam pa telefonu. Informējās viņu

par savu „kutelīgo” stāvokli apavu nodaļā, apjautājos, vai Glavrezinā nebūtu kāda man piemērota brīva vieta? Viņš daudz nerunāja, bet lika saprast, ka izredzes ir, lai es tūliņ vai nākošā dienā aizejot pie viņa.

Protams, ka es nekavējoties devos ceļā. Viņš bija ļoti priecīgs par manu ierašanos un teica: Tu nāci kā saukts. Mums ir brīva statistiskās nodaļas vadītāja vieta un tu esi strādājis zemstē kā statistiķis. Parunāsim ar mūsu priekšniecību un es ceru, ka tevi tūliņ pieņems. Tā arī notika. Mani pieņēma un apsolīja rakstiski lūgt Maskavas pilsētas valdi mani atbrīvot no apavu nodaļas vadītāja pienākumiem, jo Glavrezinai steidzīgi vajadzīgs kompetents statistikas nodaļas vadītājs, kuŗu sen jau meklējot. Es esot viņiem piemērots kandidāts.

Pēc pāris dienām Glavrezinas rakstam jau vajadzēja būt pilsētas valdē. Neteicu nevienam neko, bet gaidīju, kas notiks — atbrīvos mani vai nē. Jaunais nodaļas vadītājs Jurdziks jau bija paspējis apmeklēt mūsu visbagātāko noliktavu un apģērbties jaunus ādas uzvalkos no galvas līdz kājām. Es atturējos ņemt no noliktavām pat kurpes sev un staigāju vecās saplīsušās. Jurdziks rikojās citādi. Vispirms viņš apģērba sevi. Citiem vajadzēja paciesties un gaidīt savu rindu. Kad viņš, pārnācis no noliktavas, kā pāvs grozījās mūsu priekšā, ar smaidu noskatījās viņā un sev jautāju — diezin, vai tik viņa dzīves gudrība nav lielāka par manējo. Bet, atceroties traci ar kareivjiem, kad mani no nosišanas glāba vecie saplīsušie zābaki, atmetu ar roku — dzīvība taču vairāk vērtā nekā spožs ādas mētelis, tāda pat cepure un kurpes.

Nebija pagājusi ne nedēļa, kad kādu rītu Jurdziks rādīja man Maskavas pilsētas valdes „papīru”. Pilsētas valde ziņoja apavu nodaļai, ka uz Glavrezinas steidzīgu pieprasījumu es esot atbrīvots no darba apavu nodaļā. Par šo ziņu, protams, biju ļoti priecīgs, bet to neizrādīju. Tāpēc uz Jurdzika izbrīnas pilno jautājumu, kālab es tik piepeši atstāju darbu apavu nodaļā, atbildēju, ka Glavrezinai laikam steidzīgi vajadzīgi darbinieki, un ka man pie viņa jau tā kā tā nav ko darīt. Nodaļas darbi jau bija labi iekārtoti, tur palika arī iestrādājušies darbinieki un kādu laiku nekāda sevišķa vadība nebija vajadzīga.

Par Jurdzika noderību boļševikiem, resp. komunistu partijai man gadījās drīzi pārliecināties. Pāris mēnešus vēlāk mana dzīvokļa tuvumā, kādās kino telpās notika mītiņš. Gaŗām ejot uz afišas ieraudzīju,

ka runātājs ir Jurdziks. Vai tiešām? Vai Jurdziks spēja mītiņā runāt? Varbūt cits Jurdziks? Ziņkāres dzīts iegāju mītiņā. Jā, patiešām! Katedrā stāvēja mūsu Jurdziks un runāja. Bet ko? Visā viņa runā atkārtojās viena un tā pati fraze: Buržuāzija dara tā un tā, bet mēs viņiem, lūk, šitā. Un tas „šitā” ērieviski izskanēja—„pa mordasam” (pa purnu). Brītiņu pastāvējis un paklausījies—izgāju. Man pietika. Bet dažus gadus vēlāk, pēc boļševiku galīgas uzvaras Krievijā, un arī vēl tagad, uzmācās jautājums, kas prasa atbildi: Kā boļševiki varēja uzvarēt un ar tādiem darbiniekiem savest kārtībā Krievijas sajukušo dzīvi? Uz šo jautājumu ir dotas daudzas un dažādas atbildes, bet man šķiet, ka pareizākās ir tās, kuŗās ne tikvien uzsvērtas boļševiku mežonības un necilvēcības, bet kuŗās arī parādīta viņu pretinieku — demokratiskās pilsonības, meņševiku, eseru, trudoviku un citu darba ļaužu nevienprātība un savstarpējie kaŗi, vilcināšanās un mīņāšanās uz vietas, strīdi un atkal strīdi, bet ne reāli un praktiski darbi, kaut arī reizēm nepareizi. Pēc šo aprindu apspiešanas un galīgas iznīcināšanas, sabiedrotie ar ASV priekšgalā, boļševiku vājumu atzina par to stiprumu un varenību, un uzsāka viņu priekšā nepārtrauktu piekāpšanos un atkāpšanos, kuŗa nav pārtraukta vēl šodien. Un tādā ceļā Jurdziki uzvarēja un uzvarēs arī turpmāk, kamēr šo pazemības taktiku turpinās.

*Gumijas trests un sievas
slimība*

Gumijas trestā — uz Pokrovskas ielas — mani saņēma laipni. Ierādīja man atsevišķu istabu un ieteica iepazīties pirmā kārtā ar gumijas rūpniecībā lietojāmo diezgan daudzo materiālu, galvenokārt krāsu un ķīmikāliju nosaukumiem un klasifikāciju. Gumijas trests ražoja dažādus gumijas priekšmetus, bet galvenokārt automašīnu riepas, siksnas un galošas. Materiālu apgrozība bija liela un vajadzēja to steidzīgi reģistrēt. Uzkrājies bija arī laba tiesa neveiktu darbu.

Ar savas nozares darbiem, tāpat kā ar materiālu klasifikācijām un nosaukumiem, iepazīnos ātri un strādāju veiksmīgi. Man piesolīja pat palīgu un drīz vien to arī dabūju. Tas bija kāds vecāks ebrēju tautības emigrants no Amerikas un sākumā iedvesa man lielu res-

pektu. Šis bārdainais kungs, Miķelis Rāvičs, ekonomists pēc profesijas, stāstīja man daudz par dzīvi Amerikas Savienotās Valstīs un par savu darbību tur. Uzskatīju viņu par ļoti kompetentu kungu, un sākumā pat domāju, ka ne man, bet viņam vajadzētu būt šīs statistiskās nodaļas vadītājam. Kad vēlāk ar viņu tuvāk iepazīnos, viņš izrādījās ļoti patikams cilvēks, bet ar samērā mazām zināšanām statistikā un vēl mazākiem piedzīvojumiem praktiskā darba laukā. Mani viņš atzina par ļoti piemērotu Amerikas dzīvei, kur man būtu lieli panākumi. Uz maniem iebildumiem par angļu valodas neprāšanu, viņš noteica — dažu mēnešu laikā jūs ne tikai pratīsiet angļiski, bet varēsiet uzstāties kā orators. Viņš to domāja nopietni, bet mani tas nepārlicināja un arī neiespaidoja, jo zināju un sajutu, ka ar mani tas nav iespējams. No Maskavas šķīroties šķīros arī no Rāviča, un tikai pēc 43 gadiem, dzīvodams jau labu laiku Bostonā, izlasīju krievu sociāldemokrātu partijas galvenā laikrakstā, ka Ravičs bijis krievu meņševiku virziena sociāldemokrāts, dzīvojis Ņujorkā un 1963. gadā miris. Vai toreiz, 1918.—1920. gadā Maskavā varēju iedomāties, ka mēs abi dzīvosim ASV tik tuvos kaimiņos, pēc ASV mēroga, protams, to nezināsim un nesatiksimies? Dīvaini ir cilvēku likteņi.

Darbs gumijas trestā man sevišķi nepatika, jo bija stipri tehniska rakstura, bet es citu darbu tomēr nemeklēju. Tresta vadība atradās veco krievu inteliģentu — speciālistu rokās, tie bija laipni un izpalīdzīgi. Arī dzīves apstākļi Maskavā ar katru dienu pasliktinājās, tādēļ atradu par prātīgāku palikt trestā. Darba vieta bija samērā tuvu manai dzīves vietai un atalgojums labāks nekā apavu nodaļā. Jau tā mums ar sievu bija lielas grūtības ar piena piegādi mazajai Mirdzai. Īsi pirms pārceļšanās no Blagušas uz Maskavu atradām tur kādā tuvējā sādžā zemnieci ar govi un zemniece bija ar mieru dot bērnam pienu. Tāpēc pēc piena braucām uz turieni. Kamēr vēl gāja tramvaji, varēja kaut kā aizbraukt, bet kad ziemā tie apstājās, tad bija jāiet ap 10 kilometri. Pēc piena gāja mana sieva, Atina un reizēm arī Ozoliņš. Pēdējais decembrī vai janvāra sākumā aizbrauca uz Saratovu meklēt produktus, bet tur saslima ar izsituma tīfu un palika tur. Nu piena nesējas palika tikai sieva un Atina. Pēdējā piedzīvoja gadījumu, ka pēc piena saņemšanas viņu uz ielas aptur kāds „nabagu komitejas” (nabagu komitejas — komitjeti bednoti — toreiz nodibinājās visās Krievijas sādžās, lai uzraudzītu turīgākos zemniekus, ka tie kaut ko nepārdod no savām mantām) pār-

stāvis un, uzzinājis, ka kanniņā piens ārpussādžas mazam bērnam, izlējis to uz ielas. No sādžas pienu nedrīkst aiznest. Atina pārnāk mājās ar tukšu kanniņu un raud. Raud arī sieva un mazā Mirdza.

Drīz nāk nākošā nelaime, kuŗa noved pie tā sauktās ķēdes reakcijas, tas ir — viena nelaime izsauc otru, tā trešo un tā tālāk līdz gatavai nejēdzībai. Mūsu māja, kuŗā dzīvojam, ir jauna un moderna ar centrālo apkuri. Aukstākam laikam iestājoties aprūkst ogles un arī malka. Apkurināšana izbeidzas un ūdens rores aizsalst. Tagad katram uz savu roku jādomā par dzīvokļa vai istabas apsildīšanu. Piedzīvojušākie gādā bleķa krāsniņas. Tās uzstāda istabās un tievu bleķa dūmvadu izlaiž caur logu ārā. Mums sākumā krāsniņas vēl nav, sildām savas istabas ar petrolejas galda lampu, dedzinot to cauru dienu un nakti. Siltums paceļas līdz 3 vai 5 grādiem Celsija, bet augstāk nevar uzdzīt. Tiklīdz lampu izdzēš, siltums krīt. Ja pieaugušie mēteļos un cimdos to vēl varēja iturēt, bērnam tas bija par maz. Ko darīt? Sameklējām arī mēs mazu bleķa krāsniņu ar ļoti tievu dūmvadu un izlaidām to caur logu. Mums bija nedaudz malkas un iekuriņot krāsniņu, istaba kļuva silta. Mēs liksmojām. Nu tikai jāgādā malka. Bet mūsu priekiem, kā mēdz teikt, bija īsas kājas. Pēc dažām dienām krāsniņa vairs nedega, dūmu pilnas istabas un logi jārauj vaļā. Tievais dūmvads piekvēpis un vairs nevelk. Jāatgriežas atkal pie lampas un jāgudro, ko tālāk darīt.

Pa to starpu mūs ķer jauna nelaime. Iestājies siltāks laiks, centrāl-apkures sasalušās un saplīsušās rores atkusušās. No tām ūdens nu gāžas visos dzīvokļos. Nekādus lietpratējus vai strādniekus nevarējām dabūt. Jāķeŗas bija pašiem iedzīvotājiem pie ūdens izpumpēšanas un nelaimes saglābšanas. Tā kā vīrieši strādāja iestādēs vai fabrikās, tad pie ūdens pumpēšanas lika sievietes. Arī manai sievai bija jāpumpē, kur dabūja stipri salt. Aukstā, nekurinātā dzīvoklī sasildīties nevarēja un sieva saslima. Ataicinātais krievu ārsts — universitātes docents — konstatēja izsituma tifu. Negribēju tam ticēt un prasīju, vai viņš pilnīgi par to pārliecināts. Nekādu šaubu viņam neesot.

Mani pārņem izmisums. Ja sievai tīfs, tad tas būs arī man, jo gultas gandrīz blakus un es sievu kopju. Ja tifu dabūšu es, tad no manis to neapšaubāmi dabūs arī Mirdza, kuŗu neesam izolējuši un kuŗa līdz ar Atinu turpat pa vidu maisās. Ar vārdu sakot — negantā tīfa slimība mūs visus apēdīs. Ko tagad darīt?

Sadrūmis grozos pa auksto istabu un pārdomāju situāciju. Man lielas šaubas par ārsta diagnozi. Vai tiešām tīfs? Ka nav tikai plaušu karsonis vai kas līdzīgs? Tāpēc pirmā lieta — meklēt ārstu tīfa speciālistu, lai pārliecinātos. Maskavā daudz tīfa slimnieku, tāpat kā toreiz visā Krievijā. Esam dzirdējuši, ka Maskavas izsituma tīfa slimnīcas direktors, kāds vācietis, labs speciālists. Steidzos pie mājas šveicara, kam ir telefons un zvanu uz minēto slimnīcu. Ar grūtībām sadabāju direktoru — Dr. Pereli — un viņš ir ar mieru otrā dienā ierasties. Ārstam būs jāmaksā, bet man naudas nav. Daudz nedomājis steidzos uz savu darba vietu. Kad Glavrezinas galvenajam vadītājam dažos vārdos savas bēdas izstāstu, viņš bez vārda runas liek izsniegt man mēneša algu uz priekšu un saka, lai par darba kavēšanu neuztraucoties. Viņš manu stāvokli saprotot. Silts pateicības vilnis ir manās krūtīs. Ar asarām acīs paspiežu šī krievu cilvēka roku un ar naudu kabatā dodos mājās.

Bija auksts Maskavas ziemas vakars. Abas mūsu dzīvokļa istabas, kuŗās mitinājāmies, aukstas. Ar vienu galda lampu pa divi istabām neko daudz sasildīt nevar. Mums ar Atinu mēteļi mugurā un galošas kājās. No tālās sādžas atnesto pienu dabū mazā, sieva neēd neko, mēs ar Atinu kaut ko vakarā iekožam. Paēdinājusi un apkopusi mazo Mirdzu, Atina noliek to savā gultā lielākā istabā, un tāpat apģērbusies noguļas tai blakus. Es eju mazākā istabā, kur guļ sieva, pasniedzu viņai ūdeni un vēl ko, ko viņa vēlas, un tad, pastāstījis par šo dienu un rīt gaidāmo ārstu, arī es, pilnīgi apģērbies, liekos gultā. Izmisumā mēs gaidījām rītu.

Rīts pienāca. Atbrauca Dr. Perels, cienīgs, sirms apaļīgs kungs, pamaza auguma. Iztaujājis par sievas slimības sākumu un gaitu, kā arī uzklusījis manu informāciju par Dr. Sokolova (tā sauca pirmo ārstu) diagnozi, Dr. Perels uzvilka baltu ķiteli, pamatīgi un ar lielu uzmanību, vairoties acīmredzot no kukaiņiem (tīfa utīm) izmeklēja slimnieci. Beidzis izmeklēšanu viņš pagriezās pret mani un drošā, pārliecinošā balsī sacīja: „Nekāda tīfa nav”. Esot plaušu karsonis un ļoti smagā formā, jo ķertās abas plaušas. Nodiktējis sīkas instrukcijas par slimnieces kopšanu, kompresēm etc., Dr. Perels aizgāja.

Dr. Pēreļa konstatētais plaušu karsonis, pie tam smagā formā un toreiz, kad nebija vēl penecilīna, nebija nekāda prieka vēsts, bet atceroties Dr. Sokolova konstatēto tīfu, man it kā smags, pat ļoti smags akmens novēlās no krūtīm. Pilnīgas bezcerības vietā nu radās cerība.

Plaušu karsoni bija cerība izārstēt, lai arī palēnām. Bet pats galvenais — tas nepielīpa citiem. Tātad ne mazajai Mirdzai, ne man nekas nedraudēja. Varēju kopt sievu, iet un rūpēties arī par citiem.

Pirmais, kas nu bija darāms, — gādāt par siltumu istabās. Atveseļošanos no plaušu karsoņa neapkurinātās istabās arī nebija ieteicama.

Aprunājoties ar citu dzīvokļu iemītniekiem, kuŗi visi lietoja skārda krāsniņas, noskaidrojās, ka krāsniņai, kaut arī mazai, liekams resnāks dūmvads, lai ātri nepiekvēpj. Tievais dūmvads bieži jātīra, kas nav visai ērti. Kā krāsniņa, tā dūmvadu rores nebija viegli dabūjamas, par resnākām nemaz nerunājot. Tāpēc ķēros pie savas krāsniņas dūmvada tīrīšanas. Kad tas bija iztīrīts, krāsniņa „vilka” tīri labi un temperatūra istabā strauji cēlās. Nedrīkstēja tikai krāsniņā uguni izlaist, tad istaba atkal tikpat ātri atdzisa. Krāsniņas kurināšanai bija vajadzīga sausa malka, bet mums nebija ne sausas, ne arī slapjas malkas, ko varētu pie krāsniņas žāvēt. Gāju atkal uz savu darba vietu pie laipnā pārvaldnieka, un lūdzu aizdot man malku, jo pēc toreizējiem noteikumiem katram pilsētas iedzīvotājam bija piešķirta tiesība mežā sacirst sev zināmu kvantumu malkas. Cik daudz, vairs neatceros. Tāpēc varēju solīt atdot, kad sacirtīšu. Pārvaldnieks mani atkal saprata un droši vien zināja, ka malku nekad nesacirtīšu un neatdošu, kādēļ par atdošanu nemaz neinteresējās. Viņš vienkārši teica, ka trestam sētā esot diezgan daudz sausas malkas. Tur esot arī vienam cilvēkam stumjami divriči. Lai es ņemot divričus un vedot sev tik daudz malkas, cik man vajadzīgs.

Pateicos par laipno un lielo pretimnākšanu, steidzos sētā un krāvu sauso bērza, egļu un priežu malku divričos, un pa plato Pokrovkas ielu stūmu uz mājām. Citos laikos droši vien ielas gājēji smietos par kundziņu, kas stumj pa ielu ratus ar malku. Toreiz bija gluži otrādi. Pretimnācēji lēca no ietnēm, skrēja man klāt un ziņkārīgi prasīja: Biedri, kur dabūjāt? No draugiem — mierīgi atbildēju. Ko citu varēju teikt? Es steidzos. Malku taču vajadzēja aizvest, uznest ceturtnā stāvā un dažas šķīlas sazāgēt, lai varētu sākt kurināt.

Beidzot viss bija kārtībā. Krāsniņa kurējās un temperatūra istabā kļuva ciešama. Slimnieces stāvoklis tomēr nelabojās. Šķīta, ka tas, neskatoties uz ļoti rūpīgo kopšanu, izpildot visus ārsta noteikumus, pasliktinās. Sieva sāka krist nesamaņā un murgot. Runāja nesakarīgas lietas un dziedāja baznīcas dziesmas. Tas mani ļoti uztrauca. Kādu vakaru viņa lūdza Atinu ienest pie viņas Mirdziņu. Tas rada aizdo-

mas, ka viņa jūtas tik slikti, ka netic vairs slimības pārvarēšanai, bet domā jau par miršanu. Ārkārtīgā uztraukumā mēs ar Atinu pavadām nakti bez miega. Bet rīts nes pārsteigumu. Sieva, it kā no miega un murgiņiem atmodusies, skatās apkārt, redz sauli spīdam un prasa, kas ar viņu notiekot, kur viņa atrodoties? Nojaušam, ka nu krīze (divpadsmitā dienā devītās vietā) būs pāri. Un tā arī bija. Sākās atveseļošanās, lēna un pamazām, bet tomēr atveseļošanās, jo slimniece sāka runāt par ēšanu, ko sen atmetusi.

Pārtikas mājās tikpat kā nav. Pat kārtīgas maizes nav, par gaļu un sviestu nemaz nerunājot. Ir tikai kāds mazumiņš piena, ko bērnam Atina atved un apsaluši kartupeļi. Pie kā nu griezties, kur ko dabūt, jo bez daudz maz kārtīgas barības slimniece neatspirgs. Bet nu izrādās, ka par mūsu bezizejas stāvokli uzzinājuši daži draugi un paziņas. Kāda mana bijusī darbiniece — mašīnrakstītāja zemstes galvenajā komitejā — Aleksandrova atnes divus kukulīšus maizes, gan smilšainas, kas mutē čirkst, jo cepta no miltu saslaukām, bet tomēr maize. Arī pudelīti odekolona viņa atnesusi. Helēne Vītola, vēlākās prof. Vītola kundzes māsa, atnes pat veselu vistu un palīdz sievu kopt. No Sarātovas, tīfu izgulējis, atgriežas Ernests Ozoliņš, Mirdziņas krusttēvs, un kā maišelnieks slepeni zem mēteļa un savilētā dvielī, lai vilcienu kratīšanās neatņem, pārved gabaliņu sviesta, pudeli eļļas cepšanai un prosu. Pats viņš arī nonācis, bet atvestos produktus nodod kopējai, galvenokārt sievas lietošanai. Skraidot pa pustukšiem veikaliem, stāvot šur tur arī rindās, bieži vien bez kāda panākuma un tirgojoties ar papirosiem, kuņus saņemam, bet kā nesmēķētāji apmainam vai pārdodam un šo to nopērkot no spekulantiem par mazvērtīgu kļuvušu naudu, sagādājam nedaudz produktus, vismaz tikdaudz, lai vilktu dzīvību. Tā nu sitamies mēs paši un rūpējamies par slimnieci, kuņai Ozoliņa atvestie produkti un tuvā pavasara siltā saule stipri palīdz atveseļoties.

Tikko mājas dzīve daudz maz nokārtojās, biju atpakaļ darbā. Aizkavētos reģistrācijas darbus pamazām paveicām. Varēja atkal mierīgāki strādāt. Te kādu dienu tresta kanceleja man pieteic Augstākās saimniecības padomes (Sovet viņssavo narodnovo chozaistva) sūtītu darbinieku. Kad tas ienāk — redzu, ka tas ir slavenais Pēterpils un Maskavas ekonomisko augstskolu finanču zinātnes profesors Ozerovs. Sasveicinoties saku viņam, ka esmu viņa lekcijas klausījies un eksāminējies komercinstitūtā. Viņš pasmaida un saka: Reiz jau

lasiju gan. Izrādās, ka profesors, kurš pirms boļševiku apvērsuma lasīja lekcijas divas vai trīs dienas nedēļā Pēterpilī un tikpat daudz Maskavā, naktis pārlaižot dzelzceļa vagonā starp abām galvaspilsētām, nu no profesūras atbrīvots un piekomandēts Augstākai saimniecības padomei Maskavā nevis kā eksperts finanču lietās, bet kā informātors un ziņu vācējs. Arī gumijas trestā viņš ieradās pēc minētai padomei vajadzīgās informācijas. Sarunājoties nāca prātā kāds puslīdz komisks gadījums no studiju laikiem, kad pie manis mājās — manā jumta istabiņā — ieradās kāda mana studiju biedrene žēloties, ka viņa netiekot galā ar prof. Ozerova kursa divi biezām grāmatām finanču zinātnē. Vai neesot kāda iespēja vieglāki šo eksāmenu nokārtot? No slavenā profesora Ozerovs nu bija pārvērties par vienkāršu ziņu vācēju, kas apstaigāja iestādes. Boļševikiem viņa zināšanas nebija vajadzīgas.

Kaŗš ar Vāciju un pilsoņu kaŗš pašā Krievijā prasīja lielus cilvēku upurus. Sarkanarmiju vajadzēja steidzīgi papildināt, kādēļ no visām iestādēm ņēma arī darbiniekus, mobilizējot tos. Arī gumijas trests saņēma rīkojumu par 30 cilvēku iesaukšanu, tanī skaitā arī mani. Tas nāca negaidot un šķita, ka nekāda izvairīšanās vai izlocīšanās vairs nav iespējama. Mana sieva ar meitiņu jau bija aizbraukušas uz Rīgu. Biju viens un domāju, ko darīt. Cīnīties par boļševiku uzvaru, pie tam vēl ar ieroci rokā, vienkārši nespēju. Bet mani paņems, jo jūtos vesels un bez kropluma. Tātad — jābēg, resp. jāpazūd! Cita ceļa nav. Bet kā un kur? Visur ir kontroles. Šis psihiski mocošais un nospiedošais, bet neatrisināmais jautājums kauj cilvēku nost. Trestā klausos, ko darbinieki par to runā, vēroju un gudroju. Nevienš no mūsējiem negrib labprātīgi stāties armijā. Pārdomāšot. Vēl dažas dienas varot pagudrot.

Otrā rītā pie manis ienāk Sīlis un, zīmējoties uz šo iesaukšanas lietu, zīmīgi nosaka — Viss būs kārtībā. Bet kā? Viņš negrib vairāk runāt, jo neesmu viens. Apsolas ienākt vēlāk — pēcpusdienā parunāties, bet patlaban neesot laika, viņam jāsteidzoties un aiziet. Mazliet nomierinājies, bet stipri apjucis, gaidu pēcpusdienu. Tā arī pienāk. Ierodas Sīlis, kam tuvāks sakars ar priekšniecību, jo strādā grāmatvedībā kā visu lietu kārtotāja, gumijas tresta finanču nozares vadītāja Burova palīgs, un pastāsta, ka 30 darbinieku iesaukšana jau nokārtota ar 30 pāriem galošu. Burovs ar galošām jau bijis mobilizācijas birojā, galošas nodevis un iesaucamo atbrīvošanas rakstu sa-

ņēmis. Burovs tikko atgriezies. Viss esot pilnīgā kārtībā. Neticami, bet pareizi. Neviens mūs vairāk netraucēja. Lai dzīvo galošas un Burovs!

ZIŅAS PAR LATVIJU UN DOMAS PAR MĀJĀM

Pēc 1917. gada septembra vācu iebrukuma Rīgā un Dienvidus Vidzemē, satiksme ar Latviju, es domāju Rīgu, Pilnīgi pārtrūka. Bet pēc boļševikiem neizdevīgā Brestļitovskas 1918. gada marta Vācijas-Krievijas mierlīguma, vācieši uzsāka tālākus iebrukumus Krievijā, arī Baltijas frontē, ieņemot visu Vidzemi un Igauniju. Tā tas turpinājās līdz rudenim. Tad Vācijas-Austrijas spēki bija izsīkuši un Austrija no kara izstājās, lūdzot sabiedrotos pēc miera līguma. Sabruka arī Vācijas armija, jo Vācijā izcēlās revolūcija (1918. gada 9. novembrī), un ķeizars Vilhelms II aizbēga. Baltijas piekrastē iestājās tāds kā juku laiks. Nelegāli darbojošās sociālistu un demokrātisko pilsoņu organizācijas izmantoja šo starplaiku, lai proklamētu savas zemes par patstāvīgām un pilnīgi *neatkarīgām valstīm* — Lietuva 1918. gada 16. februārī, Igaunija 1918. gada 24. februārī, Latvija 1918. gada 18. novembrī. Visās šinīs valstīs sākās straujš izpostītās zemes atjaunošanas darbs un zemes tīrīšana no tajās vēl palikušiem ienaidnieku — krievu un vācu kaŗaspēka. Izmantojot situāciju, kad kaŗu zaudējušās Vācijas kaŗaspēks atkāpjas un jaunā Latvija vēl nav paspējusi noorganizēt savu kaŗaspēku, Trocka jaunorganizētai krievu sarkanarmijai ar latviešu strēlnieku piedalīšanos izdodas ielauzties Rīgā 1919. gada janvārī. K. Ulmaņa pagaidu valdība bēga uz Liepāju, bet boļševiki Rīgā proklamēja savu Padomju Latviju ar Pēteri Stučku un J. Daniševski priekšgalā. Boļševiku valdīšanas laiks ar viņu komūnu ievēšanu, kuŗas uz laukiem tauta sauca par „kamoliem”, nav ilgs. Pret tiem sacēlās visa latviešu tauta un 1919. gada 22. maijā boļševikus no Rīgas padzina. No Liepājas 8. jūlijā ar kuģi „Saratovs” Rīgā atgriezās Ulmaņa valdība līdz ar Tautas padomes locekļiem un 1918. gada 18. novembrī proklamētās demokrātiskās Latvijas valsts darbs tika turpināts.

Skaidrības labā šai vietā jāatzīmē, ka vācieši, kas nebija mierā ar Ulmaņa valdību, cīnoties vēl ar boļševikiem, pasludināja Liepājā Ulmaņa valdību par gāztu un tās vietā iecēla mācītāja A. Niedras valdību, kuŗa it kā boļševikus vajādot arī pārcēlās uz Rīgu. Izdzenot vācu kaŗaspēku no Rīgas, bija jāpazūd arī Niedras valdībai. Pašu Niedru vēlāk Latvijā tiesāja un sodīja.

Vērojot notikumus dzimtenē un cīnoties ar tik lielām dzīves grūtībām Maskavā, dzima un pamazām izauga doma par Maskavas atstāšanu un pārcelšanos uz Rīgu. Lai šo domu īstenotu, vajadzēja vispirms tikt skaidrībā par iespējām un ceļiem, kā to izdarīt. Kamēr Baltijā plosījās kaŗš vai arī tā bija sveša kaŗaspēka ieņemta un satiksme pārtraukta, nekāda pārcelšanās nebija iespējama. Tāda varēja rasties tikai gadījumā, ja viena un tā pati vara valdītu Maskavā un Rīgā. Tāds stāvoklis nu radās 1919. gada janvārī, kad sarkanarmija ieņēma Rīgu, boļševiki proklamēja Latvijā savu padomju valdību, ar savu sūtni Maskavā, kas patiesībā taču bija tikai padomju Krievijas piedēklis, bet oficiāli pārstāvēja valsti. Kā no iepriekšējās nodaļas redzams, tanī laikā man ar ģimeni Maskavā klājās ārkārtīgi grūti un vienu brīdi mani pārņēma pat izmisums. Tāpēc tūliņ, līdz ar sievas izveseļošanas no plaušu karsoņa, nolēmām meklēt iespējamus ceļos, lai varētu pārcelties uz Latviju.

NEGAIDĪTIE ŠĶĒRŠĻI

Skaidrojot pārcelšanās jautājumu uz Rīgu, izrādījās, pārcelties atļauj tikai tiem, kuŗi saņēmuši priekšlikumus, resp. darba piedāvājumus no Rīgas. Ar šiem darba piedāvājumiem tad jāgrīežas pie tā sauktā Latvijas „sūtņa” Maskavā, kuŗš pārcelšanās atļaujas izdod. Šos noteikumus ievērojot, aizrakstīju pāris draugiem Rīgā, kas ieņēma redzamus posteņus, un apjautājos, vai viņiem Rīgā nav vajadzīgs mans darbs, un ja būtu vajadzīgs, lai man telegrafē. Drīz pieņāca atbildes no diviem Stučkas valdības komisāriem — veselības komisāra Dr. Ādamsona un statistiskās pārvaldes — Zeibota, ka es esmu viņiem nepieciešams. Ar šiem diviem dokumentiem kabatā soļoju pie Latvijas „sūtņa”, kuŗa vārdu nezināju toreiz un nezinu

arī tagad, pilnīgā pārlicībā, ka nekādu šķēršļu ceļā vairs nav, un es pārceļšanās atļauju saņemšu.

Sūtnis vairākkārt abas telegrammas pārcilāja, mazliet padomāja, tad teica — Atnāciet pēc 10 dienām vai divi nedēļām. Kāpēc — prasu viņam. Šim esot pašam jautājums jānoskaidro, vai es Rīgā vajadzīgs. Neatļaižos un saku, ka mani taču sauc uz Rīgu divi komisāri, kāda tad vēl skaidrība vajadzīga? Lai es šo nemācot, viņš zinot, ko darot. Paraustu plecus un brīnos par šādu izturēšanos. Neko darīt. Jāiet mājās un jānāk otrreiz. No sūtņa noraidīgās izturēšanās saprotu, kur vaina meklējama. Esmu sociāldemokrāts maziņš, viņš vismaz vārda pēc mani pazīst, un nevar saprast, kā divi komisāri var aicināt mani uz Rīgu darbā. Tāpēc viņš grib personīgi ar Rīgu, tas ir — Stučku vai Daniševski — sazināties, un lietu noskaidrot. Visi Rīgas latviešu maziņki ar Dr. Paulu Kalniņu, Fr. Menderu un pat Buševicu priekšgalā kā Tautas padomes locekļi aizbraukuši kopā ar Ulmaņa valdību uz Liepāju, lai no turienes cīnītos pret boļševkiem. Vai tad Bastjānis labāks par tiem? Ko tad viņš Rīgā darīs?

To visu pārdomājot, nekādu labo atbildi no Rīgas nevarēju gaidīt. Bet lai nu savu personīgo stāvokli kaut turpat Maskavā nostiprinātu, rakstīju savam labam paziņam, lai neteiktu draugam — zobu ārstam Paulam Daugem vēstuli, kurā noskaidroju apstākļus un lūdzu viņa atbalstu manai pārceļšanai uz Rīgu, uzsverot sevišķi dzīves grūtības Maskavā man ar sievu un mazu bērnu. Lūdzu viņu atnest partējību un padomāt no tīri cilvēciskā viedokļa.

Ar nelielu nokavēšanos arī P. Dauge man atbildēja. Viņš tīri vai sašutis, ka es — meņševiku centrālkomitejas loceklis —, tā viņš rakstīja, gribot, lai viņš — boļševiks — mani atbalstot. Tas esot pilnīgi izslēgts. Starp abām partijām norisinoties asa politiskā cīņa un es prasot, lai viņš meņševiku atbalstot. Nekādas dzīves grūtības, ne cilvēciski apstākļi nekrītot svarā. Izlasīju P. Duges atbildi un sašutumā iesviedu krāsni. Vēlāk to nožēloju. Būtu dokumentārisks pierādījums par to, cik liels un cēls Raiņa un Dīcgena filozofijas un visa cilvēcīgā cienītājs, kāds teicās P. Dauge esam, patiesībā ir šaurs un zems politiskas dogmas apustulis, kuram no Raiņa cēluma nekas nepiemīt, bet kuŗa krūtīs mājō tīri vai dzīvniecisks naidis pret politiski citādi domājošo.

Pēc noteiktā laika tomēr aizgāju pie Rīgas sūtņa apvaicāties par pārcelšanās iespējām. Nekas neiznācīši, viņš man teica. Es Rīgā neesot vajadzīgs. Kad viņam atkal atgādināju par telegrammām, viņš mierīgi man paskaidroja, ka nerunājot par praktisko ikdienas darbu, bet par politiku. Es kā meņševiks boļševikiem Rīgā neesot vajadzīgs. Ar savu politiku es tikai jaukšot un darbu traucēšot. Tāpēc man pārcelšanās atļauju nevarot dot. Neesot vēl pienācis tas laiks. Lai es pagaidot.

Dzīve Maskavā, sevišķi pārtikas apstākļi, ar katru dienu pasliktinājās. Nomāca mūs rūpes par mazo Mirdzu. Labu, neatšķaidītu pienu bērnam vairs nekur nevarēja dabūt. Arī ar visu citu pārtiku bija slikti. Tās vienkārši vairs nebija. Draudēja jau pilnīgs bads. Tāpēc jautājumam par promtikšanu no Maskavas nevarējām atstāt ar roku. Krievu paruna saka: goļ na vidumki hitra (plikie ar izdomām bagāti). Arī mēs nolēmām lietot viltību. Sieva mēģinās dabūt izbraukšanas atļauju uz Rīgu sev un bērnam uz sava meitas uzvārda, uz kāda viņa studējusi un par ko viņai vēl bija uzglabājusies oficiālā apliecība. Šī viltība izdevās. Sievai ar mazo Mirdzu atļauju uz Almas Baumanes vārda „sūtnis” izdeva un viņa 1919. gada 14. maijā speciālā Latvijas padomju valdības vagonā, kopā ar Albātu, vēlāko Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru un viņa ģimeni, aizbrauca uz Rīgu. Maskavā paliku viens, kopā ar draugu Ozoliņu un Atinu.

Nedēļu vēlāk, tas ir — 21. maijā man no Maskavas Ventspils dzelzceļa stacijas paziņoja, ka stacijā pienācis sūtījums uz mana vārda, lai ejot tam pakaļ. Noprātu, no kurienes tas var būt un steigšus. Stacijā man nodeva divas pakas: lielu kukuli labas lauku maizes, 5—6 kilgormu smagu un maisiņu miežu putraimus — 10—12 kg. Rīgā sieva tos bija nodevusi valdības vagona pavadonim, lai aizved uz Maskavu un nogādā man. Stacijā man tos nodeva. Varat iedomāties, cik pateicīgs un priecīgs es biju. Radās problēma kā man šīs abas pakas nogādāt ap 5—6 km attālā dzīvoklī, jo tramvaji negāja un nevienu ormani dabūt nevarēja. Neatlika nekā cits, kā ņemt pār pleciem un stiept pašam. Stacijā atstāt tik dārgu mantu, kamēr sameklētu vedēju, nenāca ne prātā.

Pārstiepis sūtījumus, protams, biju galīgi nomocījies, bet ēst arī gribējās. Visi trīs mēs tūlīņ ķērāmies pie lielā maizes kukuļa un, šķēli pēc šķēles griežot, bez kāda aizdara vai tējas, apēdām uz vietas puskukuli. Tik izsalkuši mēs toreiz Maskavā bijām.

No Latvijas padomju valdības vagona pavadoņa dabūju zināt, ka vagoni uz Rīgu vairs neatgriezīsies, jo latviešu un vācu karaspēks nākot no Kurzemes, Rīgu jau ielencis. Pēc pāris dienām jau laikraksti ziņoja, ka Stučkas-Daniševska valdība no Rīgas aizbēgusi un Rīgu 22. maijā ieņēmis latviešu-vāciešu karaspēks. Tā tad starp Maskavu un Rīgu iestājusies jauna kara fronte, kuras likvidācijas biļdi neviens nevar pateikt. Nojaušu, ka ar ģimeni esmu šķirts uz ilgāku laiku, varbūt uz visiem laikiem. Ne sarakstīšanās, ne citāda sazināšanās nav iespējama. Tikai vēlāk dabūju zināt, ka Stučkas-Daniševska valdišanas laikā Valmierā nošauts manas sievas brālis Augusts Baumanis, priekšzīmīgs lauksaimnieks Daugūļu pagastā.

TĀLĀKIE NOTIKUMI MASKAVĀ

No Rīgas atsūtītais maizes kukulis izkusa divās turpmākās dienās. Ar putraimiem tā lieta ievilkās drusku ilgāk, bet drīzi izbeidzās arī tie. Bija vispirms nopietni jāpadomā par pārtiku. Mēs abi ar Ozoliņu, sevišķi viņš, kas turpināja strādāt tā sauktajā Centrosojuzā — Krievijas kooperācijas centrālā savienībā — arvien kaut ko saņē mām savās darba vietās, bet ne tuvu tik daudz, cik vajadzēja, un ne tieši to, kas vajadzīgs. Caur mājas komiteju, ja atmiņa neviļ, saņē mām drusciņ sliktas maizes, ceptas uz pusi ar auzu miltiem, maz drusciņ kartupeļus un papirosus. Ar minētiem produktiem iztikt nekādā ziņā nevarēja. Vajadzēja kaut kādā ceļā pārtiku gādāt klāt. Šis ceļš bija Sucharevka — tirdziņš pie Sucharevkas torņa, kur dažādi nabadzīgi ļaudis tirgojās ar to, ko tie šādā vai tādā ceļā bija ieguvuši un bez kā tie paši varēja iztikt. Dažiem „tirgotājiem” bija līdznēsājami galdiņi, uz kuņiem tad tie mēdza savu mantu izlikt, un klāt stāvot to stipri izkliedza. Vairums šo „tirgotāju” tomēr savu mantu izkliedza staigājot un pārdodamos priekšmetus līdznēsājot. Pie šīs kategorijas piederēju arī es, jo staigāju ar saviem papirosiem un kliežu — papirosi, papirosi, kam vajadzīgi papirosi! To pašu pirms aizbraukšanas darija arī mana sieva. Papirosus mainīju tikai pret produktiem — maizi, miltiem, putraimiem vai ko citu ēdamu,

un tāpēc ne vienmēr izdevās papirosus apmainīt. Bieži vien pārnācu mājās neganti nosalis, nekā neieguvis.

Tāda bija pārtikas apgāde pēcrevolūcijas laikos Maskavā. Protams, ka daudz labāki Sucharrevkā klājās tiem, kas varēja pārdot, resp. mainīt — apavus, drēbes vai vērtslietas. To pieprasījums bija liels un tā piedāvātāji arī ieguva vajadzīgos produktus. Par naudu, sevišķi par tā sauktām „kerenkām”, neko nevarēja dabūt. Skaidrs, ka mums bija pastāvīgi jādzīvo pusbadā, bieži arī badā, un jādomā par to, cik ilgi tā savu dzīvi vilksim. Man jāliecina, ka toreizējā 1919./20. gada ziema bija visgrūtākā Maskavā, laikam arī visā pārējā Krievijā. To bija izpratis arī boļševiku vadonis Ļeņins, kurš 1921. gada sākumā ievada tā saukto NEP-u — jauno ekonomisko politiku (Novaja ekonomičeskaja politika), kas atļāva zemniekiem legāli un brīvi tirgoties ar saviem produktiem. Es tad vairs Krievijā nebiju, bet no vēlākiem pārbraucējiem dzirdēju, ka šis NEP-s šausmīgo bada stāvokli stipri atvieglojis.

1919. gada vasaru, kaujoties ar iepriekš minētām pārtikas grūtībām, tomēr pavadīju Maskavā. Rudens pusē, kad sākās jau skolas, mani ķēra atkal negaidīts sitiens. Tanī pašā mājā, kur dzīvoju, tikai sētas korpusā, dzīvoja arī mana brāļa Augusta ģimene. Viņiem bija 13 gadus vecs dēls Leonīds, kurš apmeklēja skolu. Vienu dienu, tikko pārnācis no darba, mans brālis atrauj manas istabas durvis un, iekliegdamies — Leo pagalam — nokrīt uz grīdas. Pieskrēju viņam klāt, uzcēlu augšā un prasu paskaidrojumu. Izrādās, ka zēns ar grāmatu paku padusē nācis no skolas un iekšpilsētas rajonā, kur vēl gāja pārpildīti divvagonu tramvaji, uzlēcis uz priekšējā vagona trepēm, nav spējis noturēties, kritis un ar otru vagonu nosists. Esot novests morgā, bet vēl dzīvs, lai steidzoties viņam līdzī uz morgu. Skrējām, cik ātri varējām. Slimnīcas morgā zēns nolikts pie mirušiem, ir vēl silts, bet vairs neelpo. Sirds jau stājusi pukstēt. Neko vairs līdzēt nevaram. Izmisums pārņēmis brāli un svainieni. Abi raud un lauza rokas. Man neklājas labāk. Brāļa ģimenes vienīgā atvase, jauks, mīļš, glīts un apdāvināts zēns. Bet nu jau miris.

Kamēr vēl kavējamies mirušo telpās pie mūsu miluļa, ienāk kāds vienkāršs krievu cilvēks ar somiņu mugurā, un ienes uz rokām jau mirušu apmēram 10 gadus vecu zēnu. Viņš noliek to zemē, pasaka slimnīcas morga pārzinim, ka zēns ceļā miris ar tīfu, pārmet tam krustu un aiziet. Savās neizsakamās dvēseles sāpēs brīnāmies par šo

krievu cilvēku. Vai viņš bez sirds? Kā viņš var tik vienkārši pamest savu dēlu, kaut arī jau mirušu, ne asaru neraudājis, ne arī painteresējis par dēla apbedīšanu. Mēs to nesapratām, bet tas palīdz brālim un svainei savaldīties, un pēc kāda laika arī šķirties no mirušā dēla un atgriezties mājās.

Priekšā stāvēja vēl sabrauktā zēna apbedīšana, kas toreizējos apstākļos radīja tuviniekiem milzīgas grūtības, vai arī noveda pie neticamas vienkāršības. Gadu iepriekš, atgriežoties no pilsētas, mēs abi ar sievu sastapāmies mūsu mājas durvīs, pēc mēteļa spriežot, ar bijušo virsnieku un viņa kundzi. Ar divieli pār plecu pārsējis, šis virsnieks bija paņēmis sava mirušā bērna vienkāršo zārciņu padusē un abi ar kundzi nesa to uz kapsētu apbedīt. Važoni jau nevarēja bez atlīdzības dabūt. Cik tā ir liela cilvēku dvēseles traģēdija, to laikam var saprast tikai tas, kas to pats pārdzīvojis, vai vismaz pieredzējis.

Kā mans brālis bija nokārtojis Leonīda nogādāšanu no slimnīcas morga un tāliem Maskavas luterāņu kapiem — nezinu. Atceros tikai to, ka mēs, daži vistuvākie cilvēki, stāvējām pie vaļējā mālainā kapa, kuŗā bija jau sasūcies diezgan daudz ūdens. Es cīnījos ar asarām. Tik ļoti žēl bija nelaimīgā Leonīda.

Pēc kāda mēneša vai diviem, saaukstējos un saslimu. Dažas dienas nogulēju, cēlos un gāju darbā, kaut gan vesels nejutos. Savārgums ievilkās gaŗumā un mani sāka nomākt doma, ka pie tik trūcīgiem pārtikas apstākļiem vairs neizveseļošos, un ka man neizbēgami jāapgulšas tāda pašā ūdenspilnā mālu kapā kā Leonīdam, varbūt tieši viņam blakām. Šī doma mani tik stipri nomāca, ka sāku jau šo mālaino kapu redzēt sapņos. Izklūšanai no Maskavas vairs neticēju.

Aizbraucot manai sievai ar meitiņu uz Rīgu, mūsu dzīvokli atbrīvojās viena istaba. To zināja mūsu laba paziņa, rakstniece Angelika Gailīte, kuŗa kādu laiku bija strādājusi pie manis Maskavas pilsētas valdes apavu nodaļā. Viņa izteica vēlēšanos šo brīvo istabu ieņemt, un drīz vien kopā ar savu radniecī un draudzeni — Annu Miķelsoni — pie mums pārcēlās. Abām jaunajām īrniecēm pārtikas ziņā neklājās labāki par mums. Arī viņas cieta trūkumu un dzīvoja pusbadā tāpat kā mēs. Atceros, ka Angelika Gailīte, kad Atina bija no mums aizbraukusi, mācīja mani vārīt prosas putru, ko es nepratu. Savus „ceļojumus” uz krievu sādžām pēc kartupeļiem un citiem produktiem, viņa aprakstījusi savā grāmatā „Ceļiniece”.

Atnāca un aizgāja Ziemassvētki. Bija jau 1920. gada janvāris, kad no Gailītes un Miķelsones dabūjām konfidenciāli zināt tīri neticamas ziņas: No Rīgas Maskavā ieradušies divi Latvijas Sarkanā krusta, resp. valdības delegāti — Andrejs Frīdenbergs un Fricis Menders. Kādos nolūkos minētie delegāti ieradušies, viņas nezināja, bet teica, ka Frīdenbergu viņas cerot personīgi satikt. Varbūt viņš atnāksot arī pie viņām mājās.

To dzirdot, mēs abi ar Ozoliņu bijām kā spārnos. Ja jau Frīdenbergs var apciemot mūsu kaimiņienes, tad skaidrs, ka Menders apmeklēs arī mūs. Un lai arī cik slepeni nebūtu abu delegātu uzdevumi, no Mendera mēs kaut ko uzzināsim. Šādā sasprindzinātā un priecīgā noskaņojumā pagāja vairākas dienas. Menders nerādījās un nelika manīt, ka viņš būtu Maskavā. Arī no kaimiņienēm nevarējām neko izdibināt. Tās kļuva augstākā mērā atturīgas. Laikam dots kāds norādījums.

Tad piepeši dabūjām zināt, ka Frīdenbergs bijis mūsu mājās pie kaimiņienēm un, kas tas neticamākais un uztraucošākais, ka viņš ņemšot sev līdzī uz Rīgu vai nu abas vai vienu no viņām. Es pazīstu Frīdenbergu, bet kaimiņienes mūs kopā nesalaiž. Laikam Frīdenbergs nevēlas. Delegātu uzdevumi Maskavā kaŗa laikā, domājams, stipri slepeni. Bet ja viens no viņiem, šinī gadījumā Frīdenbergs, var apmeklēt privātu dzīvokli un gatavojas pat savas paziņas ņemt līdz uz Rīgu, kādēļ gan otrs, Fr. Menders, nedrīkstētu apmeklēt savas paziņas, pie tam vēl savas partijas biedrus? Brīnījāties abi ar Ozoliņu, grozījām galvas un spriedām, bet gudrāki netikām.

Tagad, kad rakstu šīs rindas, iznākusi arī Angelikas Gailītes grāmata „Ceļiniece”, un tur 93. lappusē lasāms, ka abas mūsu kaimiņienes pat lieliski ciemojušās pie Frīdenberga un Mendera agrākā cukurrūpnieka Charitonenko nacionālizētā savrupmājā, kur delegāti bijuši novietoti. Gailīte raksta: „Mūs tūliņ veda ēdamistabā, kur uz apaļā galda bija gardumi, kuŗus gadiem ilgi nebijām redzējušas. Arī te tas pats vērtējums — izšķērdība. Cepeši, šķiņķis, pašcepta baltmaize, sausie cepumi, uz kuŗiem vēl triepa sviestu, un cukuru tējā lika ne vienu kaŗoti vien. Mums tas viss bija neparasts, bet garšoja lieliski. Bez mums bija vēl divi viesi — vīrieši, viens no tiem M. partijas biedrs”.

Pastāstījusi par omulību un dzirkstošām sarunām sakarā ar Rīgu, Gailīte vēl piezīmē, ka Frīdenberga viņām līdzdoto pilno dāvanu

saini palīdzējis nest jau minētais Mendera partijas biedrs. Šī sociāldemokrata vārdu gan Gailīte nemin, līdz šai dienai es to nezinu, bet tas arī nav svarīgi. Raksturīgi ir tas, ka Menders toreiz ir saticies ar saviem paziņām, bet mūs ar Ozoliņu viņš nebija atzinis par tādiem, ar kuriem derētu tikties. Mums, dzīvojot tik smagos apstākļos un man jo sevišķi, jau 8 mēnešus šķirtam no ģimenes, bija svarīgi dzirdēt no delegātiem, kas ieradušies kārtot pamiera lietu, vai ir kādas izredzes uz pamieru un mājās atgriešanos dzimtenē. Satikšanās nenotika un arī no mūsu kaimiņiem, kuŗas 1. februārī kopā ar delegātiem aizbrauca uz Rīgu, nekādu skaidrību nedabūjām, izņemot platonisko mierinājumu — gan jau visā drīzumā nokārtosies.

Sašutuši par Mendera rīcību un izturēšanos, abi ar Ozoliņu turpinājām savu nīkšanu un pusbada dzīvi tālāk. Pagāja februāris un sākās dažādas baumas. Martā jau runāja par kādiem bēgļu ešeloniem it kā uz Poliju vai Lietuvu. Šādām valodām neticējām. Tad piepeši kāds, laikam Kaupiņš, zināja stāstīt, ka Latvijas valdība interesējoties par „līlnieku apmaiņu”, tas ir — gribot izsūtīt no Latvijas dažus arestētus boļševikus un prasot no krieviem „kompensāciju” ar Maskavā dzīvojošiem latviešiem. Drīz pēc tam sāka jau minēt vārdus. Lieta palika nopietna.

Marta beigās mūs abus ar Ozoliņu izsauca, ja nemaldos, uz milicijas iecirkni, bet varbūt arī uz kādu citu boļševiku partijas iestādi. Mums paziņoja, ka Rīga mūs pieprasot un vai mēs esot ar mieru braukt? Atbilde bija skaidra un noteikta. Tad lai gatavojoties aizbraukšanai. Vai aizbraukšanas dienu paziņoja tūliņ vai vēlāk, neatceros, bet tā bija nolikta 7. vai 8. aprīlī. Mūsu uztraukto un līgsmo gara stāvokli, kas nu mūs pārņēma, varēs saprast tikai tas, kas pats ko līdzīgu pārdzīvojis. Pat gulēt vairs nebija iespējams. Mocīja murgi, un arvien likās, ka nokavēšu vilcienu.

CEĻĀ UZ MĀJĀM

Starp paziņošanu par aizbraukšanas iespēju un pašu aizbraukšanu nebija ilgs laiks. Kādas pāris nedēļas. Likās tomēr, ka tā ir vesela mūžība. Uzmācās arī šaubas, ka tikai piepeši viss neizjūk un aiz-

braukšanu neatceļ. Ko tādos svārstīgos laikos varēja zināt. Nekādas lielākas un smagākas mantas, kā mēbeles, traukus vai ko citu tamlidzīgu, līdzņemt nedrīkstējām. Varēja līdzņemt tikai tā saukto rokas bagāžu — somu, segas, spilvenu. Tādēļ nekas arī nebija iesaiņojams. Visu dzīves iekārtu, ja tāda bija, vajadzēja atstāt Maskavā. Atlika daudz brīva laika atvadām, iesp. draugu un paziņu apmeklēšanai. Tādu, kas par mūsu aizbraukšanu bēdātos, laikam gan nebija, vismaz neatceros. Visi priecājās, iespējams, ka klusībā arī apskauda.

Noteiktā dienā un stundā visi bijām stacijā. Mums ierādīja tīru un glītu trešās klases vagonu, par ko visi bijām pārsteigti. To nebijām gaidījuši. Toreizējos grūtajos satiksmes apstākļos varēja domāt tikai par sarkano preču vagonu vai labākā gadījumā — tjeplušku — apkurināšanai pielāgotu preču vagonu. Tas mūs iepriecināja un radīja drošības sajūtu. Ja jau mums dod apkurinātu trešās klases pasažieru vagonu, tad lietas nav tik sliktas.

Kad visi aizbraucēji bijām jau vagonā sasēdušies, visas formālitātes nokārtotas un mūsu vagona, pieslēgts attiecīgam vilcienam, jau ritēja pa Maskavas-Krustpils dzelzceļa līniju uz Latvijas pusi, varējām vagonā konstatēt sekojošus 17 aizbraucējus: prof. Dr. Mincis ar kundzi, prof. Blachers ar kundzi un trīs dēliem, prof. A. Dauge ar kundzi un divi dēliem, advokāts Jūlijs Šmits, mākslinieks Jūlijs Madernieks, senātors Rūdolfs Alksnis un trīs sociāldemokrāti — Hermanis Kaupiņš, Ernests Ozoliņš un es.

Mūsu pavadoņi bija latviešu kaņavīri — komunisti, kuņus personīgi nepazinu. Tie bija laipni, pieklājīgi un ceļā mūs netraucēja. No viņiem, resp. viņu priekšnieka arī dabūjām zināt, ka mūs vedīs līdz Sebežas stacijai, kuŗa ir tuvākā Latvijas robežai un fronteī, kur noskaidrošoties, vai komunistiskie apmaināmie no Rīgas jau atvesti pretī uz robežas Zilupē. Tā kā satiksmes vilcieni tālāk par Sebežu neejot, tad ar speciālu lokomotīvi mūs vedīšot gandrīz līdz pašai robežai, tas ir — Zilupeī, pār kuŗu tilts esot uzspridzināts. Kā notiks apmaiņa, to neteica un to dabūjām zināt tikai apmaiņas dienā.

Garajā ceļa gabalā no Maskavas līdz Sebežai varēja daudz ko sarunāt, bet braucēji bija atturīgi. Tikai prof. Mincis stāstīja par savu satikšanos ar Ļeņinu un tā ārstēšanu. Kad Ļeņinu 1918. gada rudenī sociāliste-revolūcionāre Fannija Kaplāne sašāva, pieaicināts ārstēšanā ticis arī prof. Mincis. Šāviena iedragātais plecs bijis ieģipsēts, bet Ļeņins ar ieģipsējumu juties neērti. Viņš licis ārstiem ieģipsējumu

ņņemt, bet tie pretojušies, norādīdami, ka bez tā plecs varot šķībi saaugt. Ļeņins ārstu iebildumus mierīgi noklausījies, bet pavēlējis ieģipsējumu ņņemt. No šī gadījuma un citām sarunām ar Ļeņinu, prof. Mincis bija nācis pie slēdziena, ka tas esot drošsirdīgs un no nāves nebaidoties.

Īsi pirms izbraukšanas no Maskavas prof. Mincis aizgājis pie Ļeņina atvadīties un lūgt apliecību, lai čekisti viņu ceļā šā vai tā neapgrūtinātu. Izdzirdis par prof. Minca nodomu pārceļties uz Latviju, Ļeņins brīnījies un jautājis, kādēļ viņš to darot. Līcis priekšā atteikties no pārceļšanās uz Rīgu un palīkt Maskavā. Kad nu prof. Mincis no tā katēgoriski atteicies, motivējot savu pārceļšanos ar dzimteni, radiem, etc., tad Ļeņins pasmaidījis, izrakstījis apliecību un novēlējis labas sekmes.

Ka prof. Mincam bija kāds „stīprs” papīrs, kas viņu aizsargāja, to redzējām vēlāk ceļā no Sebežas uz robežu. Mūsu lietas un mūs pašus diezgan pamatīgi pārbaudīja, bet ne prof. Mincu, ne viņa mantas, kad tas bija uzrādījis savu „papīri”, neaizskāra. Tā kā mums bija nolīegts naudu līdzņemt, un kratītāji pēc tās sevišķi prašņāja, tad iespējams, ka prof. Mincam bija līdzi lielākas summas, kuņas atņņemšanu Ļeņina aplīecība aizsargāja. Pazišanās ar varas vīriem un izpalīdzēšana tiem arvien bagātīgi atmaksājas.

Nonākot Sebežā mūsu vagonu nostūma uz kādām blakus slīedēm un pavadonības priekšnieks aizgāja uz stacīju noskaidrot apstākļus. Ar nepacīetību gaidījām to atpakaļ, bet viņš ilgi kavējās. Atgriezies atnesa mums bēdīgu ziņu — maināmie komūnīstī no Rīgas vēl nemaz neesot izsūtīti, tāpēc nākošā dienā nekāda apmaiņa nevarot notīkt. Sadrūmām un savstarpējās sarunās vainojām Latvījas valdību, kas apmaināmos nebīja izsūtījusi pretī uz robežu. Cerējām, ka tos varbūt izsūta vēl vakarā vai rītu no rīta, un tie pienāks laikā. Nav ko uztrauktīes. Rīts gudrāks par vakaru — iesim pie mīera. Tā sevi nomīerīnājuši līkāmīes gulēt.

Rīts Sebežā bīja jauks — silts un saulains. Gaīss bīja sevišķī pavasarīgs. No Maskavas izbraucām ar zīemas sajūtu, bet Sebežā jūtams tuys pavasaris. Stacījai tuvais ezers vai dīķis gan vēl aizsalis, bet pretējā kalnā, kuņa pakājē stāv mūsu vagoni, bīriest krūmu pūmpuķī un plaukst lapiņas. Gribas izlēkt no vagona, uzskriet kalnā un ielpot pavasara gaisu. To nedrīkst. Varbūt naktī pienākušas zīņas no Rīgas un mums jādodas uz robežu. Gaidot no stacījas zīņas ēdam

brokastis un jūtamies omulīgi. Varbūt šodien pāriesim robežu un dosimies uz Rīgu. Šī doma ir tik mīļa un patīkama, ka prieku noslēpt grūti.

Pavadonis atnāk un mūsu prieks pazūd. No Rīgas nav nekādu ziņu, kādēļ šodien nekādas apmaiņas nevar būt. Lai nebūtu jāsēž un jānīkst vagonā, mums atļauj iet kalnā un pavadīt laiku tur. Vagonā jāatstāj viens vai divi dežūranti, kas uzraudzītu vagonu un mantas. Par to priecājamies un tūliņ sastādam dežūras plānu. Reizē mēs, vieninieki, vienojamies par kopējām pusdienām. No produktiem, kas no Maskavas mums visiem vienlīdzīgā daudzumā doti līdzī, gatavosim kopīgas pusdienas un to darīs viens, kamēr citi klejos pa kalnu. Ar to organizācijas plāns gatavs, dežūrants un pusdienas gatavotājs paliek pie vagona, bet visi brīvie kāpjam diezgan augstā pakalnā. Daži paliek pie vagona vai pastaigājas tuvākā apkārtnē.

Tā paiet pirmā diena, otra un tālākās — vesela nedēļa. Mūsu uztraukumam un nemieram vairs nav robežu. Otrā vai trešā dienā redzējām vilcienu un dzirdējām, ka uz Maskavu aizbraukusi Latvijas valdības miera sarunu delegācija Jāņa Vesmaņa vadībā. Nevienu no mums tai nepielaida un sarunāties neļāva. Nav nekādu ziņu un pavadoni jau runā par atgriešanos Maskavā. Esam sadrūmuši un nospiesti. Viegli pavadoniem teikt — atpakaļ uz Maskavu, bet mēs ne tikai zinām, bet psihiski arī izjūtam, ko tas nozīmē. To tik nē! Lūdzam zvanīt vēl un vēl uz Rīgu, jo noticis, acīmredzot, kāds pārpratums. Jādabū taču vismaz zināt, kāpēc nesūta apmaināmos.

Pa Sebežā pavadīto nedēļu apkārtējā daba pilnīgi pārmainījusies. Ledus ezerā, pie kuŗa mums ierīkots pavards putras vārīšanai, pilnīgi izkusis. Kalnā krūmāju pumpuri izplaukuši un viss kalns zaļo. Patīkami tur tagad klaiņot, sēdēt un lasīt grāmatu, vai vienkārši patērzēt. Tik agrs pavasaris vēl nav bijis, to saka arī vietējie krievi, kuŗus nejauši satiekam. Smejamies, ka tas mūsu dēļ, ka daba jūt mums līdz un grib mūs iepriecināt. To sakām gan, bet pavasarīgās jūtas nospiež drūmās domas par acumirkliģo stāvokli un neziņu, kas mūs sagaida. Visādi cenšamies izskaidrot un attaisnot Latvijas valdības klusēšanu, bet saprast nevaram. Varbūt boļševiki mūs mulģo un māna? Bet kāpēc? Viņi taču gaida savējos. Mūs nesūtītu uz robežu, ja nebūtu kāda noruna. Miera delegācijas aizbraukšana to apstiprina. Tā sevi mierinām un gaidam.

ĶĪLNIEKU APMAIŅA

Pienāk 16. aprīļa rīts. Tas tāds pats kā iepriekšējie — silts un saulains. Visapkārt zaļš, kalnā skan putnu čivināšana. No Rīgas ziņu nav. Paēduši brokastis, dodamies kalnā. Vagona dežūrants todien ir H. Kaupiņš, pusdienas vārītājs J. Madernieks.

Kad mēs ar Ozoliņu kalnā esam jau izstaigājušies, izsēdējušies un arī grāmatās ieskatījušies, pulkstenis ir jau varbūt ap desmitiem vai vienpadsmitiem, izdzirdam atkārtotus kļiedzienus un saucienus. Uzlēkuši kājās, skatāmies un redzam Kaupiņu uz mūsu vagona jumta kaut ko baltu, laikam divieli, vicinam un saucam. Arī citi to pamānījuši. Nu ir kas jauns — saucam viens otram, un steigšus dodamies no kalna lejā.

Pie vagona smaidošām sejām mūs sagaida Kaupiņš ar Madernieku. Saņemtas ziņas, ka apmaināmie komunisti vakar no Rīgas izsūtīti mums pretī uz robežu un ka apmaiņa notiks jau šodien. Mums jāpaēdot pusdienas un jāsaģatavojoties, jo ap vieniem vai diviem sūtīšot uz robežu. Uztraukums ir liels, bet prieks vēl lielāks. Vēl šodien mēs pāriesim robežu! Daudz netrūkst, lai no prieka un laimes raudātu.

Pavadot nedēļu Sebežā, mēs no stacijas darbiniekiem bijām dzirdējuši, ka pirms pārlaišanas pār robežu, pārlaižamos ļoti pamatīgi pārmeklējot. Izkratot lietas un pašus līdz kreklam. Pirmis pāris nedēļām bijis gadījums ar poļiem, žīdiem vai lietuviešiem, ka dažiem atplēstas zābaku zoles un atlauzti kurpju papēži. Šī informācija varbūt maldīga, bet dziļi iespiedusies atmiņā. Pirms braukšanas uz robežu jāpārbauda vēl kabatas un līdzpaņemtās vēstules. Ka tikai tajās nav iezadzies kāds nepārdomāts vārds vai teiciens. Man kabatā ir sievas agrāk rakstītas vēstules un tāda kā maza dienasgrāmata. Iznīcināt negribas, bet iedomājot, ka boļševiki tās var atņemt un pēc tam nīrgādāties lasīt, izšķiros par iznīcināšanu. Man nāk prātā profesora Minca stāsts, ka Maskavā viņam gribējuši atņemt kādu viņa tīri medicīnisku rakstu, manuskriptu kādai grāmatai. Kad viņš atteicies to atdot, motīvēdams, ka tas viņa īpašums, paša sacerēts, viņam pateikuši — jums nekas vairs nepieder, arī šis raksts nē, viss tagad pieder valstij. Mincis manuskriptu izglābis, iespējams, ar Ļeņina palīdzību. Ko var galvot par vēstulēm? Tās droši vien atņems.

Visātrāk un visdrošāk vēstules un citus papīrus iznīcināt pie mūsu pusdienas pavarda ezermalā. Tur uguns kuņas un Madernieks rikojas ap katlu. Dodos turp un Madernieka klātbūtnē skatu cauri jau Maskavā caurskatītās vēstules un sveīžu ugunskurā. Madernieks manī noskatās, nekā nesaka, bet kad esmu savu caurskati beidzis, lūdz mani palīdzēt pacelt no ugunskura un pasniegt viņam pusdienu katlu, kuņš jānes uz vagonu. To labprāt izdaru un palīdzu arī katlu aiznest, bet brīnos — kāpēc Maderniekam vajadzīga palīdzība. Katls nebija ne sevišķi liels, ne smags. Vēlāk, dabūju zināt, ka viņš, baidīdamies no kratīšanas un mantu atņemšanas, uzvilcis kājās visas bikses, cik tam bijušas līdz, kādas trīs vai četras un nav varējis vairs palocīties.

Beidzot viss kārtībā. Lokomotīve paņem mūsu vagonu un atmu-guriski, ar vagonu papriekšu, stumj uz robežu. Līdz robežai patālu, ja nemaldos, 27 kilometri, tā tad lēni virzoties gandrīz stundas brauciens. Vagona pavadoņi ierodas pie mums un sākas kontrole. Man līdzī somas vietā ir kurvītis ar dažām grāmatām. Starp tām arī K. Marksa „Kapitāls”, sējumi ar studiju laikā uz lappušu malām izdarītām manām atzīmēm. Kontrolētājs, man pilnīgi svešs latviešu boļševiks, piepeši laipni saka — Šīs grāmatas jūs varētu atstāt man. Pie manas sievas Rīgā šīs grāmatas ir. Jūs varētu aiziet pie viņas un grāmatas paņemt. — Viņa priekšlikums man nemaz nepatīk un grāmatas atstāt viņam negribu. Saku — Tā jau varbūt, varētu, bet redziet, uz grāmatas lappušu malām ir manas personīgās atzīmes un jūsu grāmatās es tās neatradīšu. — To viņš saprotot un, pašķirstījis vienu, otru grāmatu, laiž kurvīša vāciņu ciet. Vairāk ne manas lietas, ne mani pašu nekontrolē. Veltīgi esmu sadedzinājis savas sievas vēstules un dienasgrāmatu. Apjautājiem par naudu, un saņēmis noteiktu atbildi, viņš mani liek mierā.

Runājoties ar savu kontrolieri redzu, ka prof. Mincis ar vagona galveno pavadoņi iziet koridorā un pēc kāda brīža abi ienāk atpakaļ vagonā. Ne Minca mantas, ne viņu ar kundzi neviens neaizskaņ. Leņina apliecība to droši vien pārsteidza.

Mūsu vienvagona vilciens apstājas aparta tīruma vidū. Pa vagona logiem redzam dzelzceļa kreisā malā uz tīruma sastājušos sādžas zemniekus ar kokasu ratos iejūgtiem zirģeļiem. Tie stāv un brīnās. Brīnāmies arī mēs. Mūsu pavadoņi paziņo, ka esam piebraukuši, ka tālāk vairs nebrauksim, dzelzceļa tilts pār Zilupi uzspridzināts. At-

braukušie zemnieki paņemšot mūsu mantas un kopā ar mums nogādāšot līdz dzirnavām, kādu kilometru no dzelzceļa līnijas, kur pār upi esot laipas un kur mūs mainīšot. Lai parādot zemniekiem mūsu mantas, viņi tās paņemšot un iecelšot ratos.

Lielākā daļa no mums, ja ne visi, mantas no vagona iznesam paši un nododam zemniekiem, Sakām, lai viņi brauc, mēs iesim kājām līdzī. Vesela karavāna bez ceļa dodamies uz apmaiņas punktu, kur pāri upei redzam paplatu laipu ar margām. Braucamais ceļš ar tiltu nojaukts vai uzspridzināts. Drīzāk gan pēdējais. Upes otrā pusē pie laipas redzami virsnieki, kas tur staigā un sarunājas, mūsos skatīdamies. Domājam — tie latvieši, kas mūs sagaida, bet neviena nepazīstam. Apmaināmo boļševiku tur vēl nav, tos, acīmredzot, gaida.

Pēc laba laika, kādas stundas, ieraugām, ka no Latvijas Zilupes stacijas pa ceļu uz mums, nāk pulciņš cilvēku kaņavīru pavadībā. Visi tie uz pleciem nes mantu sainīšus vai somas. Viņu vidū ir arī viena sieviete. Arī tā nes savu sainīti. Mēs, tuvāk stāvošie sociāldemokrāti, saskatāmies un nosakām: Redzi nu, boļševiki buržuiem atsūtīja zemniekus pretī ar zirgiem, Latvijas valdība liek boļševikiem, arī sievietei, nest savas mantiņas pašiem. Mums tas nepatīk. No sejām redzam, ka tas nepatīk arī daži mūsu pilsoniskiem ceļa biedriem. Atklāti tomēr nekā nesakam, bet nepatīkams smagums nosēžas mūsu krūtīs. Kāpēc tā vajadzēja? Vai tad vismaz sievietei nevarēja dot vedēju?

Kad nācēju pulciņš pietuvojās laipām un viņi savas mantas zemē nolikuši skatījās uz mums, dažus no tiem pazinām no agrākiem laikiem. Itin labi pazinu arī sievieti. Tā bija Starpiņas jaunkundze, ar kuŗu 1918. gada vasarā dzīvojām kaimiņos un kuŗa pie mums bieži ciemojās. Ar Ozoliņu viņa ļoti sadraudzējās un varēja domāt, ka tie paliks draugi uz mūžu. Tagad Ozoliņš stāvēja kopā ar mani un citiem Zilupes Krievijas pusē, lai pa laipām soļotu pāri uz Latviju, bet Erna Starpiņa Latvijas pusē, lai soļotu uz Krieviju. Kāda likteņa ironija, pašu cilvēku radīta! Ko Ozoliņš tajā brīdī sajuta un domāja, nezinu, bet kad viņam klusi jautāju, vai viņš to sievieti pazīst, Ozoliņš pasmaidīja un mazliet pietvīka. Ar to, man šķiet, viņš bija devis skaidru atbildi.

Daži Latvijas armijas virsnieki pārnāca pār laipu Krievijas pusē, lai ar krievu armijas pārstāvjiem un mūsu latviešu pavadoņiem kārtotu apmaiņas procedūru. Kāds pārsteigums bija mums, apmainā-

miem, kad dzirdējām šos latviešu virsniekus savā starpā sarunājamiem vāciski. Pirmajā brīdī nekā nesapratām. Apjukumā jautājām viens otram, ko tas nozīmē un kā tas iespējams? Latvijas zemi un valsti pret krievu boļševikiem apsargā vācieši? Kāpēc? Latvijas atbrīvošanas cīņas un Latvijas armijas formēšanu, sākot ar Latvijas proklamēšanu 1918. gada novembrī, kā arī Latvijas valdības Liepājas posmu ar Andrievu Niedru un vāciešiem mēs maz pārzinājām. Nezinājām, ka Latvijas armijā iekļautais „Landesvērs” stāv pretim boļševiskiem Zilupes rajonā. Pārpratumu nejauši noskaidroja mūsu boļševistiskie pavadoņi, kad tie, apbrīnojot vāciešu ādas bikses, latviski zobojās, ka gribētu šos vācu kundziņus ar tām ādas biksēm uz pāris dienām dabūt pie sevis Krievijas pusē.

Vērojot pār laipām pārnākušo komunistu pavadoņu sarunas ar mūsu pavadoņiem un sarakstu caurskatīšanu, redzam, ka abas puses sāk uztraukties. Kaut kas nav kārtībā. Latvijas pārstāvji izturas noraidoši. Kas tad atkal noticis? Mēs sākam jau bažīties. Mūsu pavadonis latviski mums saka, ka apmaiņa nevarēšot notikt, jo no Rīgas neesot atvests viens komūnists, Birkenfelds, un bez tā mūs neapmainīšot. Kāpēc Latvijas valdība tā rīkojoties?

Mēs nezinām un negribam ticēt. Tas taču nevar būt! Kāpēc tad Latvijas valdība aizturētu kādu komunistu un jauktu „ķīlnieku” apmaiņu? Prasīt to vācu virsniekiem nav patīkami un nav arī nozīmes. Šis pārpratums mūs galīgi uztrauc. Esam pie robežas, vēl atlicis tikai viens solis un — mūs pāri nelaidīs, bet vedīs atpakaļ. Izmisuši skatāmies viens otrā un nezinām, ko iesākt.

Tad mūsu pavadoņi mums oficiāli paziņo, ka viena apmaināmā komūnista trūkstot, neesot no Rīgas atvests un ka mūs apmainīt nevarot. Abas puses vēloties situāciju vēl apspriest, kādēļ iešot uz tūvējo sādžu aprunāties. Mums jāpaliekot uz vietas un jāgaidot viņi atpakaļ. Mums pieliek sardzi.

Apspriede rada cerības un mūs drusku nomierina. Varbūt, ka atrod izeju un mūs apmaina. Ja šādu iespēju nebūtu, tad nekādas apspriedes nebūtu un mums liktu atgriezties. Apspriede ieilgst un mūsu cerības sāk atkal zust. Beidzot ieraugām „viņus” nākam gaŗā rindā. Ar ārkārtīgu nepacietību un ziņkāri gaidām apspriedes rezultātus. Kad tie pienāk, mūsu pavadonis īsi paziņo: apmaiņa notikšot, bet vienu no mums kā ķīlnieku aizturēšot, līdz atvedīšot Rīgā aizturēto komūnistu.

Prieks ir liels, bet reizē nomāc jautājums — kuŗš būs tas nelaimīgais, kuŗu aizturēs? Vai ne es pats? Ar lielu uztraukumu gaidām aizturāmā vārda paziņošanu. Vēl savā starpā aprunājušies, mūsu pavadonis paziņo, ka aizturēs Jūliju Madernieku. Šķiet, ka Madernieks nobāl, bet paliek klusu stāvam.

Mēs visi metamies pie Madernieka un cenšamies viņu mierināt. Dodam viņam solījumu, ka jau nākošā rītā Rīgā nonākuši, tūliņ griezīsimies pie Latvijas valdības un lūgšim to nekavējoties uz robežu nosūtīt aizturēto komunistu. Personīgi pazīstam dažus ministrus, piemēram Meierovicu, prof. Mincu (apmaināmā brāli) un vēl dažus citus. Mēs to sapmeklēsim un lūgšim sūtīt aizturēto jau rīt uz robežu, lai Maderniekam nebūtu ilgi jāgaida Sebežā. Madernieks ir skumjš un kluss. Redzam tomēr, ka viņš mums tic.

Vēlāk Latvijas pusē, ceļā uz Rīgu, pārrunājām vēl Madernieka gadījumu. Komunisti, izšķīroties par viņa aizturēšanu, acīmredzot nākuši pie slēdziena, ka Madernieku kā ievērojamu gleznotāju un latviešu kultūras darbinieku Latvijas valdība nekādā ziņā neatstās Krievijā un apmaiņai izsūtīs pretim Birkenfeldu. Aizturot kādu citu no mums, advokātu J. Šmitu vai kādu no trim sociāldemokrātiem, komunisti šādu pārliecību negūtu.

Kad aizturāmās personas jautājums bija izšķirts un Madernieks ar savām mantām no mums atdalīts, abu pušu pavadoņi paziņoja, ka sākas apmaiņa un kā pirmos pār laipām pāri laidīs komunistus no Latvijas puses. Tiklīdz tas bija paziņots, komunisti noņēma cepures un sāka dziedāt „Internacionāli”. Kad tā bija nodziedāta, tie pēc kārtas paņēma katrs savas lietas un nāca pāri Zilupei pa laipām uz Krievijas pusi. Kad tie visi bija pārnākuši un izkontrolēti, tad lika mums pēc kārtas iet pāri laipām uz Latvijas pusi. Zemnieki nesa mūsu mantas. Latvijas pusē mūs gaidīja vedējs ar ratos iejūgtu zirgu. Mantas sakrāva ratos, bet mēs paši gājām līdzī vedējam uz netālo Zilupes staciju. „Kīlnieki” bija apmainīti, mēs atradāmies Latvijā.

Tuvojāmies jēu stacijai, kad ceļa malā ieraudzījām galdiņu ar dažādām mantām uz tā, cita starpā arī baltmaizi, tā sauktās bulkas. Metāmies pie pārdevēja aiz galdiņa ar jautājumu, vai tās pārdošanai un cik maksā? Nopirkuši pacietās bulkas, sākām turpat uz ceļa tās ēst. Domājām, ka tas tāds nejaušs laimīgs gadījums. Tāpēc vēlāk stacijā, ieraugot uz bufetes galda daudz vairāk bulku, jutāmies mazliet vīlušies un pārsteigti. Tātad baltmaize Latvijā nav vis izņēmuma

produkts, kas reti kad dabūjams, bet visur pērkama manta. Maskavā rupja rudzu maize bija grūti dabūjama un te katrs var pirkt baltmaizi, cik grib! Tas bija pirmais pārsteigums uz Latvijas teritorijas.

Zilupes stacijā gaidīja vilcienu no Rīgas, kuŗš arī mūs aizvedīšot. Jāgaida bija dažas stundas. Kad vilciens pienāca, kuŗā neviena klases vagona neredzējām un kuŗā arī pasažieru bija maz, mums ierādīja pasažieru pārvadāšanai pielaiktu preču vagonu. Tādi laikam kaŗa laikā apgrozījās visā Latvijā. Bija jau tumsa, kad vilciens atstāja Zilupi. No rīta, gaismai austot jau biju pie vagona lodziņa un vēroju apkārtni. Arī Latvijā bija iestājies pavasaris. Kokiem plauka lapas. To gadu pavasaris bija pārsteidzis visus. Patīkami bija skatīt zaļos krūmus un mežus.

IERAŠANĀS RĪGĀ

Vilciens pienāca Rīgā 1920. gada 17. aprīļa rītā ap pulksten astoņiem vai deviņiem. Tā kā mūsu vagona bija piekabināts vilciena beigās, tad pietājot Rīgas stacijā, mēs atradāmies patālu no izejas. Sagaidītāji, kuŗu nebija daudz, mūs tomēr atrada un sirsnīgi apsveica. Starp sagaidītājiem bija arī mana sieva, kuŗai par „ķīlnieku”, kā mūs toreiz Rīgā titulēja, sagaidāmo ierašanos Rīgā agri no rīta paziņojis dzelzceļu virsvaldes galvenais direktors Gustavs Kļaustiņš, mūsu kopējais paziņa no studiju laikiem Maskavā, kur viņš kādu laiku bija Latviešu studentu biedrības priekšnieks. Arī Kļaustiņš bija ieradies stacijā, jo daļa atbraucēju bija viņam personīgi pazīstami.

Atstājuši savas mantas stacijā, kopā ar sievu gājām kājām pa Marijas ielu uz sievas dzīvokli Ģertrūdes ielā Nr. 115. Krustojot Elizabetes ielu, ieraudzīju stūŗa veikalā logus pilnus ar baltmaizi un citiem gardumiem. Tāda bagātība mani ļoti pārsteidza, jo tajā brīdī nezināju un neticēju, ka tas viss cepts no Latvijas baltajiem miltiem. Apstājies ar neslēptu ironiju jautāju: „Vai vēl ilgi jūs to Amerikas baltmaizi ēdīsiet?” Sieva apstājās, izbrīnā paskatījās uz mani un kā apvainota noprasīja: „Kādu Amerikas baltmaizi? Tā ir mūsu paŗu maize, cepta no Latvijas miltiem”. Domāju, ka sieva kļūdas un tāpēc

turpināju savu ironiju, jautādams: „Vai tad jums ir arī tik smalkas valču dzirnavas?” Uz to sieva atcirta: „Sen jau”.

Šis atgadījums man lika saprast, cik atšķirts pēdējos kara gados esmu bijis no Latvijas, un cik ļoti šī jaunā valsts attīstījusies un nostiprinājusies. Ormaņu un „taksīšu” gan vēl uz ielām trūka, bet Maskavā jau tie sen bija nozuduši.

Jau pa ceļam un arī dzīvoklī nonākot, kur gaidīja mūsu mazā, 2 gadus vecā Mirdza ar aukli, sievai izstāstīju par mākslinieku Madernieku, ka tas vēl atrodas Sebežā, un ka mēs esam viņam apsolijuši rūpēties par viņa atbrīvošanu tūlī pēc ierašanās Rīgā. Teicu, ka man steidzīgi jānodas uz Ārlietu ministriju, kur esam norunājuši ar advokātu Šmitu un prof. Mincu tikties, lai apmeklētu ārlietu ministru Meierovicu un lūgtu valdību nekavējoties nosūtīt apcietināto komunistu Birkenfeldu uz Zilupi apmaiņai pret aizturēto Madernieku. Citādi to neatbrīvos, bet aizveedīs atpakaļ uz Maskavu.

Protams, ka sievai šāda steiga, pēc vesela gada atšķirtības, nepatika, bet viņa saprata, ka Madernieka dēļ tas jādara un iebildumus necēla. Gluži otrādi — viņa mani atbalstīja, ieteica ātri noskūties un nomazgāties, kā arī paēst brokastis, jo neapkopies pie valdības vīriem nevarot rādīties.

Tiklīdz visi trīs bijām ieradušies valdības namā un pieteikušies, Meierovics mūs tūlī pieņēma. Viņš bija laipns un paskaidroja, kāpēc mums iznākusi tā ilgā kavēšanās Sebežā. Rādīja arī dažas telegrammas, no kuŗām bija redzams, ka nav vainojama Latvijas Ārlietu ministrija, kas par mūsu apmaiņu rūpējusies, bet gan pretējā puse. Attiecībā un Birkenfelda nenosūtīšanu apmaiņai uz robežu, mazliet pārsteigts bija arī Meierovics. Izrādījās, ka to, pretēji valdības lēmumam, Rīgā apcietinājumā aizturējis tieslietu ministra vietas izpildītājs — valsts kontrolieris prof. Mincs. Meierovics ieteica mums aiziet pie tieslietu ministra vietnieka un personīgās sarunās lietu nokārtot. Tā arī darijām.

Prof. Mincs arī mūs laipni pieņēma, bet kā jurists, cēla pret Birkenfelda atbrīvošanu no apcietinājuma un izsūtīšanu uz robežu apmaiņai tīri juridiskas dabas iebildumus. Viņš teica, ka Birkenfelds ir smagi noziedzies pret Latvijas valsti, tāpēc viņa lieta jānoskaidro, jātiesā un jāsoda Latvijas tiesai. tikai pēc tam, kad šī procedūra būs izvesta, varēs runāt par viņa izsūtīšanu vai izmaiņu pret kādu citu

Latvijas pilsoni. Līdz tam Birkenfelds no apcietinājuma nav atbrīvojams un apmaiņai uz robežu sūtāms.

Jūlijs Šmits, arī jurists, centās prof. Minca juridiskos motīvus atspēkot, atsaucoties uz kara laika apstākļiem un sarežģīto situāciju. Mēs abi ar medicīnas profesoru Mincu Šmitu atbalstījām, norādot, ka šoreiz nevar runāt tikai par komunistu Birkenfeldu, bet jāņem vērā taču arī mūsu mākslinieks Madernieks, kuŗš aizturēts tikai Birkenfelda dēļ. Ja Birkenfeldu tūliņ nesūta apmaiņai, tad Madernieku vedīs atpakaļ uz Maskavu. Cik ilgi var vilkties Birkenfelda tiesāšana, to neviens, arī pats Mincs, pateikt nevar. Tāpat neviens nevar pateikt, kas līdz tam var notikt ar Madernieku pie Krievijas bada apstākļiem. Un kas var galvot, ka tad padomju Krievijas valdība vēl vēlēšies Madernieku pret Birkenfeldu apmainīt.

Mūsu disputs ievilkās gaŗumā un neko labu nesolīja. Mums prātā stāvēja Maderniekam dotais solījums — rūpēties par viņa ātru apmaiņšanu. Te nu sēd viens doktrīnas teorētiķis, kas mums par lielu brīnumu, konkrēto situāciju, saistītu ar dzīvu cilvēku likteņiem, nesaprot vai negrib saprast un draud Madernieka atbrīvošanu izjaukt. Ķeramies pie tādas kā iespaidošanas. Aizrādām, ka ārlietu ministrs Meierovics mums teicis, ka Birkenfelda izsūtīšanu uz robežu valdība jau izlēmusi, un ka Meierovics par aizturēšanu bijis pārsteigts. Vai profesors domā uzņemties atbildību par latviešu redzama mākslinieka un kultūras darbinieka aizturēšanu padomju Krievijā? Mincs palika domīgs un, ja pareizi atceros, saŗvanījās ar Meierovicu vai arī kādu citu pa telefonu. Kādu brīdi padomājīs, viņš beidzot it kā Birkenfelda atbrīvošanai principā piekrita, bet teica, ka vēl jānokārtojot dažas formālītātes un tāpēc izsūtīšana uz robežu varot kādu dienu aizkavēties. Šī piezīme mums nepatika, jo baidījāmies no iespējamās kavēšanās uz ilgāku laiku, bet vairāk nekā darīt nespējām. Nolēmām lietas gaitai sekot un Madernieku stacijā sagaidīt. Mediķis Mincs jau vēl varēja ar juristu Mincu parunāt un pēdējo pamudināt.

Patiešām, nebija ilgi jāgaida! Pēc divu dienu un trīs nakŗu pavadīšanu Sebeŗā, Madernieks spīrgts un vesels ieradās Rīgā. Uz mūsu jautājumiem, kā viņam klājies un kā komunisti ar viņu apgājuŗies, Madernieks priecīgs un smaidīgs stāstīja, ka aizturēšanas vakarā, kad atgriezuŗies Sebeŗā, viņš ormanī no stacijas aizvests uz pilsētu, kur viesnīcā viņam ieradīta tīra un gaiŗa istaba, kuŗā viņš arī visu laiku

pavadījis. Ēdiens dots labs un apiešanās bijusi korekta. Apmaiņas dienā viņš atkal ormanī aizvests uz staciju un tad pa dzelzceļu uz robežu, kur apmaināmais komūnists jau bijis pretī. Uz tik drīzu apmaiņu viņš neesot cerējis, kādēļ bija mums ļoti pateicīgs.

Kad no sarunām ar Meierovicu un Mincu pārnācu mājās, mani jau gaidīja mīlu roku gatavotas vakariņas un pašas mīļās rokas. Nu vajadzēja stāstīt par Maskavā pavadīto gadu, ceļojumu un apmaiņu uz robežas, sarunām ar ministriem par Madernieku. Man atkal gribējās zināt par sievas likteņiem pēc atgriešanās Latvijā pirms gada. Biju ļoti priecīgs, ka viņa ar Andersona palīdzību un gādību bija dabūjusi skolotājas vietu Rīgas pilsētas IV ģimnazijā, kurā Andersons bija iecelts par direktoru. Arī mazu divistabu dzīvoklīti Andersons bija piešķīris manai sievai savā lielajā namā, par ko Andersonam biju ļoti pateicīgs. Pābraucot no Maskavas man nebija steidzīgi jāmeklē dzīvoklis, un varēju iztikt, kamēr sameklēju darbu.

Vakarā pie mums ieradās Marģers Skujenieks ar kundzi Lidu. Tie sirsnīgi apsveica mani ar atgriešanos no izbadējušās padomju Krievijas un stāstīja par tikko notikušajām Satversmes sapulces vēlēšanām. Dabūju zināt, ka Rainis ar Aspaziju arī uzstādīti kā sociāldemokrātu kandidāti un ka viņi abi nesen ieradušies Rīgā, sirsnīgi sumināti un apsveikti no visas latviešu tautas.

No savas puses Skujeniekus informēju par pēdējā laika grūtajiem pārtikas apstākļiem Maskavā un par ceļojumu uz Rīgu un apmaiņu uz robežas. Izteicu arī sarūgtinājumu par Birkenfelda aizturēšanu, kādēļ jācieš Maderniekam un pārmetumu apmaiņas izvedējiem, ka tie pat sievietei lika nest savas mantas uz muguras, kamēr krievi mūs apgādāja ar vedējiem. Tas Skujeniekam nepatika, bet viņš tūlīt nekā neteica. Kad vēlāk Skujenieku apmeklēju viņa darba vietā — Statistiskā pārvaldē, un mums atkal iznāca runa par apmaiņas apstākļiem uz robežas, un laikam izteicu vēl kādu Rīgā dzirdētu kritisku piezīmi par Latvijas valdības rīcību, Skujeneks noskaitās un asi man pateica — „Neaizmirsti, ka Birkenfelda kamera Centrālā cietumā vēl ir brīva”. Šie Skujenieka vārdi mani tā pārsteidza, ka sava apmeklējuma īsto nolūku — darba meklēšanu — vairs neizteicu, atsveicinājos un pārvaldi atstāju. Skujenieks zināja, ka man darbs vajadzīgs un, kaut gan pēc manas informācijas viņš attiecīgu darbu varēja sagādāt, viņš tomēr to nedarīja ne tad, ne vēlāk.

Pavisam citāda bija Latvijas dzelzsceļu virsvaldes galvenā direktora — inženiera G. Kļausiņa izturēšanās. Pie pirmās satikšanās viņš apjautājās, vai man darba nevajagot un to nemeklēšot. Atbildēju, ka meklēju bet nedomāju, ka uz dzelzceļa Kļausiņš man varētu kādu darbu dot, jo es taču nebiju dzelzceļnieks. Viņš tomēr man piedāvāja vietu. Izbrīnījies neticīgi jautāju — kādu? Direktora, viņš īsi atbildēja. Nu pavisam apjuku. Kad gribēju šo lietu noskaidrot, viņš lika piekšā man otrā dienā aiziet pie viņa dzelzsceļu virsvaldē.

Kad ierados, Kļausiņš man lika priekšā ieņemt Latvijas dzelzsceļu virsvaldes finanču direkcijas vadītāja vietu. Virsvaldē esot četras direkcijas — finanču, kustības, ceļu un mašīnu — ar četriem direktoriem un viņu kā galveno direktoru. Viņš vēloties, lai es uzņemoties finanču direkcijas vadību drīzi — ar 1. maiju. Tas mani pārsteidza. Šaubījos, vai to spēšu. Kad noskaidrojās, ka šajā direkcijā cita starpā ietilpst arī galvenā grāmatvedība, es atteicos, motivējot, ka kaut gan grāmatvedību teorētiski pārzinu, jo esmu to mācījies un eksāminējies, tomēr neuzskatu sevi par praktiski sagatavotu bilancspējīgu grāmatvedi. Un finanču direkcijas vadītājam taču tādām jābūt.

Kļausiņš manā šaubu pilnā sejā skatoties tikai pasmaidīja un teica, ka es maldoties. Bilancspējīgs grāmatvedis jau grāmatvedībā strādājis, tāda viņam nevajagot. Viņam vajagot direkcijas vadītāju, kuŗam darīšana ar dzelzceļu tarifiem, kalkulācijām, līgumiem, etc. Viņš mani pazīstot un zinot, ka es to spējot. Tāpēc lai atmetot šaubas un bažas. Viņš par mani galvojot. Kļausiņa lielā uzticība man un palaišanās uz mani, protams, man glaimoja, bet iekšējas šaubas galīgi aplāpēt nespēju. Biju tomēr pateicīgs Kļausiņam, devu savu principiālu piekrišanu vietu pieņemt. Norunājām, ka viņš mani vēl uzaiicinās pie sevis dienu vai divas pirms amatā stāšanās, lai iepazīstinātu ar manu priekšgājēju, kas šo vietu pagaidām izpildot.

SESTĀ DAĻA
DARBS LATVIJAS DZELZCEĻU
VIRSVALDĒ

Pēc 1905. gada revolūcijas, kuŗā aktvi piedalijos un par ko cara valdības soda ekspedīcija, uz Skultes barona Mellis Loringhovena norādījuma, bija mani ievietojusi nošaujamo saraksta pirmajā vietā, man bija Latvija jāatstāj un jāslēpjas. Tā bija mana pirmā emigrācija un ievilkās līdz pat 1920. gadam, tā tad veselus 15 gadus. Kaut gan toreiz emigrēt gribēju caur Vāciju uz Šveici, tas man tomēr neizdevās, bija jāpaliek Krievijā. Tik lielā un plašā zemē kā Krievijā slēpties, resp. dzīvot uz cita vārda, mācīties un strādāt bija iespējams, lai gan ar zināmām grūtībām un risku. No šīs emigrācijas kā pilnīgi legāls un visās tiesībās atjaunots pilsonis atgriezos Rīgā. Meklēju darbu un atradu to Latvijas dzelzceļu virsvaldē, kuŗu kā galvenais direktors vadīja Gustavs Kļausiņš.

Satiksme, kā tas visiem zināms un saprotams, ir viena no ļoti svarīgām pilsoņu dzīves ērtībām un nepieciešamībām. Tāpēc arī katra valsts cenšas pēc iespējas labi un ērti to iekārtot. Viens no galvenajiem satiksmes līdzekļiem ir dzelzcešs, toreiz, 1920. gadā, gandrīz vai vienīgais, jo ne šoseju ar noteiktām autobusu līnijām, ne kārtīgas jūras un gaisa kuģu līnijas vēl nepastāvēja. Tāpēc galveno uzmanību, lai kaut cik atvieglotu pasažieru satiksmi un preču pārvadāšanu, nācās veltīt kaŗa laikā sapostītiem dzelzceļiem, to kārtībā savešanai un tālākai izveidošanai.

Kaut gan Latvijas dzelzceļu tīkls 1920. gadā nebija sevišķi plašs un sliežu ceļu gaŗums tikai ap 2.500 kilometru, tomēr dzelzceļu atjaunošanai vajadzēja piegriezt sevišķu vērību. Latvijai kā piejūras zemei bija jāreķinās arī ar kaimiņu, sevišķi Krievijas, tranzītu. Pa kaŗa gadiem dzelzceļi bija galīgi sapostīti: tilti saspridzināti, staciju ēkas nopostītas un vietām, piemēram Rīgas-Daugavpils ceļam, bija nopemtas otras sliedes.

Daudz labākā stāvoklī nebija arī ritošais materiāls — lokomotīves un vagoni, Tie bija gan izvazāti un aizvesti uz Vāciju un Krieviju, gan arī sapostīti. Tā, piemēram, 1920. gadā Latvijai bija tikai 169 lokomotīves, 229 pasažieru un bagāžu vagonu un nepilni 4.000 preču vagonu, kuŗos jau ieskaitīti visi atpakaļ saņemtie un sabojātie, Rīgas mezglā vien pāri tūkstotim. Tos visus vajadzēja remontēt un būvēt jaunus. Lai neapgrūtinātu lasītāju ar skaitļiem par lielo dzelzceļu atjaunošanas darbu, kas veikts Latvijas neatkarības gados, minēšu tikai, ka bez veco ceļu atjaunošanas no jauna uzbūvēti gandrīz 1.000 km jaunu dzelzceļu, lokomotīvu un preču vagonu skaits divkāŗšots, bet pasažieru un bagāžas vagonu skaits vairāk kā trīskāŗšots. Tāpat atjaunoti visi lielie un mazie nopostītie dzelzceļu tilti, atjaunotas vecās staciju ēkas un uzbūvētas vairāk nekā 200 jaunas dzelzceļu stacijas, daudz glītākas un ērtākas nekā vecās.

Skaidrs, ka viss šis atjaunošanas un jaunbūves darbs, tāpat dzelzceļu kustības un saimniecības kāŗtošana un vadīšana prasīja no dzelzceļu virsvaldes daudz pūļu un uzmanības. Lai to visu kāŗtīgi veiktu, pienākumi un darbs bija sadalīti četrās, varētu teikt pat piecās direkcijās: 1) tehnisko jeb ceļu un ēku būvju, 2) mašīnu jeb lokomotīvu un remontu darbnīcu, 3) kustības jeb satiksmes, 4) finanču jeb visu aprēķinu un tarifu, 5) materiālu apgādes daļa, kuŗas pienākumos ietilpa visu dzelzceļam vajadzīgo materiālu iepirkšana un piegāde. Visa šī plašā pārvaldes aparāta priekšgalā atradās galvenais direktors ar ļoti plašām administratīvām pilnvarām, un viņa vadītā četru direktoru „padome” kā kolektīvs darbības saskaņošanas organs.

IEPAZĪŠANĀS AR DARBU UN PĀRKĀRTOJUMI FINANČU DIREKCIJĀ

2. maijā ierados pie G. Kļausiņa dzelzceļu virsvaldē, lai dotu galīgo atbildi uz darba piedāvājumu un iepazītos arī ar līdzšinējo finanču direktora vietas izpildītāju — Arnoldu Dukuru.

Pēc apsveicināšanās Kļausiņš izsauca Dukuru pie sevis un mūs iepazīstināja. Dukurs bija pagara auguma vīrs, melniem cirtainiem

Inž. Dr. G. Kļaušņis — Latvijas dzelzceļu virsvaldes galvenais direktors

matiem, viltīgu un dzēlīgu skatu. Man viņš ne tikai nepatika, bet domas par kopdarbību radīja lielas šaubas un neuzticību. Dzirdot no Kļaušņa, ka esmu jaunais finanču direktors un ka Dukurs turpmāk būs tikai mans palīgs, viņš bija negaidīti un redzami pārsteigts. Izbrīnu pilnās acis mani naidīgi uzlūkoja un aprautie īsie teikumi nebija man labvēlīgi. — Viņš mani apēdis! — kāda balss manī sauca, jo vairāk un vieglāk tāpēc, ka neesmu dzelzceļnieks un dzelzceļa lietas nepārzinu, bet Dukurs esot uz dzelzceļa piedzimis.

Sapratis neērto situāciju, Kļaušņš Dukuru tūlīņ atlaida, pateicis viņam, ka es ar rītdienu pārņemu amatu. Šis steidzīgais paziņojums man nepatika, jo man šķita, ka galīgu piekrišanu vēl neesmu devis un visu sarunas laiku manī brieda doma par atteikšanos. Ar Kļaušņa paziņojumu nu biju tā kā saistīts, un mana atteikšanās rādītu Dukuram, ka esmu no viņa patiesi nobijies. To negribēju. Tāpēc es Kļaušņam pēc Dukura aiziešanas visu atklāti pateicu un jautāju: kā tad nu būs? Būs labi, Kļaušņš atbildēja. Zīmējoties uz manu teicienu par „apēšanu”, smiedamies piezīmēja: „Nevienu viņš nav

apēdis un neapēdis arī jūs. Es stāvēšu aiz jums un kā galvenais direktors būšu pāri jums abiem. Tāpēc droši sāciet strādāt”.

Lai nerastos nekādi pārpratumi, lūdzu Kļausiņa piekrišanu — atļaut man kādu nedēļu vai divas ar dzelzceļa lietām iepazīties, atstājot faktisko finanču direkcijas vadību pa šo laiku Dukuram. Tam Kļausiņš piekrita un mēs šķīrāmies: viņš smaidīgs, es ar smagu sirdi.

Otrā rītā darbiem sākoties ierados pie Dukura finanču direktora kabinetā. Laipni apsveicinājies teicu viņam, ka direkcijas vadību tūlī nepārņemšu, lai viņš to vēl kādu laiku vada, kamēr iepazīšos ar direkcijas darbību. Viņam iebildumu nebija. Kad vēl pateicu, ka pagaidām mēs paliksim kopējā kabinetā, viņš tā kā pabrīnījās, bet kļuva laipnāks. Lūdzu viņu visas direkcijas lietas kārtot tāpat kā līdz šim un parakstīt arī visus rakstus un rīkojumus. Man ienesto galdu novietoju pie loga, atstājot viņa galdu vecajā vietā, lai viņš justos kā direktors.

Mēs sākām strādāt: viņš kārtojot visas direkcijas dažādu daļu un nodaļu darbus, kā arī dodot norādījumus vecākajiem darbiniekiem, kas pie direktora ieradās, es — šķirstot lietas, iepazīstoties ar direkcijas darbu un tā sadalījumu, bet galvenais — vērojot Dukura darbību un klausoties viņa asās un strupās sarunas ar darbiniekiem, kā arī nepalaižot neievērotus viņa bargos norādījumus, it īpaši gadījumos, kad darbinieks nāca ar kādu savu priekšlikumu, kas nesaskaņēja ar Dukura ieskatiem. Tādos gadījumos viņš mēdza ierēdnim bargi uzkleigt un noprasīt: „Ko jūs iedomājaties? Jūs gribat būt gudrāks par mani? Nekādas pretošanās, dariet, ko pavēlu”.

Pēc darba laika beigām Dukurs parasti palika vēl stādājot, lasot un parakstot daudz un dažādus papīrus. Viņš teica, ka direktoram esot tik daudz darba, ka darba laikā to nevarot veikt. Viņš bieži strādājot līdz pusnaktij. Tas mani mazliet biedēja. Prasīju parādīt tos papīrus un rēķinus, kuŗus viņš kārtu vakaros pēc darba laika. Viņš man tos arī rādīja un es dabūju pārliecināties par viņa nesaprotīgo birokrātismu un pilnīgi lieku nakts darbu. Paskaidrošu to ar vienu piemēru.

No visām, apm. 300 Latvijas dzelzceļu stacijām katru dienu, parasti ar rīta vilcieniem, ienāca naudas sūtījumi — staciju dienas ieņēmumi par pasažieru biļetēm, preču un bagāžas sūtījumiem, vagonu un laukumu īrēm, etc. — ar pavadrakstu un lūgumu — atsūtīt stacijai kvīti par naudas saņemšanu. Naudas atveidēs, parasti vil-

cienu vecākie konduktori, naudu nogādā dzelzceļu virsvaldē un nodod finanču direkcijas grāmatvedības kasierim, kas to saņem un par to parakstās. Šos pavadrakstus kasieris nodod attiecīgam grāmatvedim, kas ienākumus ieģrāmato, sastādot kopsavilkumu par visu staciju dienas ienākumiem un, stacijām kvītes nenesūt, nodod ieņēmumu kopsavilkumu kopā ar pavadrakstiem galvenajam grāmatvedim, kurš tos nodod tālāk direktoram. Direktors sēž stundām ilgi pēc darba laika un 300 reizes katru dienu raksta uz staciju pavadzīmēm: „Izsūtīt kvīti. A. Dukurs”. Otrā rītā šos pavadrakstus ar Dukura personīgi rakstīto pavēli caur direkcijas kanceleju nodod atpakaļ grāmatvedībai, un tā kvīti stacijai aizsūta.

Man jāsaka, ka tik stulbu birokrātismu vēl nekur nebiju redzējis un sāku saprast Kļausiņu, kas no Dukura kā finanču direktora gribēja tikt vaļā. Tai vietā, lai vienu reizi pateiktu grāmatvedībai, ka par naudas saņemšanu tūliņ jāizsūta kvītis stacijām, nododot direktoram informācijai tikai ienākumu kopsavilkumu, Dukurs sēdēja stundām ilgi un rakstīja savu „Izsūtīt kvīti. A. Dukurs” 300 reizes katru dienu, aprūtinot darbiniekus un kavējot kvīts izsūtīšanu par veselu dienu, dažreiz pat vairākām. Kāpēc? Grūti saprotams. Varas kāre vai stulbums?!

Kad divi nedēļas biju pavadījis kopā ar Dukuru vienā istabā, vērojot viņa sarunas ar darbiniekiem un klausoties viņa bargos rīkojumus un norādījumus, izšķīros par direkcijas vadības pārņemšanu. Sestdienā, darbam beidzoties, pateicu Dukuram, ka ar pirmdienu atbrīvoju viņu no vadības un viņš darbosies kā mans palīgs un konsultants. Aprunājoties ar G. Kļausiņu, vienojāties, ka Dukuram ierādīs atsevišķu istabu ēkas trešajā stāvā starp citiem direkcijas darbiniekiem un nodos viņa pārraudzībā tarifu un preču pārvadājumu nodaļu.

Pirmdienas rītā to Dukuram pateicu un lūdzu viņu pārcelties uz trešo stāvu. Tas viņam, acīmredzot, nepatika, jo viņš bija cerējis palikt ar mani kopējā istabā. Ar šo brīdi biju kļuvis par faktisko dzelzceļu virsvaldes finanču direktoru, ar kuŗu kārtojami visi sarežģītākie jautājumi un atbildīgākās lietas.

Lai direkcijas darbību ievadītu jaunā gultnē un visiem darbiniekiem to darītu saprotamu, sasaucu otrā dienā pēc vadības pārņemšanas visus atbildīgos darbiniekus, protams, arī Dukuru, pie sevis uz pārrunām par līdzšinējo un turpmāko direkcijas darbību.

Ievadot sarunas teicu, ka novērojot direkcijas darbību un līdzinējās priekšniecības rīcību, atrodu, ka šis un tas būtu grozāms un dažās lietās ievadamas radikālas pārmaiņas. Teicu, ka mani pārsteidz tā vienmuļība un sastingums darbā, kādu novēroju, un neviens ierosinājums, neviens atbildīga darbinieka priekšlikums ne tikai kā netiek ievērots, bet darbinieks, kas iedrošinājies ar tādu nākt, izbārsts un priekšlikums strupi noraidīts. Cik noprotu, tas tiek darīts tādēļ, ka apakšnieks nedrīkst būt gudrāks par priekšnieku un apakšnieka priekšlikuma pieņemšana grautu disciplīnu un kārtību darbā. Pēc manas saprašanas un atziņas šāds uzskats ir aplams, tas atņem darbiniekam iniciatīvu un prieku strādāt, un kaitē darbam. Tāpēc lūdzu visus atbildīgos darbiniekus, veicot daudz un dažādus direkcijas darbus, vienmēr domāt arī par to, vai šos darbus nevar veikt arī citādi, vienkāršāk. Ja tāda iespēja vai ideja rodas, ziņot savam tiešajam priekšniekam, kas, savukārt, ja atrod priekšlikumu par pamatotu, var ar to tūlīt nākt pie manis ierosinājuma pārrunāšanai.

Aizrādīju arī, ka Latvijas dzelzceļi pagaidām, kamēr nav izstrādāti jauni, mūsu mazajai valstij piemēroti noteikumi, pārņemuši veco — lielās Krievijas — dzelzceļu noteikumus un kārtību, kas daudzos gadījumos, kā to jau esmu novērojis, mums neder, bet esam spiesti pie tiem turēties, kamēr nav citu, ko vietā likt. Jo ātrāk dzelzceļu darbinieki atradīs labākus, mums piemērotus darbības veidus, jo ātrāk varēsim vecos noteikumus atcelt un strādāt pēc jauniem, mūsu pašu atrastiem.

Visi klātesošie darbinieki it kā atdzīvojās, sejās parādījās smaidi un bija dzirdamas balsis: „Pareizi, pareizi!”

Tālāk runāju par direkcijas iekārtojumu un darba kārtību. Likvidēt kādu nozari nedomāju. To bija daudz, bet visas tās, vismaz pagaidām, bija vajadzīgas. Atstājot to visu neskartu, nācu ar radikālu priekšlikumu šī plašā aparāta iedarbināšanas un attiecību kārtošanas ziņā. Ja līdz šim visus ienākušos rakstus, pieprasījumus, priekšlikumus un paskaidrojumus, resp. lielās mašīnērijas iedarbinātājus nodeva tieši direktoram, un tad viņš, tos caurskatījis, ar saviem personīgiem norādījumiem laida tālāk daļām un nodaļām, atņemot līdz ar to tām katru iniciatīvu un patstāvību, tad turpmāk tas viss jāgroza, apgriežot šo procedūru pilnīgi otrādi. Turpmāk kanceleja, saņēmusi pastu, nenodos to visu direktoram, bet sadalīs un nodos direkcijas daļām un nodaļām pēc piederības, atstājot direktoram

tikai tieši viņam adresētos, vispār ierosinošus un principiālus rakstus, arī tādus iesniegumus, kuŗi skaŗ vairākas daļas vai par kuŗiem kanceleja nevar izšķirties, kam tie nododami.

Saņēmuši visus minētos iesniegumus, daļu un nodaļu vadītāji skata tos cauri un nodod izpildīšanai parastā kārtībā, bet gadījumos, kur rodas šaubas, griežas pie sava priekšnieka vai pat direktora pēc paskaidrojuma vai norādījuma. Šī kārtība, resp. darbības veids dos iespēju atbildīgiem darbiniekiem nākt ar saviem priekšlikumiem un ierosinājumiem, kas atraisīs viņu iniciatīvu un vairos darba interesi. Bez tam jaunā kārtība atsvabinās direktoru no sikiem un nevajadzīgiem darbiem, dodot viņam iespēju nodarboties ar svarīgākām lietām, tajās iedziļināties un tās skaidrojot.

Visiem klātesošiem darbiniekiem jaunā kārtība patika un tie par to priecājās. Nepatika tikai Dukuram, to skaidri redzēju, un pēc apspriedes viņš vienam otram bija teicis, ka „Bastjānis braucot uz elli”. Drīz tas kļušot skaidrs un veco kārtību atjaunošot.

Ka Dukurs mani nīda, tas bija skaidrs ne tikai man, bet arī citiem direkcijas darbiniekiem. Iemeslu šim naidam bija diezgan. Tāpēc varēja gaidīt, ka viņš šādā vai tādā veidā mēģinās man atriebties, tas ir — „iegāzt” kādu neapdomīgu vai aplamu rīkojumu dodot kādā svarīgā lietā, jo viņš zināja, ka dzelzceļa darbā es esmu jauns iesācējs, un viņam kā piedzīvojušam dzelzceļniekam viegli izdosies mani provocēt. Bija jāpiesargās un jāuzmanās.

Uz to nenācās ilgi gaidīt. Bija pagājušas dažas nedēļas mierīgi strādājot. Ar jauno darba kārtību visi bija apmierināti. Arī man radās iespēja tuvāk iepazīties kā ar atbildīgajiem darbiniekiem, tā ar dzelzceļa lietām, jo darbinieki nāca pie manis pārrunāt vienu otru svarīgāku jautājumu. Šādos gadījumos darbiniekiem jau bieži vien bija gatavi priekšlikumi, kā pārrunājamo jautājumu kārtot, kas šad tad nesaskanēja ar veco birokrātisko kārtību, bet prasīja pēc jauna atrisinājuma.

Vienu rītu ierodas pie manis Dukurs ar mazu rakstiņu rokā, nosēžas man pretī pie rakstāmgalda, draudzīgi smaidīdams pasniedz rakstiņu un prasa, ko viņam ar šo pieprasījumu darīt, ko uz to atbildēt?

Izlasījis pasniegto rakstu par kādu sarežģītu, bet man pilnīgi svešu un nezināmu lietu, aptveru, ka to nepārzinu un nekādu atbildi nevaru dot. Nojautu, ka te kas slēpjas, jo Dukurs, domādams, ka es

nepazemošos un neteikšu, ka nezinu un lietu nesaprotu, bet došu noteiktu rīkojumu, ko uz pieprasījumu atbildēt. Tas, pēc viņa domām, droši vien, būs aplams, un viņš to varēs izlietāt manai kompromitēšanai.

Drusku padomājis un neērtu situāciju aptvēris, sniedzu viņam rakstiņu atpakaļ un saku, ka šī ir viņa vadītās daļas lieta un piekrīt viņa izšķiršanai, kam Dukurs ar galvas mājienu piekrīt. Prasu, ko viņš liek priekšā? „Es?” viņš tā kā apjūk. — „Jā, jūs,” es saku. „Tā taču jūsu lieta”. — „Nu”, Dukurs apjucis iesāk, „varētu, varbūt, atbildēt tā un tā...” „Un kā vēl varētu atbildēt?” prasu. „Nu, varētu rakstīt arī tā”. Nu man šī lieta ir skaidra un tāpēc droši saku: „Dariet tā!” Dukurs nekā neiebilst, paņem rakstiņu, pieceļas un aiziet. Ja te bija domāta provokācija, tad tā nebija izdevusies.

Drīz sastapos ar jaunām grūtībām. Kādu dienu pie manis dzelzceļu virsvaldē ierodas slavenais dziedonis Pauls Sakss, kuŗu personīgi pazīstu un kuŗš man tik patīkamā atmiņā ar saviem lieliskajiem koncertiem Maskavā 1915./16. gadā. Viņš runā par vispārīgām latviešu lietām, dažādiem dienas notikumiem, nekā konkrēta neminot. Klausos, brīnos un sev jautāju, kāds gan sakars Saksa apmeklējumam varētu būt ar dzelzceļu? Zinu, ka viņš pēc izglītības ir agronoms, bet dzelzceļam taču nav nekas kopējs ar agronomiju. Prasīt viņam, kādēļ viņš pie manis ieradies, būtu netaktiski, bet tajā dienā esmu nevalīgs, un atļauties darba laikā gaŗas privātas sarunas nevaru. Sāku jau nervozēt, ko laikam pamana Sakss. Nu viņš sāk runāt par kādas firmas divkāršiem maksājumiem dzelzceļa vagonu aizturēšanas dēļ, lūdz minēto firmu no tiem atbrīvot.

Pauls Sakss, dzelzceļa vagoni, divkāršas maksas — nevaru nekā saprast. No tālākās sarunas izprotu, ka Sakss runā kādas lielas tirdzniecības firmas vārdā, jo parāda man kādus šīs firmas dokumentus. Redzu, ka lieta saistīta ar kādu Dukura rīkojumu, bet tas man liekas gluži aplams un neiespējams. Pa telefonu izsaucu Dukuru pie sevis, lai jautājumu noskaidrotu Saksam klātesot.

Pārrunājot firmas sūdzību un protestu, noskaidrojas, ka uz Latvijas dzelzceļiem ievests arī Krievijas dzelzceļu noteikums, ka gadījumā, ja dzelzceļu noliktavu trūkuma dēļ vagoni pienākušais firmas preču sūtījums nevar tikt izkrauts, firmām, tāpat kā visiem citiem tādu preču saņēmējiem, jāmaksā dzelzceļam divas maksas: viena par neizkrauto vagonu aizturēšanu, un otra — par šo pašu neizkrauto,

bet aizturētos vagonos atrodošos preču uzglabāšanu noliktavā, kur tās nemaz nav ievietotas. Atrodu šādu noteikumu par absurdu un saku, ka tas jāatceļ un firma no divkāršām maksām jāatbrīvo. Bet Dukurs atrod noteikumu par pilnīgi pareizu, jo tāds pastāvējis uz Krievijas dzelzceļiem.

Šādu novecojušu un Latvijas saimnieciskai dzīvei nepiemērotu, pat kaitīgu noteikumu, kas tīri automātiski pārņemti no krieviem, bija diezgan daudz, visus neatceros. Tā kā dzelzceļu virsvalde pati tos nevarēja atcelt, tad no tiem galīgi atbrīvojāmieši tikai dažus gadus vēlāk, kad pie jaunā Latvijas dzelzceļa likuma apspriešanas Saeimā es jau kā Saeimas deputāts un visu satiksmes lietu referents liku Saeimai priekšā tos atcelt.

Neatradu par pareizu arī to dzelzceļa staciju bufešu nomāšanas kārtību, kuŗa, laikam balstoties uz Krievijas likumiem, bija ieviesta Latvijā. Parasti tās izīrēja uzņēmējiem — bufešu turētājiem rakstiskās izsolēs, nepielaižot nekādu mutisku solīšanu vai pārsolīšanu. Novērojumi, kā mani attiecīgie darbinieki informēja, rādījuši, ka pie tādas kārtības viegli iespējama solitāju sazināšanās un bufešu turētāji tās dabūjuši par ļoti niecīgām īrēm. Izīrēšanas noteikumus tūliņ grozīju, pielaižot pēc rakstiskiem iesniegumiem vēl mutisku pārsolīšanu. Cenu noteikšana dzelzceļu bufetēs par ēdieniem un pārdodamiem produktiem atkarājās pilnīgi no dzelzceļu virsvaldes finanču direkcijas.

Šādas un citādas pārgrozības finanču direkcijas praktiskā darbā turpinājās vēl ilgi, jo vadošie darbinieki, izņemot Dukuru, nāca pie manis ar lietderīgiem ierosinājumiem un priekšlikumiem, ar kādiem tie savā ikdienas darbā bija sastapušies, bet par kuŗiem runāt agrāk nebija iedrošinājušies. Pamazām jūtami pārveidojām direkcijas praktisko darbību, to vienkāršojot un uzlabojot. Iespējams tas bija tāpēc, ka darbinieki bija man draudzīgi, ierosinot un atbalstot pārmaiņas, paši par tām priecājoties.

Nāca priekšā gadījumi, kur arī es ar savu direktora varu vien, jeb kā ļaudis mēdz teikt — uz savu galvu vien — nevarēju pārmaiņas ievest, jo tās bija saistītas ar varbūtēju dzelzceļu ienākumu samazināšanos, un šādi gadījumi bija jāierosina dzelzceļu virsvaldes padomē, t.i. visu piecu direktoru kopējai apspriešanai un izlemšanai.

Par vienu gadījumu pastāstīšu sīkāk. Dzelzceļš katru dienu pārvadā milzumu dažādu preču un mantu. Par tām ir noteiktas maksas,

resp. tarifi, atkarībā no preces un tās svara vai gabalu skaita, un pārvedamā attāluma kilometros. Tā kā preču ir daudz un dažādu, tad arī tarifu ir daudz, kas vienkāršības dēļ sadalīti pa grupām, resp. klasēm, sakopojot vienā grupā vairākus puslīdz vienāda smaguma un vērtības preces un nosakot tām puslīdz vienu un to pašu tarifu. Stacijas priekšniekam (mazajās stacijās) vai speciāli šim pārvadājumu maksas un piemērošanas darbam nozīmētajam ierēdnim (lielajās stacijās) jānoteic, kāda maksa katrā gadījumā piemērojama, aprēķinot kopsummu sakarā ar tālumu, par kādu minētā prece tiks pārvesta, un ierakstot šīs ziņas tā sauktajā preces „pavadu zīmē”. Parasti šos aprēķinus gan izdara gala stacijā pie preces izdošanas saņēmējam, ko parasti sauc par preces „izpirkšanu”, bet tas lietas būtību negroza.

Kā stacijas priekšnieks, tā arī tarifu piemērošanas ierēdnis var kļūdīties, un nereti arī kļūdās, iekasējot no preču izpircēja vai nu par maz, kad zaudējums rodas dzelzceļam, vai arī par daudz, kad apkrāpj preču izpircēju. Lai šo staciju aprēķinus pārbaudītu un pieļautās kļūdas novērstu, tad pastāv noteikums, ka visi preču pavadokumenti ar minētiem aprēķiniem jāiesūta dzelzceļu virsvaldes finanču direkcijai, kur tos speciāli šim operācijām apmācīti ierēdņi pārbauda, kļūdas izlabo un sastāda speciālu sarakstu par piedzenām, resp. iemaksājamām summām no preču izpircējiem, vai arī tiem izmaksājamām summām. Tas ir nogurdinošs darbs, un pie tā strādā lielāks skaits ierēdņu, jo manā laikā bez izņēmuma visas preču pavadzīmes pārbaudīja.

Pie pavadzīmju pārbaudes izrādās, ka daudzas no tām, turpat viena piektdaļa, ir ar kļūdām, tas ir — pārvadāšanas maksas nepareizi aprēķinātas. Pārbaudītāju sastādītie saraksti ar iztrūkumu vai pārmaksu tiek nodoti finanču direktoram.

Pārbaudot šos sarakstus redzams, ka visā vairumā kā iztrūkumi, tā arī pārmaksas ir niecīgas — daži desmiti vai pat tikai daži santimi. Latos skaitāmo summu ir mazāk, bet desmitos latos — ļoti maz. Finanču direktoram, pēc veciem noteikumiem, visas iztrūkstošās summas — santimi vai lati — bija jāpiedzen ar policijas palīdzību. Pārmaksātās summas jāatmaksā, ja tās pieprasa.

Rīkojoties pēc noteikumiem jāievada piedzīšana par katru santimu, tas ir — finanču direkcijai jāraksta policijai piedzīšanas ierosinājums, tai jāuzmeklē „vainīgais” un pie tā jāgriežas ar aicinājumu samaksāt. Saņemtie santimi, ja tos labprātīgi maksā, jānogādā dzelz-

ceļu virsvaldē ar paziņojumu par samaksu. Virsvaldes grāmatvedībai piedzītie santimi jāiegrāmato, nododot tarifu pārbaudes daļai piedzīšanas ierosinājumu kopā ar policijas rīkojumu par piedzīšanu un grāmatvedības atzīmi par piedzīto santimu ieegrāmatošanu, un tad šai tarifu jeb preču pārvadājumu dokumentu pārbaudes daļai jāuzmeklē attiecīgie dokumenti un jāatzīmē, ka iztrūkums piedzīts.

Ja brīdi apstājamies un aprēķinām to laika patēriņu pie vedmaksas iztrūkuma piedzīšanas raksta izgatavošanas un izsūtīšanas, tad policijas „vainīgā” uzmeklēšana, iztrūkuma nokārtošana un naudas nogādāšana dzelzceļam, kā arī finanču direkcijas grāmatvedības un tarifu daļas naudas ieegrāmatošanu un atzīmēšanu, tad sapratīsim, ka šāda dažu santimu piedzīšanas operācija nodarbina vismaz 5—6 ierēdņus, kas, nodarbināto ierēdņu algas vien rēķinot, izmaksāja caurmērā 3—4 latus.

Šis vienkāršais aprēķins rāda, ka preču vedmaksas iztrūkums piedzenams tikai tajos gadījumos, kuŗos tas pārsniedz varbūtējos piedzīšanas izdevumus, bet par piedzīšanu nebūtu jādomā, ja iztrūkums ir tikai dažu desmit santimu liels.

Kad man tarifu un preču pārvadāšanas zīmju pārbaudes daļas vadītājs Dukurs nodeva pabiezu kopā sašūtu iztrūkstošo vedmaksas iztrūkuma piedzīšanas burtnīcu par ilgāku laiku, laikam vairākiem mēnešiem, par summu ap 5 vai 6 tūkstoš latiem ar priekšlikumu uzsākt pret visiem burtnīcā minētiem parādniekiem — arī santimniekiem — piedzīšanu, es, lietu noskaidrojot, atzinu to par pilnīgu absurdu. Dukurs pastāvēja uz savu, norādot, ka pretējā gadījumā es nodarīšot dzelzceļam lielus un neattaisnojamus zaudējumus. Mani motivējumi un aizrādījumi viņu pārliecināt nespēja.

Ko man bija darīt? Kad citi darbinieki arī apliecināja, ka „līdz šim tā ir darīts”, tad uzņemties atbildību par varbūtējiem, kopsummā diezgan prāviem zaudējumiem, neuzdrošinājos, jo mani varēja par to iesūdzēt tiesā, un prasīt zaudējumu atmaksu. Tāpēc griezos pie galvenā direktora Kļausiņa un prasīju viņam padomu.

Noklausījies manus paskaidrojumus, viņš brīnījās, kā tāda absurda lieta līdz šim pielaista un nav ne pacelta, ne pārrunāta. Atcelt visu piedzīšanas akciju arī viņš neuzdrošinājās, bet ieteica man šo jautājumu likt priekšā dzelzceļu virsvaldes padomē, resp. visu direktoru kopējā apspriedē. To arī darīju.

Padomē pilnīgas vienprātības nebija. Kamēr daži, tāpat kā galvenais direktors, brīnījās par līdzšinējo absurdo rīcību, viens no tiem šaubījās, vai iztrūkuma nepiedzīšanas gadījumā Valsts kontrole nevarētu piesieties no tīri formāla viedokļa un uzlikt dzelzceļam „uzrēķinu”. Kad pārējie šīs šaubas noraidīja, tad visi vienojās piedzīšanu ievadīt tikai tādos gadījumos, kur iztrūkums pārsniedz trīs latas. Ar šo padomes lēmumu viss lielais piedzīšanas darbs atkrita.

Padomes pārrunās par iztrūkstošās vedmaksas piedzīšanu skāra vēl kādu svarīgu principiālu jautājumu — vai vispārējo preču pārvadājumu maksas pārbaudes vietā nevarētu ievest tikai izlases principu, kur no diviem, trim, pieciem vai vairākiem pārvadājumiem, pārbaudītu tikai vienu. Tā kā šis jautājums saistījās ar ierēdņu skaita samazināšanu no vienas un Valsts kontroles nepieņemšanu un uzrēķiniem no otras puses, tad to tuvāk neiztirzāja un atstāja atklātu.

Strādājot dzelzceļu virsvaldē es tomēr sajutu šad tad praktisku piedzīvojumu trūkumu tehniskā ziņā. Es nepazinu tik sīki vecās Krievijas dzelzceļu likumus un noteikumus, kuņi pie mums bija spēkā un pie kuņiem bijām spiesti turēties. Tas viens. Otrkārt, es nepazinu visus tos dokumentu un rīkojumu formulārus, ar kuņiem ikdienas darbā bija jāstopas finanču un arī citās direkcijās, ar lietojamām blanketēm, revīziju aktiem, rīkojumu un norēķinu formulāriem, etc., kas saskaņā ar Krievijas likumiem un noteikumiem bija vai nu noteikti, vai pielaisti. Tāpēc sarunās ar saviem un citu direkciju darbiniekiem, kad tie minēja tikai šo formulāru nosaukumus vai apzīmējumus ar burtiem un numuriem, nevarēju uzreiz labi orientēties, un man bija jāprasa tos parādīt. Ikdienas steidzīgā darbā šāda formulāru nepazīšana rada zināmas neērtības un traucējumus.

No šīm neērtībām gribēju atbrīvoties un tāpēc apņēmos ar visiem šiem likumiem, noteikumiem un formulāriem iepazīties, nodarbojoties ar tiem mājās pa svētdienām, jo darba dienās priekš tā laika neatlika. Tas bija vienmuļš un nepatīkams darbs, bet es neatlaidos. Grauzu tos, līdz izgrauzu, bet tas prasīja no manis vairāk kā pusgada svētdienas un svētku dienas. Kādreiz mans jaukais Maskavas studiju laika draugs — prof. Teodors Celms — mani pārsteidza pie šī darba. Mazliet ar manu nodarbošanos iepazīties, viņš brīnījās, nosauca to par nekam nederīgu laika patēriņu, un noteica: „Galva nav ne šķūnis, ne vecu krāmu kambaris, kur sabāzt visādas nevajadzīgas lietas; metiet šo niekošanos projām!”

Voldemārs Bastjānis — Latvijas dzelzceļu virsvaldes finanču direktors

Tā varēja teikt profesors un filozofs, un viņam bija pilnīga taisnība, bet es tā rīkoties nevarēju, jo katru dienu savā maizes darbā man ar šo „niekošanos” bija jāstopas un šis „krāmu kambaža” lietas jāpārcilā. Tāpēc noteikumu un formulāru „graušanu” turpināju, kamēr ar visiem tiem pamatīgi iepazīnos.

Kādreiz vēlākais dzelzceļu virsvaldes direktors (G. Kļausiņa pēctecis) Kārlis Bļodnieks bija teicis savam brālim — saeimas deputātam Ādolfam Bļodniekam, ka Bastjānis dzelzceļu iekārtu, noteikumus un darbību izgrauzis „līdz ķimenēm”, un ka ar viņu par to strīdēties nav iespējams.

Nemanot bija pienācis 1920. gada rudens. Kādu dienu, kad direkcijā viskarstākais darba laiks, ieradās pie manis Rīgas pilsētas IV ģimnazijas skolotāju delegācija ar matemātikas skolotāju Tilmaņa kundzi priekšgalā. Esmu tik aizņemts, ka ar deleģciju tūlī runāt nevaru, kādēļ lūdzu to apsēsties un mazliet uzgaidīt.

Uz galda ir divi telefoni. Iekšējais, saistīts tikai ar plašo dzelzceļu virsvaldi, otrs ārējais, savienots ar pilsētu. Sagadās, ka šinī laikā mani apmeklēja arī vairāki atbildīgie ierēdņi, kuriem atļauts ierasties bez pieteikšanas. Zvana telefoni. Stāvoklis ir tāds, ka es reizē runāju pa telefonu, parakstu atnestos rakstus, dodu īsas atbildes uz ierēdņu jautājumiem, vēl par šo to apprasos un dodu īsus norādījumus.

Kad viss steidzamais „nogrūzts”, lūdzu delegāciju pie sevis. Visi tās locekļi man pazīstami, bet nezinu, kādēļ tie ieradusies. Tilmaņa kundze nu pastāsta, ka iepriekšējā vakarā skolotāju padome pārrunājusi skolotāju trūkumu un nolēmusi uzaicināt mani par komercġeografijas skolotāju. Šādā nolūkā delegācija pie manis ieradusies.

Klausoties šajā uzaicinājumā man tiešām bija žēl, ka tas nāk tik vēlu. Pats „pēc dzimšanas”, ja tā varētu teikt, esmu skolotājs. Bet aicinājums nāk par vēlu, esmu jau dzelzceļa virsvaldes darbā ar plašu darbības loku. Ja šis aicinājums būtu nācis pavasarī, kad atbraucu no Maskavas, droši vien būtu to pieņēmis ar lielu prieku. Tagad uzņemties blakus šim darbam arī skolotāja pienākumus būtu par daudz.

Kad to pasaku delegācijai, tās locekļi pasmaida, un Tilmaņa kundze saka: „Tā jau mēs domājam, vērojot jūsu tīri nesaprotamo darbību. Vienā laikā runāt pa diviem telefoniem, parakstīt rakstus, vest sarunas ar darbiniekiem un dot vēl norādījumus, nē, tas nav saprotams. Tāpēc mēs arī jau klusām spriedām, ka mūsu nāciens būs veltīgs, ka jūs mūsu priekšlikumu noraidīsīt”.

Pateicies delegācijai par apmeklējumu un priekšlikumu saku, ka mājās vēl aprunāšos ar sievu, arī pilsētas IV ģimnazijas latviešu valodas skolotāju, bet ka laikam gan patīkamo uzdevumu pieņemt nevarēšu.

SADURSME AR IEKŠLIETU MINISTRU ARVEDU BERGU

Satversmes sapulci, kā jau redzējām, ievēlēja 1920. gada 17. aprīlī ar 150 deputātiem. Ziemeļvidzemē vajadzēja vēlāk izdarīt papildvēlēšanas, lai ievēlētu vēl 2 deputātus.

Sociāldemokrātu partijas vēlēšanu skaits bija liels, bet cerēt uz divu papilddeputātu ievēšanu tā nevarēja. Bija skaidrs, ka vienu no tiem viņi dabūs. Formas un prestiža dēļ partija nolēma uzstādīt divus kandidātus. Tā kā toreiz vēlēšanas notika ar „sastingušām” listēm, varēja balsot tikai par sarakstu, resp. partiju, bet ne atsevišķu personu, tad par ievēšanu skaitījās tas kandidāts, ko partija bija uzstādījusi sarakstā kā pirmo. Tātad bija skaidrs, ka tikai sociāldemokrātu pirmo kandidātu ievēlēs. Partijai nu bija jāizšķiras, kuŗu no diviem kandidātiem likt kā pirmo, kuŗu kā otro. Šie kandidāti bija Vilis Dermanis, tikko atgriezies no ASV un es — atgriezies no Maskavas.

Izšķiršanās nav bijusi viegla. Tad mans draugs un studiju biedrs Andrejs (ne Ansis) Petrēvics uzstājies par V. Dermani, motivēdams ar to, ka Dermanis ir vecāks un partijā plašāk pazīstams. Bez tam Dermanis atgriezies no demokratiskas zemes un tādēļ būs mērenāks nekā Bastjānis, kuŗš pārbraucis no diktatoriskās Maskavas. Šos motīvus ievērojot, partijas centrālkomiteja arī piekritusi V. Dermaņa kandidātūrai kā pirmai, atstājot mani otrā vietā. Vili Dermani arī ievēlēja par Satversmes sapulces locekli.

Vēlēšanu laikā visiem kandidātiem jāuzstājas tautas sapulcēs ar runām un savu ieskatu deklarāciju. Arī man bija jābrauc uz sapulcēm Ziemeļvidzemē. Biju gan valsts ierēdnis, bet mana brīvība nebija ne ar ko ierobežota. Varēju piedalīties sapulcēs tāpat kā visi citi kandidāti, aizstāvēt savus un savas partijas uzskatus, kritizējot tai pašā laikā citas partijas un citus kandidātus, neizslēdzot toreizējā ministru prezidenta K. Ulmaņa vecsaimniekus, kā arī iekšlietu ministra A. Berga — pilsētu namsaimniekus. To arī darīju.

Sociāldemokrātu partija bija sarīkojusi un izsludinājusi vēlēšanu sapulci Valkā, minot mani par šīs sapulces galveno runātāju. Valkā pēc atgriešanās no Maskavas vēl nebiju bijis, un pilsētas sadalījumu starp Latviju un Igauniju nebiju redzējis, kādēļ šī sapulce mani ļoti interesēja, tā paverot iespēju ar Valku iepazīties.

Lai nu svētdiena, kad parasti „grauzu” dzelzceļu noteikumus un iepazīnos ar formulāriem, nebūtu jāizlieto tikai vēlēšanu sapulcei, bet varētu daļēji izlietot arī iepazīšanai ar dzelzceļa darbību, it īpaši ar staciju revīzijām, tad vienojos ar šīs nozares darbinieku Krieviņu — izdarīt arī Valkas dzelzceļu stacijas revīziju un ar šo operāciju, tā sakot „dabā” iepazīties.

Sestdienas vakarā uz Valku atejošam vilcienam lūdzu piekabināt dzelzceļa dienesta vagonu, kādus parasti lepni sauca par „zalona vagoniem”, un abi ar Krieviņu izbraucām uz Valku. Dzelzceļnieki nebūtu dzelzceļnieki, ja par manu braucienu dienesta vagonā nezinātu visa līnija līdz Valkai. Krieviņš vagonā man paskaidroja, ka visās stacijās, kur šis vilciens pieturēs, uz perona vilcienu sagaidīšot un nolaidīšot bez dežurantiem arī staciju priekšnieki, jo tie zinot, ka finanču direktors braucot, bet kādā nolūkā un kur tas apstāšoties, to viņi nezinot. Krieviņš apjautājās, vai es negribot stacijās izkāpt vai vismaz iziet uz vagona platformas un staciju priekšniekus pieņemt? Pateicu, ka nē, un abi drīz vien likāmies gulēt vagona pavadoņa tīri saklātās gultās.

Agri rītā bijām Valkā un, brokastis paēduši, tūlīņ uzsākām stacijas revīziju. Revidēja, protams, Krieviņš, es viņam asistēju, novērojot revīzijas gaitu un iepazīstoties ar stacijas dokumentiem un formulāriem. Droši varu teikt, ka tādu revīziju, kuŗā piedalās finanču direktors, neviena Latvijas dzelzceļu stacija nebija līdz tam piedzīvojusi, un šķiet, nav piedzīvojusi arī pēc tam. Tāpēc tā stacijā radīja lielu satraukumu.

Kad laiks tuvojās noteiktai vēlēšanu sapulces sākšanās stundai, revīziju pārtraucām un devāmies uz sapulci. Tā bija labi apmeklēta, un es tanī pusotras vai divi stundas norunāju, stipri kritizējot bergistus un ulmaniešus, gan par viņu uzstāšanos Satversmes sapulcē, gan rīcību ikdienas dzīvē.

Pēc sapulces tās rīkotāju pavadībā apstaigājām Valku, apmeklējām arī caurlaides punktu no Latvijas uz Igaunijas Valku, un devāmies atpakaļ uz staciju paēst pusdienas un turpināt revīziju. Nekādas sadursmes, ne trokšņošanas vai incidentu nebija. Pabeiguši revīziju vēlu vakarā, sēdāmies atkal savā dienesta vagonā un otrā rītā, pa ceļam labi izgulejušies, bijām Rīgā, un abi turpinājām savu darbu.

Bija pagājušas dienas desmit vai drusku vairāk, kad kādu rītu man piezvana satiksmes ministrs — Ādolfs Kuršinskis, kuŗš Teodoram Hermanovskim 1920. g. 11. jūnijā aizejot, iecelts par satiksmes ministru un, godinot mani par „direktora kungu”, lūdz uziet pie viņa. Tā godināšana man mazliet uzkrīt, jo ar A. Kuršinski esmu personīgi pazīstams no 1905. gada revolūcijas laikiem, kad viņš bija sociāldemokratu nelegāls propagandists tāpat kā es. Bet tāda godināšana bija diezgan parasta, jo vairums pilsonisko latviešu,

tāpat kā citu mazo zemju oficiālie pārstāvji mīl, ka tos godina par ministru un prezidentu kungiem, neaizmirstot arī attiecīgā gadījumā pagodināt par ekselenci, etc.

Sasveicinājies un apsēdies, A. Kuršinskis paņēma kādu mazu rakstiņu, paceļ to pirkstos uz augšu un saka: „Jums, direktora kungs, būs jāiesniedz atlūgumos no amata”. Man šķiet, ka neesmu teikto pareizi sadzirdējis un tāpēc, pieri saraucis, pārprasu — „Kas man jādara?” „Jāiesniedz atlūgumos”, viņš atkārtoti un rāda rakstiņu. Kad gribu to paņemt, lai izlasītu, viņš man to nedod, bet piebilst: „Iekšlietu ministrs Berga kungs to prasa”. Kādēļ? — jautāju. — Es esot atļāvies Valkas sapulcē uzbrukt Satversmes sapulcei un to nokritizēt. Tik augsts ierēdnis kā es to nedrīkstot darīt.

Jūtu, ka šis A. Berga apvainojošais ziņojums ar bezkaunīgo prasību par atlūgumos iesniegšanu mani tā sadusmojis, ka jāvaldās, lai dūsmās neizmestu kādus asus un apvainojošus vārdus pret A. Bergu un visu valdību, jo man šķiet, ka prasība par atlūgumos iesniegšanu izdarīta ar valdības ziņu un piekrišanu. Tāpēc uz Kuršinska jautājumu, vai es atlūgumos iesniegšu, dūsmīgi un strupi atbildu, ka nē, piebilzdams, ka neesmu kaķis, ko ar grabošu zirņu pūslī var baidīt. Saku, ka iekšlietu ministra ziņojums ir samelots, ka Satversmes sapulci es neesmu aizkāris, jo neesmu nekāds fašists, kas tautas vēlētas iestādes nolamā, bet gan demokrats, kas tās aizstāv. Minētā sapulcē esmu gan uzbrucis un kritizējis bergistus un ulmaniešus, bet ne Satversmes sapulci, un ka tas man, tāpat kā citiem Latvijas pilsoņiem, ir atļauts.

Saku ministram, ka viņam ir tiesība mani atlaist un lai viņš dara to, jo atlūgumos es neiesniegšu. Bet lai viņš arī zina, ka mana atļaušana neizbeigsies viņa kabinetā, bet gan Satversmes sapulcē, jo sociāldemokrātu frakcija, ar kuŗu es kā tās faktiskais sekretārs tūlī runāšu, iesniegs Satversmes sapulcei pieprasījumu par manu atļaušanu, un es ceru, ka par nelikumīgu un nepieļaujamu rīcību būs jāiziet nevis man, bet iekšlietu ministram Bergam un varbūt visai valdībai.

Tik droša mana uzstāšanās Kuršinski, acīmredzot, nobiedē, un viņš lūdz šo manu atkāpšanās jautājumu uz dažām dienām atlikt. Viņš gribot vēl aprunāties ar valdību. Es tam piekrītu, bet saku, ka arī es aprunāšos ar savas partijas centrālkomiteju un Satversmes sapulces frakciju. Tam Kuršinskis nepiekrīt. Es nedrīkstot ne ar vienu

par to runāt. Visam jāpaliekot uz trim dienām par pilnīgu noslēpumu. „Ak tā”, es saku, „jūs runāsiet ar valdību, spriedīsiet un lemsiet par manu likteni, un es kā muļķis te sēdēšu un klusešu. Nē, tā es neesmu ar mieru!” Tad Kuršinskis piekrīt, ka es runāju ar „savējiem”, bet tikai ar partijas centrālkomitejas un Satversmes sapulces frakcijas prezidiju. Tam piekritu un ministra kabinetu atstāju.

Nebija jāgaida ne divas, ne trīs dienas. Otrā rītā agri zvana atkal ministrs un aicina mani pie sevis. Šoreiz viņš ir sevišķi laipns un, nogodājis mani atkal par direktora kungu, saka: „Nekādas sarunas par atlūgumos man ar jums nav bijušas. Viss noskaidrots. Aizmirstiet, lūdzu, to, ko es ar jums vakar runāju. Pieņemsim, ka mēs par tādām lietām neesam runājuši. Viss paliek pa vecam un vakar notikusi saruna lai paliek tikai starp mums”. Atvadāmies un es mierīgi atgriežos savā istabā.

No mūsu sadursmes un sarunām ir pagājuši 50 gadi, un abi minētie ministri jau sen miruši. Nevienam, izņemot savas partijas vadību, es par šīm sadursmēm un sarunām neesmu stāstījis. Neesmu nekur arī par to rakstījis. Tagad, rakstot savas atmiņas, negribu to noklusēt, jo tad aplūkojamais laiks nebūtu objektīvs.

DZELZCEĻU FINANCES UN BUDŽETI

Parasti domā, ka vislielākos ienākumus dzelzceļam dod pasažieru pārvešana. Tas tā nav. Preču pārvadājumi šos ienākumus stipri pārsniedz. Tā, piemēram, 1927./28. budžeta gadā (no 1927. g. 1. aprīļa līdz 1928. g. 1. aprīlim) Latvijas dzelzceļu ienākumi bija pavisam 41,6 milj. latu, no kuriem preču pārvadājumi deva 19,8 milj. jeb 48%, bet pasažieru tikai 14,4 milj. jeb 34,7%. Bagāžas pārvadāšana sniedza tikai 1,3 milj. latu vai 3%, kamēr visi citi sīkie ienākumi par dzelzceļu laukumiem, bufetēm, etc. — 5,9 milj. vai 14,2%.

Uz mūsu dzelzceļiem valsts sākuma gados pasažierus pārvadāja „sarkanos” vagonos, tas ir — pasažieru pārvadāšanai pielāgotos preču vagonos, ierīkojot tajos soliņus sēdēšanai un čuguna krāsniņas vagona sildīšanai ziemā. Uz Rīgas jūrmalu un citur tuvākā satiksmē

lietāja arī vāciešiem atņemtos mazos pasažieru vagonus ar izeju uz platformu no katras kupejas uz abām pusēm. Mūsu klimatam tie nebija piemēroti, bet braucēji sevišķi nežēlojās, jo saprata apstākļus.

Latvijas dzelzceļu pasažieru tarifi bija zemi valsts sākumā un palika zemi arī vēlākos gados. Tā, piemēram, tanī pašā 1927./28. budžeta gadā uz Latvijas dzelzceļiem pasažieris maksāja par 1 kilometru 2,58 santimus, Lietuvā — 3,20, Polijā — 3,84, Vācijā — 3,96 un Zviedrijā — 6,70 santimus. Tas pierāda, ka mūsu pasažieru tarifs bija viens no lētākiem visā Eiropā. Pasažieru pārvadāšanas ieņēmumi neredza ar šo kustību saistītos dzelzceļu ekspluatācijas izdevumus un dzelzceļu virsvalde visādi centās šos izdevumus samazināt.

Ja salīdzināsim tā paša gada 34,6 milj. latu lielos dzelzceļa ekspluatācijas izdevumus ar 41,6 milj. latu lieliem ienākumiem, tad liesies, ka dzelzceļš dod peļņu, veselus 7 milj. latus gadā. Bet tā tas patiesībā nav. Minētie 34,6 milj. lati ir tikai tiešie ekspluatācijas izdevumi, kuriem nav pievienoti ne procenti par dzelzceļos ieguldīto kapitālu (ēku un ceļu būves, par lokomotīvju un vagonu iegādi izdotie līdzekļi, etc.), kas pēc ļoti mērena vērtējuma 1927. gadā bija aprēķināti kopā uz 307,5 milj. latu, ne arī jauno dzelzceļu līniju — dambju, tiltu un ēku būves, kas savukārt prasīja miljoniem latu, ko valdība un Saeima allaž atvēlēja. Ja šos procentus par ieguldīto kapitālu, teiksim 2—3 % gadā, resp. ap 10 milj. latu, kā to rēķinātu katrs privāta dzelzceļa īpašnieks, pieskaitītu tekošiem ekspluatācijas izdevumiem, tad jau izdevumi pārsniegtu ienākumus par apm. 3 milj. latu. Kur tad nu vēl izdevumi par jaunbūvēm un kapitāliem remontiem, ko parasti pie tekošiem ekspluatācijas izdevumiem nepieskaita.

Uz Latvijas dzelzceļiem strādāja ap 15.000 cilvēku — ierēdņus un kalpotājus — cauru gadu, neskaitot tos, kurus nodarbināja pie jaunbūvēm un dažādās dzelzceļa saimniecībās. Tas 1927./28. saimniecības jeb budžeta gadā sastādīja 38% no visiem Latvijas valsts ierēdņiem, kurus tātad bija ap 38—40.000. Saviem darbiniekiem dzelzceļš maksāja samērā mazas algas, caurmērā ap 90 latu mēnesī jeb 1.100 gadā, kas tomēr prasīja ap 16 milj. latu, tas ir — turpat pusi no visiem ekspluatācijas izdevumiem.

Darbinieku skaits uz Latvijas dzelzceļiem bija daudz mazāks nekā uz vecās Krievijas dzelzceļiem, tikai 6 cilvēki uz 1 kilometra, kamēr Krievijā to bija 13, tā tad divreiz vairāk. Intelligences ziņā

šis personāls stāvēja augstāk par Krievijas dzelzceļu personālu, tāpēc arī mūsu dzelzceļi funkcionēja labāk.

Dzelzceļnieku darba laiks bija 208 stundas mēnesī, bet ar obligātām virsstundām, tātad ar vairāk nekā 8 stundām dienā.

Latvijas valsts saimniecības jeb budžeta gads nesakrita ar kalendāra gadu, tas ir — nesākās 1. janvārī, tāpat kā daudzās, gandrīz vai visās Eiropas un citu kontinentu valstīs, bet sākās tikai ar 1. aprīli. Tas ievests tādēļ, ka tekošā gada budžetā paredzētos, resp. valdības un parlamenta atvēlētos līdzekļus iestādes nespēj līdz kalendāra gada beigām (decembrim), kad atļauja kristu, tos izlietot un, lai nu nebūtu tie otrreiz jāprasa, tad tiek dots papildu laiks, 3 mēneši pie mums, pusgads ASV, vai vēl kāds cits laiks šo līdzekļu izlietāšanai.

Savu nākamā gada vajadzību, resp. izdevumu aprēķināšanu un budžeta izdevumu daļas sastādīšanu tāpēc Latvijas dzelzceļu virvalde uzsāka tikai rudens pusē, kad jau bija redzami konkrētie nākošā gada izdevumi un varēja pareizāk noteikt un aprēķināt nākošā gada vajadzības. Lai šo pienākumu veiktu, tad visi dzelzceļa direktori kopā ar nepieciešamiem speciālistiem apbraukāja atsevišķās līnijas un uz vietas ar šīm vajadzībām iepazīnās un tās noteica, inspicējot arī pie viena staciju iekārtu, darbību un darbiniekus. Šie braucieni man daudz ko deva, bet galvenais — iespēju iepazīties ar dažādiem Latvijas apgabaliem un novadiem, visām dzelzceļu līnijām, stacijām un darbiniekiem.

Braucām parasti lielākā dienesta jeb salona vagonā ar iespējām netraucēti apsprieties un naktīs arī izgulēties. Ēdām lielāko staciju bufetēs. Šie budžeta braucieni atkārtojās katru gadu un man bija iespēja tajos piedalīties divi reizes.

Vienā no šiem braucieniem piedalījās arī no Krievijas atgriezies augsts dzelzceļu ierēdnis-latvietis inženieris Šmits. Viņš bija strādājis gan uz vecās Krievijas privātiem dzelzceļiem, gan arī Krievijas satiksmes resorā un sasniedzis augstu dienesta pakāpi, kādēļ dzelzceļu virsvaldē skaitījās par konsultantu. Viņš bija jau krietni vecs, ap 70 vai vairāk gadiem, bet satiksmē ar cilvēkiem dzīvs un runīgs.

Brauciena laikā Šmits stāstīja par dažādiem atgadījumiem uz Krievijas dzelzceļiem. Viens stāsts bija par kādu lielas stacijas priekšnieku, kas ar savu rīcību pārsteidzis pat satiksmes ministru, kas piedalījies kādas dzelzceļa līnijas apskates braucienā. Kas pazina tā

laika Krievijas dzelzceļus, zināja, ka gandrīz visu staciju atejas nelabi smirdēja un braucējiem nepatīkami bija vajadzības gadījumā tur ieiet.

Kad nu kādas līniju apskates braucienā ar pašu satiksmes ministru priekšgalā, kas toreiz atgadījies ļoti reti, kādā palielā mezgla stacijā ateja nemaz nav odusi, par ko brīnījies ministrs un visi pārējie augstie pavadības kungi, to starpā arī Šmits. Ministrs pieaicinājis stacijas priekšnieku, to slavējis, solot paaugstinājumu. Beidzot viņš prasījis: „Kā jūs to panācāt?” Pārsteigts un iepriecinātais stacijas priekšnieks tad, roku pie cepures turēdams, noziņojis: „Jūsu augstā ekselence, trīs nedēļas tur nelaidu nevienu iekšā!” Visi apjukuši. Tad ministrs atmetis ar roku un noteicis: „Jābāž vai cietumā!” Protams, no solītā paaugstinājuma nekas nav iznācis.

Otrs Šmita stāstījums bija labs raksturojums cara Krievijas privātu dzelzceļu saimniecībai.

Vecākie latvieši vēl atcerēsies, ka Latvijas neatkarīgās valsts sākuma gados Rīgas dzelzceļa stacijas priekšā bija maza pareizticīgo baznīciņa, kuŗa ļoti traucēja arvien pieaugošo kustību pie stacijas. Šī baznīciņa bija celta kā pieminēklis Krievijas ķeizaram Aleksandram III un pateicībai Dievam par minētā ķeizara izglābšanos kādā dzelzceļa katastrofā netālu no Borku stacijas Dienvidkrievijā.

Braucot ķeizaram ar savu svītu no Pēterpils uz Krimu kādā privātas sabiedrības būvētā, uzturētā un apsaimniekotā dzelzceļa posmā notikusi katastrofa, noskrienot lokomotīvei no sliedēm, bet paliekot neskartam ķeizara vagonam. Šīs katastrofas izmeklēšana un cēloņu noskaidrošana uzdota sevišķai komisijai ar inženieri Šmitu kā priekšsēdi.

Izmeklēšanā noskaidrojies, ka tas dzelzceļa posms, uz kuŗa katastrofa notikusi, pieder kādai privātai dzelzceļu sabiedrībai, un ka tā to pārvalda un apsaimnieko pēdējo vai priekšpēdējo gadu, pirms izpirkšanas, tas ir — pāriešanas valsts īpašumā par noteiktu cenu, kuŗu aprēķina, izejot no šī ceļa pēdējo piecu gadu caurmēra ienesīguma, pavairojot to par zināmu, izpirkšanas kontraktā noteiktu gada skaitli, parasti divdesmit. Tā tad, jo mazāki pēdējos piecos gados ceļa ekspluatācijas caurmēra izdevumi, jo lielāks atlikums jeb caurmēra peļņa, un līdz ar to lielāka izpirkšanas summa, ko saņem privātā dzelzceļu sabiedrība no valsts.

Lai to sasniegtu, ka dzelzceļa izdevumus pēdējos piecos pārvaldišanas gados samazinātu, tad privātā sabiedrība arī centās samazināt visas nepieciešamās jauniegādes un vajadzīgos remontus, kas lokomotīvu un vagonu nolietošanās ziņā prasa lielas summas.

Pie katastrofas cēloņu izmeklēšanas izrādījies, ka vainīgas bijušas lokomotīves nodilušās un laikā neizmainītās asis, kas ātrākus braucienus vairs nav varējušas izturēt. Bet tā kā ķeizars pats pamudinājis lokomotīves vadītāju ātrāk braukt, apsolut viņam pat zelta pulksteni, ja tas vilciena ātrumu palielinās un iedzīs nokavētās pusotras vai divas stundas, lai laikā nonāktu gala stacijā, tad komisija ar Šmitu priekšgalā vienojusies īstos cēloņus neatklāt, lai privātā dzelzceļu sabiedrība nezaudētu lielu daļu no izpirkšanas maksas, jo pēc komisijas un Šmita atzinuma vainīgs bijis arī pats ķeizars, kas lokomotīves vadītājam pavēlējis tik ātri braukt. Pie normāla ātruma, pēc Šmita domām, katastrofa nebūtu notikusi.

Šo laimīgo katastrofu pieminot, Krievijas valdība pavēlēja visās lielākās dzelzceļu mezglu pilsētās, arī Rīgā, pie dzelzceļu stacijām celt pareizticīgo banīciņas. Kā jau teicu, Rīgā tā pastāvēja līdz neatkarīgās Latvijas sākumam, kad to novāca, nepadodoties pareizticīgo krievu protestam un prasībām — to atstāt.

Pēc parastajiem apskates un budžeta braucieniem katra dzelzceļu virsvaldes direkcija sakopoja savas nākošā saimniecības gada vajadzības attiecīgos paragrafos un pantos, pievienojot tiem nepieciešamos aprēķinus un paskaidrojumus, un nodeva finanču direkcijai, kuŗa tos apvienoja, pievienojot vēl savas direkcijas vajadzības. Šie atsevišķo direkciju aprēķini un paskaidrojumi, sakopojot tos par visām piecām direkcijām tad deva dzelzceļu virsvaldes kopējo budžetu, kuŗu apsprieda direkciju vadītāji kopējā sēdē, un galvenais direktors pieņēmo budžetu tad cēla priekšā satiksmes ministram akceptēšanai.

Līdzīgā kārtā rikojās arī pārējās divas Satiksmes ministrijas pārvaldes jeb departamenti — Šoseju un zemes ceļu virsvalde un Pasta un telegrafa pārvalde. Satiksmes ministrs šo savu triju pārvalžu budžetus iesniedza finanču ministram, resp. šīs ministrijas Saimnieciskajam departamentam. Tam budžetus iesniegt vajadzēja visām ministrijām, lai tad finanču ministrs, resp. minētais departaments, piedaloties Valsts kontroles pārstāvjiem, šos ministriju budžetus apspriestu un sakopotu valsts budžeta projektā un to jau pirms Ziemassvētkiem nodotu ministru kabinetam. Pēdējam, savukārt, vaja-

dzēja to caurskatīt un pieņemt, nododot tālāk likumdošanas iestādei — Saeimai — pirms nākošā gada 1. janvāra.

Šis budžeta uzstādīšanas, pieņemšanas un iesniegšanas laiks cieši noteiktos termiņos bija lielas steigas laiks, jo termiņus vajadzēja ievērot. Ja kāda iestāde kādu savu vajadzību bija piemirsusi savā budžeta projektā ierakstīt, tad no tās bija gandrīz jāatsakās, jo ar papildu prasībām vai summu paaugstinājumiem varēja gan vēl griezties ministru kabinetā pie budžeta projekta galīgas pieņemšanas, bet tas ministriem nepatika un tādēļ reti atgadījās.

Atceros, ka reiz kopā ar dzelzceļu galveno direktoru G. Kļauštiņu bijām uzaicināti aizstāvēt kādu dzelzceļu prasību ministru kabineta sēdē. Neatceros tikai, vai tam bija sakars ar budžetu vai ko citu. Mēs abi tur ieradāmies. Tas bija tad, kad A. Kuršinskis bija satiksmes ministrs, bet jau naidojās ar Kļauštiņu. Apspriežu telpās mūs aicināja tikai tad, kad apsprieda mūsu, tas ir — dzelzceļa prasību un nosēdināja A. Kuršinskim aiz muguras uz brīviem krēsliem pie sienas.

Paziņojis ministru kabineta locekļiem par dzelzceļa lūgumu, ministru prezidents K. Ulmanis, kas vadīja sēdi, lika priekšā dzelzceļa pārstāvjiem sniegt attiecīgos paskaidrojumus. Iepriekš vienojušies ar Kļauštiņu, ka paskaidrojumus sniegšu es, piecēlos un dažās minūtēs paskaidroju lietas apstākļus, lūdzot piešķirt dzelzceļam lielāku summu — dažus desmittūkstošus latu. Tikko nosēdos un sāka runāt kāds no ministriem, A. Kuršinskis pamāja man, saucot pie sevis. Es piegāju un viņš man nopietnā balsī paziņoja: „Jūs jau varat arī ministru kabinetā runāt un sniegt paskaidrojumus, bet jums vajadzēja iepriekš izprasīt man atļauju”. Biju pārsteigts un teicu, ka es taču aizstāvēju dzelzceļa intereses, kādēļ šeit esmu aicināts. „Vajadzēja”, noteica Kuršinskis, „atļauja jums jāprasa man vienmēr”. Pateicu, ka to nezināju un apsēdos. Vairāk arī nerunāju. Kad Kļauštiņam klusi pastāstīju, ko man teica ministrs, viņš paraustīja plecus, pasmaidīja un noteica: „Tad lai runā viņš pats. Kāpēc mūs šurp aicināja?”

Pret dzelzceļa prasību katēgoriski nostājās toreizējais finanču ministrs Kārlis Puriņš, gaŗākā runā motivēdams savus iebildumus. Uz ministru prezidenta jautājumu, vai dzelzceļa pārstāvji vēl vēlas vārdu, mēs abi ar Kļauštiņu klusējām. Klusēja arī Kuršinskis. Tad piecēlās K. Ulmanis, nostājās finanču ministram aiz muguras, uzlika abas rokas viņam uz pleciem un lēnā, mīlīgā balsī teica: „Ministra

kungs, dzelzceļam nauda ir vajadzīga, dosim viņiem. Mēģināsim ietaupīt kaut kur citur". K. Puriņš aplūda, dzelzceļu virsvaldei prasītos līdzekļus piešķīra.

Dažreiz, gan reti, gadījās, ka nevarēju savus ieskatus tīri praktiskās lietās saskaņot ar citu direkciju vadītāju ieskatiem. Tāds gadījums, piemēram, bija ar Padomju Krievijas dzelzceļnieku delegācijas prasībām. Krievi vēlējās pavairot savus pārvadājumus pa Latvijas dzelzceļiem, prasot stipri pazemināt viņu precēm mūsu tarifus. Principā pret pazemināšanu nevarēja būt un nebija nekādi iebildumi. Domstarpības radās tikai par to, cik lielos apmēros tarifu krievu precēm pazemināt?

Dzelzceļiem ir daži tādi izdevumi, kuŗi gandrīz nemaz negrozās, neatkarīgi no tā, vai pa līniju dienā pārskrien viens vai divi vilcieni, vai desmit, divpadsmit. Šos izdevumus vienādos apmēros prasa dzelzceļa uzbēruma, tiltu un ēku kārtībā uzturēšana. Ja nu pa vienu un to pašu līniju var dienā nolaist ne tikai vienu vai divus vilcienus, bet gan trīs, četrus vai vairāk, tad tā preces pārvadāšanas maksas daļa, kas iet uzbēruma, tiltu, etc. uzturēšanai — samazinājas, un samazinājas tiešā atkarībā no vilcienu skaita, resp. pārvadājamo preču daudzuma. Līdz ar to pārvadāšana kļūst lētāka, un tam — vienalga, krievs vai latvietis — var arī pazemināt preču pārvadāšanas maksu.

Par šiem pārvadāšanas maksas pazeminājumiem Padomju Krievijas precēm nu izcēlās lielas domstarpības. Viens no direktoriem, krievu izcelsmes, negribēja gandrīz nemaz tarifu samazināt, vienalga, vai tie savus preču pārvadājumus pavairo vai nē. Citi bija par samazināšanu, bet ne tik lielos apmēros kā es liku priekšā, izejot no tīri matēmatiskiem aprēķiniem. Krievu prasībām pilnīgi nepiekritu arī es. Un te tūliņ iejauca politiku. Viens no direktoriem teica, ka es, strādājot ar krieviem, izlaižot Latvijas dzelzceļu „grožus no rokām”, otrs pārmeta man pārāk plašo valstisko skatu, kad es, motivējot savu priekšlikumu, atsaucos uz visas valsts, ne tikai dzelzceļa interesēm. Beigās mūsu domstarpības satiksmes ministrs pārnesa uz ministru kabinetu, jo līgumu ar Padomju Krieviju arī dzelzceļa tarifu lietās varēja slēgt valdība, un tur mani priekšlikumi uzvarēja, jo tie bija dibināti uz matēmatiskiem aprēķiniem.

Vienā ziņā Krievijas delegāti bija komiski — viņi neticēja Latvijas pārtikas produktu bagātībai — gaļai, sviestam, olām un citam. Apspriedes ar krievu delegāciju notika galvenā direktora kabinetā,

no kuŗa logiem varēja pārrudzēt Rīgas centrāltirgu ar pārtikas produktu vezumiem, ko tur pastāvīgi ievēda. Seŗot apspriedēs, viņi caur logiem to vēroja un brīnījās. Neuzdrošinoties atklāti neko teikt, seŗu starplaikos tie mēģināja apstākļus noskaidrot. Kāpēc latvieŗi spēlējot teātri un šķieŗot tik daudz laika un naudas, lai viņus piemānītu. Œie taŗu zinot, ka viss, sakarā ar Œo tirgu un pārtikas produktiem, esot acu apmānīšana. Mūsu smiekli un apgalvojums, ka tas nav ne teātris, ne acu apmānīšana, bet skaidra un reāla patiesība, neko nelīdzēja, viņi mums neticēja.

AIZDOMĪGA REVĪZIJA

Dzelzceļu virsvaldes attiecības ar Satiksmes ministriju parasti bija draudzīgas. Patiesībā virsvaldei ar ministriju tikpat kā nekādu darišanu nebija, bet viss, kas ar priekšniecību bija kārtojams, bija jākāŗto ar paŗu ministru, kuŗa kabinets atradās dzelzceļu virsvaldes namā. Tā bija liela ērtība, jo visu runājamo un kārtojamo varēja pārrunāt darba laikā, neŗķieŗot velti laiku seviŗķām audiencēm, gaidīŗanām un pieņemŗanām. Tāpēc arī gadījās, ka virsvaldes galvenais direktors G. Kļauŗiņŗ, laipnas, vienkārŗas un saticīgas dabas cilvēks, bieŗi ministru A. Kurŗinsku apmeklēja un ilgāk pie tā uzkavējās, sīkāķ viņu par visām dzelzceļu lietām informējot, nekā tas varbūt bija vajadzīgs. No sākuma viss kārtojās labi un attiecības bija draudzīgas. Paredzēt kādu sanaidoŗanos viņu starpā nemaz nebija iespējams.

A. Kurŗinskis bija citādas dabas cilvēks, laipns gan, bet ar zināmām pretenzijām par savas personas, it īpaŗi augstā amata ievēroŗanu un respektēŗanu. Viņŗ man kādreiz draudzīgā sarunā deva padomu — visus cilvēkus turēt no sevis zināmā attālumā — „Drei Schritte vom Leibe” — kā viņŗ to vienmēr darot. Tas radot cienību un godbijību. Tas nozīmēja, ka Kļauŗiņŗ nekad nedrīkstēja aizmirst vārdus „ministra kungs”. Bet Kļauŗiņŗam, tāpat kā toreiz man, Œie vārdi pastāvīgi aizmīrsās. Ja es tos, attiecībā pret Kurŗinski, ar nolūķu aizmīrsu, tad ar Kļauŗiņu tas bija citādi. Viņŗ tos nebija pie-

radis lietot, un tāpēc draudzīgā sarunā ar labi pazīstamu un draudzīgu cilvētu tos patiešām aizmirsa.

Bet — mazs cinītis gāž lielu vezumu — saka tautas paruna. Šim mazajam cinītim G. Kļaušņa ikdienas dzīvē un satiksmē ar daudziem cilvēkiem, pievienojās vēl kāds cits, jau drusku lielāks cinis. Draugu pulkā, baudot arī pa glāzei stiprāku „mantu”, G. Kļaušņam bija pasprucis kāds tiešām publiski neatļauts teiciens, attiecībā uz A. Kuršinski: „Ko šis ekonomists zina no dzelzceļu lietām?” Šie jautrā prātā neapdomīgi izteiktie vārdi drīz vien nonākuši Kuršinska ausīs, un draudzīgās attiecības bijušas pagalam. Kad nu ministrs vēl dzirdējis par dažām kļūmēm dzelzceļu virsvaldē, sakarā ar dzelzceļu materiālās apgādes darbību, tas ir — dzelzceļiem vajadzīgo materiālu (eļļu, oglēm, malku, gulsni, etc.) iepirkumu, Kuršinskis izšķīries par savas ministra varas parādīšanu un pielietošanu attiecībā pret G. Kaustiņu kā virsvaldes galveno direktoru.

Kā zināms, visu valsts saimniecību kontrolēja un pārbaudīja Saeimas iecelta, no valdības neatkarīga Valsts kontrole ar valsts kontrolieri priekšgalā. Šīs kontroles revidentiem bija tiesības pārbaudīt katru valsts iestādi vai uzņēmumu, katrā laikā un vietā, neprasot nevienam, izņemot savu tiešo priekšniecību, nekādas atļaujas vai piekrišanas. Šādas kontroles arī tiešām izdarīja, un valsts iestāžu, tāpat kā uzņēmumu atbildīgiem vadītājiem nebija sevišķi ko uztraukties, jo tie zināja, ka vienmēr nomodā ir Valsts kontrole, kas raugās, lai nebūšanas nenotiktu. Tas, protams, neizslēdza ministra, departamenta direktora vai kādas citas valsts iestādes vai uzņēmuma pārvaldes priekšnieka tiesības, iecelt vai sarīkot arī savu revīziju, ja apstākļi, resp. aizdomas to prasīja. Praksē tas tomēr atgadījās reti. Uz Valsts kontroli visi klausījās un tās revīzijas baidījās.

Lai nu parādītu savu varu un atklāti radītu aizdomas par galvenā direktora G. Kļaušņa, kā arī citu virsvaldes direktoru, īpaši materiālu apgādes daļas priekšnieka Jāņa Sīļa, apšaubāmo un nemākulīgo saimniekošanu, iespējamo kukuļņemšanu, sliktu un nederīgu materiālu pieņemšanu, apzogot ar to valsti, tad satiksmes ministrs atzinis par vajadzīgu un nepieciešamu steidzami norīkot savu speciālo revīziju, nepaļaujoties uz Valsts kontroles revīziju vien. Šādu satiksmes ministra ārkārtēju rīkojumu izsaucis tas, ka viņam, kā toreiz Rīgā runāja, nācis zināms, ka dzelzceļa darbnīcās izgatavotas divas bērnu gultiņas galvenajam direktoram G. Kļaušņam.

V. Bastjānis ar sievu Almu, meitu Mirdzu un dēlu Ilmāru Rīgā, 1922. g.

Šo speciālo revīziju vadīja Arnolds Dukurs, tas pats Dukurs, ko Kļaustiņš atteicās iecelt par finanču direktoru, bet iecēla mani, tas pats Dukurs, kuŗš vēlāk naida un atriebības pilns aizgāja pie satiksmes ministra A. Kuršinska, kuŗš aiz naida un atriebības pret Kļaustiņu iecēla Dukuru par revīzijas vadītāju. Izklusās neticami, bet tā tas bija. A. Dukurs ar palīgiem uzsāka savas revīzijas, caurskatot un pārbaudot visus, pat sīkus un nenozīmīgus dzelzceļu materiālu apgādes daļas slēgtos materiālu piegādes līgumus par ilgāku laiku. Sarežģījumus radījuši mežu materiālu — gulžņu, malkas, telefona stabu un preču vagonu būves materiālu piegādei slēgtie līgumi, kuŗi pa lielākai daļai mežos jau sagatavoti, bet nav vēl izvesti un dzelzceļam nodoti, kā arī tie līgumi, kuŗu izpildīšanai mežos strādājuši uzņēmēju strādnieki. Visus minētos darbus vajadzēja revīzijas dēļ apturēt, dodot ar to, protams, iespēju šiem uzņēmējiem celt dibinātas sūdzības un prasības par zaudējumu atlīdzību.

Protams, ka Dukura atriebība nevarēja neskart arī mani, un tāpēc viņš revīzijas laikā meklēja izdevīgu gadījumu, lai bez Kļaus-
tiņa un Siļa piesietos arī man. Tas viņam formāli bija izdevies revī-
zijas pirmajā stadijā, sīki pārbaudot visus virsvaldes materiālu ap-
gādes daļas materiālu iepirkšanas līgumus.

G. Kļausiņš bija no sākuma ievēdis tādu kārtību un pie tās cieši
turējās, ka visus līgumus, kaut arī necīgus, paraksta viņš pats, tas ir
— galvenais direktors. Kā jau attiecīgā vietā minēju, man izdevās
viņu pārliecināt no to necīgo līgumu parakstīšanas, kas attiecas uz
finanču direkciju, sevišķi staciju mazo laukumiņu iznomāšanu malkas
nokraušanaī, bet materiālu iepirkšanas līgumus viņš turpināja parak-
stīt. Šo iepirkšanu gan izsolēs, gan bez tām, uz vienkāršu materiālu
piedāvātāju cenu salīdzināšanas pamata izdarīja materiālu apgādes
diezgan prāvs ierēdņu štats J. Siļa vadībā.

Parastā kārtība bija, ka pēc tam, kad vienošanās bija panākta un
pirkšanas līgums izgatavots, to aizvien, pirms cēla priekšā parakstī-
šanai galvenajam direktoram, uz tā paša līguma parkstījās tas darbi-
nieks, kas šo operāciju bija veicis, bet lielākos darījumos arī J. Sīlis.
Šis tehniskais sīkums bija ļoti svarīgs, jo deva iespēju galvenajam
direktoram pie līguma parakstīšanas un vēlākām revīzijām pie ma-
teriālu apgādes daļas darbības caurskates iespēju konstatēt, kuŗ dar-
binieks iepirkšanas operāciju veicis — vedis sarunas, salīdzinājis
cenas un izgatavojis pirkšanas-pārdošanas līgumu. Ja būtu pielaista
kāda kļūda, tad zinātu, kas par to atbildīgs.

Tas milzīgais līgumu daudzums, ko materiālu apgādei nācās
slēgt, nedeva iespēju ne galvenajam direktoram, ne arī kādam citam
no šo līgumu parakstītājiem vēl otrreiz visus sīkumus pārbaudīt. Tam
būtu jādibina atsevišķa nodaļa, kas visus līgumus pārbaudītu. Tā kā
tas nebija iespējams, tad līguma parakstītājam atlika tikai skatīties,
vai uz līguma ir visas vajadzīgās atzīmes un paraksti.

G. Kļausiņš bija tajos maldīgos uzskatos, ka tad, ja visus līgu-
mus parakstīs pats, viņš visu arī redzēs, un nekādas spekulācijas, ne
korrupcijas nebūs iespējamās. Tas bija nepareizs un naīvs ieskats, bet
pie tās viņš turējās un atkāpties negribēja. Nekādi aizrādījumi nelī-
dzēja. Kad Kļausiņš gāja atvaļinājumā vai uz dažām dienām aiz-
brauca, galvenā direktora pienākumu izpildīšanu viņš uzticēja man
vai kādam citam virsvaldes direktoram, oficiāli ar telegrammu to

izziņojot. Viņa vietniekam nācās parakstīt arī visus materiālās apgādes daļas izgatavotos līgumus un veikt citus pienākumus.

Kad satiksmes ministra A. Kuršinska ieceltā speciālā revīzijas komisija jau strādāja pilnā spēkā, G. Kļaustiņš jau bija projām. Vai viņš savu vietu bija atstājis labprātīgi, vai arī „kritis”, iesniedzot ministram piespiestu atlūgumos, to nezīnu, bet viņa vietā par galveno direktoru jau bija iecelts Kārlis Bļodnieks. Pēdējais uzaicināja mani pie sevis un noprasīja, vai es esot kādreiz parakstījis arī materiālu iepirkšanas līgumus? Uz manu apstiprinošo atbildi viņš piezīmēja, ka tā taču bijusi galvenā direktora kompetence un uz kāda pamata esmu to darījis. Atbildēju, ka uz Kļaustiņa pilnvaru pamata. Vai tādu Kļaustiņš man kādreiz devis? Minēju datumu, kad tā pēdējo reizi dota. Bļodnieks iesauca B. Einbergu, vēlāko satiksmes ministru, kas tobrīd dzelzceļu virsvaldē strādāja par sevišķu uzdevumu ierēdni, un palūdza viņu sameklēt kancelejā manis minēto Kļaustiņa telegrammu un ienest viņam. Kamēr Einbergs meklēja telegrammu, Bļodnieks pastāstīja, ka revīzija, resp. Dukurs pret mani cēlis apsūdzību, ka es bez kādām tiesībām parakstījis materiālu apgādes līgumus, tā pārkāpdamas savas kompetences un iejaukdamies galvenā direktora lietās.

Kad ienāca Einbergs ar telegrammām, kurās G. Kļaustiņš paziņo visām dzelzceļu līnijām un iestādēm, ka viņš pilnvaro mani izpildīt galvenā direktora pienākumus tādos un tādos datumos, kas sakrita ar mana apvainojuma datumiem, tad Bļodnieks, atbrīvojis Einbergu, teica: „Es nedomāju, ka jūs esat bijis tik uzmanīgs un savu rīcību nodrošinājis ar pilnvarām. Tas mani ļoti pārsteidza. Cik zīnu, tad Dukurs jau priecājās par jūsu galu”. Pasmējos un pateicu, ka par agru, jo ne pirmo reizi esmu ar pīpi uz jumta un Bļodnieka kabinetu atstāju. Likās, ka lieta pret mani jāizbeidz. Bet Dukurs to nedomāja un meklēja jaunus iemeslus.

Bija pagājuši vairāki mēneši un pienācis jau 1922. gada februāris, kad saņēmu Rīgas apgabaltiesas izmeklēšanas tiesneša pavēsti, kas mani 25. februārī, manas sievas vārda dienā, aicināja pie sevis. Valdības bija mainījušās, K. Ulmaņa vietā par ministru prezidentu bija Zigfrīds Meierovics, bet satiksmes ministra — Jānis Pauļuks. Valdības un ministri bija mainījušies, bet Kuršinska ievadītā speciālā revīzija turpinājās.

Uzaicinājums pie izmeklēšanas tiesneša mani mazliet uztrauca, jo tas nekā laba nesolīja. Sapratu, ka tas stāv sakarā ar Dukura izmeklēšanām par dzelzceļa lietām, un ka pret mani atkal kas jauns izgudrots vai sameklēts. Tāpēc dodoties uz Apgābaltiesas namu, smiedamies teicu sievai: „Ja mājās nepārnāku, tad ziņo dzelzceļu virsvaldei, ka esmu apcietināts un atrodos centrālcietumā”.

Man personīgi pilnīgi svešais izmeklēšanas tiesnesis bija laipns, lūdza mani apsēsties un pats izgāja otrā istabā pēc manas „lietas”. Ienāca viņš ar biezu „lietu” rokā, pašķirstīja to un sāka mani pratināt. Es tiekot apvainots, ka savās personiskās interesēs, bez dzelzceļu virsvaldes materiālu apgādes daļas ziņas un piekrišanas, esot slēdzis līgumu ar kādu Valmieras tirgotāju par malkas iegādi dzelzceļam par neizdevīgu cenu, resp. pārmaksājot, tā nodarot dzelzceļam zaudējumus.

Izmeklēšanas tiesnesis uzšķīra „lietā” kādu līgumu ar manu parakstu par malkas pirkšanu, parādīja man šo līgumu un noprasīja, vai ta sesot mans paraksts? Paraksts bija mans, to arī apstiprināju. Tālākais tiesneša jautājums, protams, bija, kādēļ es tā esot rīkojies, kādēļ šo līgumu slēdzis bez materiālu apgādes daļas ziņas? Izmeklēšanas tiesneša apgalvojumu, ka līgums būtu slēgts bez materiālu apgādes daļas ziņas un piekrišanas uz manu personīgo iniciatīvu, varbūt pat ārpus dzelzceļu virsvaldes telpām, kādā privātā dzīvoklī vai krogā — katēgoriski noraidīju. Teicu ka personīgi nekad un neko priekš dzelzceļa neesmu ne pircis, ne iegādājies, un ka arī šis līgums izgatavots materiālu apgādes daļā un man kā galvenā direktora vietas izpildītājam pasniegts tikai parakstīšanai. Jautājums par manām līgumu parakstīšanas pilnvarām bija jau noskaidrots un to man nepārmeta.

Tālāk paskaidroju tiesnesim, kādos apstākļos dzelzceļu virsvaldē līgumu parakstīšana notiek.

„Labi”, saka izmeklēšanas tiesnesis, „bet uz jums inkriminētā līguma neviena cita paraksta nav, tikai jūšējais. Tā tad šis līgums, pēc jūsu paša paskaidrojuma, nav nācis no materiālu apgādes daļas”. Paņēmu līgumu no tiesneša ar visu manu „lietu”, kuņā tas iešūts, un skatos, bet arī es neviena cita paraksta neredzu. Brīnos un nevaru saprast, kā tas varējis notikt, ka esmu parakstījis līgumu, uz kuņa nav nekādas materiālu apgādes daļas atzīmes.

Brīdi abi ar tiesnesi klusējam. Istabā dzirdama tikai mašīnrakstītājas mašīnas klabēšana, viņa turpat pārraksta kādus papīrus. Tad izmeklēšanas tiesnesis pieceļas un saka: „Uzgaidiet! Es iešu otrā istabā apspriesties, ko ar jums darīt”.

Man ir aizdomas, ka otrā istabā sēž izmeklēšanas tiesnesim piekomandētais „palīgs” — Arnolds Dukurs, kas visas šīs dzelzceļa revīzijas lietas vadījis un vēl tagad palīdz „kārtot”, un ka šim kungam ne tikai pret Kļauštiņu, bet arī pret mani liels personīgs naidis. Ar šo kungu tad laikam nu apspriedīsies izmeklēšanas tiesnesis. Man šķiet, ka nekas labs nav gaidāms.

Uz galda atšķirta atrodas visa izmeklēšanas „lieta” ar man inkriminējošo līgumu virspusē. Sāku to vēlreiz apskatīt. Šinī brīdī istabā, kuŗā atradāmie tikai abi ar mašīnrakstītāju, ienāk kāds apbruņots kaŗavīrs un mašīnrakstītājai klusām kaut ko saka, ko dzirdēt nevaru. Viņa pamet ar galvu un liek pie durvīm gaidīt. Man caur galvu izskrien doma, ka apbruņotais kaŗavīrs izsaukts manai aizvešanai un es tikšu tūliņ apcietināts.

Turpinu pētīt līgumu. Pa logu iespīd saule un tās stari krīt arī uz galda, pie kuŗa sēžu, un uz „lietu”, kuŗu šķirstu un pētu, velti meklējot paskaidrojumu savam neattaisnojamam parakstam, manam glābiņam. Tad nejauši, saulē grozot līguma lapu, ieraugu uz zīmogmarkas apakšējā gala pasakņa kādu parakstu. Tuvāk to apskatot redzu, ka tas ir dzelzceļu materiālu apgādes daļas attiecīgā darbinieka paraksts, taisni tas paraksts, kuŗa trūkuma dēļ mani tagad apvaino un, kā liekas, grib apcietināt.

Izmeklēšanas tiesnesis kavējas otrā istabā diezgan ilgi, laikam nevar vienoties, ko ar mani darīt. Beidzot viņš ienāk. Es priecīgi satraukts rādu viņam parakstu uz līguma zīmogmarkas. Arī viņš paceļ līgumu pret sauli, skatās un tad, kā negribot, izmet vārdus: „Jums laikam taisnība, es iznesīšu lupu”.

Kad tiesnesis ar „lupu” (vairojamo glāzi) ir parakstu apskatījis, viņš piekrīt man, ka līgums izgatavots dzelzceļu virsvaldes materiālu daļā, un es tieku nepamatoti apvainots. Viņš atkal ieiet otrā istabā apspriesties un liek man pagaidīt. Pēc brīža atgriezies, viņš paziņo, ka kaut gan man izdevies apsūdzību atspēkot, noņemt to un mani atbrīvot no atbildības viņš tomēr nevarot. Viņš lietu virzīšot tālāk parastā izmeklēšanas un tiesas kārtībā, bet no manis kā apsūdzētā

svarīgā kriminālā lietā ņemšot drošības parakstu, ka es bez viņa ziņas nemainīšot ne dzīves vietu, ne arī izceļošot uz ārzemēm.

Man kā pilnīgi nevainīgam cilvēkam nebija patīkami šādu parakstu dot un līdz ar to atzīt sevi par „it kā” vainīgu, bet citas izejas nebija. A. Dukura atriebības dēļ es nu biju šādā stāvoklī nostādīts, un man vajadzēja izmeklēšanas tiesnesim prasīto parakstu dot. Un tikai pēc kāda gada saņēmu prokurora Kvelberga paziņojumu, ka pierādījumu trūkuma dēļ lieta pret mani izbeigta.

Satiksmes ministra A. Kuršinska ieceltā A. Dukura revīzija darbojās kādu gadu vai pat ilgāk. Revīzijas apsūdzības pret dzelzceļu virsvaldes materiālu apgādes daļas vadītāju Jāni Sili par desmitiem, ja ne simtiem tūkstošiem latu lieliem zaudējumu nodarījumiem dzelzceļam, resp. valstij, nodeva tiesai un atcēla no amata. Kādu 15 vai 20 prāvu iztiesāšana, sūdzot un pārsūdzot, vilkās trīs gadus. Visās šinīs prāvās Jāni Sili aizstāvēja pazīstamais Rīgas jurists — zvērināts advokāts Jūlijs Šmits — un visās prāvās Jāni Sili attaisnoja. 1964. gada 27. jūlijā, tā tad pēc vairāk nekā 40 gadiem, personīgā sarunā Jūlijs Šmits man savā dzīves vietā — netālu no Bostonas ASV, teica: „Jāni Sili toreiz attaisnoja ne tāpēc, ka viņu aizstāvēja pazīstams advokāts, bet gan tāpēc, ka viņš bija nevainīgs. Dzelzceļa manta pie viņa rokām nebija pielipusi, un viņš dzelzceļam nekādus zaudējumus nebija nodarījis. Tāpēc viņu notiesāt nevarēja”.

Tā nu tas ar Jāni Sili. Zaudējumi, ko nodarīja A. Kuršinska — A. Dukura revīzija dzelzceļam, resp. valstij, laužot noslēgtos materiālu apgādes daļas līgumus, apturot meža materiālu sagatavošanas un izvešanas darbus, etc., bija lieli. No sava drauga, vēlākā Valsts kontroles darbinieka Pēterā Vanaga dzirdēju, ka trīs gadu laikā, kamēr ilgusi revīzija, izmeklēšana un tiesu procesi, sabojāto mežu materiālu dēļ vien cēlušies zaudējumi par kādiem pusotra miljoniem latu. Kur tad nu vēl citi līgumu laušanas zaudējumi, revidentu un citu darbinieku algas, etc.? Kas to valstij vai dzelzceļam atlīdzināja? Neviens! Ne no Kuršinska, ne Dukura tos nevarēja prasīt. Tā beidzās šis personiskās apvainotības un atriebības avantūra, par kuŗu tiesāt nevienu vairs nevarēja. Visi bija rikojušies savu kompetenču robežās.

Bet vai cietēja bija vienīgi valsts? Gluži tā nevarētu teikt. Morālistiski cieta G. Kļausiņš, kuŗam ne par šo, ne par to nācās atstāt dzelzceļu virsvaldes galvenā direktora vietu, paliekot par docentu pie

Latvijas universitātes. Jācieš ne tikai morāliski, bet arī materiāli bija Jānim Silim, atstājot vietu, un pēc tam sedzot visus daudzo prāvu aizstāvēšanas izdevumus. Morāliski ciest dabūju arī es, pilnīgi nevainīgs atrazdamies kādu gadu zem tiesas uzraudzības.

1921. gada 15. jūnijā Satversmes sapulces izteiktās neuzticības dēļ atkāpās K. Ulmaņa valdība un līdz ar to aizgāja arī iedomīgais satiksmes ministrs A. Kuršinskis. Ko viņš tūlī pēc tam darīja, nezinu, bet viņa tālākais liktenis nebija no spožajiem. Dažus gadus vēlāk, kad biju finanču ministrs, pie manis griezās Kuršinska paziņa un mans draugs Jūlijs Celms, kuŗš stāstīja, ka Kuršinskis esot ilgāku laiku bez darba un manis dēļ, domājams, finanču ministrijā vai citā valsts iestādē darbu dabūt nevarot, jo es laikam esot par viņu slikti izteicies. Vai es nevarot Kuršinskim palīdzēt? Nevienam nekā slihta par Kuršinski nebiju teicis. Toreiz Kuršinskim palīdzēt nevarēju, bet darbu viņš dabūja. Dažus gadus pēc tam — 1933. gada rudenī viņš nomira 49 gadus vecs.

A. Dukurs pēc revīzijām un tiesu procesu izbeigšanās no dzelzceļu virsvaldes pazuda. Kādu laiku viņš darbojās Irlavas mazgadīgo noziedznieku kolonijā kā audzinātājs. Pēc tam, kā dzirdēju, viņam piešķirta jaunsaimniecība Cēsu apkārtnē. Tā beidzās šī Kuršinska-Dukura uzsāktā korrupcijas meklēšana — bez jebkādiem panākumiem, bet ar lieliem jo lieliem zaudējumiem valstij. Atklāti runājot, tā bija divu aizvainotu personu atriebība. Abi korrupcijas meklēšanu izlie-toja kā ieroci.

ATVADĪŠANĀS NO DZELZCEĻU VIRSVALDES

Kad jau biju ievēlēts par Saeimas deputātu un gaidīju Saeimas sanākšanu, darbs dzelzceļu virsvaldes finanču direkcijā bija jāatstāj. Pie manis griezās virsvaldes galvenais direktors K. Bļodnieks ar priekšlikumu — palikt arī turpmāk par virsvaldes finanču direkcijas vadītāju, apvienojot šo darbu ar Saeimas deputāta pienākumiem. Uz manu iebildumu, ka pret tādu darba apvienošanu vēlētāji varētu celt protestu, Bļodnieks man aizrādīja uz veselu rindu deputātu, kuŗi,

kļūdami par Saeimas locekļiem-likumdevējiem, tomēr paliek savās agrākajās vietās un pilda arī savus agrākos pienākumus. Par tādiem viņš minēja visus mācītājus, ārstus, advokātus, privāto uzņēmumu vadītājus, lauksaimniekus, etc. Kāpēc tad es nevarot turpināt savu darbu.

Jāatzīstas, ka Bļodnieka piedāvājums bija kārdinošs. Darbs man patika, pie tā biju pieradis, daudz mācījies un tagad viegli tiku ar to galā. Bet kaut gan Saeimas kopsēdes sanāks tikai vakaros pēc pulksten pieciem, es nevarēju visu dienu pavadīt virsvaldē. Tas arī neesot vajadzīgs, atbildēja Bļodnieks. Pietikšot ar dažām stundām. „Bet ko par to teiks satiksmes ministrs Pauļuks?” es noprasīju. „Neko. Viņš tam ir jau piekritis”. K. Bļodnieks pēc šī jautājuma apspriešanas un vienošanās virsvaldes padomē, bija runājis ar ministru, un viņš tam piekritis.

Principā K. Bļodnieka priekšlikumam piekritu, bet viņam teicu, ka pirms dodu galīgu atbildi, man jānoskaidro arī manas partijas — Saeimas frakcijas viedoklis šajā jautājumā.

Kad es frakcijas sēdē šo jautājumu cēlu priekšā, lai noskaidrotu savu stāvokli, izcēlās diezgan plašas debates. Uztrauktā un nemiera pilnā balsī vispirms uzstājās Dr. Pauls Kalniņš, protestējot pret tādu amatu apvienošanu. Saeimā, tāpat kā Satversmes sapulcē, taču jāstrādā. Kas to darišot, ja visiem būšot divi amati? Uz iebildumu, ka Saeimas sēdes notiek tikai vakaros pēc parastā darba laika, Kalniņš atbildēja, ka Saeimas galvenais darbs norisināsies daudzās komisijās, kurās darbojas dienā un kurās sociāldemokrātiem vajadzīgi savi cilvēki, lietpratēji dažādos jautājumos. Frakcijā daudz tādu neesot, un viens no tādiem esot tieši es. Tādēļ nekāda runāšana un spriešana par amatu apvienošanu neesot iespējama.

Pret šādu Dr. P. Kalniņa uzskatu iebildumus cēla arodnieki — J. Višņa un A. Veckalns, tas ir — tie frakcijas locekļi, kuriem bija uzdots darboties arodbiedrībās un vadīt arodorganizāciju darbību. Viņu motīvs par labu manai palikšanai dzelzceļu virsvaldē bija tas, ka uz Latvijas dzelzceļiem nodarbināti 15—18.000 strādnieku un tāpēc partijai ļoti svarīgi, ja dzelzceļu virsvaldē atrodas arī viens direktors — sociāldemokrats.

Redzot, ka frakcijā vienprātības nav, es tūlīn paziņoju, ka darbu dzelzceļu virsvaldē atstāšu, jo paliktu tur tikai tad, ja visa frakcija

tam vienprātīgi piekristu. Bet tā kā tas nav, tad nokārtošu tikai savas lietas un ar 1923. gada sākumu dzelzceļu atstāšu.

Dzelzceļu direktors K. Bļodnieks, kuŗam pateicu par savu izšķiršanos dzelzceļu atstāt, nebija ar manu izšķiršanos apmierināts. Viņš pārmeta man neapdomību un teica, ka virsvalde cerējusi, ka turpmāk dzelzceļiem būšot labāk, jo likumdošanas iestādē atradīšoties viens no virsvaldes direktoriem, kas dzelzceļu lietas labāk pazīstot un pareizāk apgaismošot, kādēļ dzelzceļš gūšot arī lielāku ievēribu savām prasībām. Uz to varēju atbildēt, ka neatkarīgi no tā, vai virsvaldē strādāju vai nē, dzelzceļu lietas vienmēr objektīvi un taisnīgi aizstāvēšu.

Uzzinājuši par manu aiziešanu no virsvaldes, finanču direkcijas darbinieki bija nolēmuši man sarīkot atvadišanos un atvadišanās vakaru. Vienā no pēdējām manas darbības dienām kabinetā pie manis ieradās darbinieku delegācija ar Sniedzes kundzi, vēlāko staciju dežūranti un priekšnieci, priekšgalā. Savā runā, pasniedzot man sarkanās rozes un skaistu portfeli un lielu māla vāzi Anša Cīruļa zīmējumā, viņa novēlēja sekmes jaunā likumdošanas darbā un izteica cerību drīzumā redzēt mani vēl kādā augstā valsts vadošā postenī. Viņas cerības piepildījās pēc četriem gadiem, kad 1926. gada decembrī kļuva Latvijas finanču ministrs.

Atvadišanās vakars kādā Avotu ielas klubā bija jauks un jautrs. Šķita, ka visi finanču direkcijas darbinieki jutās ne tikai kā darba biedri, bet arī kā draugi, un viņu aizejošais direktors ir tāds pat draugs un vecākais darba biedrs. Kopīgais darbinieku foto-uzņēmums man ir līdz emigrācijā Amerikā un, tanī skatoties, arvien viņus atceros un pieminu kopā pavadīto darbības laiku.

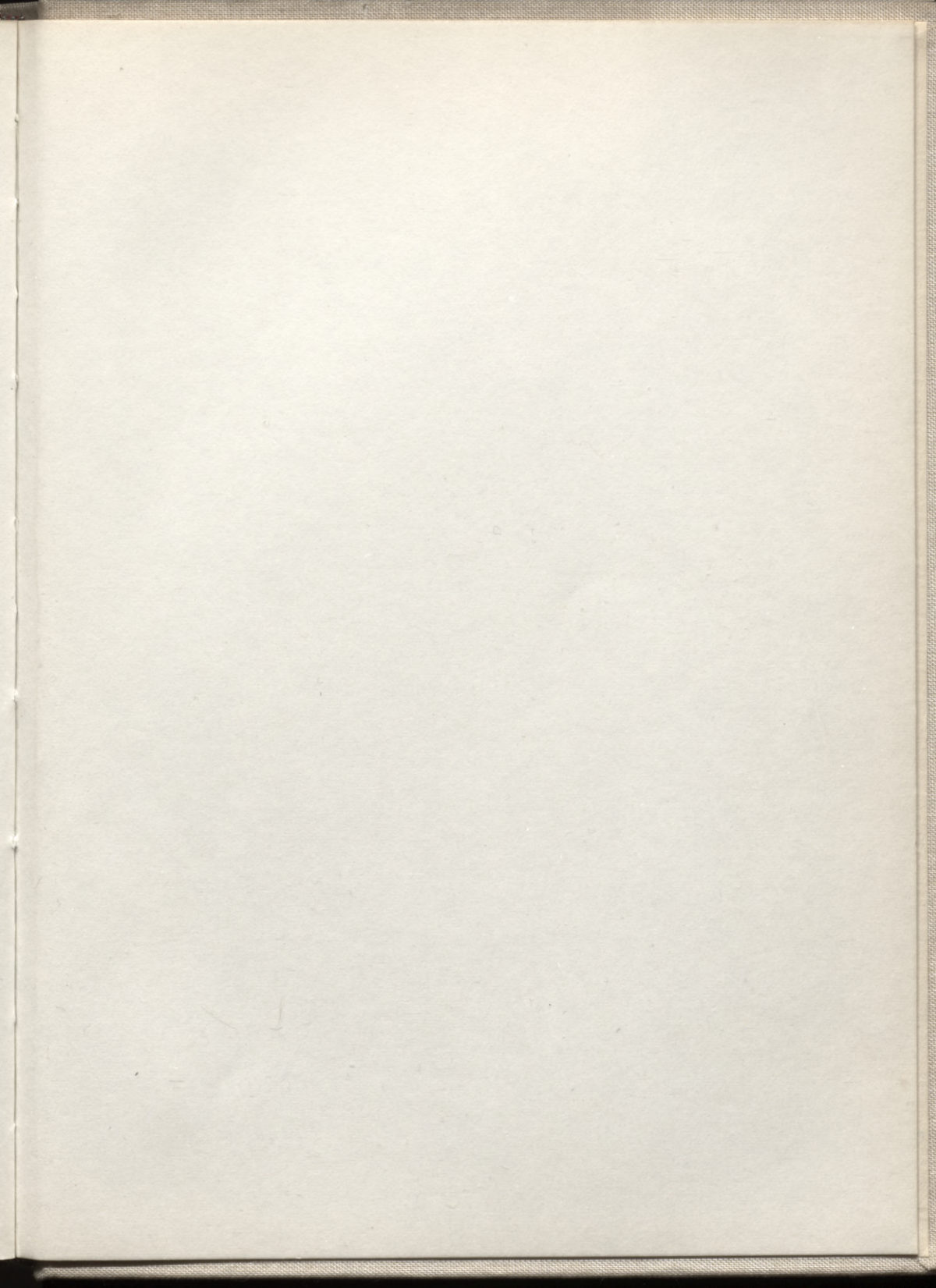
Atstājot dzelzceļu un pārejot uz Saeimu, sākās jauns sabiedriskās dzīves un darbības posms, par kuŗu esmu rakstījis agrāk iespiestās grāmatās Demokrātiskā Latvija un Gala sākums.

[The text on this page is extremely faint and illegible. It appears to be a multi-paragraph document, possibly a letter or a report, but the specific content cannot be discerned.]

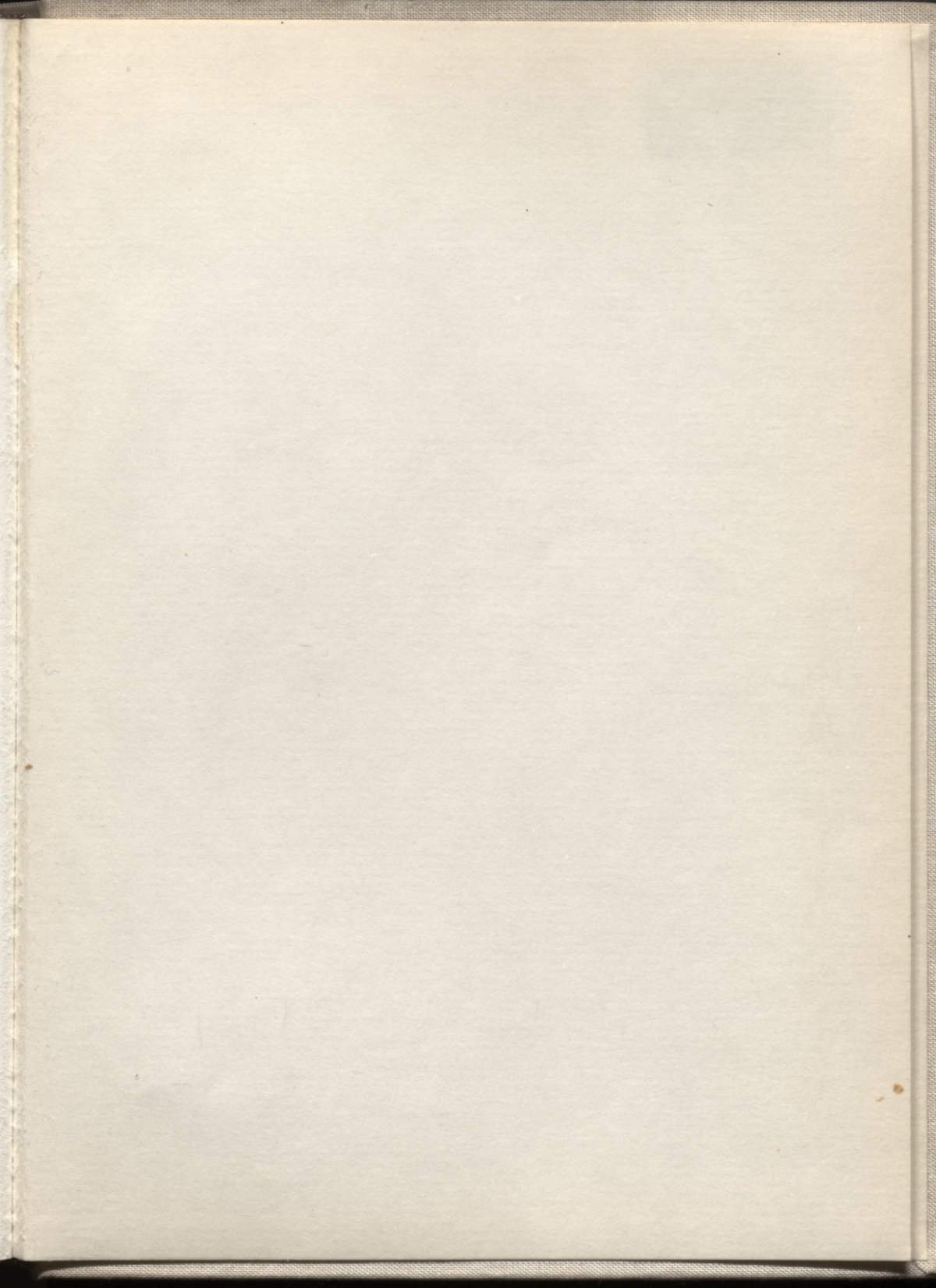
1

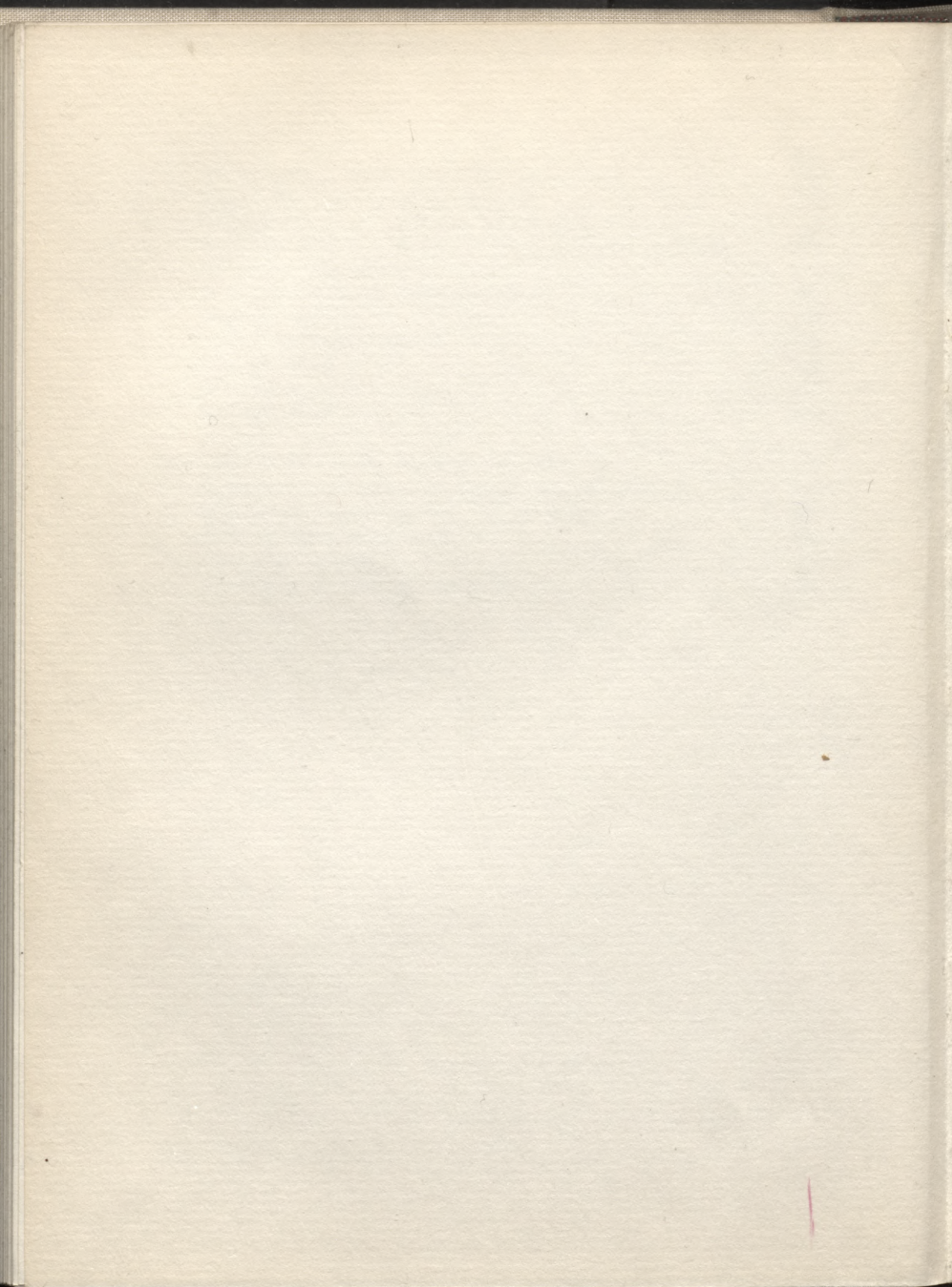
SATURĀ

	lpp.
<i>Pirmā daļa: Dzīves sākums</i>	
Agrā bērnība	5
Pagasta un draudzes skolā	10
Skrīvera palīgs	17
Kuldīgas skolotāju seminārā	37
Skolotāja tiesību iegūšana Pēterpilī	63
Skolotāja vēlēšanas un vizīte pie gubernatora	69
<i>Otra daļa: 1905. gada revolūcija</i>	
Piedalīšanās revolūcijā	77
Skolotāju un pagastu delegātu kongresi Rīgā	83
Revolūcijas norise Vidzemē un Kurzemē	89
Soda ekspedīcijas un bēgšana no Rīgas	94
Pie latviešiem Lietuvā	96
Pie latviešu „miljonāriem” Kubaņā	99
Atgriešanās Rīgā	107
Partijas propagandists Liepājā	111
Kratīšanas un apcietināšanas Rīgā	117
<i>Trešā daļa: Raibais studiju laiks</i>	
Pirmais studiju gads Maskavā	122
Studiju pārtraukums un slimošana Lambertē	136
Studiju atjaunošana	141
Mājskolotājs Ziemeļkaukāzā	146
Atkal Maskavā un komercinstitūtā	157
Žurnālists Rīgā un Liepājā	164
Studiju nobeigšana	166
<i>Ceturrtā daļa: Darbs Krievijas zemstē un Pirmais pasaules kaņš</i>	
Darbs Penzas guberņas zemstē	173
Darbs guberņas zemstu galvenā komitejā Maskavā	187
Latviešu bēgļu plūdi 1915. gadā un rūpes par tiem	192
<i>Piektā daļa: Divas krievu revolūcijas un to sekas</i>	
Marta revolūcija un tās cēloņi	200
Marta revolūcija un lielās pārmaiņas	205
	301

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several lines and appears to be a list or index of items.

300,1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304044985